

NyS 64

NYDANSKE SPROGSTUDIER

NyS 64
NYDANSKE SPROGSTUDIER

© NyS og artiklernes forfattere, 2023

Redaktion:

Elisabeth Muth Andersen, Jan Heegård, Alexandra Kratschmer, Jessie Leigh Nielsen, Michael Nguyen, Tina Thode Hougaard, Jacob Thøgersen

Oplysninger om indsendelse af bidrag findes bagest i nummeret.

Udgives i samarbejde med

Dansk Sprognævn

Adelgade 119 B

5400 Bogense

Grafisk opsætning: René Malchow

ISSN 2246-4522 (online)

Indhold

Forord	5
JACOB THØGERSEN & BENT PREISLER Danskerne og det engelske sprog – dengang og nu	8
RUBEN SCHACHTENHAUFEN Én lang vokallyd? Konsonant-vokal-ratio i dansk	51
THOMAS WIBEN JENSEN ”Må jeg se din plet?” En undersøgelse af den overførte brug af ordet <i>plet</i> som både metafor og metonymi	88
LIV MOESLUND AHLGREN Nogle iagttagelser af retoriske træk i danske hadbeskeder	120
CAMILLA SØBALLE HORSLUND & JONAS VILLUMSEN Kan man måle opfattelsen af andetsprogets lyde? Andetsprogsfonologiske test og generaliseringer om præleksikalsk perception	157
MARKUS FLORIS CHRISTENSEN & KAROLINE KÜHL Anmeldelse af <i>Dansk Sproghistorie 6. Forfatternes dansk</i> Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, hovedredaktør Ebba Hjorth, Aarhus Universitetsforlag, 2022 (416 sider).	189
RUBEN SCHACHTENHAUFEN Replik: Ny dansk fonetik og IPA	211
Engelske abstracts	228

Forord

Med denne udgave af NyS kan vi tilbyde fem artikler, en anmeldelse og en replik til en anmeldelse i sidste nummer.

I artiklen *Danskerne og det engelske sprog – dengang og nu* sammenligner Jacob Thøgersen og Bent Preisler ændringer i danskernes forhold til og brug af engelsk over de sidste ca. 25 år. Data kommer fra to landsdækkende spørgeskemaundersøgelser gennemført henholdsvis midt i 1990'erne og i 2022, og spørgsmålene drejer sig om selvrapporterede engelskevner, kontakt med engelsk og holdninger til engelsk. Artiklen forsøger at svare på om det virkelig er sandt at engelsk fylder meget mere i Danmark end det gjorde tidligere. Resultater er alt i alt en bekræftelse. Danskere rapporterer at de er blevet bedre til engelsk, og at de møder mere engelsk, og at det især er *produktivt* de bruger mere engelsk, altså ved selv at tale eller skrive. Undersøgelsen finder også at det især er de ældre generationer der er blevet bedre til engelsk, og som bruger mere engelsk end de tidligere gjorde. Når det kommer til holdninger, altså om man opfatter engelsk som en trussel eller en mulighed, er billedet mere broget, og her er aldersforskellene stadig mærkbare.

I *Én lang vokallyd – Konsonant-vokal-ratio i dansk* tager Ruben Schachtenhaufen den påstand ved hornene som er blevet fremsat i andre sammenhænge, at dansk skulle være et særligt vanskeligt sprog at lære, og at dette skyldes den store vokalrigdom i dansk og en udtalt tendens til fonetisk reduktion. Forfatteren redegør først for forskellige fonologiske analyseprincipper der kan give forskellige resultater i forhold til antallet af vokaler i dansk. Herpå sammenlignes konsonant-vokal-ratioen i dansk med andre sprog, og undersøgelsen suppleres med en analyse af effekten af spontantale på konsonant-vokal-ratioen. Artiklen viser at dansk ikke er et ekstremt sprog, som ellers hævded, at spontantalefænomener ikke gør dansk til et mere vokalrigt sprog, og at det er vigtigt at eksplicite de teoretiske analyseprincipper i sammenligninger af lydinventarer på tværs af sprog.

Thomas Wiben Jensen behandler overført betydning i artiklen ”*Må*

jeg se din plet?” En undersøgelse af den overførte brug af ordet plet som både metafor og metonymi. I 1980'erne og 1990'erne introducerede George Lakoff og Mark Johnson konceptuelle metaforer som en teori til at forstå betydningsdannelse. Med metaforer får vi adgang til at forstå nye eller abstrakte fænomener ved at opfatte dem ligesom allerede kendte og mere konkrete fænomener. Tænk fx på det velkendte eksempel DISKUS- SION ER KRIG. Wiben Jensen argumenterer for at metafor og metonymi, som normalt opfattes som to forskellige processer, i praksis er tæt sammenflettede, og at en metafor ofte virker metonymisk lige så vel som metonymi virker metaforisk. Som eksempel ser Wiben Jensen på *plet* (som fx 'en plet på hendes rygte', 'en plet på min samvittighed'), og data kommer dels fra korpussøgninger, dels fra en terapisesion hvor terapeut og patient sammen udforsker patientens *plet*.

De sidste årtiers eksplosive udvikling i kommunikationsteknologier (internettet, Web 2.0, Sociale Medier...) har ført til en ændring af den offentlige debat. Debat foregår ikke længere kun i modererede forummer som offentlige møder, aviser, radio osv. Debat er blevet 'demokratiseret' i den betydning at vi alle har adgang til at 'sige noget', og grænserne mellem offentlig og privat samtale udviskes når fx politikere som tidligere bare var et talende ansigt i fjernsynet eller 'derinde på Christiansborg', pludselig også er en person som man kan skrive til via Facebook eller e-mail. En konsekvens af denne demokratisering kan siges at være en sammenblanding af repertoarer eller en forræelse af tonen i debatten. I artiklen *Nogle iagttagelser af retoriske træk i danske hadbeskeder* undersøger Liv Ahlgren denne forræelse som kan komme til udtryk i decideret hadefulde beskeder rettet mod offentlige personer og i langt overvejende grad kvinder. På den ene side viser Ahlgren nogle af de træk som ofte forekommer i hadbeskeder, fx 'fordømmelse af karaktertræk ved modtageren', på den anden side analyseres funktionen af beskeden, fx at udføre hævn eller at hævde sin egen moralske overlegenhed.

I artiklen *Kan man måle opfattelsen af andetsprogets lyde? Andetsprogsfonologiske test og generaliseringer om præleksikalsk perception* diskuterer Jonas Villumsen og Camilla Søballe Horslund problemer med måderne hvorpå man hidtil har undersøgt udtaleproblemer i fremmedsprog. Tidligere studier konkluderer at lørnere har udtaleproblemer fordi de forveksler lyde fra fremmedsproget med lyde fra deres modersmål, også

selvom disse er forskellige. Villumsen og Horslund argumenterer dog for at de eksperimenter som ligger til grund for denne konklusion, er fejlbehæftede fordi de fx ikke tager højde for ordkendskab og indflydelse fra skriftsproget. Til sidst efterspørger artiklen nye testmetoder som netop tager højde for disse faktorer og derfor bedre kan belyse hvordan og hvorfor der opstår udtalevanskeligheder i andetsprog.

Ud over artiklerne indeholder dette nummer af NyS også en anmeldelse og en replik til en anmeldelse.

Sjette og sidste bind af mammutværket *Dansk Sproghistorie* er nu udkommet. I tidligere numre af NyS er de foregående fem bind blevet anmeldt (bind 1 i NyS 52-53, bind 2 i NyS 56, bind 3 i NyS 58, bind 4 i NyS 59 og bind 5 i NyS 62), og i dette nummer er det altså det sjette bind med undertitlen *Forfatternes dansk* der anmeldes af Markus Floris Christensen og Karoline Kühl. Christensen og Kühl er henholdsvis postdoc og professor på Institut for Dansk på Europa-Universität Flensburg, og de repræsenterer henholdsvis et litteraturhistorisk og et sproghistorisk/kontaktlingvistisk perspektiv på sproghistoriens bind om *Forfatternes dansk*.

I NyS 63 kunne vi bringe Nina Grønnums anmeldelse af Ruben Schachtenhaufens bog *Ny dansk fonetik*. I en replik i dette nummer, *Replik: Ny dansk fonetik og IPA*, tager Schachtenhaufen til genmæle og redegør for bevæggrundene bag nogle af de valg som bogen blev kritiseret for i anmeldelsen. Sammen med Grønnums to anmeldelser i NyS 62 og NyS 63 illustrerer replikken meget klart de mange overvejelser af både teoretisk, empirisk og pædagogisk art der indgår i at skrive en lærebog. Vi mener derfor at diskussionen er fagligt relevant langt ud over den enkelte bogs kvaliteter. Der rejses fx substansspørgsmål om foneminventaret i moderne dansk, om artikulationen af enkeltsegmenter, om abstraktionsgraden i en sproglig beskrivelse og om brugen af pædagogiske simplificeringer.

God fornøjelse med læsningen!

Danskerne og det engelske sprog – dengang og nu

JACOB THØGERSEN & BENT PREISLER

ABSTRACT

I denne artikel undersøger vi hvordan danskeres selvoplevede kompetencer i, kontakt med og holdninger til det engelske sprog har ændret sig fra tiden omkring årtusindskiftet til i dag. Metoden er to spørgeskemasurveys med repræsentativ respondentudvælgelse i henholdsvis 1995–1996 og 2022. Surveyet, der blev gennemført i 1995–1996, er det som lå til grund for Preislers undersøgelse *Danskerne og det engelske sprog* (1999). Surveyet i 2022 blev gennemført inden for forskningsprojektet *English and Globalisation in Denmark* (Enida) og var (stort set) en gentagelse af Preislers undersøgelse. I begge surveys er respondenterne stillet de samme spørgsmål for at holde så mange ting som muligt konstante og sikre sammenligningsgrundlaget. Resultaterne viser at 1) yngre generationer rapporterer at de har højere kompetencer end ældre; og at en persons oplevelse af egne kompetencer er relativt stabil livet igennem. Med andre ord er danskeres engelskkompetencer blevet højere i takt med at de generationer der kan mindre engelsk, forsvinder og nye, engelskstærkere, generationer kommer til. 2) kontakten med engelsk er generelt øget, også i den enkeltes levetid, og det er især den 'produktive' kontakt (tale og skrive) der er øget, mere end den 'receptive' (høre og se). 3) danskeres holdninger til engelsk er blevet mere yderliggående, både i positiv og (især) i negativ retning. Ud over at fremlægge resultater overvejer vi de samfundshistoriske forhold som har forårsaget forandringerne, og vi diskuterer om det overhovedet er muligt at undersøge holdninger to gange med det samme spørgeskema.

EMNEORD: engelsk i Danmark; sprogholdninger; sprogkontakt; globalisering

1 INDLEDNING

Danmark i dag er et flersproget samfund, men det er ikke en ny udvikling. I hvert fald siden middelalderen har mange danskere været flersprogede, fx sådan at de har brugt et (eller flere) sprog hjemme, men andre sprog i handel, administration, kirke, videnskab osv. (se fx Mor-

tensen & Haberland 2010, 2012). Igennem historien har flere forskellige sprog været i brug i Danmark, herunder latin, tysk og fransk. Man husker Holbergs satiriske portræt af den lærde mand der talte latin med sine ligemænd, fransk med ”fruerne”, tysk med sin hund, ”og dansk med sin tjener han talte!”. Holbergs satire går på at den lærde mand *kun* talte dansk når han var tvunget til det (fordi tjeneren ellers ikke ville forstå ham). Men både han selv (”den lærde”) og ”fruerne” (det bedre borgerskab) *kunne* dansk og ville have brugt dansk med andre danskere hvis ikke lige de andre sprog havde været socialt eftertragtede identitets- og prestige-markører. Latin, fransk og tysk var med andre ord *bevidste tilvalg* i den ’finere’ del af befolkningen og brugt i Danmark mellem danskere som sociale markører. I tiden efter anden verdenskrig har det mest fremherskende af disse andre (og prestigebærende) sprog været engelsk. Som Sørensen (1973) sagde det for 50 år siden:

Den engelske og amerikanske sproglige og kulturelle påvirkning af modersmålet er tydelig for enhver nutidsdanker. Man kan ikke læse aviser eller tidsskrifter, se tv eller høre radio uden at blive slået af den kraftige angelsaksiske islæt inden for talrige samfundsområder: politik, sociale forhold, forretningslivet, teknik og sport, for at nævne nogle af de vigtigste. Denne indflydelse [...] har været overordentlig markant i perioden siden 2. verdenskrig. (Sørensen 1973: 15)

I tiden efter anden verdenskrig har engelsk været anvendt som et kontaktsprog (*lingua franca*) i Danmark, dvs. brugt imellem folk der ikke forstår hinandens sprog inden for bestemte praksisområder (eller ’domæner’, se Preisler 2005, 2009 for diskussion af ’praksis’ vs. ’domæne’). Og fx i Undervisningsvejledning for folkeskolen, den såkaldte ’blå betænkning’, fra 1960 beskrives engelsk som de facto første fremmedsprog for danske elever: ”Det vil sikkert være hensigtsmæssigt, at man i overensstemmelse med hidtidig praksis vælger engelsk som det obligatoriske fremmedsprog og tysk som andet fremmedsprog” (Undervisningsministeriet 1960: 189). Tysk (og fransk) har altså haft og har en vis status i grundskolen, en status som er faldende til fordel for især spansk. Men engelsk har en særstatus som *det* første fremmedsprog. I senere tid

har nogle, bl.a. Gottlieb (2020) og Lønsmann, Mortensen & Thøgersen (2022), argumenteret for at engelsk i dag i praksis er gået over til at være et sprog der også har funktioner imellem danskerne indbyrdes og ikke kun i samtaler med mennesker der ikke taler og skriver dansk. Med 'har funktioner' mener vi at valget af at bruge engelsk mellem danskere har medbetydninger, det indekserer visse sociale værdier. Det er tydeligst i samfundsgrupper og praksisfællesskaber for hvem brug af engelsk definerer deres fælles identitet og skiller dem ud fra resten af samfundet. Man kan fx opleve dette når danske virksomheder skriver jobopslag til danskere på engelsk, i byrummet hvor danske butikker skilter på engelsk og bruger engelske slogans, eller på semi-offentlige sociale medier hvor danskere taler og skriver engelsk, også selvom størstedelen af deres publikum forstår dansk. Valget af engelsk har dermed sociale, gruppe markerende, funktioner ud over de rent kommunikative funktioner. I virkeligheden mener vi at valget af engelsk, også engelske låneord i dansk, altid har disse medbetydninger, også i sammenhænge hvor den engelske terminologi er 'medfødt' (fx inden for computer- og it-terminologi). Nogle forfattere, fx Hansen & Lund (1994: 14f.) har forsøgt at skelne mellem 'nødvendige' og 'overflødige' fremmedord, eller med mere neutrale termer *kulturlån* (for nye genstande og fænomener som 'naturligt' hedder noget på engelsk) kontra *prestigelån* som afløser allerede etablerede begreber i det lånende sprog og dermed er 'overflødige' (se fx Heidemann Andersen 2020: 19ff. for en diskussion). Vi er ikke enige i at det giver mening at skelne mellem de to fordi låneord altid har en medbetydning som er kommunikativt og socialt betydningsfuld.

I denne artikel er vores fokus på *engelsk i Danmark* og ikke på *engelsk i dansk*. Men både tilstedeværelsen af engelsk som kommunikationsprog mellem danskere, og tilstedeværelsen af nye lån i dansk peger på at engelsk ikke blot er et almindelig anerkendt, men måske endda uundværligt andetsprog. Man kan ikke begå sig fuldt i det danske samfund uden en vis receptiv kompetence i engelsk.

1.1 Tidligere studier

I takt med at engelsks tilstedeværelse Danmark er øget, er der flere forskere der har beskæftiget sig med engelskpåvirkningen af dansk eller engelsks tilstedeværelse i Danmark. Der har fx være stor interesse for

at følge omfanget af engelskindflydelsen og dens konsekvenser (Sørensen 1973, Haberland et al. 1991, Jarvad 1995, 2001, Davidsen-Nielsen, Hansen & Jarvad 1999, Heidemann Andersen 2002, Heidemann Andersen & Jarvad 2018, Gottlieb 2020, Heidemann Andersen & Sandst 2022, og i Sverige fx Ljung 1985, se også projektet *Moderne Importord i Sprogene i Norden*, beskrevet nedenfor). Men der har også været en del interesse for 'almindelige' danskeres holdninger til engelskindflydelsen. Det er også disse holdninger og sproglige ideologier som undersøges i projektet *English and Globalisation in Denmark*¹ (Enida), som denne undersøgelse er en del af. Preisler (1999) gennemførte den formentlig største undersøgelse af danskeres forhold til engelsk. Undersøgelsen havde dels en surveydel (som er den vi i høj grad gentager her), dels en kvalitativ del som føres up-to-date andre steder i Enida. Preislers survey, som blev gennemført i 1995 og 1996, viste at danskere generelt oplevede at have høje kompetencer, men også at en del af især de ældre kunne opfattes som 'English-have-nots', dvs. mennesker som bliver hægtet af i et samfund hvor engelsk i højere og højere grad er en nødvendighed (Preisler 2003: 123). Resultaterne viste at de unge, de højtuddannede og de arbejdsaktive havde højere kompetencer, mere kontakt og mere positive holdninger end de ældre, lavtuddannede og ikke-erhvervsaktive (mere om disse resultater nedenfor).

Heidemann Andersen (2002) fokuserede på de unge (nemlig gymnasieelever) og anvendte en kombination af spørgeskema og 'masketest' (hvor forsøgspersoner skulle reagere på oplæsning af tekster med forskellig grad af engelskpåvirkning) til at afdække eksplicit og implicit tilkendegivne holdninger. Hendes interesse gjaldt især respondenternes opfattelse af engelske låneord (fx *computer*, *drive-by*) og tilpasning af låneord (fx *coasters* eller *coastere*). Man kan dermed sige at Heidemanns undersøgelse handler mere om danskeres opfattelse af 'engelsk i dansk' end om opfattelse af 'engelsk i Danmark' eller 'danskeres opfattelse af det engelske sprog'.

Projektet *Moderne Importord i Sprogene i Norden*² undersøgte engelsk-indflydelse og holdninger til engelsk komparativt på tværs af de nor-

1 <https://engerom.ku.dk/forskning/centre/english-and-globalisation-in-denmark/>

2 <https://novus.no/collections/moderne-importord>

diske samfund (Kristiansen & Sandøy 2010). For vores undersøgelse er især tre delprojekter interessante: Kristiansen & Vikør (2006) fandt med brug af repræsentative surveys gennemført i 2002 i al væsentlighed de samme forskelle som Preisler (1999), altså at de unge og højtuddannede var mere engelskpositive end de ældre og lavtuddannede. De fandt desuden at danskere var (blandt) de mest engelskpositive af Nordens befolkninger. Dette resultat blev delvis modsagt af masketesten i Kristiansen (2006) som viste at danskere var blandt de mest engelsk*kritiske* af Nordens befolkninger når deres holdninger blev testet indirekte. Thøgersen (2006) anvendte kvalitative interviews til i højere grad at afdække de 'forståelser' eller 'argumenter' der lå til grund for danskeres holdninger, snarere end egentlig at måle holdninger. Det overordnede resultat var dog en generelt laissez faire-attitude til engelsk. Engelsk opfattedes som noget der bare *er* der.

Der var altså en høj grad af opmærksomhed på (holdninger til) engelsk i Danmark omkring forrige årtusindskifte. I de seneste år har vi set mange kvalitative studier af engelsk i brug i forskellige evt. transiente praksisfællesskaber (se fx Lønsmann 2011, 2017, 2020, Lønsmann & Mortensen 2018, 2021, Hazel & Lønsmann 2022, Kraft 2020). En særlig interesse har der været for engelsk inden for universitetsverdenen som har oplevet en politisk styret 'internationalisering' inden for de sidste årtier. Det er bl.a. belagt af forskningscentret CALPIU (*Cultural and Linguistic Practices in the International University*, RUC 2009–2013)³, hvis overordnede mål var at skabe en forståelse af at internationalisering er meget mere end blot 'øget brug af engelsk'. Udgivelser fra centret har bl.a. peget på de store erkendelsesmæssige, pædagogiske og kulturelle muligheder der ligger gemt i udnyttelsen af *alle* de sproglige og kulturelle ressourcer som er til stede på det postmoderne universitet. En samlende erkendelse er at den engelskcentrerede 'internationaliseringsudvikling' på sigt giver den engelsksprogede verden en ikke blot sproglig, men også kulturel, dominans. Herved kunne man sige at det engelske sprog – så langt fra at repræsentere 'internationalisering' (det stigende, gensidigt afhængige samarbejde på tværs af landegrænser) snarere står for en *anglicifisering* af verden (se fx Preisler, Klitgaard & Fabricius 2011, Haberland,

3 <http://calpiu.dk/ruc/Home.html>

Lønsmann & Preisler 2013, Mortensen 2014, og se også Hultgren, Gregersen & Thøgersen 2014, Henriksen, Holmen & Kling 2019).

Det er altså ikke fordi interessen for engelsk er mindsket, men fokus har i højere grad været på konkrete praksisfællesskaber og lokal forhandling af (sprogbrugs)normer. Derimod er der i de sidste ca. 20 år gennemført færre undersøgelser af 'alle danskeres' holdninger i størrelsesorden som Preisler (1999) og Kristiansen & Vikør (2006). Bianchetti lavede godt nok i 2020 en relativt lille Facebook-distribueret spørgeskemaundersøgelse (n = 30) der konkluderer at:

It might be true that several 'domains' are more and more affected by the presence of English, but most Danes do not seem to mind it. Some even see this process as the natural evolution of languages. (Bianchetti 2020: 84)

Ifølge Bianchetti (2020) og Thøgersen (2006) ser danskere altså med relativ sindsro på engelskindflydelsen på dansk og i Danmark. Formålet med denne artikel, og med *English and Globalisation in Denmark* som helhed, er at indsamle materiale fra et bredt udsnit af den danske befolkning, så vi kan få uddybet denne påstand. Samtidig er vi interesseret i at sammenligne sprogholdninger og sproglige ideologier i 2020'erne med de holdninger og ideologier man fandt i undersøgelserne fra 90'erne og 00'erne. Det er derfor relevant at begynde med at præsentere nogle af de historiske udviklinger over det sidste kvarte århundrede som vi mener har haft (størst) indflydelse på danskeres holdninger til engelsk.

1.2 Tiden efter 1990'erne

Det danske samfund (og dets forhold til fremmedsprog) har i det sidste kvarte århundrede på nogle punkter ændret sig fundamentalt. Vi vil fremhæve tre til dels sammenflettede punkter: den øgede integration af EU/Europa, det liberaliserede medielandskab og internettets indtog i hverdagen.

1.2.1 Integrationen af EU

Europas historie efter anden verdenskrig var præget af den kolde krig og en hård opdeling i øst og vest. Med Sovjetunionens tiltagende svaghed

op igennem 80'erne, Berlinmurens fald i 1989 og Sovjetunionens kollaps i 1991 ændredes det europæiske politiske landskab. Det blev muligt at øge den europæiske integration på tværs af det gamle øst-vest-skel. Det kom tydeligst til udtryk ved udvidelsen af kredsen af EU-lande. I 1992 havde EU/EF 11 medlemslande, i dag (2023) er der 27, hvoraf en stor del ligger i den tidligere østblok, fx Polen, Rumænien, Bulgarien og de baltiske stater. Denne integration af staterne opleves først og fremmest i form af øget samhandel mellem landene, men også i form af koordinering af lovgivning og økonomisk politik og for de fleste landes vedkommende indførelsen af en fælles valuta. Det betyder alt sammen at EU's lande knyttes tættere til hinanden. Man kan diskutere om dette europæiske integrationsprojekt ikke bare var en mulighed, men måske ligefrem en nødvendighed for at undgå væbnede konflikter mellem et fattigt øst og et rigt vest. Integrationen har bl.a. medført at det er blevet nemmere at tage en uddannelse på tværs af grænserne. I kraft af den såkaldte Bologna-proces er Europas uddannelser blevet standardiseret (fx i form af ECTS-systemet) på en måde så det er blevet lettere at tage en del af sin uddannelse i et andet EU-land. Nogle af konsekvenserne af denne proces har vi allerede diskuteret i præsentationen af CALPIU ovenfor.

En anden vigtig kilde til integration er "arbejdskraftens frie bevægelighed", dvs. muligheden for at arbejde uden for ens fødeland, som siden begyndelsen har været et af EU's grundlæggende principper (Europa-Parlamentet 2022). I 2019 arbejdede 3,3 % af EU's borgere i alderen 20–64 i et andet EU-land end det de var statsborgere i (Europa-Parlamentet 2022). For nogle lande er tallet meget højere, for Rumænien således 19,4 %.

Begge processer, både de studerendes og arbejdernes øgede mobilitet, bliver motivation for en øget brug af et lingua franca. Det er unægtelig lettere at slå sig ned i et andet land for en kortere eller længere periode hvis man kan klare sig på et sprog man allerede kan. Store 'internationale' sprog bliver dermed en 'kapital', både for den enkelte rejsende og for den institution eller virksomhed der tager imod. *Formålet* med den øgede europæiske integration var ikke at øge brugen af engelsk – snarere tværtimod; det har altid været et mål med et flersproget EU at i hvert fald fransk, tysk og engelsk skulle være arbejdssprog. Men brugen af tre arbejdssprog har vist sig at være upraktisk, og både Bologna-processen

og den øgede arbejdsmobilitet har ført til det engelske sprogs voksende dominans, formentlig fordi det var det sprog der allerede stod stærkest som første fremmedsprog i de fleste EU-lande.

1.2.2 Liberaliseringen af medielandskabet

I 1988 fik Danmark sin anden landsdækkende tv-kanal, nemlig TV 2. Indtil da havde DR haft monopol på at sende landsdækkende tv. Kun mindre lokalstationer havde fra 1983 ret til også at sende tv, og de var på ingen måde konkurrenter til DR (Jauert 2013). Omtrent samtidig med TV 2's grundlæggelse begyndte man i 1987 for første gang at kunne modtage satellit-tv i Danmark (Nordahl Svendsen 2013). Vi gik altså sidst i 1980'erne fra et system hvor udbuddet af tv var statsligt styret gennem Radiorådet med klare samfundsopdragende idealer (se fx Poulsen 2013, Nordahl Svendsen 2015), til et i princippet åbent marked styret primært af konkurrence om seernes opmærksomhed (se Nordahl Svendsen 2019). Sagt på en anden måde: Hvor et tv-apparat i 1980'erne kunne tage én DR-kanal + evt. en lokal-tv-station + evt. svensk, tysk eller norsk tv afhængig af hvor man boede, så er en tv-pakke med over 50 kanaler ikke noget særsyn i dag.

Ligesom med den øgede EU-integration er øget udbud af engelsksproget tv ikke *formålet* med liberaliseringen af medielandskabet, men det blev en praktisk konsekvens, i hvert fald i Norden. Det største udbud af kanaler er engelsksprogede, og engelsk er i forvejen det fremmedsprog som de fleste danskere kan bedst.

1.2.3 Internetrevolutionen

Da *Moderne Importør i Sprogene i Norden*-projektet undersøgte nordboers holdninger til og brug af engelsk i 2002 (se afsnit 1.1), gav det mening at spørge respondenterne om de havde en computer hjemme (det havde ca. 80 %), og om den i givet fald var tilsluttet internettet (det var ca. 68 %) (Kristiansen & Vikør 2006: 105). Mobilt internet var på det tidspunkt en fremtidsvision, så med andre ord var ca. en tredjedel af befolkningen på det tidspunkt ikke forbundet til internettet. Det svarer nogenlunde til tal fra *Our World in Data*⁴ som

⁴ <https://ourworldindata.org/internet>

opgiver at ca. 10 % af danskerne var på nettet i 1995, og at vi først rammer 50 % omkring år 2000. I begyndelsen var internettet tekst-baseret: Man skrev e-mail, chattede og læste nyheder. Sociale medier fandtes ikke endnu. Det gjorde Google heller ikke (søgemaskinen blev først frigivet i 1998); søgemaskinerne hed Altavista, Yahoo og i Danmark Jubii, og de fungerede mere som telefonbøger end som de altvidende kunstige intelligenser som søgemaskiner og forskellige AI-værktøjer er i dag.

Hvis man vil forstå hvor meget større vores internationale kommunikation er blevet over de sidste 25 år, må man have denne tidlige internethistorie i baghovedet. Vi har på bare et par årtier bevæget os fra en tid hvor man gik på biblioteket for at få adgang til internettet, til en tid hvor internettet er noget man har i sin lomme. Fra en tid hvor man brugte internettet som et referenceværk eller en telefonbog, til en tid hvor internettet er 'always on' med underholdning, beskeder, diskussioner og relationer. Og igen er sproget, ikke af nødvendighed, men i praksis ofte engelsk. Det betyder naturligvis ikke at man ikke bruger dansk – ej heller at man ikke bruger andre sprog. Men det betyder at engelsk byder sig til som et sprog man i højere grad kan forvente at støde på fordi det er mere brugt og dermed mere kendt.

Det er klart at de tre forskellige udviklinger, integration af Europas stater, liberalisering af medier og internettets fremvækst, hænger sammen. Medier er internetbaserede, og mobilitet gøres lettere af adgangen til mobil- og internetteknologier som gør det muligt for vandrende arbejdskraft at holde kontakten med dem 'derhjemme' osv. Det er altså kunstigt at opdele de tre. Men tilsammen tegner de et billede af at det er sandsynligt at danskeres *kontakt* til engelsk, deres (selvoplevede) *kompetencer* i engelsk og deres *holdninger* til engelsk kan have ændret sig over de sidste ca. 25 år. Det er sandsynligt at den gennemsnitlige dansker støder på langt mere engelsk i sin hverdag. Det er sandsynligt at det har betydet en ændring i opfattelsen af egne kompetencer – enten at de er blevet bedre pga. den øgede kontakt, eller at de opleves som relativt ringere fordi man oftere sættes i situationer hvor man kommer til kort. Det er også sandsynligt at det har ført til ændrede opfattelser af og holdninger til engelsk. Engelsk føles måske mere som en 'naturlig' del af hverdagen, måske mere påtrængende. Det er altså spørgsmålene vi

stiller i det følgende: Hvordan har de samfundsforandringer vi har set siden 1990'erne, påvirket danskernes kontakt med engelsk og opfattelse af det engelske sprogs tilstedeværelse i Danmark?

2 METODE

For at undersøge spørgsmålene gennemførte vi en diakron undersøgelse hvor alt hvad der kan holdes konstant, blev holdt konstant. Det betyder at vi benyttede 'samme' spørgsmål med (i al væsentlighed) samme formuleringer, og at begge stikprøver er så repræsentative som det kan lade sig gøre. Proceduren for udfyldelsen af spørgeskemaet er ændret (se nedenfor), men vi mener ikke at det har haft væsentlige konsekvenser for resultaterne. Sammenligningen er baseret på to dataindsamlinger, henholdsvis Preislers (1999) (som blev indsamlet i 1995–96), og en gentagelse af denne, som blev indsamlet i 2022 som et led i projektet Enida. Vi sammenligner altså to datasæt, dels datasættet fra Preislers indsamling i 1990'erne og dels et nyt survey i 2022 med brug af samme spørgeskema. I det følgende gennemgår vi først respondentudvælgelsen i de to undersøgelser og gennemførelsen af indsamlingen. Derefter vender vi os mod de konkrete spørgsmål som blev stillet.

2.1 Repræsentative udvælgelser og procedure

Indsamlingen blev både i 1999-undersøgelsen og i 2022-undersøgelsen gennemført af et (semi)offentligt statistisk institut. I 1999 stod Socialforskningsinstituttet (nu Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd) for undersøgelsen. I 2022 var det Danmarks Statistik der stod for indsamlingen. Ved at få Danmarks Statistik til at stå for indsamlingen sikres vi adgang til CPR-registret og dermed lige adgang til 'alle' danskere. Samtidig har Danmarks Statistik muligheden for at sende spørgeskemaet til respondenternes 'postkasse' for offentlig post, p.t. eBooks. Det er en kunst at udtrække en ægte 'sandsynlighedsfordelt' (eller 'tilfældig') stikprøve som giver muligheden for at generalisere til en hel population (se fx Mordal 2000: kap. 5, Hansen & Andersen 2009: kap. 5, Frederiksen, Gundelach & Nielsen 2017: kap. 2). I begrebet 'tilfældig' ligger der at personerne i stikprøven udvælges som i et lotteri: Alle medlemmer af populationen (i dette tilfælde 'alle voksne der bor i Danmark') har *lige stor*

chance for at blive udtrukket. Hvis alle har lige stor chance for at blive udtrukket – og hvis man har en stikprøve af en vis størrelse – vil stikprøvens sammensætning *alt andet lige* være repræsentativ for hele populationens sammensætning.

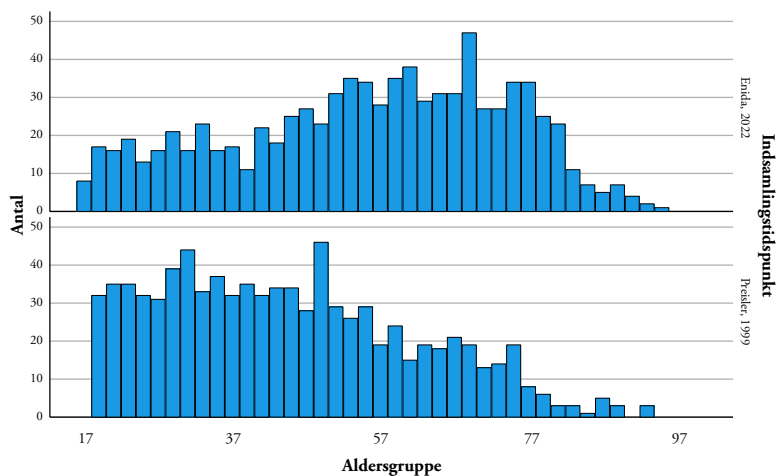
Ved at samarbejde med en institution som Danmarks Statistik får man stor sikkerhed for at den første udvælgelse er 'sandsynlighedsfordelt'. Man kan ikke på samme måde garantere at dem der svarer, også udgør en sandsynlighedsfordelt stikprøve. Der vil tit være 'fracfaldsbias', dvs. at der er systematik i hvilke respondenter der vælger ikke at svare. Fx er det almindeligt at ældre svarer mere end yngre, og pensionister mere end arbejdende. Med den status som en offentlig institution som Danmarks Statistik repræsenterer, står man nok alt andet lige bedre end hvis man udsender et spørgeskema som privat forsker. Og fordi man ved hvem der er spurgt, og hvem der har svaret, har man mulighed for at supplere sin første stikprøve på steder hvor den er mangelfuld. Hvis fx færre af dem der bor på landet, har valgt at svare, kan man målrettet forsøge at kontakte nogle flere af den slags, så man ender med en (mere) repræsentativ stikprøve.

Proceduren var forskellig i 1999 og 2022. I 1999-undersøgelsen blev respondenterne interviewet ved hjemmebesøg af en interviewer som kunne forklare spørgsmålene og fortolke respondentens svar. I 2022 skønnede vi at det var for dyrt med hjemmebesøg, og desuden anbefalede Danmarks Statistik skemaer til selvudfyldelse sendt til respondenternes eBoks. Deres erfaringer er at danskere i dag er så bekendte med spørgeskemaer og digital distribution at det er uproblematisk (mens erfaringerne tidligere var at folk ikke gad besværet med at sende et udfyldt spørgeskema med posten). I analyse- og diskussionsafsnittene overvejer vi om de forskellige indsamlingsmetoder alligevel kan have haft en effekt.

I 2022-undersøgelsen blev 2000 danskere udvalgt via CPR-registret. Ca. 800 svarede online. For at rette op på skævheder i den stikprøve som valgte at svare (se ovenfor), blev der desuden ringet til yderligere ca. 50 respondenter.

Efter at vi har taget højde for alle disse problemstillinger, står tilbage at der på trods af alle anstrengelser er bemærkelsesværdige forskelle i vores to stikprøver. Figur 1 viser aldersfordelingen i de to grupper.

FIGUR 1: ALDERSFORDELING I DE TO STIKPRØVER

Øverst står respondenterne fra projektet *Engelsk og Globalisering i Danmark* (forkortet Enida), nederst står respondenter fra projektet *Danskerne og det engelske sprog* (her navngivet efter forfatteren, Bent Preisler). X-aksen viser respondenternes alder, og y-aksen viser antal respondenter med denne alder. Det er tydeligt at alderssammensætningen i 2022-datasættet er højere end i 1999-datasættet, eller sagt på en anden måde: Det er blevet lettere at få fat i pensionister og de erhvervsaktive, og sværere at få fat i de helt unge og i børnefamilierne. Samtidig er den forventede levealder blevet højere. Den teoretiske middellevetid var således i 1999 ca. 73 år for mænd og 79 for kvinder; i 2021 var den 80 år for mænd og 83 for kvinder⁵. I vores gennemgang forsøger vi at omgå dette ved at inddrage alder i sammenligningerne. I stedet for at sammenligne de to stikprøver in toto sammenligner vi aldersgruppe for aldersgruppe, unge med unge og ældre med ældre.

Andelen af beskæftigede kontra ledige, pensionister osv. er også ændret – hvilket måske ikke er overraskende når der er så stor en overvægt af ældre respondenter i 2022. Hvor der i 1999-datasættet var 62 % erhvervsaktive og 20 % pensionister, er der i 2022-datasættet 51 % erhvervsaktive og 35 % pensionister.

⁵ <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/befolkning/middellevetid>. Bemærk at "middellevetid" er et teoretisk konstrukt. Det repræsenterer hvor gammel en nyfødt kan forventes at blive, ikke den faktiske befolknings sammensætning.

Også uddannelsessammensætningen er noget forskellig – formentlig bl.a. som en konsekvens af et generelt højere uddannelsesniveau i samfundet i 2022 end i 1999. Tal fra Danmarks Statistiske Statistikbank⁶ viser fx at antallet af danskere med en lang videregående uddannelse er ca. fordoblet bare inden for de sidste årtier, (244.000 i 2008 til 450.000 i 2021). I stikprøven fra 1999 var der således 34 % der udelukkende havde grundskoleuddannelse + evt. en specialarbejderuddannelse; i stikprøven fra 2022, var tallet 17 %. Og i dette skal man medtænke at der i 1999 med den yngre stikprøve var flere der stadig var under uddannelse, dvs. som blev registeret med en uddannelse som var kortere end den uddannelse som de vil ende med at have når de er færdiguddannede. Det forholder sig modsat med de lange uddannelser. I 1999 havde 17 % en mellemlang eller lang videregående uddannelse; i 2022 var det tilsvarende tal 49 %.

Forskellene i uddannelsesniveau og alder illustrerer fint hvor problematisk det er at lave 'den samme' undersøgelse to gange. Vi formoder på baggrund af tidligere undersøgelser (Preisler 1999, Kristiansen & Vikør 2006) at alder, uddannelsesniveau og beskæftigelse spiller sammen med både engelskkompetence og kontakt til engelsk, og stikprøverne afspejler et meget forskelligt alders- og uddannelsesniveau. Når vi finder forskelle, kunne det altså skyldes tilfældigheder i sammensætningen af stikprøverne, men det er samtidig en reel afspejling af en højere middellevetid og et højere uddannelsesniveau i samfundet som helhed i 2022 i forhold til 1999.

Kønssammensætningen er nogenlunde konstant i befolkningen. Det slår igennem i de to stikprøver som har stort set samme kønsfordeling: 49 % kvinder og 51 % mænd i 1999-datasættet; 52 % kvinder og 48 % mænd i 2022-datasættet.

2.2 Spørgsmålskategorier og -formuleringer

Vi stiller i denne undersøgelse spørgsmål som ligger inden for tre forskellige kategorier, *kompetence*, *kontakt* og *holdninger*. De gennemgås i det følgende. Man skal hele tiden have i baghovedet at når vi taler om *kompetence* og *kontakt*, så er der tale om *selvrapporterede* oplysninger. Vi

⁶ De relevante tal kan findes via: <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=HFUDD11&PLanguage=0&PXSID=0&wsid=cftree>

har ikke *testet* respondenternes kompetencer, eller *observeret* hvor stor kontakten er. Der er ikke fuldstændigt sammenfald mellem en respondents faktiske kompetencer og kontakt, og så hvad hun rapporterer. Der er risiko for det der i litteraturen kaldes social desirability-bias (fx Frederiksen, Gundelach & Nielsen 2017: kap. 17). Måske vil man gerne fremstå mere kompetent end man er (eller mindre for den sags skyld). Det korte af det lange er at både *kompetence*- og *kontakt*-spørgsmålene har et element af *holdning* i sig. Man kan altså diskutere om vi i virkeligheden undersøger holdninger med tre forskellige spørgsmålskategorier. Ikke desto mindre holder vi fast i begreberne *kompetence* og *kontakt* om de spørgsmål som angiver at handle om kompetence og kontakt.

Spørgsmålene er oprindelig formuleret af Bent Preisler i hans 1999-undersøgelse. I 2022-undersøgelsen blev spørgsmålene gennemgået og revideret af en gruppe bestående af Dorte Lønsmann, Janus Mortensen og Jacob Thøgersen og konsulenter fra Danmarks Statistik. Det har været et eksplicit ideal at ændre så lidt som overhovedet muligt, sådan at det i så høj grad som muligt er det samme måleinstrument der er brugt to gange. Nogle ting vurderede vi dog at vi var nødt til at ændre. Fx er spørgsmålenes brug af det personlige pronomen i 2. person konsekvent ændret fra ”De” til ”du” (”er De i stand til at ...” → ”er du i stand til at ...”). Andre formuleringer som er ændret, beskrives nedenfor.

2.2.1 *Kompetence*

Når vi taler om ’kompetencer’ skal begrebet forstås i forhold til en handlingsorienteret teori. En persons kompetencer er i denne forståelse hendes evne til at løse kommunikative opgaver som hun oplever. Med et lån fra EU’s *Common European Framework of Reference for Languages* (CEFR): “Competences are the sum of knowledge, skills and characteristics that allow a person to perform actions” (Council of Europe 2001: 9). Sproglige kompetencer skal altså ikke måles i forhold til hvor grammatisk eller fonologisk ’korrekt’ man taler eller skriver; og sproglige kompetencer er ikke abstrakte, men skal altid ses i forhold til en kontekst hvori kompetencerne kommer i spil. Det er med andre ord forsimplet at tale om at være ’god til engelsk’ generelt. Det er en mere præcis operationalisering at sige at man kan (fx) ’holde et foredrag på engelsk’ eller ’læse en roman på engelsk’. En eksamenskarakter, som typisk kun giver

én karakter (eller evt. to, mundtlig og skriftlig) fanger ikke sproget i brug og fortæller ikke nødvendigvis hvor succesfuldt en person kan opnå sine kommunikative mål uden for eksamenssituationen.

For at afdække (selvoplevet) kompetence stillede vi syv spørgsmål af formen ”I hvor høj grad er du i stand til at ...” og opstillede situationer af forskellig sværhedsgrad. Vi forsøgte at gøre det klart at det handler om hvorvidt man *kan* og ikke om man faktisk *gør* ved at tilføje: ”Vi spørger ikke om du faktisk gør de ting vi nævner, men om du mener at du er i stand til at udføre dem”.

De syv spørgsmål (i rækkefølge efter stigende sværhedsgrad⁷) var:

- følge med i de engelske sangtekster når du lytter til musik
- vise vejen til den nærmeste bus og fortælle hvor den kører hen, på engelsk
- læse og forstå en kort brugsanvisning på engelsk
- følge med i en engelsk film uden at kigge på de danske undertekster
- diskutere dine holdninger med engelsktalende
- læse og forstå en bog på engelsk
- skrive et brev på engelsk⁸

Bortset fra ændringen af ”De”/”Deres” til ”du”/”dine” var formuleringerne ordret de samme i de to undersøgelser.

Svarmulighederne var givet på en 4-trins ordinalskala med punkterne ”i høj grad”, ”i nogen grad”, ”i ringe grad” og ”slet ikke”.

2.2.2 Kontaktyper

For at undersøge *kontakt* stillede vi to forskellige batterier af spørgsmål. Det ene drejede sig mere om ’måden’ man har kontakt med engelsk, fx ved at høre eller ved at skrive engelsk; mens det andet drejede sig mere om de ’situationer’ hvori man oplever engelsk: gennem tv, i familien osv.

⁷ Defineret i forhold til antallet af personer der i 2022-undersøgelsen har svaret ’slet ikke’ til det pågældende spørgsmål.

⁸ Særligt for dette spørgsmål er understregningen af ”er i stand til” relevant, for der er nok ikke mange der skriver breve i dag. Som man vil se nedenfor, viser spørgsmålet nogenlunde samme mønster som ”diskutere dine holdninger” både i 1999 og 2022, så det virker ikke som om denne ændrede praksis har ændret væsentligt på oplevelsen af egne kompetencer.

De fire spørgsmål til 'måden' eller 'typen' af kontakt undersøger 'de fire færdigheder' eller 'skills' (som det kaldes i fremmedsprogsundervisningen, Johnson 2018: kap. 13), lytte, læse, tale og skrive:

- Hvor ofte hører du det engelske sprog?
- Hvor ofte ser du det engelske sprog på skrift?
- Hvor ofte taler du engelsk?
- Hvor ofte skriver du på engelsk?

Igen var formuleringerne i de to undersøgelser identiske bortset fra ændringen af "De" til "du".

2.2.3 Kontaktsituationer

Kontaktsituationerne – altså spørgsmål om *hvor* man støder på engelsk – blev afdækket med 10 spørgsmål til kontaktsituationer af typen "Hvor ofte møder du det engelske sprog ...". I disse spørgsmål er der lavet større ændringer end i de forudgående (se tabel 1)⁹.

TABEL 1: SPØRGSMÅL TIL KONTAKTSITUATIONER 1999 OG 2022

Formulering i Preisler (1999)	Formulering i Enida (2022)
I engelske film og fjernsynsprogrammer med skandinaviske undertekster	I film, serier eller tv-programmer <u>med</u> danske undertekster (både traditionelt tv, streaming, YouTube osv.)?
I engelske musikteksster?	--
I engelsksprogede computerprogrammer eller andre tekniske produkter med vejledning skrevet på engelsk	I computerprogrammer, apps eller andre teknologiske produkter?
I danske fjernsynsreklamer	I reklameindslag, fx på tv eller internettet?
I engelske film og fjernsynsprogrammer uden undertekster (satellit-tv)	I film, serier eller tv-programmer <u>uden</u> danske undertekster (både traditionelt tv, streaming, YouTube osv.)?

⁹ Et 11. spørgsmål om kontakt via (lokal)radio blev stillet, men er ikke medtaget her fordi det er mere fundamentalt omformuleret end de øvrige. Det er dermed tvivlsomt om det stadig er 'det samme' spørgsmål (Thøgersen, under forberedelse).

I skiltning, reklamer og annoncer uden for hjemmet (fx i supermarkeder og på busser)?	--
I fagbøger og fagtidsskrifter på engelsk?	--
I hjemmet, familien og/eller omgangskredsen	Når du taler med familien og/eller omgangskredsen?
I danske aviser, tidsskrifter og ugeblade?	--
I skønlitteratur på engelsk?	--

Fem af de ti spørgsmål er uændrede, markeret med '--', fem er ændret i forskellig grad. Vi frygtede at formuleringen ”i hjemmet, familien og/eller omgangskredsen” kunne give anledning til misforståelser. En del af situationerne kan foregå ”i hjemmet” – fx hvis man ser film mens man sidder i sin sofa. Vi skønner at ”når du taler med ...” er mere entydigt.

Formuleringen om ”engelske film og fjernsynsprogrammer” er også præciseret fordi vi skønner at de engelsksprogede film og fjernsynsprogrammer man ser, ikke nødvendigvis er ”engelske” – de kunne fx være amerikanske, australske eller for den sags skyld danske. Der er risiko for at man misforstår spørgsmålet som et spørgsmål om oprindelsesland som forsøges omgået med ændringen til ”engelsksprogede”. Derudover skønner vi at meget traditionel brug af tv i dag er forflyttet til internettet. Det giver derfor mening med en tilføjelse om ”både traditionelt tv, streaming og YouTube osv.”, og det samme gælder spørgsmålet om fjernsynsreklamer.

På trods af forsøgene på at afklare spørgsmålene er det uundgåeligt at der kan tænkes at være overlap imellem situationerne. ”Engelske musikteksster” hører man måske ”i film, serier eller tv-programmer” som man streamer via ”computerprogrammer, apps eller andre teknologiske produkter”. Der er ingen tvivl om at nogle respondenter har oplevet overlap mellem spørgsmålene. Det er igen vigtigt at huske på at vi ser på *forskelle* imellem aldersgrupper og indsamlingstidspunkter. Den enkelte respondents svar er behæftet med nogle usikkerheder, ’støj’, men denne støj udjævnes, i hvert fald i princippet, når man ser på de store tendenser.

I forbindelse med både kontakt-typer og -situationer var svarmulighederne givet på en 5-trins ordinalskala med punkterne ”én til flere gange om dagen”, ”én til flere gange om ugen”, ”én til flere gange om måneden”, ”én til flere gange om året” og ”sjældnere end én gang om året/aldrig”¹⁰.

Vi minder igen om at svarene er *selvrapporteret* kontakt. En evt. stigning siger ikke *nødvendigvis* at danskere faktisk er udsat for mere engelsk, men derimod at de *oplever* at være mere udsat. Tilsvarende hvis der ikke findes en forskel i svarene: Det betyder ikke nødvendigvis at der ikke *er* en større kontakt med engelsk. Det kan fx tænkes at en højere tilstedeværelse af engelsk i hverdagen medfører at engelsk bliver mindre iøjnefaldende/påfaldende, og dermed fører til *lavere* oplevet kontakt.

2.2.4 Normer

Ligesom med kontakt undersøges *holdninger* også med to forskellige batterier af spørgsmål. Det ene handler om *normer*, dvs. hvilke kompetencer man kan forvente af (andre) danskere. Det andet, *samfundsholdninger*, handler om mere abstrakte og langsigtede samfundsidealer og bekymringer for samfundet.

Normerne afdækkede vi med fire spørgsmål som giver mindelser om de fire første kontaktspørgsmål. Hvor vi dér spurgte hvor ofte man hører, ser, taler og skriver, spørger vi her til hvad man som dansker *burde* kunne, nemlig i formen: ”Hvor enig er du i at: Alle voksne danskere burde kunne ...” (listet efter faldende enighed):

- forstå talt engelsk uden problemer
- tale engelsk uden problemer
- læse engelsk uden problemer
- skrive engelsk uden problemer

¹⁰ I Preislers skema fandtes der ikke en kategori imellem ”Én til flere gange om året” og ”Aldrig”. I Enida indførte vi for kompletismens skyld denne kategori, sådan at der i virkeligheden opereredes med en 6-trins skala, men her er de to trin ”Sjældnere end én gang om året” og ”Aldrig” slået sammen. I praksis gør det ingen forskel. Praktisk talt ingen har brugt kategorien ”Sjældnere end én gang om året”.

Eneste ændring i forhold til 1999-undersøgelsen var pronomenet i rammesætningen: ”Hvor enig er De/du i at ...”.

2.2.5 Samfundsholdninger

Samfundsholdninger blev afdækket med et antal spørgsmål, bl.a. om engelsk som skolesprog, engelsk som videnskabssprog og engelsk som arbejdssprog på danske virksomheder (Thøgersen & Preisler under forberedelse). Her inddrager vi dog kun svar fra de tre mest overordnede spørgsmål, nemlig: ”Hvor enig er du i at det engelske sprogs tilstedeværelse i hverdagen ...”

- truer det danske sprog
- truer dansk kultur
- udvider danskernes kulturelle horisont

Bortset fra ændringen af ”De” til ”du” ændrede vi ”truer dansk sprog” til ”truer det danske sprog” fordi det er den formulering der er brugt i resten af 1995-spørgeskemaet.¹¹ I alle holdningsspørgsmålene skulle svaret gives på en 4-trins ordinalskala med punkterne ”meget enig”, ”overvejende enig”, ”overvejende uenig”, ”meget uenig”.

2.3 Konstans i spørgeskemaets formuleringer

Det er en interessant udfordring at sammenligne to stikprøver indsamlet med godt 25 års mellemrum ved at stille ’samme’ spørgsmål. For er det samme spørgsmål? Mest tydeligt har vi skønnet at forskellen mellem ”De” og ”du” betyder noget andet i dag end den gjorde i 1999. Derfor opdateringen i 2022-skemaet. Men også mange af de andre spørgsmål indeholder udtryk som potentielt har ændret betydning. Vi diskuterede ovenfor om det engelske sprog måske er blevet så allestedsnærværende at det nærmest er ’usynligt’, og man kan tilsvarende spørge om det at ”være i stand til at (fx diskutere sine holdninger) på engelsk” betyder

11 Der kan være gode (ideologiske) grunde til at foretrække ”dansk sprog” eller sågar ”dansk” frem for bestemt form ”det danske sprog”. Man kan med god ret påpege at der er mange ”danske sprog” (dialekter, tegnsprog, mindretalssprog ...). Her ændrede vi det dog til det måske mindre heldige ”det danske sprog” fordi vi skønner at det er en fordel med konsistens i spørgeskemaet, og på den måde behøvede vi kun én ændring.

noget forskelligt nu. I takt med at en større del af vores kommunikation bliver international, har vi måske højere forventninger til hvad vi gerne vil kunne. "At være i stand til" opfattes måske ikke længere som "at kunne gøre sig forståelig" eller "at kunne forstå hovedpunkterne i en tekst". Det nærmer sig måske en opfattelse af at man kan det samme på engelsk som på dansk. I Enida-projektet følger vi spørgeskemaundersøgelsen op med fokusgruppeinterviews for at få en større indsigt i forskellige praksisfællesskabers levede erfaringer med engelsk i Danmark.

Man kan også overveje om en sådan ændring af engelsks status kan have medført at kontaktspørgsmålene har ændret betydning. "Det engelske sprog" i formuleringerne "hvor ofte møder du det engelske sprog ..." kan både tolkes som hele (mundtlige eller skriftlige) tekster på engelsk og som enkelstående engelske lån i en i øvrigt dansk tekst. Måske har den øgede tilstedeværelse gjort at der skal mere engelsk til før det opfattes som "at møde engelsk"?

Og med hensyn til de afsluttende holdningsspørgsmål kan man spørge om fx "truer dansk sprog" betyder noget andet efter 2000'ernes diskussion af såkaldt 'domænetab' hvor det vel nærmest blev slået fast som et politisk (men aldrig videnskabeligt) faktum at dansk faktisk var/er under trussel fra engelsk (Kulturministeriet 2003, 2008, se analyse i Lønsmann, Mortensen & Thøgersen 2022). Måske er spørgsmålet (for nogle) ikke så meget et spørgsmål om holdninger, men mere et spørgsmål om 'fakta' som de har hørt i medierne.

3 RESULTATER

3.1 Indledning

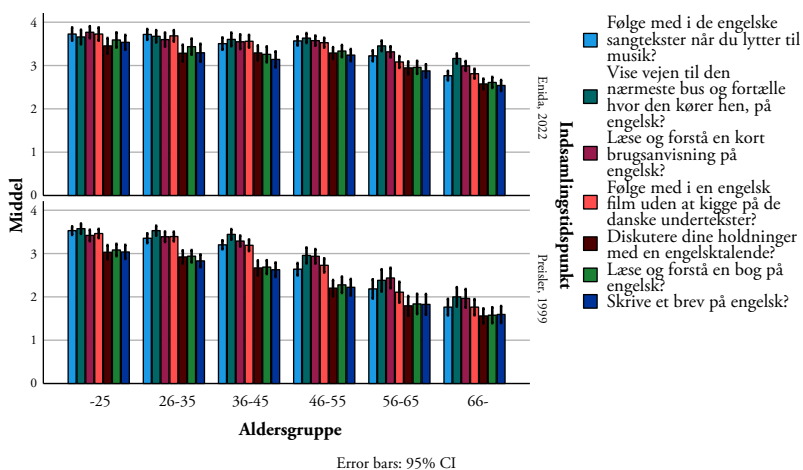
Vi gennemgår resultaterne i den rækkefølge som de er præsenteret i afsnittene ovenfor, først *kompetence*, så *kontakttyper* og *-situationer* og endelig *holdninger* som henholdsvis *normer* og *samfundsholdninger*.

Vi fokuserer i gennemgangen især på tidsaspektet, nemlig på den ene side sammenligning mellem 1999- og 2022-undersøgelserne og på den anden side effekten af *alder* på kompetence, kontakt og holdninger. Vi kommer kort ind på effekten af andre baggrundsfaktorer (fx køn, uddannelse og beskæftigelse), men fokus er altså på de historiske forandringer og muligheden for at kunne forudsige fremtidige udviklinger, og disse aspekter analyseres bedst gennem de to mål for tid.

3.2 Kompetence

Figur 2 viser svarene for de syv kompetencespørgsmål fordelt på indsamlingstidspunkt, 1999 [som altså blev indsamlet i 1995–96] (Preisler) i nederste del af figuren, og 2022 (Enida) i øverste del af figuren, og respondentens (selvrapporterede) alder ud af x-aksen. Værdierne op ad y-aksen er gennemsnitsværdier på den 4-trins-skala som svarene udgjorde. Eller med andre ord: Den største forskel er mellem de yngste respondenter i dag og de ældste respondenter i 1999-undersøgelsen. De unge i 2022 ligger i gennemsnit meget tæt på 4 = ”i høj grad at være i stand til at” følge med i sangtekster, vise vej til bussen osv. De ældste respondenter i 1999-undersøgelsen placerede sig i gennemsnit lidt under 2 = ”i ringe grad”. De små streger omkring toppen af hver søjle viser konfidensintervallet eller måleusikkerheden for resultaterne. Stregerne skal læses sådan at under forudsætning af at stikprøven er tilfældig, så vil svarene fra en ny stikprøve med 95 % sikkerhed ligge inden for stregens længde. Konfidensintervallet er en effekt af graden af varians i svarene og størrelsen på stikprøven. Jo større stikprøven er, og jo større enighed inden for gruppen, des mere præcis er målingen, og derfor jo mindre er konfidensintervallet.

FIGUR 2: KOMPETENCE. SVAR PÅ SPØRGSMÅLENE ”I HVOR HØJ GRAD ER DU I STAND TIL AT...”

Gennemsnitsberegninger på ordinalskalaer skal man altid tage med et vist forbehold, for hvad vil det sige at man 'i gennemsnit' svarer "I ringe grad"? Der er en lang diskussion inden for statistikken af om det er rimeligt at behandle svar på en ordinalskala som om det var 'rigtige' tal som man kan lægge sammen og trække fra hinanden, tage gennemsnit af osv. (se fx Siegel 1956). Konsensus synes at være at jo flere trin på skalaen, des bedre, og at aggregerede skalaer (dvs. skalaer som er sammensat af svar på mange spørgsmål) er bedre. Vi har statistisk signifikantestet resultaterne efter denne logik. Først foretog vi en Faktoranalyse (CFA) for at bekræfte at de syv spørgsmål afdækker samme underliggende kompetence. Det gør de. De respondenter som har svaret højest på ét af spørgsmålene, har også svaret højest på de andre spørgsmål. De fleste respondenter svarer højere på nogle spørgsmål end på andre, men det er altså de samme respondenter som ligger i henholdsvis den høje og den lave ende. Svarene på de syv spørgsmål *korrelerede* i høj grad. Hvis der var tale om forskellige (selvoplevede) kompetencer, ville man forvente at nogle af spørgsmålene *ikke* korrelerede. Vi fik faktorloadings i størrelsesordenen 0,9 og en Cronbachs alpha for den samlede skala på 0,959. Der er med andre ord en overordentlig høj sammenhæng mellem de 7 spørgsmål. Vi foretog derefter en multipel lineær regressionsanalyse på de producerede faktorscorer som viste at både indsamlingstidspunkt og alder og interaktionen imellem de to er signifikante (alle $p < 0,001$), også når man tager højde for uddannelse, køn, beskæftigelse, indkomst og om man bor i byen eller på landet. Vi går ikke systematisk i detaljer med statistisk testning, men lægger i stedet vægten på at præsentere resultater så de giver et overblik over de historiske forandringer. Men man kan have i baghovedet at alle de forskelle vi fremlægger, er statistisk signifikante selvom vi ikke fremlægger udregninger på det.

I denne sammenhæng bruger vi søjlegraferne for at vise nogle generelle tendenser, og der har gennemsnit nogle klare fordele i sammenligning med en tabel med svarfordelinger.

Der er et par interessante ting at bemærke ved oversigten. For det første er der en tydelig forskel over tid: Gennemsnittet for populationen som helhed er steget ret markant over de sidste 25 år. For det andet er generationsforskellene blevet mindre: I 1999-datasættet var der et klart

fald hen over aldersgrupperne¹², og især de to ældste grupper oplevede markant lavere kompetencer end de yngre. I dag er generationsforskellene markant mindre – selvom de stadig er der.

Det er interessant at sammentænke indsamlingstidspunkt og aldersgruppe. Det er ikke de samme personer der er spurgt i 1999 og 2022, men det er sammenlignelige (nemlig repræsentative) grupper. Dvs. at gruppen der i 1999 var 26–36 år (altså født ca. 1960–70), omtrent svarer til dem der i 2022 er 56–65 år. Man kan med andre ord foretage en mental parallelforskydning af grupperne 'tre trin til siden'. Hvis man gør det, ser man store ligheder mellem grupperne, eller med andre ord at kompetencer er bemærkelsesværdigt konstante gennem livet. Opfattelsen af egne kompetencer er for en sammenlignelig gruppe stort set den samme i 2022 som den var i 1999. Det er formentlig et udtryk for at kompetencer (eller rettere opfattelse af kompetencer) fastlægges allerede i skoletiden. Det forklarer også hvorfor de ældste grupper i den gamle undersøgelse svarer så meget lavere end de andre: Her gemmer sig formentlig respondenter som aldrig (eller i meget ringe grad) har fået undervisning i engelsk. Det kan godt være at de er stødt på engelsk senere i deres liv, men opfattelsen af egne (manglende) kompetencer, er uændret (tak til Inge Lise Pedersen for at bemærke denne pointe).

Som sagt er både forskellen mellem indsamlingstidspunkt, aldersforskelle over generationer og interaktionen mellem de to (altså pointen om at aldersforskellene er blevet mindre) statistisk signifikante.

Den sidste ting vi vil fremhæve, er forskellen mellem de forskellige kompetencespørgsmål. Der er tydeligvis nogle ting der opfattes/opfattes som enklere, fx at vise vej til bussen, og nogle ting der opfattes som sværere, fx at skrive et brev; men det lader til at disse forskelle er blevet mindre. I 1999 var der for både de unge og mellemgruppen markante forskelle mellem 'simple' og 'svære' opgaver, der er forskelle i højderne på søjlerne for henholdsvis de 'simple' og de 'svære' opgaver. (Forskellene mellem de forskellige opgaver er mindre for de ældste). Ser man på især de yngste grupper i 2022, er disse forskelle meget mindre. Der er ikke samme store forskel på 'simple' og 'svære' – det hele opfattes som relativt let. Der er en vis risiko for det man kalder 'loftseffekt'. "I høj

12 Bemærk at yngste gruppe, angivet som "-25" i graferne, starter ved 18 år i 1999-datasættet og ved 17 år i 2022-datasættet.

grad” er det højeste man kan svare på skalaen, og de unge i dag svarer ”i høj grad” til både ’de simple’ og ’de svære’ opgaver. Det kan være fordi forskellene er udjævnet – m.a.o. at de ser ikke den stor forskel på at vise vej og at skrive et brev. Men det kan også være at vores skala ikke er fin nok til at måle at der stadig er en forskel. De kan jo ikke svare mere end ”4” på den skala vi har opstillet for at vise at noget er *endnu* lettere end det lette. Det er det der er ’loftseffekten’. De unge ’støder mod loftet’ og kan ikke udtrykke en evt. forskel. Den eneste måde at løse det på, er at flytte på skalaen, fx ved at indføre et skel mellem ”i høj grad” og ”i meget høj grad”. Men så kan vi ikke længere sammenligne én-til-én med den gamle indsamling.

Preisler (1999, 2003) undersøger bl.a. antallet af ’engelsksvage’ ”English-have-nots”. Man kan (måske) finde denne gruppe ved at se på dem der har svaret ”slet ikke (i stand til)” til hver af de syv opgaver (se tabel 2). I nederste række, ”Engelskkompetence_{Max}”, står andelen af respondenter som ikke har svaret højere end ”slet ikke” på nogen af kompetencespørgsmålene.

TABEL 2: ANDELEN AF ’ENGLISH HAVE-NOTS’. TALLENE I PARENTES ANGIVER ANDELEN FOR DE ÆLDSTE RESPONDENTER

<i>Kompetence</i> ”I hvor høj grad er du i stand til at ...”	Andel ”slet ikke”-svar	
	Preisler (1999)	Enida (2022)
Følge med i de engelske sangtekster når du lytter til musik?	15,3 % (58,5)	5,4 % (11,5)
Vise vejen til den nærmeste bus og fortælle hvor den kører hen, på engelsk?	17,1 % (56,8)	5,4 % (9,4)
Læse og forstå en kort brugsanvisning på engelsk?	14,9 % (54,2)	6,0 % (10,8)
Følge med i en engelsk film uden at kigge på de danske undertekster?	17,9 % (59,3)	6,5 % (12,9)
Diskutere dine holdninger med en engelsktalende?	32,2 % (70,3)	10,9 % (20,3)
Læse og forstå en bog på engelsk?	29,6 % (71,2)	11,6 % (21,0)
Skrive et brev på engelsk?	32,7 % (73,7)	12,6 % (23,4)
Engelskkompetence _{Max}	9,7 % (39,8)	2,8 % (5,9)

Billedet er det samme som ovenfor. De selvrapporterede kompetencer er blevet højere, og andelen der "slet ikke" kan engelsk, er faldet til ca. en tredjedel i hvert af spørgsmålene. Om man så synes det er bekymrende eller opmuntrende at (kun) 10,9 % "slet ikke" kan "diskutere deres holdninger med en engelsktalende", og at 2,8 % "slet ikke" kan nogen af de syv ting, er vist et ideologisk spørgsmål. Forskellen er igen størst for de ældste respondenter. I 1999 var det ca. 40 % af de ældste som "slet ikke" kunne nogen af de syv ting; i 2022 er det ca. 6 % af de ældste.

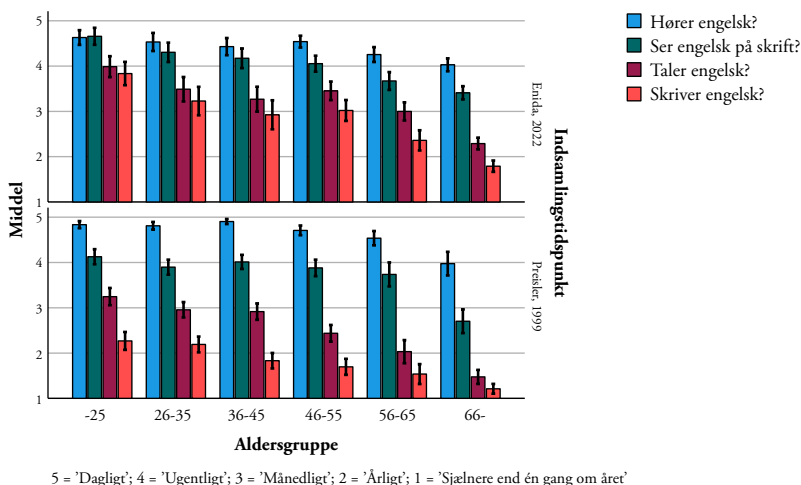
3.3 Kontakt

Kontakt med engelsk behandler vi som sagt i to underafsnit: Først ser vi på *hvordan* man møder engelsk (på skrift, ved at tale ...), og derefter *hvor* (i reklamer, i samtaler med familie og venner ...).

3.3.1 Kontakttyper

Figur 3 viser ligesom figuren ovenfor gennemsnitsværdier for hver aldersgruppe på hvert af de to indsamlingstidspunkter. Igen er aldersgruppe præsenteret ud af x-aksen, og gennemsnit op ad y-aksen (denne gang er det dog gennemsnit på en 6-trins-skala og ikke en 4-trins-skala). De øverste søjler præsenterer 2022-datasættet (Enida), de nederste 1999-datasættet (Preisler), og igen angiver de tynde streger 95 % konfidensinterval.

FIGUR 3: KONTAKTTYPER. SVAR PÅ SPØRGSMALENE "HVOR OFTE ..."

Resultaterne ligner på nogle punkter resultaterne for kompetence som vi præsenterede tidligere. Igen er der forskelle over tid (man oplever oftere at møde engelsk i dag end i 1990'erne), og igen er der store forskelle mellem generationer, men disse er mindre i 2022 end de var i 1999.

I forbindelse med kompetencespørgsmålene illustrerede vi udviklingen med en mental parallelforskydning af aldersgrupperne tre trin sådan at dem der var 26–35 år i 1999, stod under dem der er 56–65 år i 2022 osv. I forbindelse med kompetence viste det konstans, altså at sammenlignelige mennesker stort set rapporterede samme kompetencer nu som de gjorde i 1990'erne. Når det kommer til kontakt, er resultatet af denne øvelse et andet. Søjlerne er i mindre grad 'parallelforskudte' versioner af hinanden. Mest tydeligt er det at forskellene mellem 'receptiv' kontakt (høre, se) vs. 'produktiv' kontakt (tale, skrive) er meget mindre i dag end de var i 1990'erne. Det gælder for alle grupper når man sammenligner dem med tilsvarende aldersgrupper (altså 26–35-årige med 26–35-årige), og når man sammenligner sammenlignelige grupper over tid (altså 26–35-årige i 1995 med 56–65-årige i 2022).

På samme måde som forskellen mellem 'receptiv' og 'produktiv' kontakt er blevet mindre, så er også forskellen mellem 'skriftlig' (se, skrive) vs. 'mundtlig' (høre, tale) blevet mindre. Forskellene er blevet mindre, både fordi der nu opleves mere kontakt af 'produktiv' og 'skriftlig' slags, og fordi gennemsnittet for hvor meget man "hører engelsk", er blevet *mindre* over tid. Denne mindskelse af hørt engelsk er faktisk statistisk signifikant ($p < 0,001$) hvis man ikke kontrollerer for andre faktorer. Vores bedste mulige forklaringer på dette resultat, der peger i den modsatte retning af vores andre resultater, er for det første at engelsk måske er blevet mindre påfaldende fordi det er så allestedsnærværende. En anden – muligvis beslægtet – forklaring kunne være at (nogle af) respondenterne har lagt noget andet i formuleringen "høre det engelske sprog" i 1999 end de gør i dag. Måske forventer man i dag en mere aktiv kontakt til engelsk før det tæller som at "høre engelsk", fx at man aktivt *lytter* for at forstå sproget og ikke bare hører engelsk musik eller tale ud af vinduet på en forbigående bil.

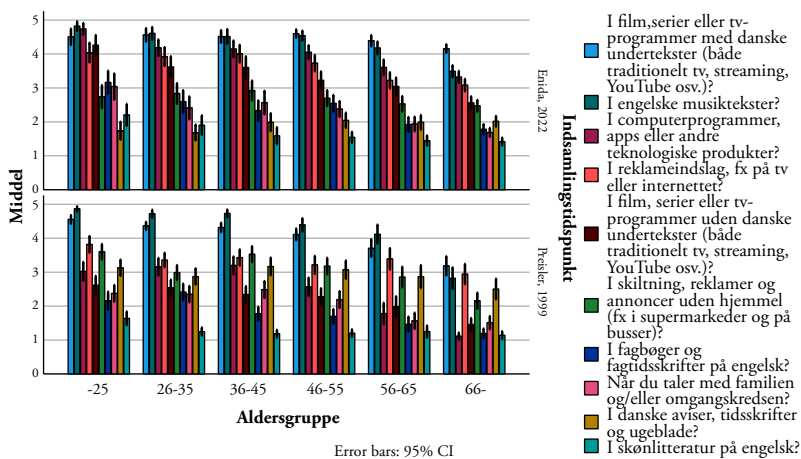
Den mest indlysende grund til de mindre forskelle er en kraftig stigning i 'produktiv' brug og især i "skriver engelsk" (forskellen her er også statistisk signifikant, $p < 0,001$). Det er oplagt at se denne forskel som

en afspejling af internetrevolutionen, som vi nævnte i indledningen. Internettet har betydet at 'den almindelige dansker' (især den lidt yngre 'almindelige dansker') deltager i international kommunikation i højere grad end tidligere, og at en stor del af denne kommunikation foregår på skrift.

3.3.2 Kontaktsituationer

På baggrund af foregående afsnit ved vi at 'den produktive' brug af engelsk er steget, og især "skrive på engelsk". Vi så også at oplevelsen af hvor tit man "hører" engelsk er faldet, og vi forsøgte os med en (spekulativ) forklaring af dette resultat med at den receptive kontakt til engelsk måske er mindre påfaldende i 2022. I dette afsnit spørger vi så i hvilke situationer man møder engelsk; og igen er billedet noget utydeligt og måske præget af at engelsk er blevet mindre påfaldende (se figur 4).

FIGUR 4: KONTAKTSITUATIONER. SVAR PÅ SPØRGSMÅLENE "HVOR OFTE MØDER DU DET ENGLSKE SPROG...?" (SE OGSÅ TABEL 1)

Helt overordnet set genkender man billedet af større engelskkontakt i 2022 end i 1999, og højere kontakt blandt de yngre end de ældre. Men dykker man ned i de enkelte kontaktsituationer, er billedet uklart. For fire situationer er der ingen større forskel over tid, nemlig "film og tv med undertekster", "reklameindslag på tv (og internet)", "skiltning, re-

klamer og annoncer” og ”taler med familie og omgangskreds”. For alle fire gælder det at unge gør det mere end ældre. Hvis man sammenligner den samme aldersgruppe over tid (26–35-årige med 26–35-årige), er der ikke nævneværdig forskel i (oplevet) kontakt med engelsk inden for disse situationer.

Inden for fire områder opleves der i dag højere kontakt med engelsk, nemlig ”computerprogrammer (og apps)”, ”film og TV uden undertekster”, ”fagbøger og faglitteratur” og ”skønlitteratur”. Inden for to områder oplevede man en større kontakt med engelsk i 1999 end man gør i 2022, nemlig ”engelske musikteksster” og ”danske aviser og ugeblade”.

Når det kommer til dem hvor kontakten til engelsk er større i 2022 – især de to første – er det oplagt at pege på de medie- og internetudviklinger som vi diskuterede i indledningen: Flere kommer i kontakt med computerprogrammer på engelsk fordi flere bruger computere; og flere ser film og tv uden undertekster fordi vi i dag har adgang til udenlandske film og tv på en helt anden måde end man havde i 90’erne, hvad enten det er distribueret gennem kabel-tv, sociale medier eller som streamingtjenester. En anden form for mediekontakt findes i de to sidste, ”faglitteratur” og ”skønlitteratur”. Det er jo ikke fordi bøger og tidsskrifter ikke fandtes i 1990’erne, men det kunne se ud som om de øgede kompetencer har medført at der er et større marked for engelsksproget litteratur. En anden årsag kan være at den øgede internationale (internet)handel har gjort det lettere at få fat i engelsksprogede bøger. Ret beset ved vi heller ikke hvor mange der læser deres ”fagbøger” og ”skønlitteratur” på nettet eller som e-bøger distribueret via nettet. Det kunne altså være en afledt effekt af internettet.

De to kontaktsituationer hvor man i dag oplever mindre kontakt med engelsk, er igen svære at forklare. Det er muligt at danskerne, og især ældre danskere, i dag simpelthen hører mindre musik. Eller måske kunne det være at de i dag hører mindre *engelsksproget* musik. I 1999 var teksterne til pop- og rockmusik næsten udelukkende på engelsk. I 2022 er engelsk stadig dominerende i disse genrer, men måske i mindre grad, til fordel for sangtekster på dansk eller musik uden sang? Ser man på den officielle top 100 for hele 2022¹³, er de 7 øverste titler danske og

13 <https://www.hitlisten.nu/top2022.asp?list=Track%20100>

ca. halvdelen af top-30 er dansksprogede. På P3's Tjekliste¹⁴ for 1995 er de første 14 sange derimod engelsksprogede, og først som nummer 15 findes en dansk sang, den eneste blandt de øverste 30 sange.

Det virker derimod ikke sandsynligt at der faktisk er mindre engelsk i danske aviser og ugeblade i dag end der var i 1995. I hvert fald har optællinger af faktiske aviser og ugeblade fundet en let forøget andel i 2010'erne sammenlignet med 2000 (Heidemann Andersen 2018).

Man vil bemærke at de områder hvor engelskkontakten er (tilsyneladende) faldende, er dem hvor respondenterne er mindst 'volitiv', altså dem hvor engelsk i størst grad kan opfattes som et påtrængende element som man ikke selv har opsøgt. Det er svært at forestille sig at man 'kommer til' at læse en bog på engelsk ved et tilfælde. På den anden side kan kontakten til engelsk via musiktekster og danske aviser godt være tilfældig. Og det er altså denne 'tilfældige' eller rent 'registrerende', men ikke aktivt engagerende kontakt som vi ser, er faldende – måske fordi engelsk ikke længere er så påfaldende som det var tidligere.

3.4 Holdninger

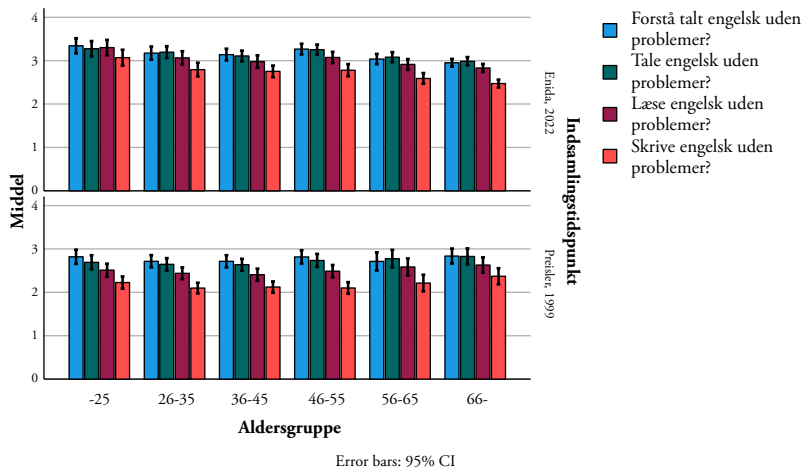
Med de sidste spørgsmål bemærkede vi hvordan *kontakt* til engelsk ikke kun drejer sig om hvor meget kontakt man *faktisk* har, men også i hvor høj grad man *bemærker* det og finder det *påfaldende*. Det er dermed umuligt at trække et helt klart skel mellem spørgsmål om *kompetence* og *kontakt* på den ene side, og spørgsmål om *holdninger* på den anden side. Når man fortæller om *kompetence* og *kontakt*, er man også påvirket af *holdninger*. Spørgeskemaet indeholder dog også to sæt af spørgsmål som mere entydigt griber fat i holdninger. Det ene sæt handler om hvor meget engelsk man synes "alle voksne danskere" bør kunne. Det andet sæt handler temmelig abstrakt om synet på engelsk som en trussel mod eller en styrke for det danske sprog og det danske samfund.

3.4.1 Normer for kompetence

Figur 5 viser svar på spørgsmålene "Hvor enig er du i at alle voksne danskere burde kunne tale/læse/skrive/forstå engelsk uden problemer?".

14 <https://www.dr.dk/tjeklistenlister/public/95/hits1995.htm>

FIGUR 5: *NORMER*. SVAR PÅ SPØRGSMALENE ”ALLE VOKSNE DANSKERE BURDE KUNNE ...”

Man bemærker med det samme at der er forskel på de fire færdigheder lytte, tale, læse og skrive, altså fx at man i højere grad synes at ”alle voksne danskere” skal kunne ”forstå talt engelsk” end ”skrive engelsk”. Men i tråd med hvad vi så under kontaktspørgsmålene, så ser de yngre grupper i dag mindre forskel mellem de forskellige kompetencer. De forventer med andre ord næsten lige så høje skrivefærdigheder som lyttefærdigheder.

Ellers hæfter vi os ved de relativt små forskelle, både pr. indsamlingstidspunkt og pr. aldersgruppe. Vi så tidligere at man (mener at man) kan meget mere engelsk i dag end i 1999, og mere hvis man er yngre end hvis man er ældre, og at man (mener man) har en del mere kontakt med engelsk i dag og det har man især hvis man er yngre. Disse forskelle er kun i mindre grad afspejlet i *norm*-spørgsmålene. Der er lidt højere forventninger i dag end der var i 1990’erne (og forskellen er signifikant for ”læse”, ”tale” og ”forstå”), og i 2022 er der lidt højere forventninger blandt de unge end de ældre (alle forskelle er signifikante). Men det er ikke store forskelle. Når man ser på søjlerne for 1999-datasættet, kunne det se ud som om forventningerne var højere blandt de ældre end blandt de yngre – altså modsat af hvad man skulle forvente. Disse forskelle er dog ikke statistisk signifikante.

Det overordnede billede synes altså at være ret små forskelle, men dog højere forventninger i 2022 end i 1999, og højere forventninger (i dag) blandt yngre end ældre. Det kan nok alt i alt ses som et tegn på at den øgede kontakt til engelsk har 'bidt sig fast' også som forventninger til hvad "alle voksne danskere" *burde* kunne. Dette spørgsmål om hvilke sproglige forventninger man kan have til danskere, diskuteres indgående i Lønsmann, Mortensen og Thøgersen (2022), som konkluderer at:

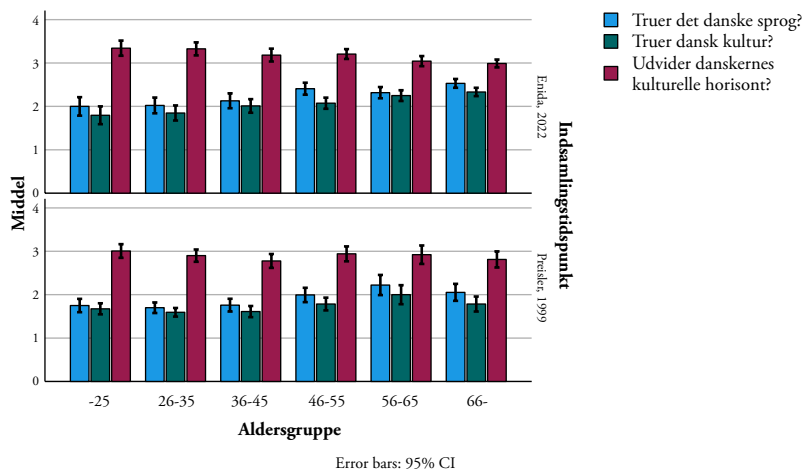
Engelsk er i dag så udbredt i Danmark at sproget kan siges at være gået fra at være et lingua franca i særlige domæner til at være et alment accepteret og ofte alment påkrævet andetsprog i Danmark. Det er blevet normaliseret i en sådan grad at det undertiden fremstår som et usynligt sprog [...], en helt upåfaldende del af det sproglige landskab. (Lønsmann, Mortensen og Thøgersen 2022: 167).

3.4.2 Samfundsholdninger

Sidste sæt af spørgsmål som vi vil gennemgå, er de helt overordnede og abstrakte spørgsmål om om man som dansker ser brugen af engelsk som en 'trussel' eller som en 'fordel'. Det første vi bemærker (og det kan man *ikke* se af figur 6 nedenfor), er at der er ringe sammenhæng mellem på den ene side de to 'trussels'-spørgsmål og på den anden side 'fordel'-spørgsmålet. Man kunne forvente at en høj grad af enighed i at engelsk er en 'trussel', ville betyde en høj grad af *uenighed* i at det er en 'fordel'. Det er kun i begrænset omfang tilfældet. Vi testede sammenhængen mellem spørgsmålene med en korrelationstest, nemlig Spearmans *rho*. En høj *rho* (dvs. tæt på +/- 1) betyder en høj grad af sammenhæng mellem respondenternes svar på de to spørgsmål, dvs. hvis man har svaret højt på det ene, har man svaret enten højt (hvis *rho* er positiv) eller lavt (hvis *rho* er negativ) på det andet. Hvis *rho* nærmer sig 0 betyder det en lav grad af sammenhæng mellem de to spørgsmål, m.a.o. kan man ikke forudsige hvad en respondent har svaret på det ene spørgsmål ved at kende deres svar på det andet. Vi bruger Spearmans *rho* i stedet for fx Pearsons *r* fordi svarene er givet på ordinalskalaer med kun 5 trin. *Rho* for sammenhængen mellem de to 'trussels'-spørgsmål er 0,72, et udtryk for at man med

ret høj sikkerhed kan forudsige hvad respondenter har svaret på det ene spørgsmål når man ved hvad de har svaret på det andet. Eller med andre ord: De handler om det samme. *Rho* for sammenhængen mellem på den ene side 'fordels'-spørgsmålet og på den anden side de to 'trussels'-spørgsmål er derimod lav, henholdsvis $-0,133$ og $-0,105$. Det negative fortegn betyder at hvis man er enig i at brugen af engelsk er en trussel, er man *u*enig i at det er en fordel. Men sammenhængen er svag. Alle tre sammenhænge er godt nok signifikante, men effekterne er små – man er *lidt* mere uenig. Sagt på en anden måde, de tre spørgsmål udgør ikke én skala med engelskpositiv i den ene ende og engelsknegativ i den anden, men snarere to forskellige skalaer, en engelskpositiv og en engelsknegativ som man (stort set uafhængigt af hinanden) kan være enig eller uenig i. Det giver derfor mest mening at behandle de to hver for sig som henholdsvis 'negative' holdninger og 'positive' holdninger. Figur 6 viser igen fordelingen over indsamlingstidspunkt og aldersgrupper.

FIGUR 6: SAMFUNDSHOLDNINGER. SVAR PÅ SPØRGSMÅLENE "HVOR ENIG ER DU I AT DET ENGELSKS SPROGS TILSTEDEVÆRELSE I HVERDAGEN ..."

Ser man på det positivt formulerede spørgsmål først, så er danskerne, især de unge, blevet mere enige, altså mere engelskpositive, fra 1999 til 2022, og hvor der i 1999 ikke var en forskel mellem aldersgrupperne, så er der det nu ($p < 0,001$).

Det måske lidt kontraintuitive er at de negativt formulerede spørgsmål *også* opnår højere enighed end de gjorde i 1999 (både forskellen for 'positive' og 'negative' holdninger er signifikant mellem indsamlingstidspunkterne, $p < 0,005$ for alle tre spørgsmål). I både 1999-datasættet og 2022-datasættet er der sammenhæng mellem alder og 'negative' holdninger. De ældre er mere enige i spørgsmålene der opstiller engelsk som en trussel ($p < 0,005$ for begge spørgsmål til begge tider).

Samlet set kan man sige at holdningerne er blevet stærkere – der er en højere grad af enighed på både 'positive' og 'negative' holdninger, og aldersforskellene er blevet større. Negative holdninger til engelsk er nu et mere udtalt tegn på at være ældre, og positive holdninger til engelsk er et mere udtalt tegn på at være yngre – der er sket en accentuering af holdninger. Overordnet set er det dog de 'negative' holdninger der er på fremmarch. Overordnet set er stigningen på de to negative spørgsmål i gennemsnit ca. 0,4 mellem de to stikprøver. Stigningen på det positive spørgsmål er til sammenligning kun ca. 0,2.

Vi (bort)forklarede nogle af de uforklarlige resultater tidligere (fx at man hører og ser mindre engelsk i 2022 end man gjorde i 1999) med at engelsk er blevet mindre påfaldende. Holdningsresultaterne her peger i en anden retning. Der er ikke noget i disse svar der peger på at danskerne er blevet mere ligeglade med engelsk. Tværtimod har de både mere positive og (især) mere negative holdninger til engelsk. Man kan spekulere over om det betyder at engelsk har fået klarere ideologiske betydninger i dansk. I Thøgersen & Preisler (under forberedelse) foreslår vi at engelsk og anti-engelsk har to divergerende betydninger: På den ene side internationalisme/nationalisme, på den anden side neoliberalisme/kontrol af markeds kræfter. Det er således muligt at være positiv over for engelsk når modsætningen ses som nationalisme, men negativ over for engelsk når modsætningen ses som støtte til neoliberalisme; eller vice versa.

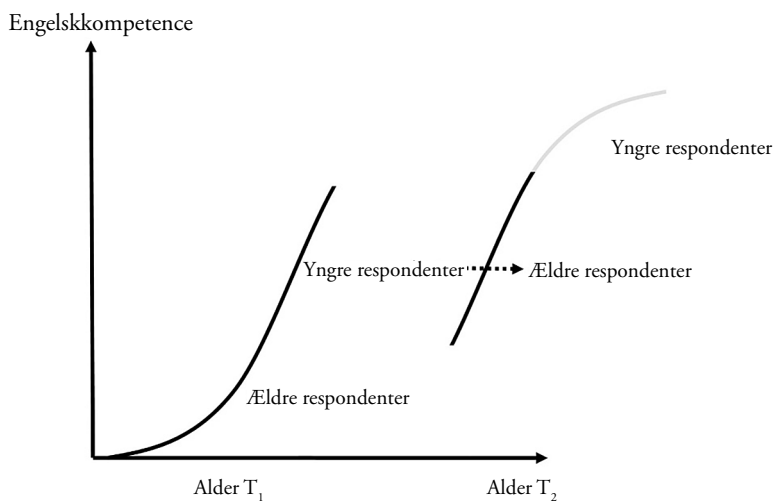
4 DISKUSSION

Sammenfattende kan man pege på tydelige forskelle fra 1990'erne til 2020'erne: Der opleves markant højere *kompetencer*, og overordnet set opleves der højere *kontakt*. Der er dog undtagelser hvor *kontakten* opleves som mindre. Både med hensyn til *kompetencer* og *kontakt* er

der aldersforskelle. Unge oplever at have markant højere kompetencer, og unge oplever højere kontakt til engelsk. Der er dog tegn på at aldersforskelle på især *kompetence* er ved at blive mindre, og dermed at gruppen der er 'English have-nots' bliver mindre. Vi bemærkede også en ændring i *typen* af kompetence og kontakt. Det virker som om engelsk i dag (og især af yngre) bruges mere 'produktivt' og i højere grad 'skriftligt'.

I vores analyser inddrager vi tidsaspektet på to måder, både som indsamlingstidspunkt og som respondentalder. Spørgsmålene om kompetencer viste at respondenter (rettere: sammenlignelige respondenter) er bemærkelsesværdigt konsistente i deres vurdering af egne kompetencer over en 25 års-periode. På den baggrund kan vi gætte på at de unge i 2022-undersøgelsen stadig vil opfatte sig selv som "i høj grad i stand til ...", også om 25 år når vi spørger dem igen. Det tyder samlet set på stigende (selvoplevet) engelskkompetence i samfundet som illustreret i figur 7.

FIGUR 7. STIGENDE ENGELSKKOMPETENCE I DANMARK. EFFEKTEN AF ALDER VED TO INDSAMLINGSTIDSPUNKTER, T_1 (1999) OG T_2 (2022).

Ved T_1 (fx 1999) er de yngre relativt mere kompetente end de ældre. Ved T_2 (fx 2022) er de yngre blevet de ældre, og vi 'ved' at deres (selvrapporterede) kompetence ikke ændrer sig bemærkelsesværdigt gennem

livet. Vi ved selvfølgelig ikke om nye, unge generationer vil have endnu højere kompetencer, men det virker ikke sandsynligt at kompetencen vil være *lavere*. Derfor er den gennemsnitlige kompetence alt andet lige stigende over tid. Med andre ord, gruppen af 'English have-nots' vil være endnu mindre om 25 år – hvis alt går som det ser ud til nu.

Med hensyn til kontakt så vi en udvikling over den enkeltes levetid. Mennesker som ikke "talte" og "skrev" så meget engelsk i 1999, gør det i højere grad i dag. Igen ser vi ikke nogen antydning af at kontakten til engelsk (og især den 'produktive' og 'skriftlige') skulle blive mindre over de næste 25 år (selvom man kan spekulere over hvad Brexit og USA's skiftevis isolationistiske og proaktive udenrigspolitik kan betyde på lang sigt – og om de mere negative holdninger er indikationer på at der allerede er reaktioner). Men når man ser at den enkeltes adfærd har ændret sig, giver det anledning til at tænke at kontakt er mere ustabil og i højere grad påvirket af (sprog)politiske vinde og teknologiske muligheder og begrænsninger. Hvis man af en eller anden grund vælger at gå i retning af øget *nationalisering* i stedet for *internationalisering*, eller hvis oversættelsessoftware for alvor bliver en del af vores hverdag, så vil det betyde mere for danskeres *kontakt* til engelsk, end for deres *kompetencer*. I hvert fald i første omgang.

Til sammenligning med de ret klare billeder for *kompetence* og *kontakt* er spørgsmålene om *holdninger* væsentligt mindre entydige. Der er ikke sket det helt store skift i opfattelsen af hvor meget engelsk man kan forvente af "alle voksne danskere", og der er ikke de helt store aldersforskelle på disse spørgsmål. Det kan opfattes på flere forskellige måder: Måske er der en 'solidarisk' opfattelse af at man ikke nødvendigvis kan forvente at "alle" skal kunne engelsk. Det kan altså være at spørgsmålet er formuleret for ekstremt til at fange forskelle. Det kan også være at oplevelsen af hvor meget engelsk man kan forvente, allerede var ret høj i 1999. Vi har set at markant færre mente at de "var i stand til at ..." i 1999; men det betyder ikke nødvendigvis at de ikke mente at de *burde kunne*.

En sidste forklaring kunne være at "burde kunne" og "uden problemer" er ret elastiske begreber som måske ikke betyder det samme nu som for 25 år siden. Måske har oplevelsen af hvad det vil sige at skrive "uden problemer", ændret sig sådan at der reelt er tale om højere

forventninger, selvom det ikke afspejles i svarene. Med andre ord i og med at engelskkompetencerne er blevet højere, stiger forventningerne til hvad man skal kunne for at kunne formulere sig ”uden problemer”. Det er problemet med spørgeskemaer: Man ved hvad folk har svaret, men ikke nødvendigvis hvad de mente.

Når det kommer til *samfundsholdningerne*, så vi en tilsyneladende accentuering af forskelle. Danskere er blevet *både* mere positive og mere negative. ’Negative’ holdninger til engelsk hænger sammen med at være ældre, og ’positive’ hænger sammen med at være yngre, men der er kun en ringe sammenhæng mellem de ’positive’ og ’negative’ holdninger. Det er ikke nødvendigvis sådan at hvis man er enig i de ’positive’ spørgsmål, så er man *u*enig i de ’negative’. Man kan altså godt være såvel ’positiv’ som ’negativ’, og begge dele eller ingen af delene. Her er brug for yderligere (og kvalitative) undersøgelser for at forstå hvad der ligger til grund.

En mulig forklaring på accentueringen af holdninger kan være at engelskindflydelsen og dens virkninger på dansk og Danmark har været et debatteret emne i tiden mellem 1999 og 2022. Som beskrevet af Lønsmann, Mortensen og Thøgersen (2022 afsnit 4.1) blev der skrevet og sagt meget om truslen for ’domænetab’ i 00’erne og 10’erne – og der blev svaret igen med ligeså ophedede argumenter for ’internationalisering’. Måske har det sat sig spor sådan at man har mere reflekterede holdninger til engelskpåvirkningen? En typisk erfaring fra spørgeskemaer er at hvis man spørger til noget som respondenterne ikke har skænket så mange tanker, så får man ’midtstående’ svar (se fx Frederiksen, Gundelach & Nielsen 2017: 129–133). Det opfattes som ’sikrere’ at svare midt på skalaen end i yderenderne. Men altså, måske har den megen debat om engelsk for 10–20 år siden ført til at man i dag har klarere (men ikke nødvendigvis mere entydige) holdninger som er lettere at udtrykke med et kryds.

Det kunne dog også skyldes forskelle i indsamlingsmetoden på de to indsamlinger. Da data til 1999-projektet fandt sted i 1995–1996, sad respondenterne over for en interviewer. I 2022 sad de foran deres computerskærm eller telefon og udfyldte et spørgeskema. Ansigt-til-ansigt med en interviewer er man måske under et vist pres for at fremstille sig selv i et så gunstigt lys som muligt, hvad enten det drejer sig om

holdningsspørgsmål eller 'faktuelle' spørgsmål (se fx Suchman & Jordan 1990, Houtkoop-Steenstra 2000, Stax 2005). Måske er det lettere at røbe sin mere 'ekstreme' holdning i et holdningsspørgsmål når man ikke sidder over for et andet menneske som potentielt kunne '(for) dømme' én? Og når respondenterne i dag (og især de yngre) påstår at have meget højere kompetencer end de gjorde i 1990'erne, så kan det ikke helt udelukkes at det hænger sammen med at respondenterne dengang vægrede sig ved at fremtræde som pralhalse over for en interviewer. Professionelle interviewere som dem fra Socialforskningsinstituttet er toptrænet i at undgå den slags sociale implikationer. De forsøger så vidt muligt at undgå at interviewet bliver en samtale med face- og høflighedsbegrænsninger osv. Men det kan ikke helt undgås at det spiller ind.

Og dermed er vi tilbage ved udgangspunktet. Vi ville gerne undersøge hvad der er sket med danskernes *kompetencer* i, *kontakt* med og *holdninger* til engelsk i løbet af de sidste godt 25 år hvor vi har set ret omfattende samfundsforandringer. For at få så retvisende et billede som muligt benyttede vi igen de samme spørgsmål som blev benyttet for godt 25 år siden, og spurgte igen en stor, repræsentativ gruppe af danskere. Vi synes at få resultater som i store træk peger i den retning som vi ville forvente, men også med interessante undtagelser som giver anledning til at stille nye spørgsmål. Men det tilbagevendende spørgsmål er om man *kan* stille det samme spørgsmål to gange. Måske er samfundet så forandret at den samme ordlyd betyder noget forskelligt?

TAK

Artiklen er et produkt af projektet *English and Globalisation in Denmark: A Changing Sociolinguistic Landscape*, et 4-årigt projekt finansieret af Danmarks Frie Forskningsfond – Kultur og Kommunikation, <https://engerom.ku.dk/forskning/centre/english-and-globalisation-in-denmark/>. Forfatterne vil gerne takke projektets øvrige deltagere, lektor Dorte Lønsmann, professor Janus Mortensen, adjunkt Kamilla Kraft og ph.d.-studerende Marianne Haugaard Skov samt projektets advisoryboard, Nikolas Coupland, Sari Pietikäinen, Jette G. Hansen Edwards, Tore Kristiansen, Barbara Soukup, for deres værdifulde input og frugtbare kommentarer til analysen. Vi vil også takke en anonym fag-

fælle samt Elisabeth Muth Andersen og Michael Nguyen fra NyS-redaktionen for grundige og konstruktive kommentarer til en tidligere version af artiklen. Alle tilbageværende fejl og uklarheder er vores ansvar. Artiklen er blevet til som et jævnbyrdigt samarbejde mellem de to forfattere: Bent lagde grunden til undersøgelsen allerede i 1990'erne, Jacob deltog i justeringen af spørgsmålsformuleringer i 2021–2022. Jacob har leveret de statistiske analyser, og fortolkningerne har vi i fællesskab diskuteret i flere omgange. Artiklen var i al væsentlighed færdigskrevet da Bent gik bort i sensommeren 2023, men han har ikke ansvar for de sidste små afpudsninger af tekstdetaljer.

Jacob Thøgersen, lektor
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
jthoegersen@hum.ku.dk

Bent Preisler, professor emeritus
Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, Roskilde Universitet

LITTERATUR

- Bianchetti, S. 2020. English in Denmark: Friend or Foe? Use of English, domain loss and perceived bilingualism in an EFL country. *Journal of Language Works - Sprogvidenskabeligt Studentertidsskrift* 5(2). 69–87. <https://tidsskrift.dk/lwo/article/view/123468> (tilgået 2. november 2022).
- Council of Europe. 2001. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching and assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidsen-Nielsen, N, E. Hansen & P. Jarvad (red.). 1999. *Engelsk eller ikke engelsk – that is the question*. København: Gyldendal.
- Europa-Parlamentet. 2022. *Fri bevægelighed for arbejdstagere*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/da/sheet/41/arbejdskraftens-frie-bev%C3%A6gelighed> (tilgået 2. november 2022).
- Frederiksen, M., P. Gundelach & R.S. Nielsen. 2017. *Survey. Design, stikprøve, spørgeskema, analyse*. København: Hans Reitzels forlag.

- Gottlieb, H. 2020. *Echoes of English: Anglicisms in minor speech communities – with special focus on Danish and Afrikaans*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Haberland, H. et al. 1991. Tak for mad. J. Normann Jørgensen (red.), *Det danske sprogs status år 2001 – er dansk et truet sprog?*, 111–138. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Haberland, H., D. Lønsmann & B. Preisler (red.). 2013. *Language alternation, language choice and language encounter in the international tertiary education*. Dordrecht: Springer.
- Hansen, E. & J. Lund. 1994. *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. København: Munksgaard.
- Hansen, E.J. & B.H. Andersen. 2009. *Et sociologisk værktøj*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hazel, S. & D. Lønsmann. 2022. Norms, accountability and socialisation in a refugee language classroom. J. Mortensen & K. Kraft (red.), *Norms and the study of language in social life*, 43–67. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Heidemann Andersen, M. 2002. *Engelsk i dansk: Sprogholdninger i Danmark. Helt vildt sjovt eller wannabeagtigt og ejendomsæglerkækt* (Dansk Sprognævns skrifter 33). København: Dansk Sprognævn.
- Heidemann Andersen, M. 2018. Moderne importord i danske aviser. M. Heidemann Andersen & P. Jarvad (red.), *Yes, det er coolt. Moderne importord i dansk* (Dansk Sprognævns konferenceserie 6), 33–61. Bogense: Dansk Sprognævn.
- Heidemann Andersen, M. 2020. Engelske lån i dansk: Nice to have eller need to have?. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 58. 9–37. <https://doi.org/10.7146/nys.v1i58.120482>
- Heidemann Andersen, M. & P. Jarvad (red.). 2018. *Yes, det er coolt. Moderne importord i dansk* (Dansk Sprognævns konferenceserie 6). Bogense: Dansk Sprognævn.
- Heidemann Andersen, M. & L. Sandst. 2022. Hverdagens engelsk. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 62. 76–101.
- Henriksen, B., A. Holmen & J. Kling. 2018. *English medium instruction in multilingual and multicultural universities: Academics' voices from the Northern European context*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429456077>.
- Houtkoop-Steenstra, H. 2000. *Interaction and the standardized survey interview*. Cambridge university press.
- Hultgren, A.K., F. Gregersen & J. Thøgersen (red.). 2014. *English in Nordic universities: Ideologies and practices* (Studies in World Language Problems 5). Amsterdam: John Benjamins.

- Jarvad, P. 1995. *Nye ord – Hvordan og hvorfor?*. København: Gyldendal.
- Jarvad, P. 2001. *Det danske sprogs status i 1990'erne – med særligt henblik på domænetab* (Dansk Sprognævns skrifter 32). København: Dansk Sprognævn.
- Jauert, P. 2013. Lokal- og regionalt tv (Danmark). G. Agger, N. Nørgaard Kristensen, P. Jauert & K. Schrøder (red.), *Medie- og kommunikationsleksikon*. <https://medieogkommunikationsleksikon.dk/lokal-og-regionalt-tv> (tilgået 2. november 2022).
- Johnson, K. 2018. *An introduction to foreign language learning and teaching*. Oxford: Routledge.
- Kraft, K. 2020. Transience and Tunnel Esperanto: A study of multilingualism, work and relationship-building on a tunnel mining project. *International Journal of the Sociology of Language* 264. 163–186.
- Kristiansen, T. (red.). 2006. *Nordiske sprogholdninger. En masketest* (Moderne importord i språka i Norden bind V). Oslo: Novus.
- Kristiansen, T. & H. Sandøy. 2010. Introduction. The linguistic consequences of globalization: the Nordic laboratory. *International Journal of the Sociology of Language* 204. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl.2010.027>
- Kristiansen T. & L.S. Vikør (red.). 2006. *Nordiske språkholdninger. Ei meningsmåling* (Moderne importord i språka i Norden bind V). Oslo: Novus
- Kulturministeriet. 2003. *Sprog på spil - Et udspil til en dansk sprogpolitik*. https://kum.dk/fileadmin/_kum/5_Publikationer/2003/Sprog_paa_spil.pdf. (tilgået 2. november 2022).
- Kulturministeriet. 2008. *Sprog til tiden - rapport fra sprogudvalget*. https://kum.dk/fileadmin/_kum/5_Publikationer/2008/sprog_til_tiden_netpub.pdf. (tilgået 2. november 2022).
- Ljung, M. 1985. *Lam anka – ett måste? En undersökning av engelskan i svenskan, dess mottagande och spridning* (EIS rapport no. 8). Stockholm: Stockholm Universitet.
- Lønsmann, D. 2011. *English as a corporate language: Language choice and language ideologies in an international company in Denmark*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Lønsmann, D. 2017. Embrace it or resist it? Employees' reception of corporate language policies. *International Journal of Cross Cultural Management* 17(1). 101–123. DOI: <https://doi.org/10.1177/1470595817694658>.
- Lønsmann, D. 2020. Language, employability and positioning in a Danish integration programme. *International Journal of the Sociology of Language* 264. 49–71.

- Lønsmann, D. & J. Mortensen. 2018. Language policy and social change: A critical examination of the implementation of an English-only language policy in a Danish company. *Language in Society* 47(3). 435–456. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047404518000398>.
- Lønsmann, D. & J. Mortensen. 2021. Introduction: Language and inclusion in an international study programme in Denmark. J. Mortensen & D. Lønsmann (red.), *The sociolinguistic complexity of international higher education in Denmark: Student perspectives on language ideologies and social inclusion* (Københavnstudier i Tosprogethed. Studier i Parallelsproglighed C11.). 1–26. København: Københavns Universitets Humanistiske Fakultet.
- Lønsmann, D., J. Mortensen & J. Thøgersen. 2022. Er engelsk stadig et fremmedsprog i Danmark? Et spørgsmål om kollektiv sproglig identitet. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 61. 126–179.
- Mordal, T.L. 2000 [1989]. *Som man spør får man svar*. Stavanger: Universitetsforlaget.
- Mortensen, J. 2014. Language policy from below: Language choice in student project groups in a multilingual university setting. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 35(4). 425–442. DOI: <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.874438>.
- Mortensen, J. & H. Haberland. 2010. Sprogvalg på danske universiteter i historisk perspektiv. *Sprogforum* 49–50. 155–161.
- Mortensen, J. & H. Haberland. 2012. English — the new Latin of academia? Danish universities as a case. *International Journal of the Sociology of Language* 216. 175–197. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl-2012-0045>.
- Nordahl Svendsen, E. 2013. Satellit-tv i Danmark. G. Agger, N. Nørgaard Kristensen, P. Jauert & K. Schrøder (red.), *Medie- og kommunikationsleksikon*. <https://medieogkommunikationsleksikon.dk/satellit-tv-til-danmark/> (tilgået 2. november 2022).
- Nordahl Svendsen, E. 2019. Mediaaftaler – Mediepolitiske aftaler, G. Agger, N. Nørgaard Kristensen, P. Jauert & K. Schrøder (red.), *Medie- og kommunikationsleksikon*. <https://medieogkommunikationsleksikon.dk/mediaaftaler-mediepolitiske-aftaler/> (tilgået 2. november 2022).
- Poulsen, I. 2013. Statsradiofonien, Danmarks Radio og DR. G. Agger, N. Nørgaard Kristensen, P. Jauert & K. Schrøder (red.), *Medie- og kommunikationsleksikon*, <https://medieogkommunikationsleksikon.dk/statsradiofonien-danmarks-radio-og-dr/> (tilgået 2. november 2022).

- Preisler, B. 1999. *Danskerne og det engelske sprog*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Preisler, B. 2003. English in Danish and the Danes' English. *International Journal of the Sociology of Language* 159. 109–126.
- Preisler, B. 2005. Deconstructing 'the domain of science' as a sociolinguistic entity in EFL societies: The relationship between English and Danish in higher education and research. B. Preisler et al. (red.), *The consequences of mobility: linguistic and sociocultural contact zones*, 238–48. Department of Language and Culture: Roskilde University.
- Preisler, B. 2009. Complementary languages: The national language and English as working languages in European universities. P. Harder (red.), *Angles on the English-speaking world*, 10–28. København: Museum Tusulanum.
- Preisler, B, I. Klitgaard & A. Fabricius (red.). 2011. *Language and learning in the international university: From English uniformity to diversity and hybridity*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Siegel, S. 1956. *Nonparametric statistics for the behavioral sciences*. New York: McGraw-Hill.
- Stax, H-P. 2005. *Når tekst kommer på tale. Studier af interaktion, tekst og opgaveforståelse i spørgeskemabaserede interview* Ph.d.-afhandling. Syddansk Universitet.
- Suchman, L. & B. Jordan. 1990. Interactional troubles in face-to-face survey interviews. *Journal of the American Statistical Association*. 85(409). 232–241.
- Svendsen, E. 2015. Højskole for folket. Danmarks Radio som forvalter af demokratisk oplysningsideologi i årene 1925-1965. E. Granly Jensen, J. Kreutzfeldt, M. Michelsen & E. Svendsen (red.), *Radioverdner. Auditiv kultur, historie og arkiver*, 21–41, Aarhus Universitetsforlag.
- Sørensen, K. 1973. *Engelske lån i dansk* (Dansk Sprognævns skrifter 8). Aarhus: Dansk Sprognævn.
- Thøgersen, J. 2007. *Det er meget godt som det er... er det ikke? En undersøgelse af danskerne holdninger til engelsk* (Moderne importord i språka i Norden bind X). Oslo: Novus.
- Thøgersen, J. under forberedelse. Danskeres kontakt til engelsk i Danmark. Ændrede samfundsvilkår og ændrede brugsmønstre.
- Thøgersen, J. & B. Preisler. under forberedelse. Hvad betyder Engelsk i Danmark? Holdninger til engelsk i Danmark og partipolitisk tilhørsforhold.

Undervisningsministeriet. 1960. *Undervisningsvejledning for folkeskolen. Betænkning* (Betænkning nr. 253). <https://digitalelaereplaner.dk/l%C3%A6replan/danmark/engelsk/1960> (tilgået 7. november 2022).

Én lang vokallyd?

Konsonant-vokal-ratio i dansk

RUBEN SCHACHTENHAUFEN

ABSTRACT

Dansk beskrives ofte som ekstremt vokalrigt og konsonantfattigt. 'Udtale-sjusk' beskyldes for at føre til at konsonanter bliver til vokaler eller forsvinder så dansk nærmest er en lang vokalstrøm med 40 forskellige vokaler, hvor man ikke kan høre hvor et ord slutter, og det næste starter. På den baggrund fremstilles dansk ofte som et aparte og særligt vanskeligt sprog at lære både for udlændinge og danskere selv. I denne artikel diskuteres det om det er rimeligt at fremstille dansk som aparte på dette punkt, og der argumenteres for at man bør give et mere nuanceret billede af dansk fonetik. Dette gøres fra flere forskellige vinkler, dels ved at se på hvor mange forskellige vokal- og konsonantlyde man kan skelne i dansk, dels ved at undersøge ratioen af konsonantlyde vs. vokallyde i en dansk udtaleordbog såvel som i løbende tale, dels i ordforrådet i det hele taget. Det undersøges også hvilken effekt spontan tale og udtaleforandringer har på konsonant-vokal-ratioen. På baggrund af disse undersøgelser dannes et mere balanceret billede af dansk som et relativt almindeligt sprog.

EMNEORD: fonetik; fonologi; dansk; sprogforandring; fonetisk reduktion

1 INTRODUKTION

"Det danske sprog er nærmest en lang vokallyd" – med de ord indledes en artikel i Politiken (Thorsen 2021) hvor sprogforskerne Morten H. Christiansen og Fabio Trecca bliver interviewet. Forskerne beskriver i artiklen gennemgående dansk som et "sjusket" sprog med en række "skavanker": Vi har 40 forskellige vokallyde, flere af vores konsonanter udtales som vokaler, og vi sluger en stor del af endelserne af ordene. Dette giver ifølge forskerne en struktur med mange vokallyde i træk hvor det er svært at høre hvor danske ord starter og slutter, og dette forsinker danske børns sprogtilegnelse. Trecca forklarer at "Problemet er, at der ikke er så mange rigtige konsonanter i dansk talesprog", og

årsagen er at man sjusker mere med udtalen i dansk end fx norsk: ”Det er bare sådan, sproget er, man sjusker mere på dansk”. I et andet interview beskriver samme forskere at ”Alle sprog har det med at sløre en smule [...]. Men på dansk gør vi det bare i meget højere grad [...], og det får os til at lyde lidt fulde, når vi taler” (Sonne 2021). Trecca og Christiansen er ikke alene om at problematisere dansk udtale. Sprogforskeren Dorthe Bleses siger i et interview: ”I det danske sprog betyder de mange vokallyde, at der ikke er ret meget, der siger: her er der et ord, der stopper, og et nyt, der begynder” (Ebdrup 2011). Ligeledes spørger Grønnum (2003) *Why are the Danes so hard to understand?* (hvorfor er danskerne så svære at forstå?) og fremhæver mange af de samme pointer: Dansk har 40 forskellige vokallyde hvis man medregner korte, lange og stødte vokaler, konsonanter bliver vokaliseret i coda, og endelser bliver reduceret. Bleses m.fl. (2008, 2011) kæder ligeledes den lave kontoid-vokoid-ratio i dansk sammen med at danske børn er forsinkede i deres tilegnelse af ordforrådet sammenlignet med sprog med høje kontoid-vokoid-ratioer. Dette er baseret på en analyse af at dansk mere specifikt har 17 monoftonger, 2 schwa-vokaler, 19 diftonger og kun 16 konsonanter. Dansk beskrives som et mumlesprog af bl.a. Jørn Lund (2011), sprogforskeren Hans Götzsche siger til videnskab.dk: ”Vi mumler rent objektivt” (Sonne 2020), og Jens Raahauge, tidligere formand for Dansk lærerforenings folkeskolesektion, udtaler i et interview på folkeskolen.dk:

Dansk er et mumlesprog. Det er vokaliseret, så det kun matcher et stammesprog i Himalaya, som ikke har noget skriftsprog. Danske børn lærer at tale og læse senere end andre, for de kan ikke dechiffrere de enkelte ord ud af den medisterordpølse, der kommer ude [sic] af deres forældres mund. (Aisinger 2020)

Opsummerende gælder det at dansk ofte både af sprogforskere, sprogfolk og lægfolk beskrives som ekstremt vokalrigt og konsonantfattigt, sjusket og mumlet, og den vokalrige og utydelige struktur mistænkes for at være årsag til at dansk er usædvanlig svært at tilegne sig både for danske småbørn og udlændinge der lærer dansk som fremmedsprog.

Der er flere forhold i disse beskrivelser der vækker undren. Trecca sammenligner de 40 danske vokaler med at italiensk kun har 7 vokaler. Men det må bero på vidt forskellige optællingsmetoder for de to sprog. Trecca regner fx korte og lange vokaler i dansk som forskellige vokaler, men italiensk har ligesom dansk også både korte og lange vokaler, diftonger og approksimanter, men det tæller Trecca ikke som forskellige vokaler. De to tal, 40 og 7, er altså ikke opgjort på samme præmisser.

Fonetiske reduktioner, eller 'spontantalefænomener', betegnes som "skavanker", udtalesjusk og mumlen og ses som skadelige for sproget. Dette er på trods af at en del dansk forskning ellers ser fonetisk reduktion som et funktionelt træk ved sproget (fx Vies & Heegård 2022, Heegård & Mortensen 2014, Schachtenhaufen 2013).

Der antages endvidere en sammenhæng mellem denne påståede sjuskethed og øget vokalisering af sproget, men reduktioner fører ikke entydigt til at konsonanter bliver vokaler; fx fører schwa-reduktion hyppigt til mere konsonantisk struktur, fx konsonantklyngen /ʃsklsn/ i /fɘ'ɛʃskɔlsən/ → /fɘ'ɛʃsklsn/ *førelskelsen*. Beskrivelsen af dansk som "en lang vokallyd" harmonerer heller ikke med at dansk fonotaks ellers beskrives som ret konsonantrig med op til tre konsonanter i ansats og coda, fx /spɔʁʃsk/ *sprælsk*.

Der er stor variation i hvor mange vokaler dansk beskrives med, og man kan finde tal mellem 10-50 vokaler. Den enkelte forsker kan endda oplyse forskellige tal i forskellige sammenhænge. Grønnum (2005) benytter fx 20 vokaler i fin lydskrift, 18 i grov lydskrift, og 11 i fonemskrift, og Grønnum (2003) nævner 16 vokaler. Trecca m.fl. (2020) beskriver dansk med 29 forskellige vokaler, 30 forskellige diftonger og kun 19 konsonanter hvoraf mange endda realiseres som halvvokaler i ubetonede stavelser, altså andre tal end de 40 vokaler Trecca nævner i ovennævnte interviews.

Den vokaliske natur illustrerer Trecca m.fl. med eksempler som [ˈkʰɔ:ɥə ɸæ:ɪə] *koge, bage*, med tre vokallyde og en enkelt konsonant, hvilket synes at overdrive den vokoide struktur, når *koge* og *bage* i generationer har været udtalt med kun to vokaler, uden [ə] (Brink m.fl. 1991, Schachtenhaufen 2010).

Denne artikel forsøger at danne overblik over det danske vokal- og

konsonantlandskab og de mange indbyrdes modstridende udsagn. Hvad er op og ned i de forskellige beskrivelser af dansk? Hvad er et rimeligt antal vokaler og konsonanter hvis man skal sammenligne med andre sprog? Fører fonetiske reduktioner og udtaleforandringer faktisk til at danske ord og sætninger flyder sammen til én lang, mumlet vokallyd?

Konsonant-vokal-ratioen, k/v, i dansk undersøges fra flere forskellige vinkler, dels paradigmatisk, dvs. hvor mange forskellige konsonant- og vokalfonemer der er i dansk, og dels syntagmatisk, altså hvor stor en andel af lydene der er hhv. konsonant- og vokallyde i sammenhængende tale. Hertil undersøges det om mindre distinkt udtale faktisk bliver mere vokalrig, om yngre dansk er mere vokalrigt end ældre dansk, og om det faktisk er svært at afgøre hvor danske ord starter og slutter. På den baggrund diskuteres det i hvilket omfang der er hold i sprogforskernes udsagn om dansk vokalrigdom og dennes tilknytning til et mumlet, utilgængeligt sprog.

1.1 Lydskriften i denne artikel

I artiklen behandles forskellige kilder som benytter forskellige lydskriftstandarder, og der diskuteres forskellige alternative fortolkninger og notationer. Som udgangspunkt benyttes IPA's konventioner (International Phonetic Association 1999), specifikt Schachtenhaufen (2023) når det gælder danske eksempler.

- [] angiver fonetiske segmenter i IPA's lydskrift i henhold til IPA's umiddelbare definition af lydene.
- // angiver bred IPA, dvs. fonematisk notation, hvor betydningsadskillende lyde skelnes. Bemærk at tegnet /ɔ/ benyttes for stød, og /ʌ/ benyttes for blødt *d*.
- V angiver en enkelt vokal (uspecificeret mht. længde og andre træk).
- C angiver en enkelt konsonant.

Når der henvises til specifikke kilder eller direkte citater, benyttes disse notationsstandarder. Bemærk at der kan være uoverensstemmelse mellem forskellige kilders notationsstandarder. Detaljerne er næppe

vigtige for denne artikels overordnede pointer; det væsentlige her er overordnet set om noget noteres som konsonantlyd eller vokallyd.

2 OM AT TÆLLE VOKALER OG KONSONANTER

Den oplagte måde at tælle vokaler og konsonanter på i et sprog er at se på hvilke lydskrifttegn man benytter i beskrivelser af sproget. Lydskrifttegn er vist i alle lydskriftsystemer delt op i vokaltegn og konsonanttegn, og man kan dels tælle hvor mange forskellige vokallyde og konsonantlyde der er i lydskriftinventaret, dels tælle hvor mange vokallyde og konsonantlyde der i lydskrivningen af et ord eller en frase.

I dette afsnit peges på tre overordnede problemer ved naivt at gå ud fra en lydskriftkonvention. Det første problem er at der ofte findes flere forskellige lydskriftkonventioner for samme sprog, og der kan være betragtelige forskelle på lydinventaret i de forskellige konventioner. Det andet problem er at der ikke er nogen helt entydig definition af hvad der er konsonantlyde og vokallyde; navnlig lyde som [i u] vs. [j w] kan være vanskelige at skelne på et objektivt grundlag, og det kan i sidste ende være et fortolkningsspørgsmål. Det tredje problem er at det er op til fortolkning hvor grænsen går mellem to lyde, fx om et ord som *tak* skal lydskrives [tak] eller [tsak], mere specifikt om dette eksempel indeholder to eller tre konsonantlyde.

2.1 *Forskellige lydskriftsystemer*

Der kan være stor forskel på antallet af lyde i forskellige lydskriftsystemer fordi de er indrettet efter forskellige principper og til forskellige formål. Overordnet kan lydskriftsystemer være fonetiske eller fonematiske (se International Phonetic Association 1999: 28-29, Laver 1994: 556-561). Man markerer typisk fonematisk lydskrift med / / og fonetisk lydskrift med []. Uanset om man benytter fonetisk eller fonematisk lydskrift, inkluderer det en grad af fortolkning. I fonematisk lydskrift fokuserer man på lydenes distinktive funktion. Her vil man fokusere på hvor få lyde det er nødvendigt at skelne; hvis en lydlig nuance er betydningsadskillende, er man nødt til at inkludere den fonematisk lydskrift, men hvis den ikke er distinktiv, må man betragte nuancerne som samme fonem og skrive dem med samme symbol. I fonetisk lydskrift kan man inkludere så mange lydlige nu-

ancer som man finder praktisk til et givent formål. Hvis man fx finder det interessant at skelne forskellige sociolekters udtale af *Hansen-a'et*, kan man vælge at skelne det i fonetisk lydskrift, men i fonematisk lydskrift skal *Hansen-a'et* skrives med samme symbol, da nuancerne ikke ændrer på at ordet betyder *Hansen*.

I dansk tradition benytter man mest fonetiske lydskriftssystemer, noteret i []. Traditionelle udtaleordbøger og fonetikbøger benytter fx primært fonetisk lydskrift. Fonetiske lydskrifter kan være mere eller mindre fintfølede. Dania (Jespersen 1890) er ganske fintfølede idet der skelnes mellem 63 forskellige konsonanter og 33 vokaler, hvilket er temmelig mange sammenlignet med andre standarder. De høje antal skyldes at Dania er konstrueret til at beskrive små nuanceforskelle mellem forskellige danske dialekter, så den enkelte dansker behersker ikke nødvendigvis alle disse nuancer, men i en vis forstand findes de i sproget. Der er imidlertid ikke nogen principiel grænse for hvor fintfølede man kan være, og der er således ikke nogen øvre grænse for hvor mange lyde man kan skelne mellem i en fonetisk lydskrift. I DanPASS-korpusset (Grønnum 2009) skelnes mellem hele 179 forskellige lyde, heraf 126 forskellige konsonanter og 53 forskellige vokaler (jf. Schachtenhaufen 2013: 91, se udsnit i tabel 2). I forskellige introduktioner til dansk fonetik benyttes som udgangspunkt noget mere forenklede fonetiske lydskrifter. Heger (1981) benytter Dania, men begrænser sig til at inkludere 21 konsonanter og 19 vokaler:

Dania (Heger 1981)

Konsonanter (21) *p t k b d g v f s ŝ h m n ŋ l r j ð l̥ w ɹ*

Vokaler (19) *i e æ á a ä ä̃ α α⁺ y ø ö ö̃ ɹ u o å å̃ ɔ ə*

Grønnum (2005) inkluderer hele tre forskellige lydskriftstandarder (foruden en fonemskrift, se længere nede), nemlig *fin*, *halvfin* og *grov* lydskrift, med k/v på hhv. 23/20, 23/18 og 20/18:

Fin lydskrift (Grønnum 2005)

Konsonanter (23) [*b^h d̥ s ɡ^h b̥ d̥ ɡ̊ f v ʧ^v s ɕ h m n ŋ l | ʃ ʒ j̥ j̥ w ɸ*]

Vokaler (20) [*i e ɛ ɶ a ḁ ä ä̃ ɶ y ø œ œ̥ u ʊ ɹ̥ ɹ̥ ɶ̥ ə ɐ*]

Halvfin lydskrift (Grønnum 2005)

Konsonanter (23) [p^h t^s k^h b̥ d̥ ɡ̊ f v ð s ɛ h m n ŋ l ʃ ʒ j w ʁ]

Vokaler (18) [i e ɛ æ a ʌ y ø œ œ u o ɔ ɒ ʌ ə ɐ]

Grov lydskrift (Grønnum 2005)

Konsonanter (20) [p t k b d ɡ f v ð s ɛ h m n ŋ l ʃ j w ʁ]

Vokaler (18) [i e ɛ æ a ʌ y ø œ œ u o ɔ ɒ ʌ ə ɐ]

Petersen m.fl. (2021) inkluderer 17 konsonanter, 17 vokaler og 4 halv-vokaler, som alt efter fortolkning kan regnes blandt konsonanterne eller vokalerne (se afsnit 2.2):

Udtalt dansk IPA (Petersen m.fl. 2021)

Konsonanter (17) [p t k b d ɡ f v ð s ɛ h m n ŋ l ʃ]

Vokaler (17) [i e ɛ æ a ʌ y ø œ œ u o ɔ ɒ ʌ ə ɐ]

Halvvokaler (4) [ɥ j ɹ ɘ]

Ovennævnte systemer begrænser sig til 17-19 vokaler, hvilket kunne indikere en form for enighed om hvor mange vokaler der er relevante at skelne i dansk. Men de inkluderer stadig fonetiske nuancer som ikke har nogen distinktiv funktion. Fx skelner de alle kort og langt *a* i [mæ:sə masə] *mase*, *masse*, og kort og langt *å* i [t(ʰ)v:ʔn ʌnʔ] *tårn*, *ånd*. Det kan man have gode grunde til at gøre, men det giver lidt ekstra vokaler i forhold til hvis man holdt sig til en fonematisk lydskrift, og det bliver en anelse vilkårligt hvor mange lyde man vælger at inkludere i lydskriften. Det gør det uklart hvor sammenlignelige sådanne lydskriftstandarder er med beskrivelser af andre sprog. Italiensk beskrives fx jf. indledningen med syv vokaler, men man vil helt sikkert kunne finde variation og nuancer i udtalen af de syv vokaler, som man kunne vælge at inkludere i en beskrivelse af sproget.

I fonematisk lydskrift begrænser man sig til at inkludere de betydningsadskillende lyde. Lyde som Grønnums [æ a] er fx ikke distinktive; om man siger (i Grønnums notation) [hænsn] eller [hansn] ændrer ikke på at det betyder *Hansen*, men det indikerer bare forskellige sociolektale udtaler af samme ord. Men [hest] og [hæst] betyder forskellige ting, hhv. *hest* og *hast*, hvilket viser at /ɛ/

og /æ/ er distinktive og altså skal noteres forskelligt i fonematisk lydskrift. Det distinktive princip er centralt i IPA (International Phonetic Association 1999: 159), og da IPA er benyttet til at beskrive mange af verdens sprog, kan man med IPA bedre sammenligne lydskriftinventarer på tværs af sprog. Fonematisk lydskrift benyttes traditionelt meget lidt i dansk litteratur, sammenlignet med fonetisk notation, men Basbøll (2005) og Schachtenhaufen (2023) bruger fonematiske lydskriftstandarder:

Fonemer (Basbøll 2005)

Konsonanter (18)	/p t k b d g f v ð s ɛ h m n ŋ l r j/
Fuldvokaler (12)	/i e ɛ æ a y ø œ u o ɔ ɒ/
Ikke-fuldvokaler (2)	/ə ɐ/

Bred IPA (Schachtenhaufen 2023)

Konsonanter (18)	/p ^h k ^h ts tɕ p t k f v s ɛ h m n ŋ l ʝ j/
Stærke vokaler (13)	/i e ɛ æ a y ø œ ɛ u o ɔ ɒ/
Svage vokaler: (5)	/ə ɐ ɪ ʊ ʏ/

Forskellen på Basbølls og Schachtenhaufens notation er primært symbolvalgene, hvor Schachtenhaufen vælger at lægge sig mere direkte op ad IPA's definition af tegnene, mens Basbøll fx med brugen af /p t k b d g/ tager hensyn til at benytte forskellige grundtegn for alle fonemer, frem for Schachtenhaufens /p^h ts k^h p t k/. Desuden drager Schachtenhaufen konsekvensen af nyere sprogforandringer, især schwa-assimilation, dvs. at ældre /ər jə vø əd/ m.fl. er fusioneret til /ɐ ɪ ʊ ʏ/, hvilket giver flere svage vokaler, mens Basbøll kun inkluderer fusionen af ældre /ər/ til /ɐ/.

Grønnum (2005) inkluderer også en fonemnotation, men denne er baseret på lidt mere abstrakte principper end Basbølls og Schachtenhaufens idet den i højere grad inddrager regler for komplementær distribution og morfologiske alternationer. Det resulterer i et mindre foneminventar, men repræsentationen af ord viser kun meget indirekte ordets udtale i denne notation, fx /ong kre:vəl unɡ, kræve, som i Grønnums halvfine lydskrift er [ɔŋ^ʔ k^hɤæ:w]. K/v i denne fonemnotation er 15/11:

Fonemer (Grønnum 2005)

Konsonanter (15) /p t k b d g m n r f v s h j l/

Vokaler (11) /i e ε a y ø œ u o ɔ ə /

Der findes altså ikke ét rigtigt svar på hvor mange forskellige vokaler og konsonanter der er i et sprog, men der findes forskellige tilgange til inddeling, optælling og analyse af sproglyde, og de tjener hver deres formål. Hvor mange forskellige lyde der så er i et sprog, kommer derfor helt an på optællingsmetoden og den lydskrift man har valgt til situationen. Det skal man være opmærksom på når man sammenligner sprog.

2.2 Vokal eller konsonant

Alle lydskriftsystemer deler sproglydene op i vokaler og konsonanter. Selvom det i de fleste tilfælde er helt indlysende om en lyd hører til den ene eller anden kategori, er der også grænsetilfælde. Både konsonanter og vokaler kan være mere åbne eller lukkede. Konsonanter som [p t k] er helt lukkede, [s f] lidt mere åbne, og [j w] endnu mere åbne. Vokaler som [i y u] er de mest lukkede vokaler, mens [a] er helt åben.

Der hvor de mest åbne konsonanter som [j w] og de mest lukkede som [i u] mødes, bliver det indimellem et fortolkningsspørgsmål om man vil skrive det ene eller det andet, om *hej* og *hav* fx skal tolkes som /haj haw/ eller /hai hau/.

Særligt i dansk er der en tradition i dansk for at have en mellemkategori mellem vokal og konsonant, som kan omtales som halvvokaler, ikke-fuldvokaler, svage vokaler eller lignende. Det vedrører især den meget udbredte og i yngre dansk obligatoriske fusion af ældre /ər jə və əd/ m.fl. til /v ɪ ʊ v/, som nævnt i 2.1. Der er altså historisk tale om fusion af en vokal og konsonant, og det åbner for spørgsmålet om hvorvidt de resulterende lyde stadig skal regnes som vokal + konsonant eller som vokaler eller konsonanter. Endelsen i et ord som *flyve* kan således notes både med V, C, CV, [fly:u fly:w fly:wə], alt efter tolkning.

2.3 Komplekse lyde

Der er ikke altid et en-til-en-forhold i hvor mange lyde man kan konstatere rent fonetisk, og hvor mange tegn man skriver i lydskriften. Dette kan have konsekvenser for udregningen af k/v. Når vi siger ordet *tak*,

siger vi [f̥s̥ak], med fire lyde, men tænker og tolker det traditionelt som tre lyde, *t + a + k*, og i mange lydskriftstandarder noterer man det sådan, fx Dania ['tag]. Ligeledes efterfølges *p* og *k* i *pære* og *kære* egentlig af aspiration, [p^h k^h]. I Dania noteres disse ligeledes som enkeltlyde, *p k*. Den notation viser ikke at der faktisk er mere konsonantlyd i Danias *p t k* end i *b d g*. Grønnum (2005: 303) diskuterer muligheden for at tolke de aspirerede lyde som kombinationer af to konsonanter, fonetisk [b^h d^h-d̥s̥ ɡ^h], fonologisk /bh dh gh/. Det er ikke den analyse Grønnum vælger at følge, men den er dog mulig. Sådan en fortolkning ville resultere i notationen /dhak ghat/ *tak, kat*, som har højere *k/v* end traditionel notation /tak kat/, men omvendt ville tolkningen /bh dh gh b d g/ for de danske plosiver gøre at /p t k/ røg ud af foneminventaret, hvilket ville resultere i en lavere *k/v* paradigmatiske set. Fortolkningen af aspirerede lyde og affrikater som en vs. to konsonanter har altså modsatrettet effekt på syntagmatisk og paradigmatiske *k/v*.

Diftonger giver også anledning til flere fortolkningsmuligheder. En diftong som [æɪ] i [smæɪ] kan fx tolkes som /æj æi æ:/, dvs. VC, VV eller blot V. Når nogle yngre sprogbrugere siger [væ:isə] frem for [væ:sə] *vase*, giver det, i hvert fald fra et ældre, diakront og ortografisk synspunkt, mening at tolke [æɪ] som en realisering af en lang vokal /æ:/, altså V. Når man siger [smæɪ] *smag*, kan man derimod argumentere for at tolke [ɪ] som en realisering af ældre /g/ og altså tolke diftongen som VC, fx /æj/. Når vi siger [k^hai'æ:v] *karriere*, giver det nok bedst mening at tolke [ai] som VV, /ai/. Når vi siger [k^hwæ:læ] *koala*, giver det nok bedst mening at tolke [k^hw] som CV frem for CCC, dvs. /ko'æ:læ/ frem for /'khwæ:læ/.

I andre sprog kan konsonanter indimellem ledsages af en labial, palatal eller velær glidning, som fonetisk kan være svær at skelne fra en aproksimant/diftong, og det åbner for en fortolkning af hvorvidt der er tale om en eller to konsonanter, fx [k^w k^j] vs. [kw kj] (Clark & al. 2008: 62). Engelsk /twin/, *twin* 'tvilling', kunne således også tolkes /t^wɪn/ (International Phonetic Association 1999: 25). Hvis man regner den slags komplekse lyde som særskilte fonemer, har fx *twin* strukturen CVC i stedet for CCVC, men til gengæld øges antallet af konsonantfonemer paradigmatiske set idet /t^w/ føjes til foneminventaret.

Postalveolære sibilanter som [ʃ ʒ] har i mange sprog en historisk bag-

grund i kombinationer af lyde som /ki ci ti tj/, og ortografisk repræsenteres de ofte med multigrafer, fx *ch, sh, sch, ci, sj, kj*, fx svensk /kj/ → /ɕ/, /ɕu:l/ *kjol* 'kjole'. Det åbner også for spørgsmålet om hvorvidt de skal tolkes som en eller to lyde. I dansk har vi [ɕ], som kan tolkes som /sj/ (fx Grønnum 2005).

Lange lyde kan tolkes enten som én lang lyd eller to korte, så [s:] kan tolkes som enkelt konsonant, C, eller to konsonanter, CC, og [a:] kan tolkes som en enkelt vokal, V, eller to vokaler, VV. I dansk og de fleste andre sprog tolkes og noteres lange konsonanter almindeligvis som CC, fx [svønna] frem for [svøn:ə] *svundne*, mens lange vokaler tolkes og noteres som enkeltvokaler, V, fx [su:sə] frem for [suusə] *suse*.

2.4 Suprasegmentelle træk

Vokaler kan på mange sprog have sekundære distinktive træk såsom længde eller nasalitet. Med de sekundære træk følger ofte målbare og hørbare forskelle i åbningsgrad og artikulationssted, hvilket åbner for at man enten kan tolke disse vokaler som separate vokaler eller varianter af andre vokaler. I engelsk fonologi diskuteres det fx om forskellen på *heat/hit* skal karakteriseres som /hi:t hit/ eller /hit hit/, altså samme vokal med forskel på lang/kort, eller som to forskellige vokaler hvor længdeforskellen underforstås.

I moderne dansk kan både vokaler og konsonanter være korte og lange, og længden kan demonstreres at være distinktiv, fx [møn mɔ:n mɔ:n: mɔ:n:] *mon, måne, munde, månen*. Ligeledes kan vokaler og stemte konsonanter have stød, som også kan være distinktivt, fx [møn mɔ̃] *mon, mund*. Spørgsmålet er om disse forlængede og stødte lyde skal betragtes som ekstra fonemer, eller om længde og stød skal betragtes som træk i sig selv. Man kan naturligvis argumentere rimeligt for begge dele, men i en udregning af k/v eller i en sammenligning med andre sprog har det ret drastiske konsekvenser hvordan man tolker disse træk. 13 vokaler der kan være korte, lange og stødte, giver pludselig 39 vokaler. Man kan mene at det giver en skævvridning når man sammenligner med sprog uden den slags træk.

Stød kan realiseres på flere forskellige måder, bl.a. som knirket fonation, glottalt lukke eller en tonal accent (Petersen m.fl. 2021, Schachtenhaufen 2023). I nogle dialekter realiseres stød som plosiver eller

frikativer, altså ægte konsonanter. En realisering i retning af glottalt lukke, [ʔ], eller andre plosiver er fonetisk set konsonantisk, ikke vokalsk. Knirket fonation er i det hele taget en almindelig realisering af konsonanten /ʔ/ i verdens sprog (Ladefoged & Maddieson 1996), dvs. i andre sprog vil lignende træk ofte tælles som konsonantlyd. Det er derfor værd at diskutere rimeligheden i at stød i nogle optællinger tolkes på en måde som føjer 13 eller flere vokaler til lydinventaret, frem for at regne det som en konsonant.

2.5 Fortolkningsmæssige konsekvenser for k/v

Det gælder altså jf. de foregående afsnit at der i fonetisk og fonologisk transskription meget ofte foretages nogle fortolkningsmæssige valg, og en del af disse valg kan påvirke udregningen af k/v. Et ord som *sjove* kan som illustration tolkes /sjøww sjøvə ɛøwɥ ɛøw: ɛøwə ɛv:ɔ ɛvøʔ/ m.fl., altså med alt fra fire konsonanter og en vokal i /sjøww/ til en konsonant og tre vokaler i /ɛvøʔ/, uden at det afspejler forskellige udtaler.

De fortolkningsmæssige valg kan påvirke k/v i positiv eller negativ retning, og en tolkning kan have modsatrettet virkning på paradigmatiske k/v og syntagmatiske k/v. Hvis man fx tolker [ai] i [hai] *hej* som ét vokalfonem /ai/ frem for /a/+/i/ (som man typisk vil gøre fx i engelsk), får man paradigmatiske et vokalfonem mere i sproget, men syntagmatiske vil *hej* så også kun have et vokalfonem frem for to. Ligeledes, hvis man tolker [ɛ] i [ɛusk] *sjusk* som ét fonem, /ɛ/, får man et konsonantfonem mere i sproget end hvis man tolker det som /sj/, men tolkningen /ɛusk/ har så omvendt kun tre konsonanter, mens tolkningen /sjusk/ har fire.

En fortolkning der øger antallet af konsonanter, kan kaldes *kontofil*, og en fortolkning der sænker antallet af konsonanter, kan kaldes *kontofob*, og tilsvarende *vokofil* og *vokofob* når det handler om vokaler. Vokofile og kontofobe valg sænker altså k/v, og kontofile og vokofobe valg øger k/v. For at illustrere effekten af sådanne fortolkningsmæssige valg har jeg herunder forsøgt at tolke første vers af juleevangeliet på italiensk (efter Wikipedia u.å.) på hhv. den mest kontofile/vokofobe og kontofobe/vokofile måde. Pointen er vel at mærke ikke at lave den mest rimelige tolkning af italiensk, men blot at illustrere hvor meget fortolkning kan påvirke k/v overordnet. Tolkninger der afviger fra traditionel italiensk fonologi (fx Rogers & d'Arcangeli 2004), er fremhævet med fed.

Ortografi

In quei giorni, un decreto di Cesare Augusto ordinava che si facesse un censimento di tutta la terra. Questo primo censimento fu fatto quando Quirino era governatore della Siria.

Kontofil/vokofob tolkning

/ij kwej dʒorni un dekre:to di tʃe:zare awgusto ordina:va ke ssi fatʃesse un tʃensimento di tutta la terra kwesto pri:mo tʃensimento fu ffatto kwando kwiri:no ε:ra governato:re della si:rja/

VC CCVC CCVCCV VC CVCCVCV CV CCVCVCV
VCCVCCV VCCVCVCV CV CCV CVCCVCCV VC
CCVCCVCVCCV CV CVCCV CV CVCCVCCVCCV
CCVCV CCVCCVCVCCV CV CCVCCV CCVCCV
CCVCVVCV VCV CVCVCCVCVCV CVCCV CVCCV
C: 90, V: 63, k/v = 1.4

Kontofob/vokofil tolkning

/ij kwei dʒorni un dekreeto di tʃe:zare awgusto ordinaava ke si fatʃes:e un tʃensimento di tut:a la ter:a kuesto priiimo tʃensimento fu fat:o kuando kuirino ε:ra governatoore del:a siiria/

VC CVVV CVCCV VC CVCCVVCV CV CVVCVCV
VVCVCCV VCCVCVVCV CV CV CVCVCV VC
CVCCVCVCCV CV CVCV CV CVCVCVCCV CCVVCV
CVCCVCVCCV CV CVCV CVVCCV CVVCVVCV VVCV
CVCVCCVCVVCV CVCV CVVCV
C: 71, V: 77, k/v = 0.9

I den kontofile/vokofobe tolkning er approksimantet tolket som C, lange konsonanter talt som CC, lange vokaler som V, diftonger som VC og affrikater som CC. I den kontofobe/vokofile tolkning er approksimantet tolket som V, lange konsonanter som C, lange vokaler som VV, og affrikater som C. Disse valg har drastisk indvirkning på k/v, hvor der i den kontofile tolkning er ca. 40 % flere konsonanter end vokaler, mens der i den kontofobe tolkning er ca. 10 % færre

konsonanter end vokaler. Alene ordet *quei* kan tolkes som /kwej/ eller /kuei/, altså med 3 konsonanter og 1 vokal eller med 1 konsonant og 3 vokaler, og alt derimellem. Den kontofile/vokofobe tolkning ligger tæt op ad traditionel italiensk fonologi med undtagelse af at diftongerne i /kwej awgusto/ traditionelt tolkes som /ei au/. Man kan altså sige at traditionel italiensk fonologi er mere kontofil/vokofob end kontofob/vokofil.

Ligeledes kan man lave en kontofil/vokofob og en kontofob/vokofil tolkning af det italienske foneminventar:

Kontofil/vokofob tolkning

Konsonanter (47): m n ɲ p b t d k g $\widehat{t}s$ $\widehat{d}z$ $\widehat{t}ʃ$ $\widehat{d}ʒ$ f v s z ʃ ʒ j w l Λ
 r k^w k^j m: n: ɲ: b: p: d: t: g: k: $\widehat{t}s$: $\widehat{d}z$: $\widehat{t}ʃ$: f: v: s: z:
 ʃ: ʒ: l: Λ : r:

Vokaler (7): i e ε a ɔ o u

Kontofob/vokofil tolkning

Konsonanter (18): m n ɲ p b t d k g f v s z ʃ ʒ l Λ r

Vokaler (38): i e ε a ɔ o u i: e: ε : a: ɔ : o: u:
 ia ua ui ie iu i ε e \jmath a \jmath ue o \jmath a \jmath uo u \jmath io u ɔ io e \jmath u \jmath e \jmath
 e \jmath o \jmath e \jmath uie yia uie

I den kontofile tolkning regnes affrikater som selvstændige fonemer, approksimanter regnes for konsonanter, korte og lange konsonanter regnes for forskellige fonemer, kombinationer af [kw kj] regnes for særskilte fonemer, / k^w k^j /. I den kontofobe tolkning regnes affrikater for kombinationer af to konsonanter, korte og lange varianter af samme vokal tælles som forskellige vokaler, approksimanter regnes som vokaler, og diftonger og triftonger regnes som selvstændige fonemer, jf. Moran (2019). Det giver en markant forskel i k/v på hhv. 47/7 vs. 18/38 hvis man vælger en kontofil vs. vokofil tilgang til italiensk.

Konklusionen i dette afsnit er at lyde i alle verdens sprog deles ind i vokaler og konsonanter, men at der ofte er mulighed for fortolkning af hvorvidt en lyd skal regnes som vokal eller konsonant, og hvorvidt to lyde hænger nært sammen og skal tolkes som én, eller om de skal regnes for to. Hvilke fortolkninger der giver bedst mening, kan variere

fra sprog til sprog, og det kan variere efter formål og hensyn i analysen. Hvis man vil påstå noget om hvorvidt dansk k/v er stærkt afvigende eller ej fra andre sprog, er man nødt til først at forholde sig til hvilke analytiske valg der er foretaget i de sprogbeskrivelser man sammenligner.

3 K/V I LYDINVENTARET

En af pointerne som fremhæves af forskellige forskere i afsnit 1, er at der er mange vokallyde og relativt få konsonantlyde i det danske lydinventar sammenlignet med andre sprog. Som vist i 2.1 kan man give mange forskellige bud på antallet af lyde i et sprog. Det spørgsmål der søges besvaret i dette afsnit, er hvilke tal der er meningsfulde at sammenligne med andre sprog.

For at svare på hvad der er et rimeligt og sammenligneligt bud på antallet af konsonanter og vokaler i dansk, må man først se på hvordan der tælles lyde i andre sprog. Den mest omfattende database over lydinventarer i verdens sprog er PHOIBLE (Moran & McCloy 2019), som rummer informationer om 3.020 sprog. Her findes sprog med alt fra 2-50 vokaler og 6-130 konsonanter. PHOIBLE er dog ikke baseret på en konsekvent optællingsmetode, men indsamler blot hvordan lydinventarerne er opgjort i forskellige kilder, og databasen er altså afhængig af hvilke tolkningsmæssige valg der er foretaget i det enkelte sprog. Det betyder at vokaler med sekundære træk, såsom længde, nasalering og stemmekvalitet, i nogle sprog tælles som selvstændige vokaler, i andre sprog ikke, hvilket gør at tal på tværs af sprog ikke er sammenlignelige. Dansk er repræsenteret med to analyser i PHOIBLE, en med 11 vokaler og 15 konsonanter i stil med foneminventaret hos Grønnum (2005), og en anden med 49 vokaler (15 korte monoftonger og 34 diftonger) og 20 konsonanter, med reference til Grønnum (1998). Det illustrerer tilstrækkeligt at tallene i PHOIBLE ikke uden videre er sammenlignelige på tværs af sprog.

WALS-databasen (Maddieson 2013a, 2013b) rummer 563 sprog, altså noget færre end PHOIBLE, men der er udført en mere konsekvent analyse af sprogenes lydinventar. For vokalerne diskuterer Maddieson nogle af de samme fortolkningsmæssige problemer som nævnt i afsnit 2 og lander på at se bort fra hvad Maddieson ser som sekundære træk, såsom længde, nasalering og diftongering, og altså tælle de distinktive

forskelle som udtrykkes i fortunge/bagtunge, åbningsgrad og læberunding, hvilket ifølge Maddieson giver bedre overensstemmelse i hvordan man tæller vokaler på tværs af sprog. På den præmis spænder vokalinventarer i verdens sprog ifølge Maddieson fra 2-14 vokaler, hvor 5 vokaler er klart det mest almindelige. 287 ud af 559 sprog har 5-6 vokaler. Kun et af de 559 inkluderede sprog, nemlig tysk, har 14 vokaler, og kun to, engelsk og bété (Elfenbenskysten), har 13 vokaler. Dansk er ikke inkluderet i databasen. Gordon (2016) kommer frem til omtrent samme tal, med vokalinventarer på 3-15 vokaler i verdens sprog, hvor mere end 10 vokaler er relativt sjældent.

Ifølge den konsekvente optællingsmetode som Maddieson (2013b) benytter, kan man forvente at sprog har mellem 2-14 vokaler; man kan sige at et sted mellem 2-14 vokaler kan betragtes som normalt. En analyse der fører til 40 vokaler, tre gange så mange vokaler som de ellers mest vokalrige sprog i verden ifølge Maddieson, må indlysende være baseret på helt andre optællingsprincipper end dem Maddieson anvender. Spørgsmålet er nu om dansk vokalmæssigt skal beskrives som et normalt sprog, altså med 14 vokaler eller mindre, eller om det er nødvendigt at inkludere mere end 14 vokaler.

Det er absolut muligt at beskrive dansk med 14 vokaler eller færre. Grønnum (2005) viser at man kan nøjes med 10 fuldvokaler og en svag vokal, /ə/. Dette er dog baseret på en lidt abstrakt analyse hvor minimalpar som [æ:nə a:nə] *Ane, Arne* og [mø:sə mɔ:sə] *måse, morse* analyseres som /a:nə arnə mɔ:sə mørsə/. Basbøll (2005) regner med 12 fuldvokaler og to svage vokaler, /ə ɐ/. Schachtenhaufen (2023) har 13 stærke vokaler og fem svage vokaler, /ə ɐ ɪ ʊ ʏ/. For både Grønnum, Basbøll og Schachtenhaufen kan man argumentere for at de svage vokaler /ə ɐ ɪ ʊ/ (hvor mange af disse man nu end skelner mellem) kan tolkes som ubetonede udgaver af fuldvokalerne /œ a i u/ el.lign., dvs. det er aldrig betydningsadskillende om man siger fx [huskə huskœ], som kun kan betyde *huske*. Men i beskrivelser af dansk fonotaks, udtalevariation m.v. er det praktisk at skelne mellem stærke og svage stavelser, idet fx /puskən/ *busken* kan udtales [puskœn-puskŋ], mens *uskøn* kun kan udtales [ˈuskœŋ], aldrig [ˈuskŋ]. Det er altså ikke en distinktiv forskel på om et ord udtales med [ə] eller [œ], man viser med notationen, men mere fonemernes adfærd og rolle i sprogbeskrivelsen. Schachtenhaufens

svage vokaler /ø ɪ ʊ ʏ/ regnes af Grønnum og til dels Basbøll for konsonanter, /r j v d/, eller kombinationer af disse og schwa, fx /ør jə və də/. Det betyder at de fonologiske analyser af dansk uden problemer kan holdes til 10-14 vokaler, alt efter hvordan man foretrækker at analysere lydssystemet. Hvis man ser bort fra de svage vokaler, lander Grønnum, Basbøll og Schachtenhaufen på hhv. 10, 12 og 13 vokaler og 15, 18 og 18 konsonanter.

Man kan også sagtens finde beskrivelser af dansk som inkluderer flere end 14 vokaler, men det kræver at man inkluderer ikke-distinktive nuancer og udtalevarianter, fx Dania, som skelner 33 forskellige vokalkvaliteter. Dette kan man ikke meningsfuldt sammenligne med andre sprog. Om man lige vælger at skelne 16, 19, 33 eller 55 vokalkvaliteter er kun baseret på hvor fintfølede man har brug for at være i en konkret sammenhæng, fx hvis man vil sammenligne forskellige væsentlige dialekter eller sociolekter.

For at sige det på en anden måde: I en kontekst hvor man diskuterer hvor svært det er at lære et sprog, gælder det at man for dansk skal lære at skelne 12-13 vokalkvaliteter for at udtale forskel på ord der betyder noget forskelligt i dansk. Det må være dette tal der er interessant i en diskussion om hvor svært dansk er at lære. Man skal også lære at gøre forskel på kort og lang vokal, men det er sådan set bare de samme 12-13 vokaler der skal gøre kortere eller længere; det betyder ikke at man skal lære 12-13 helt nye vokaler.

I en dansk diskurs hvor man gerne taler om 20-40 vokaler, virker det måske ikke så afgørende at diskutere om der er 10-13 vokaler eller 16-19 vokaler. Men i en verden hvor de fleste sprog har 5-6 vokaler, er 10-13 vokaler allerede meget høje tal. Her er det nok rimeligt at gå ud fra et forsigtighedsprincip og sige at vi er nødt til at skelne minimum 10 vokaler, og nok også et par stykker mere end dette, mens påstande om 15+ vokaler må betragtes som ekstraordinære og kræve ekstra stærk argumentation.

For konsonanternes vedkommende finder Maddieson mellem 6-122 konsonanter i sprogs lydinventarer. Dette er sammenligneligt med PHOIBLE's 6-130 konsonanter, hvilket indikerer at der er noget større enighed om hvordan man tæller konsonanter end vokaler. Et gennemsnitligt konsonantinventar er ifølge Maddieson 19-25 konsonanter, hvilket findes i 201 ud af 563 sprog. Et inventar på 15-18 konsonanter be-

trages som under middel; det findes i 122 ud af 563 sprog, mens 89 ud af 563 sprog har et lavt antal konsonanter, dvs. færre end 14 konsonanter.

Hvis man regner med at dansk har 10-13 vokaler og 15-18 konsonanter, ligger dansk vokalmæssigt altså samlet set i den høje ende og konsonantmæssigt i den lidt lavere ende, ingen af delene dog hverken abnormt højt eller lavt. Men fordi konsonanter og vokaler ligger i hver deres ende af normalen, bliver dansk k/v på 1,5 temmelig lav. Maddieson (2013c) betragter k/v under 2 som lavt. Der er 58 ud af 564 sprog i denne kategori, hvor andoke (Colombia) med k/v på 1,1 har den laveste k/v af de registrerede sprog. Det betyder at alle registrerede sprog har flere konsonanter end vokaler. Der er 49 ud af 564 sprog der, ligesom dansk, har en kombination af et højt vokalinventar og et lavt eller moderat lavt konsonantinventar. Dansk k/v er altså i den lave ende, men ikke i sådan en grad at der er tale om en anomali.

4 SYNTAGMATISK K/V I DANSK

I det foregående afsnit blev k/v i det danske foneminventar undersøgt paradigmatiske. I det følgende undersøges den syntagmatiske k/v, altså hvor meget vi egentlig benytter konsonantlyde vs. vokallyde i sammenhængende tale, og det adresserer således mere direkte artiklens titel, om dansk nærmest er én lang vokallyd. Syntagmatisk k/v i dansk bliver her undersøgt på to måder, nemlig i løbende tale og leksikalsk.

4.1 K/v i løbende tale

For at undersøge k/v i løbende tale benyttes DanPASS-korpusset (Grønnum 2009), som indeholder ca. 10 timers meget detaljeret fonetisk annoteret tale. Talen består af monologer og dialoger hvor informanterne løser forskellige opgaver, såsom at vise vej på et kort. Talen i DanPASS-korpusset er i første omgang transskriberet i almindelig ortografi. Den ortografiske transskription er derefter oversat til lydskrift baseret på ordenes kanoniske udtale, altså en almindelig distinkt udtale når ordene er udtalt i isolation, uden hensyntagen til hvordan de faktisk udtales i lydoptagelserne. Dernæst har man transskriberet den faktiske udtale i DanPASS-lydfilerne, som naturligt er præget af fonetisk reduktion. Herunder er et eksempel på en frase i korpusset i ortografisk transskription, fonetisk notation af kanonisk udtale og fonetisk

notation af den faktiske udtale (i DanPASS' notation, se Schachtenhaufen 2021 for en detaljeret liste over kanoniske former og faktiske udtaler i korpusset):

Ortografi	<i>jeg har bare glemt at skrive hvad der var ud for det første kryds</i>
Kanonisk	'jaj 'ha:ʔ 'ba:a 'glɛmʔd 'ad 'sgwi:ʊ 'vað 'deɹʔ 'va 'uðʔ 'fʌ 'de 'føɛɹsdə 'kɸys
Faktisk	'jaɦa ba 'glɛmʔd ʌ 'sgwi:ʊ va ra 'va 'uðʔ fʌ rə 'føɛɹsdə 'kɸys

I tabel 1 ses forekomsten af konsonant- og vokallyde i den kanoniske udtale. Her benyttes som kanonisk udtale den udtale der er genereret af Schachtenhaufen (2013). Lydskriftstandarden følger grov lydskrift (Grønnum 2005), og fortolkningen af hvad der regnes som konsonantlyde vs. vokallyde, følger lydskrifttegnenes definition i IPA. I denne forbindelse skal man være opmærksom på at Grønnum noterer diftonger som VC, fx [aj aw að], bortset fra *r*-diftonger, som noteres med et vokalsymbol, [ɹ]. I den kanoniske udtale er $k/v = (140.291/109.130) = 1,29$. Hvis [j w ð] i stedet regnes som vokaler (af hensyn til sammenligneligheden med udtaleordbog.dk længere nede), falder k/v til $(117.143/132.278) = 0,89$.

TABEL 1. FOREKOMSTEN AF KONSONANT- OG VOKALLYDE I DANPASS-KORPUSSET (KANONISK UDTALE)

Konsonantlyde	Antal forekomster	Vokallyde	Antal forekomster
d	24.314	e	15.364
n	18.578	ɐ	14.532
s	16.619	a	10.732
l	11.048	ʌ	9.929
j	10.481	i	8.420
g	8.845	ɛ	8.154
ð	7.805	ɑ	7.424
m	7.102	u	6.521
w	4.862	ɒ	6.174
v	4.672	æ	4.892

ɸ	4.162	ə	4.706
h	4.111	ɔ	3.910
f	3.712	o	3.688
k	3.455	ø	1.651
t	3.137	y	1.470
b	2.792	œ	1.113
p	2.731	ɪ	326
ŋ	1.576	ʊ	124
e	282		
ɪ	5		
z	2		
I alt	140.291		109.130

I tabel 2 ses forekomsten af de 20 hyppigste konsonant- og vokallyde i den faktiske udtale. Notationen af den faktiske udtale er langt mere detaljeret end den kanoniske udtale og rummer i alt 179 forskellige lyde. I alt forekommer 126.033 konsonantlyde og 99.512 vokallyde, dvs. $k/v = (126.033/99.512) = 1,27$, eller $(110.629/114.916) = 0,96$ hvis [j w ð] regnes som vokaler.

TABEL 2. FOREKOMSTEN AF DE 20 HYPPIGSTE KONSONANT- OG VOKALLYDE I DANPASS-KORPUSSET (FAKTISK UDTALE)

Konsonanter	Antal forekomster	Vokaler	Antal forekomster
d	17.365	ɸ	12.008
n	17.308	e	11.965
s	16.382	a	10.304
l	7.989	ʌ	10.144
g	7.164	ɛ	7.969
m	7.142	i	6.516
j	7.044	ɑ	6.247
ð	6.545	ə	5.729
v	4.549	u	4.126
t	4.308	ɔ	3.910
ɸ	3.817	æ	3.818
f	3.692	o	3.295

k	3.372	ɒ	3.128
b	2.710	ɪ	2.259
p	2.681	ʊ	2.160
fi	2.598	ø	1.623
ŋ	2.030	œ	1.443
w	1.815	y	1.384
r	1.807	ʏ	451
h	1.364	ɜ	446

Ved at sammenligne tabel 1 og 2 ser man hvilken effekt naturlig tale, navnlig de mange reduktioner der forekommer i det stilleje, har på k/v. I spontan tale falder k/v marginalt, fra 1,29 til 1,27, eller stiger fra 0,89 til 0,96 alt efter hvordan man tolker [w ð j]. Af konsonanter er det netop især approksimanterne [w ð j] der står for en betragtelig del af reduktionerne. Konsonanterne [d n l] reduceres også hyppigt. Begge dele skyldes især de højfrekvente ord, fx *at, til, kunne, skulle, og, ad, jeg* m.fl., der i den kanoniske udtale er noteret [ad tel kunø sɡulø ɒw að jəj], men primært udtales med veletablerede korte former [ɐ te ku sɡu ɒ a jə] eller tilsvarende i korpusset.

I spontan tale ligger k/v altså omkring 1-1,2 alt efter fortolkning. Grammatiske småord står for en betydelig andel af det fonetiske materiale i sammenhængende tale, og tolkningen af disse er afgørende for resultaterne. Hvis man ser bort fra grammatiske småord, gælder det at reduktioner i spontan tale i højere grad rammer vokaliske lyde end konsonantiske. Det er også værd at nævne at vokalforkortelse er en af de hyppigste reduktioner, hvor omtrent 8.741 ud af 19.960 lange vokaler forkortes (Schachtenhaufen 2013). Det er ikke talt med i k/v-beregningerne ovenfor, men det medvirker betragteligt til at talestrømmen bliver mindre vokoid i løbende tale. Løbende tale har altså højere k/v, dvs. er mere konsonantisk, end hvis man udtalte alle ord meget distinkt. Forklaringen ligger især i at /ə/ både er hyppig i distinkt udtale og hyppigt reduceres, dvs. enten falder bort eller assimileres til en konsonant, i begge tilfælde øger det k/v. Det kan man ikke læse ud af tabel 1 og 2, da en del fuldvokaler samtidig reduceres til [ə] i løbende tale så antallet af [ə] faktisk stiger en smule.

4.1.1 Vokoide og kontoide sekvenser

Ovenstående undersøgelser viser at k/v i løbende tale ikke er markant vokalsk, men at der overordnet set nok er en lille overvægt af konsonantlyde. Spørgsmålet er nu om der er en tendens til ophobning af vokallyde i dansk, så man i stedet for at skifte pænt mellem konsonant og vokal, CVCVCV, som man måske vil være tilbøjelig til i andre sprog, klumper lydene sammen i større konsonantklumper og vokalklumper. Det er det der indikeres i udsagnet ”Det danske sprog er nærmest en lang vokallyd” (Thorsen 2021), og som Morten H. Christiansen illustrerer med frasen *jeg ærer arrige irere*, som ifølge Christiansen kan udtales helt uden konsonantlyde (fx [ta æ:v ǰ:ii:vø] el.lign.). Man kan ganske rigtigt nok i dansk konstruere temmelig spektakulære vokoide fraser som /te sna:aa a:aa aafæt/ *Det er snarere araer, Arafat*, /æentyvskuuuuuuuhøllli/ *Er en dyrskueuge uudholdelig?*, eller /teɣuɣvøvævjai'ø:sviæai'u:ɣææ:lø/ *Derudover er jeg øvet i at eje udearealer*. Men sådanne konstruktioner og indlysende konstruerede er tongue-twisters og ikke naturligt forekommende fraser. Spørgsmålet er hvor lange vokoide sekvenser vi egentlig benytter i almindelig løbende tale.

I tabel 3 og 4 ses en optælling af vokoide og kontoide sekvenser i DanPASS indenfor identificerbare grænser, dvs. inden for klynger der er adskilt af pauser eller identificerbare ordgrænser, se nedenfor. Både sekvenser i den kanoniske og faktiske udtale er optalt. I tabel 3 er [j w ø] regnet som C, og i tabel 4 er de regnet som V.

Uanset hvordan man anskuer det, er dansk i hvert fald ikke nærmest én lang vokallyd. Selvom der er enkelte længere vokoide (og enkelte længere kontoide) sekvenser, er langt de fleste sekvenser altså C/CC eller V/VV, hvilket ikke tyder på en markant ophobning af vokallyde (eller konsonantlyde). Tabel 4 er nok mest interessant idet den antager en mere vokalrig fortolkning af dansk. Her ser man at V-klynger forkortes betragteligt i den faktiske udtale. I den faktiske udtale falder antallet af V-klynger, mens antallet af enkelt-V'er stiger, og omvendt stiger C-klynger faktisk en smule. Naturlig dansk udtale er m.a.o. i højere grad præget af C-klynger og mindre præget af V-klynger end hvis man udtalte alle ord med den distinkte, kanoniske udtale.

TABEL 3. KONSONANT- OG VOKALSEKVENSER I DANPASS-KORPUSSET (APPROKSIMANTER REGNET SOM C)

Sekvens	Antal forekomster i kanonisk udtale	Antal forekomster i faktisk udtale
C	94.554	83.057
CC	17.199	17.327
CCC	2.497	2.061
CCCC	927	531
CCCCC	28	3
V	83.754	80.129
VV	9.931	8.667
VVV	1.437	656
VVVV	242	20
VVVVV	47	

TABEL 4. KONSONANT- OG VOKALSEKVENSER I DANPASS-KORPUSSET (APPROKSIMANTER REGNET SOM V)

Sekvens	Antal forekomster i kanonisk udtale	Antal forekomster i faktisk udtale
C	79.683	73.699
CC	13.908	14.966
CCC	2.052	1.651
CCCC	837	499
CCCCC	28	3
V	61.670	64.736
VV	22.427	16.862
VVV	5.769	4.599
VVVV	1.298	557
VVVVV	409	67
VVVVVV	142	19
VVVVVVV	38	1
VVVVVVVV	9	1
VVVVVVVVV	1	
VVVVVVVVVV	1	

I den kanoniske form er der et par ret almindelige klynger af fem vokoider, fx [ʃajæɐ̯ æɐ̯jaɪ] *jeg er/er jeg*, men det er uhyre sjældent at alle fem vokoider faktisk udtales. Til illustration er følgende de to længste vokoidsekvenser i DanPASS (som noteret i DanPASS):

	<i>tror jeg er okay</i>	<i>nu er jeg ude over</i>
Kanonisk udtale	[ˈtʁoŋʔjaɪæɐ̯ˈɔwˈkɛɪ]	[nuæɐ̯jaɪˈuːðˈɔwˈɐ̯]
Faktisk udtale	[ˈtʁoŋʔjaˈɔwˈkɛɪ]	[nujɛˈuːðˈɔwˈɐ̯]

4.1.2 Utydelige ordgrænser

Lydskriften af en frase som [ɪa æ:v̥ a:ɪi:v̥] *jeg ærer arrige irere* kan snyde en til at tro at der er tale om en lang vokalstrøm, men i naturlig tale benytter man også pauser og sprængansatser som bryder en evt. vokalstrøm op, men man noterer det sjældent i lydskrift. *Jeg ærer arrige irere* kunne således udtales/noteres [ɪaʔæ:v̥ʔa:ʔiʔi:v̥] hvor [ʔ] her indikerer en glottal approksimation (sprængansats og stød) som kan tolkes konsonantisk, og som bryder talestrømmen op i en mere skiftevis konsonantisk-vokalisk struktur. Fraværet af disse notationer i traditionel lydskrift giver m.a.o. et helt skævvredet billede af k/v i sådanne fraser.

I DanPASS er talen segmenteret på ordniveau, dvs. at der er noteret grænser der hvor et ord starter og slutter. Dette er imidlertid kun gjort hvis der er et tydeligt fonetisk signal for hvor grænsen går, altså en brat overgang mellem to segmenter. Mellem vokaliske lyde er der kun sat en grænse hvis der er et tydeligt signal i form af en pause eller sprængansats, dvs. et glottalt lukke eller en glottal approksimation. Dette betyder at man kan aflæse af DanPASS hvornår ordgrænser er identificerbare eller ej, selvom det ikke er markeret direkte i lydskriften. Ifølge Schachtenhaufen (2013) er der reelt ca. 3.000 tilfælde i DanPASS hvor sprængansats (ovenfor noteret [ʔ]) markerer ordgrænsen mellem to vokaliske lyde. I DanPASS er der i den fonetiske realisering noteret 224.637 segmenter (vokaler og konsonanter, stød og længde ikke medregnet), så hvis sprængansats blev regnet som et segment, ville det udgøre 1,3 % af materialet. Det svarer omtrent til hyppigheden af lyde som [k^h p^h p o n].

I og med at der i DanPASS så vidt muligt er segmenteret ved ordgrænser, kan man faktisk tælle forekomsten af ord med tydelige ord-

grænser vs. ord der flyder sammen i udtalen. Tabel 5 viser forekomsten af forskellige intervallængder målt i antal ord. En intervallængde på 1 viser altså at grænserne tydeligt kan identificeres før og efter ordet, en intervallængde på 2 er en sekvens på to ord hvor grænsen mellem ordene ikke kan identificeres, en intervallængde på 3 er tre ord hvor grænsen mellem ordene ikke kan identificeres osv. Som det fremgår, er der i langt de fleste tilfælde kun et ord pr. interval, dvs. i langt de fleste tilfælde kan man tydeligt identificere ordgrænser i dansk.

TABEL 5. INTERVALAFGRÆNSNING I DANPASS-KORPUSSET (FRA SCHACHTENHAUFEN 2013)

Intervallængde	Antal forekomster
0 (= pause)	19.151
1 ord	61.567
2 ord	5.069
3 ord	587
4 ord	72
5 ord	5
I alt	86.451

For intervaller på 2+ ord (hvor man altså ikke har kunnet identificere ordgrænsen fonetisk) er der i stort set alle tilfælde tale om grammatiske småord, især *er, at, du, det, jeg, en* m.fl., og ofte er det to af den slags ord der smelter sammen. Det er ganske velkendt at ord som *er* og *at* droppes (Brink m.fl. 1991, Jensen 2012, Schachtenhaufen 2012), men de er stadig inkluderet i den ortografiske transskription i DanPASS, som lægger sig op ad almindelig ortografisk norm. Så intervallængden i tabel 5 er altså baseret på en ortografisk norm og derfor lidt overdrevet i forhold til hvad der er rimeligt at forvente i naturlig dansk tale. I tabel 6 ses de 20 hyppigste konstruktioner for sådanne sammensmeltninger. Sammensmeltning (klitisering) af grammatiske småord er et ganske almindeligt fænomen i verdens sprog, som også ofte er optaget i ortografien, fx engelsk *it's, there's, you're, you've, can't, I'm* og fransk *c'est, je m'appelle, je t'aime*, og der er således hverken noget uheldigt eller usædvanligt i at man støder på dette i dansk også.

TABEL 6. DE HYPPIGSTE FONETISK INTEGREREDE ORDFORBINDELSER I DANPASS-KORPUSSET

Ordforbindelse	Antal forekomster	Ordforbindelse	Antal forekomster
<i>det er</i>	320	<i>til at</i>	56
<i>der er</i>	146	<i>ned ad</i>	55
<i>har jeg</i>	131	<i>det vil</i>	55
<i>så er</i>	122	<i>du ikke</i>	52
<i>syd om</i>	116	<i>du en</i>	49
<i>du er</i>	107	<i>nord om</i>	48
<i>skal jeg</i>	83	<i>så jeg</i>	48
<i>går jeg</i>	67	<i>jeg er</i>	39
<i>du har</i>	62	<i>der en</i>	36
<i>hm hm</i>	58	<i>det var</i>	34

4.2 K/v i leksikonet

I den foregående undersøgelse af k/v i løbende tale vægtes ord efter deres hyppighed i det pågældende materiale. Derfor bliver resultaterne mere præget af adfærden af de mest højfrequente ord, fx *at*, *er*, *du*, *det*. Syntagmatisk k/v kan også ansues leksikalsk, hvor alle ord vejer lige tungt. For at undersøge k/v fra en leksikalsk vinkel benyttes data fra *udtaleordbog.dk* (Schachtenhaufen 2020-). Det følgende er baseret på de ca. 50.000 opslagsord der er inkluderet i *udtaleordbog.dk* pr. april 2023. Lydskriften følger principperne for bred IPA (Schachtenhaufen 2023) og afviger derfor en smule fra lydskriften i DanPASS. Den eneste forskel af betydning for k/v er at diftonger i DanPASS fortrinsvis noteres som VC, [aj aw aɔ], mens de i *udtaleordbog.dk* noteres som VV, /aɪ aʊ aɪ/.

Standardudtalen i *udtaleordbog.dk* gengiver forfatterens egen distinkte udtale (fonetisk trænet akademiker med arbejderklassebaggrund, født 1975 på Bornholm, bosat i Storkøbenhavn siden 1987). I denne standard er der i 51.344 opslagsord i alt 215.699 konsonanttegn og 170.596 vokaltegn, dvs. en k/v på 1,264. Se tabel 7 trin 3 for detaljer.

Udtaleordbog.dk rummer også mere konservativ udtale og udtale der er yngre eller mere reduceret end standardudtalen. Den mere konservative udtale er modelleret efter udtaleangivelser i ældre udtale

leordbøger (DDO, Brink m.fl. 1991, Hansen 1990), og i den yngre/reducerede udtale er appliceret regelmæssige udtalevariationer (jf. fx Schachtenhaufen 2013), som ud fra standardudtalen kan betragtes som fonetisk reduktion, men hos yngre talere i vid udstrækning er etableret som almindelig distinkt form. Udtaleangivelserne er vel at mærke i vid udstrækning genereret med computerkode som ud fra ordets underliggende morfofonematiske form simulerer sprogfórandringer med hundredvis af fonologiske regler, fra meget formel og konservativ udtale til moderne ung udtale. Fx er udviklingen i udtalen af et ord som *skrevet* baseret på den underliggende for $[skre:vət]$ og simuleret via $/ʃskʁe:vət/ \rightarrow /ʃskʁe:vəʃ/ \rightarrow /ʃskʁe:vʃ/ \rightarrow /ʃskʁe:vʃ/ \rightarrow /ʃskʁæ:vʃ/ \rightarrow /ʃskʁæ:vʃ/$. Der er læst grundig korrektur på alle standardudtaleangivelser og stikprøvevis på andre udtaleangivelser. Udtaleordbog.dk er altså genereret ud fra den forståelse at udtaleforandring kan beskrives og simuleres med regler, hvor outputtet af ældre fonologiske regler er input til yngre fonologiske regler.

Nogle lydændringer påvirker k/v positivt og andre negativt. I en ændring som $/fævʊʌ/ \rightarrow /fæ:vʌ/$ *færg*e øges k/v, da antallet af vokaler reduceres. I en ændring som $/ju:ʁi/ \rightarrow /ju:ʁi/$ *jury* reduceres k/v, da en konsonantlyd ændres til vokallyd. I $/venʌ/ \rightarrow /venn/$ *vende* øges k/v, da en vokallyd udskiftes med en konsonantlyd. På baggrund af oplysningerne i udtaleordbog.dk er det muligt at få en indikation af hvordan k/v ændrer sig over tid. I tabel 7 ses forekomsten af fonemer i hhv. konservativ udtale, standardudtalen og yngre udtale. Overordnet er der en stigning i k/v fra 1,257 i konservativ udtale til 1,264 i standardudtalen til 1,375 i yngre udtale, hvilket indikerer at dansk udtale er blevet mere og mere kontoid over de senere generationer. Den væsentligste overordnede faktor er afgjort udviklingen i schwa-reduktion. Schwa, $/ə/$, som er det næsthyppigste vokalfonem i konservativ udtale, ændres til andre vokaler (hvilket ikke påvirker k/v), forsvinder eller transformeres til konsonanter, hvilket øger k/v, og $/ə/$ er faldet til et af de sjældneste fonemer i yngre udtale. Hertil kommer nogle udtaleregler der rammer lidt færre ord, såsom sammentrækning af stavelser, fx $/ʌ: pʰi.əm/ \rightarrow /ʌ: pʰjəm/$ *opium* og udjævning af svage vokaler mellem andre vokaler, fx $/fævʊʌ/ \rightarrow /fæ:vʌ/$ *færg*e og $/pʰʁe:vʃ/ \rightarrow /pʰʁe:vʃ/$ *prøvet*.

TABEL 7A. FOREKOMSTEN AF DE ENKELTE FONEMER I FORSKELLIGE UDTALENORMER I UDTALEORDBOG.DK.

Konsonantfonemer	Konservativ	Standard	Yngre
s	32.110	31.952	31.952
l	25.029	25.094	25.845
n	23.704	23.256	23.948
t	21.647	21.748	21.760
ʁ	15.987	15.317	15.090
k	17.158	17.444	17.449
p	14.019	14.164	14.182
m	11.875	12.281	12.724
ts	9.730	9.629	9.617
F	9.412	9.412	9.412
k ^h	8.396	8.110	8.105
v	7.635	5.842	5.842
ʌ	7.113	7.261	7.627
p ^h	5.285	5.140	5.122
h	4.413	4.413	4.413
j	2.527	2.605	2.605
ɛ	1.847	2.031	2.031
Konsonantfonemer i alt	217.887	215.699	217.724

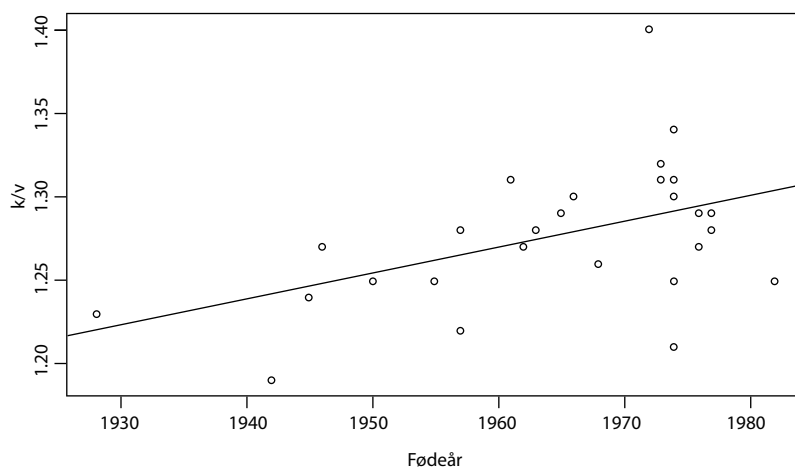
TABEL 7B. FOREKOMSTEN AF DE ENKELTE FONEMER I FORSKELLIGE UDTALENORMER I UDTALEORDBOG.DK.

Vokalfonemer	Konservativ	Standard	Yngre
æ	18.567	21.095	20.856
ə	18.324	15.235	4.723
i	15.047	14.855	13.298
e	13.436	13.444	14.805
ɛ	13.369	9.660	9.594
ɐ	16.467	15.864	15.655
a	12.827	14.322	14.154
ɒ	10.588	11.350	11.434
ɪ	10.304	9.202	9.130
o	9.144	9.994	9.905
ɤ	8.317	8.569	8.524
u	7.962	7.110	6.886
ɔ	4.648	4.648	4.621

o	4.181	5.808	5.704
ø	3.595	3.651	3.824
y	3.496	3.496	3.150
æ	2.028	1.267	1.267
œ	1.023	1.026	818
Vokalfonemer i alt	173.323	170.596	158.348
<hr/>			
K/v i alt	1,257	1,264	1,375

Disse tendenser i udviklingen af k/v understøttes også af data fra DanPASS, hvor informanterne aldersmæssigt spænder fra den ældste taler født i 1928 til den yngste født i 1982. I figur 1 ses et plot af informanternes individuelle k/v (i den faktiske udtale) vs. fødeår. Regressionslinjen indikerer at k/v har en stigende tendens. Man skal være forsigtig med at lægge for meget i denne figur da der kan være mange andre faktorer på spil, men undersøgelserne af både udtaleordbog.dk og DanPASS indikerer samme tendens, altså at yngre og mere reduceret udtale er mere præget af konsonantlyde sammenlignet med mere konservativ og distinkt udtale.

FIGUR 1. PLOT AF K/V (FAKTISK UDTALE) VS. FØDEÅR FOR INFORMANTERNE I DANPASS-KORPUSSET

4.3 Syntagmatisk k/v i andre sprog

Man kan få et begrænset indtryk af k/v i løbende tale i andre sprog ved at se på såkaldte *illustrations of IPA* for forskellige sprog (fx International Phonetic Association 1999: 41-156), som typisk indeholder en transskription af fablen om Nordenvinden og Solen på pågældende sprog. I mange sprog, fx japansk, foretrækkes en CV-stavelsesstruktur, hvilket resulterer i en k/v tæt på 1, altså noget lavere end dansk. Der er ikke umiddelbart noget der skulle indikere at dansk med en k/v på 1,3 er påfaldende på nogen måde. Det italienske eksempel i afsnit 2.3 viser problemerne med overhovedet at lave sådan en sammenligning. I det givne eksempel kan k/v ligge mellem 0,9 og 1,4 alt efter fortolkning. Lignende forhold gør sig formentlig gældende i de fleste andre sprog. Det gør det uhyre kompliceret at undersøge k/v på tværs af sprog og kontrollere for at der er en ligevægt i kontofile og kontofobe tolkningsvalg, og det gør det risikabelt at sammenligne k/v på tværs af sprog i det hele taget. Det vil kræve en omfattende og grundig undersøgelse i sig selv at udforske dette nærmere. Af disse grunde undersøges k/v i andre sprog ikke nærmere her.

5 OPSAMLING OG DISKUSSION

Konsonant-vokal-ratioen (k/v) i dansk er i det foregående undersøgt fra forskellige vinkler, baseret på større mængder data af forskellig karakter. Undersøgelserne danner samlet set et noget andet billede af dansk end det der præsenteres af adskillige danske sprogforskere i indledningen til denne artikel. Herunder opsummeres undersøgelserne i form af svar på typiske udsagn om dansk lydstruktur.

Er dansk et vokalrigt sprog paradigmatiskt set?

Ja, uanset hvordan man vender og drejer det, har dansk sammenlignet med andre sprog et vokalfoneminventar i den meget høje ende og samtidig et konsonantinventar i den lavere ende. Det giver samlet set en k/v som formentlig ligger i de nederste 10 % blandt verdens sprog.

Er dansk et abnormt vokalrigt sprog paradigmatiskt set?

Nej. De mest konsistente analyser af lydinventarer i verdens sprog viser at sprog har mellem 3-14 vokaler, og i fonologiske analyser af dansk

er det absolut muligt at holde sig til 10-13 distinktive vokaler. 10-13 vokaler er stadig i den høje ende universelt set, men der findes andre sprog, fx tysk og engelsk, der har lige så mange vokaler. Det er slet ikke nødvendigt at postulere tal som 20-40 vokaler, som i universel kontekst virker en smule groteske, for at understrege at dansk har mange vokaler.

Tal i størrelsesorden af 20-40 eller flere forskellige vokaler, som man finder i flere danske sprogbeskrivelser, beror på at man fokuserer mere direkte på allofoniske nuancer end på en tværsprogligt sammenlignelig fonologisk analyse, og på at man tæller korte, lange og stødte varianter af en vokal som forskellige vokaler. Det kan naturligvis i nogle sammenhænge kan være ønskværdigt at skelne mellem 20-40 forskellige vokaler eller flere, men man skal være opmærksom på at hvis man først inkluderer allofoniske nuancer mv., så er tallet ikke længere sammenligneligt med tværsproglige analyser af vokalinventarer.

Er dansk nærmest én lang vokallyd?

Nej. I løbende tale er der en klar overvægt af konsonanter. Det gælder på tværs af alle data. Det gælder i yngre og ældre udtale, distinkt og mindre distinkt udtale, og uanset om man laver en mere kontofil eller kontofob fonologisk fortolkning.

Man kan støde på lidt spektakulære vokoide sekvenser, såsom /'ævøvæ/ *ærgrede*, ligesom man kan finde større ophobninger af konsonantlyde, som fx /fɔ'ɛl̥skl̥sn̥s/ *forelskelsens*. Det betyder at selvom k/v overordnet set er klart til den konsonantiske side, kan man muligvis hyppigere støde på lidt større ophobninger af vokaler og konsonanter i dansk end i mange andre sprog; det er ikke undersøgt i detaljer i denne artikel. Men det er beskedent hvor meget den slags faktisk fylder i løbende tale. Reduktionstilbøjeligheder i sammenhængende tale sørger jf. 4.1 for at evt. længere vokoide sekvenser reduceres til overskuelige sekvenser af typisk 1-2 vokaliske lyde i træk.

Er det svært at høre hvor danske ord starter og slutter?

Nej. Der er ikke noget der tyder på at det er svært at afgøre ordgrænser i dansk. Visse grammatiske småord er tilbøjelige til at smelte sammen med omkringstående ord, og har været det længe. Det er et helt natur-

ligt fænomen som ses i mange andre sprog. Det er ikke et punkt hvor dansk skiller sig ud.

Man kan i den sammenhæng tilføje at konsonanter som *p, t, k, d, g, r, v*, forenklet sagt udtales kraftigere i starten af en stavelse, /p^h ts k^h t k ɐ v/, og svagere efter vokal, /p t k ɾ Ø ɐ ʊ/. Nyere reduktionstilbøjeligheder rammer ligeledes i højere grad intervokaliske og finale konsonanter (Schachtenhaufen 2013). Dermed skulle man mene at der er ret tydelige signaler for hvor danske ord starter. I løbende tale benyttes også pauser og sprængansatser til at afbryde vokoide strømme. Den slags størrelser er generelt overset i traditionelle sprogbeskrivelser, men de har faktisk en betydelig funktion i løbende tale. Uden disse mekanismer ville ordene i væsentlig højere grad flyde sammen.

Fører fonetisk reduktion til et mere mumlet, vokalrigt sprog?

Nej, tværtimod. Nogle konsonanter udvikler sig til vokaliske lyde i mere reduceret udtale, men nogle vokaler udvikler sig også til mere konsonantiske lyde. Både vokaler og konsonanter kan forsvinde. Samlet set påvirkes k/v stort set ikke, men blandt konsonanter er det især vokoide konsonanter som [w j] der reduceres. Desuden forkortes lange vokaler hyppigt, og i den forstand fører reduktion til et mindre vokalpræget sprog. Fonetisk reduktion i sammenhængende tale fører samlet set til kortere vokoide sekvenser og flere konsonantklynger, så ovennævnte op-hobninger af vokaler opløses igen med nyere reduktionsmønstre.

Er yngre danskeres udtale mere mumlet og vokalrig end ældre danskeres?

Dette spørgsmål må undersøges i autentiske data, men ud fra oplysningerne i udtaleordbog.dk og de beskedne indikationer i DanPASS må svaret være ”nej, tværtimod”. Udtaleforandringer kan føre til at nogle vokaler og konsonanter forsvinder eller skifter kategori, og dermed kan k/v ændre sig med tiden. Udtaleforandringer kan altså påvirke k/v i positiv og negativ retning, men summen af nyere udviklinger går tilsyneladende samlet set mere i retning af et mere konsonantrigt sprog, navnlig ved at svage vokaler falder bort eller erstattes af konsonantlyde, og ved at vokaliske sekvenser forkortes.

Især bortfald og assimilation af [ə], som gennem de sidste 100 år

er blevet mere og omfattende (Brink og Lund 1975, Schachtenhaufen 2010, Schachtenhaufen 2023), fører til et mindre vokoidt sprog i sammenhængende tale. Hvis man ser det som problematisk at dansk har vokoide ord som [ˈkʰɔ:ɥə ɸæ:ɪə] (jf. Trecca m.fl. 2020), så kan ”sjusket udtale” i form af reduktion af endelser, navnlig [ə], ikke også være et problem, da det fører til mindre vokoid udtale, [ˈkʰɔ:ɥ pæ:ɪ]. Schwa-reduktion kan tværtimod ses som løsningen på det problem (hvis det altså overhovedet er et problem) at ældre udviklinger af /d g v r/ til /ɾ ɾ ɔ v/ tidligere affødte flere vokaliske lyde og strukturer, og man kunne se schwa-reduktion som en reparation af den meget vokoide struktur som tidligere generationer har overleveret.

6 KONKLUSION

Dansk fremstilles i mange sammenhænge som overordentligt vokalrigt og relativt konsonantfattigt, med en klar overvægt af vokallyde både hvad angår lydinventar og brugen af vokallyde vs. konsonantlyde i sammenhængende tale. Påstandene om et vokaliseret sprog knyttes sammen med påstande om dansk som et ”mumlet” og ”sjusket” sprog, hvilket samlet set mistænkes for at give anledning til at dansk er særlig svært at tilegne sig (fx Trecca m.fl. 2020).

Den overordnede konklusion er at man skal være meget forsigtig med at sammenligne sprogs lydinventarer. Der foretages mange fortolkningsmæssige valg i analysen af et sprog, som kan påvirke udregning af en konsonant-vokal-ratio betragteligt. Ligesom dansk har 10-40 vokaler alt efter analyseprincipper, har italiensk 7-38 vokaler alt efter analyseprincipper. Det er ikke rimeligt uden videre at sammenligne et højt tal for dansk med et lavt tal for et andet sprog da tallene er fremkommet ved forskellige analyseprincipper.

Konsistente analyser af verdens sprog indikerer at normen i verdens sprog er 5-6 distinktive vokaler og maksimalt omkring 14-15. Hvis man vil sammenligne dansk med andre sprog, vil det være mest rimeligt at gå med de analyser hvor dansk har 12-13 vokaler, hvilket stadig er i den høje ende internationalt set, men ikke en anomali. Hertil har dansk 17-18 distinktive konsonanter, hvilket universelt set er i den lavere ende. Med et meget højt antal vokaler og et lidt lavt antal konsonanter ligger dansk k/v paradigmatisk set blandt de laveste 10 % af verdens sprog.

Syntagmatisk set er der en ganske pæn overvægt af konsonantlyde vs. vokallyde i dansk. Konsonant-vokal-ratioen i løbende tale ligger i omegnen af 1,3, altså ca. 13 konsonantlyde for hver 10 vokallyde, hvilket formentlig er ganske upåfaldende sammenlignet med andre sprog. Dette gælder både leksikalsk og i løbende tale. Det kan dermed ikke bekræftes at dansk syntagmatisk set i særlig grad er præget af vokallyde. Det kan heller ikke bekræftes at det generelt er svært at afgøre hvor danske ord starter og slutter i løbende tale. Der sker hyppigt sammentrækninger af ordforbindelser som *jeg er/er jeg*, men det er ikke særegent for dansk at lige netop sådanne ordforbindelser trækkes sammen. I løbende tale benyttes i høj grad pauser og sprængansatser til at adskille vokaler der støder sammen ved ordgrænser.

Pga. historiske udviklinger i /d r g v/ kan man i visse tilfælde støde på større ophobninger af vokaliske lyde end man vil forvente at møde i mange andre sprog. Generelt er løbende tale dog ikke stærkt præget af meget lange vokoide sekvenser. En vokoid sekvens i dansk består i 75 % af tilfældene blot af en enkelt vokallyd, og under 1 % af tilfældene består af mere end tre vokaler.

Sammenligninger af k/v i ældre og mere distinkt udtale vs. yngre og mere reduceret udtale peger i retning af at k/v er stigende, og samtidig er vokoide sekvenser generelt kortere i løbende tale, og der er flere korte konsonantklynger. Det indikerer at konsonantlyde er begyndt at fylde mere og mere i de senere generationer, og tidligere generationers ophobninger af vokallyde ser ud til at blive reduceret. Dette er dog noget der bør undersøges nærmere i fremtidige studier baseret på materiale der er mere målrettet til at undersøge disse forhold.

TAK

Tusind tak til fagfællebedømmeren og NyS-redaktionen for konstruktiv kritik og mange gode forslag i udarbejdelsen af artiklen.

Ruben Schachtenhaufen, akademisk medarbejder
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
ruben.sch@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Aisinger, P. 2020. Prisivindere: Der er gode grunde til at arbejde med sproget – også i denne tid. *Folkeskolen*, 30. marts 2020. <https://www.folkeskolen.dk/arbejds-liv-corona-dansk/prisivindere-der-er-gode-grunde-til-at-arbejde-med-sproget-ogsaa-i-denne-tid/491508> (tilgået 2. nov. 2023).
- Basbøll, H. 2005. *The phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Bleses, D., W. Vach, M. Slott, S. Wehberg, P. Thomsen, T.O. Madsen & H. Basbøll. 2008. Early vocabulary development in Danish and other languages: A CDI-based comparison. *Journal of Child Language* 35. 619–650.
- Bleses, D., H. Basbøll & W. Vach. 2011. Is Danish difficult to acquire? Evidence from Nordic past tense studies. *Language and Cognitive Processes* 26(8). 1193–1231.
- Brink, L., J. Lund, S. Heger & J. Normann Jørgensen. 1991. *Den store danske udtaleordbog*. København: Munksgaard.
- DDO, *Den Danske Ordbog*. U.å. <https://ordnet.dk/ddo> (tilgået 2. nov. 2023).
- Ebdrup, N. 2011. *Vokaler gør det svært at lære dansk*. <https://videnskab.dk/krop-sundhed/vokaler-goer-det-svaert-at-laere-dansk/> (tilgået 2. nov. 2023).
- Gordon, M.K. 2016. *Phonological typology*. Oxford: Oxford University Press.
- Grønnum, N. 1998. Illustrations of the IPA: Danish. *Journal of the International Phonetic Association* 28. 99–105.
- Grønnum, N. 2003. Why are the Danes so hard to understand? I H.G. Jacobsen, D. Bleses, T.O. Madsen & P. Thomsen (red.), *Take Danish – for instance: linguistic studies in honour of Hans Basbøll, presented on the occasion of his 60th birthday*, 119–130. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Grønnum, N. 2005 [1998]. *Fonetik og fonologi – almen og dansk* (3. udg.). København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2009. DanPASS – A Danish phonetically annotated spontaneous speech corpus. *Speech Communication* 51. 594–603.
- Hansen, P.M. 1990. *Dansk Udtale*. København: Gyldendal.
- Heegård, J. & J. Mortensen. 2014. Fonetisk reduktion og kommunikative kontraster: Tilfældet *faktisk*. *Ny forskning i grammatik* 21. 87–101.
- Heger, S. 1981. *Sprog og lyd – elementær dansk fonetik*. København: Akademisk Forlag.
- International Phonetic Association. 1999. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, P.A. 2012. Grænsefladen mellem fonologi og syntaks – evidens fra *er*-kontraktion og enhedstryk i dansk. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 42. 92–115.
- Jespersen, O. 1890. *Daniæts lydskrift*. København: Thieles Bogtrykkeri.

- Juul, H., N. Pharao & J. Thøgersen. 2016. Moderne danske vokaler. *Danske Talesprog* 16. 35–72.
- Ladefoged, P. & I. Maddieson. 1996. *The sounds of the world's languages*. Blackwell Publishing.
- Laver, J. 1994. *Principles of phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lund, J. 2011. *Dansk i nullerne – 50 sproglige diagnoser*. København: Gad.
- Maddieson, I. 2013a. Consonant inventories. M.S. Dryer & M. Haspelmath (red.), *WALS Online* (v2020.3). <http://wals.info/chapter/1> (tilgået 2. nov. 2023). DOI: 10.5281/zenodo.7385533.
- Maddieson, I. 2013b. Vowel quality inventories. M.S. Dryer & M. Haspelmath (red.), *WALS Online* (v2020.3). <http://wals.info/chapter/2> (tilgået 2. nov. 2023). DOI: 10.5281/zenodo.7385533.
- Maddieson, I. 2013c. Consonant-vowel ratio. M.S. Dryer. & M. Haspelmath (red.), *WALS Online* (v2020.3). <http://wals.info/chapter/3> (tilgået 2. nov. 2023). DOI: 10.5281/zenodo.7385533.
- Moran, S. & D. McCloy (red.). 2019. *PHOIBLE 2.0*. Jena: Max Planck Institute for the Science of Human History. <http://phoible.org> (tilgået 2. nov. 2023).
- Moran, S. 2019. Italian sound inventory (UZ). I: Steven Moran & McCloy, Daniel (red.) *PHOIBLE 2.0*. Jena: Max Planck Institute for the Science of Human History. <http://phoible.org/inventories/view/2195> (tilgået 2. nov. 2023).
- Petersen, J.H., H. Juul, N. Pharao & M. Maegaard. 2021. *Udtalt*. København: Samfundslitteratur.
- Rogers, D. & L. d'Arcangeli. 2004. Italian. *Journal of the International Phonetic Association* 34(1). 117–121.
- Schachtenhaufen, R. 2012. Nulrealisering af verbalformer i dansk spontantale. *Danske Talesprog* 12. 127–151.
- Schachtenhaufen, R. 2013. *Fonetisk reduktion i dansk*. Ph.d.-afhandling. Copenhagen Business School.
- Schachtenhaufen, R. 2020-. *Udtaleordbog.dk*. <https://udtaleordbog.dk> (tilgået 2. nov. 2023).
- Schachtenhaufen, R. 2021. Danish spontaneous speech pronunciation dictionary. https://schwa.dk/filer/danish_pronunciation_dictionary/ (tilgået 2. nov. 2023).
- Schachtenhaufen, R. 2023. *Ny dansk fonetik* (2. udg.). København: Modersmål-Selskabet.

- Sonne, F.G.H. 2020. 'Tak' og 'merci': Hvorfor lyder nogle sprog bedre end andre? *Videnskab.dk*, 4. oktober 2020. <https://videnskab.dk/kultur-samfund/tak-og-merci-hvorfor-lyder-nogle-sprog-bedre-end-andre/> (tilgået 1. nov. 2023).
- Sonne, F.G.H. 2021. Dansk er meget svært at lære – kan være derfor, danske børn halter sprogligt bagud. *Videnskab.dk*, 26. marts 2021. <https://videnskab.dk/kultur-samfund/dansk-er-meget-svaert-at-laere-kan-vaere-derfor-danske-boern-halter-sprogligt-bagud/> (tilgået 2. nov. 2023).
- Thorsen, L. 2021. Ny forskning: Dansk er undtagelsen fra reglen om, at alle sprog er lige lette at lære. *Politiken*, 19. juli 2021. <https://politiken.dk/kultur/art8288449/Dansk-er-undtagelsen-fra-reglen-om-at-alle-sprog-er-lige-lette-at-l%C3%A6re> (tilgået 2. nov. 2023).
- Trecca, F., D. Bleses, A. Højen, T.O. Madsen & M.H. Christiansen. 2020. When too many vowels impede language processing: An eye-tracking study of Danish-learning children. *Language and Speech* 63(4). 898–918.
- Vies, C.Z. & J. Heegård. 2022. Åha, vi er altså på den, for tegnet har delt sig i to: Om *altså*'s udtaler og funktioner. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 62. 46–75.
- Wikipedia (u.å.) Italian phonology. https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_phonology (tilgået 2. nov. 2023).

”Må jeg se din plet?”

En undersøgelse af den overførte brug af ordet *plet* som både metafor og metonymi

THOMAS WIBEN JENSEN

ABSTRACT

Denne artikel præsenterer en undersøgelse af den overførte brug af ordet *plet* (og relaterede former) via en mindre korpusundersøgelse samt en næranalyse af uddrag fra en terapisesession. Korpusundersøgelsen i KorpusDK peger på to overordnede tendenser i brugen af *plet* i overført betydning som noget, der enten refererer til nederlag i sport eller som noget, der omhandler moralske problematikker i relation til ens sociale omdømme. I de første tilfælde er pletten noget, der hurtigt kan fjernes, mens pletten i de sidstnævnte tilfælde er af mere permanent karakter. Analysen af terapisesessionen viser, hvordan *plet* bruges som et udtryk for social skam i samtalen mellem patient og terapeut. *Plet* virker både som en metafor, der trækker på den konceptuelle metafor DÅRLIGT ER BESKIDT, og som en metonymi af typen VIRKNING FOR ÅRSAG. Metaforisk vækkes der associationer til det beskidte og snavsede, mens *plet* som en metonymi fungerer via dens funktion som et tegn, der peger på det, som har forårsaget det. Samlet viser analysen, hvordan metafor og metonymi er tæt relaterede på både et kognitivt og et socialt niveau, hvilket bidrager til en international tendens inden for metaforforskningen til at forstå metafor og metonymi som sammenvævede størrelser snarere end adskilte typer af billedsprog.

EMNEORD: metafor; metonymi; kognitiv metaforteor; kropslig forankring; terapi; skam

1 INDLEDNING

Metaforer og metonymier betyder på tæt relaterede, men dog distinkte måder. Let forenklet kan forskellen forstås som forholdet mellem *sammenligne* og *fremhæve*. Sammenligningen bygger på en forudgående forskel, mens fremhævnningen hviler på en allerede etableret nærhedsrelation. Metaforen opstår således ud fra en sammenligning – enten direkte eller indirekte – mellem to forskellige fænomener eller betydningsdomæner, mens metonymien omvendt opererer inden for det samme over-

ordnede betydningsområde, hvor den typisk fremhæver en bestemt del eller egenskab, som kommer til at stå for det samlede felt af betydning. Det kan indimellem volde besvær helt præcist at afgøre, hvornår noget er en metafor eller en metonymi, hvilket yderligere vanskeliggøres af, at de ofte optræder side om side i de samme sproglige udtryk, hvor de supplerer hinanden i betydningsdannelsen. For eksempel i dette citat fra en tale af daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen ved en mindehøjtidelighed for ofrene for massakren på den norske ø Utøya:

Utøya var sådant et øjeblik. Mit hjerter frøs til is. (stm.dk)

Brugen af "Utøya" er her en metonymi, idet ordet selvsagt ikke isoleret henviser til øen Utøya, men til de tragiske begivenheder, der netop havde fundet sted på denne ø. "Utøya" fremhæver derved det geografiske aspekt. Stednavnet kommer til at stå for det, der skete på denne lokalitet, og er dermed en hurtig måde at referere til noget mere komplekst på. Dernæst er metonymien en skånsom måde at omtale en traumatisk og tragisk begivenhed på. En sådan eufemistisk funktion via en geografisk eller tidsmæssig fremhævelse er i øvrigt et genkomment træk ved mange metonymiske udtryk i relation til dramatiske historiske begivenheder, fx 'Pearl Harbor', 'Tjernobyli', '9. april', '9/11' (Littlemore 2015). Citatet indeholder også en anden metonymi, nemlig "hjerter" som står for talerens følelser og sindsstemning. Hjerter er en metonymi og ikke en metafor, idet vi på et lægmandsniveau, historisk og kulturelt, forbinder hjertet med vores følelser¹. Udtrykket bygger derved på en på forhånd etableret nærhedsrelation og er samtidig en måde at fremhæve det kropslige og personlige ved stærke følelser og stemninger. Derimod er "frøs til is" en metafor, da den udspringer af en overførsel af betydning mellem to adskilte betydningsdomæner. Et fysisk *kildedomæne* (is og kulde) og et mere abstrakt *måldomæne* omhandlende negative menneskelige følelser (sorg og forfærdelse).

En nyttig tommelfingerregel i forhold til at skelne mellem metafor og metonymi er 'som-testen' foreslået af Gibbs (1994). Den tydeliggør

¹ Dette lægmandsniveau adskiller sig fra en mere videnskabelig forståelse af følelser som komplekse psykologiske tilstande, der involverer en kombination af biologiske, kognitive, adfærdsmæssige og sociale faktorer (Jensen & Skov 2007).

netop forskellen mellem *sammenlignelighed* som et styrende princip for metaforen og *nærhed* (eng. *contiguity*) som styrende princip for metonymien. Hvis man kan sætte et 'som' ind i en omskrivning af et givent udtryk, er det som grundregel en metafor; hvis ikke, er det (som regel) en metonymi. I citatet er det således muligt at lave en sådan omskrivning af metaforen: 'sorg og forfærdelse er som at fryse til is', mens 'en massakre er som Utøya', eller 'følelser er som et hjerte' ikke fungerer sprogligt. Hvor nyttig denne grundregel end kan være til at identificere et sprogligt udtryk som *enten* en metafor eller en metonymi, så kan den også medvirke til at sløre det forhold, at grænserne mellem metafor og metonymi er langt mere udflydende end tidligere antaget (Kövecses 2013, Littlemore 2015, Sobrino 2017, Gibbs 2022). Ikke kun at metafor og metonymi optræder side om side i samme sætning, som i eksemplet foroven, men også på ordniveau. Det samme ord kan på en og samme tid fungere som en metafor og en metonymi og derved forstærke udtrykkets figurative kraft eller metaforicitet (Julich-Warpakowski & Jensen 2023), hvilket undersøgelserne af ordet *plet* senere vil demonstrere.

I denne artikel vil jeg med udgangspunkt i en mindre korpusundersøgelse af brugen af ordet *plet* (samt beslægtede former som *pletter*, *pletlet*, *skamplet*) vise, hvordan *plet* bruges som et overført udtryk for skamfulde oplevelser på forskellige måder, og dernæst undersøge, via en næranalyse af interaktionelle data fra en terapisesession, hvordan *plet* på en og samme tid fungerer metaforisk og metonymisk. Det er således ikke altid et spørgsmål om binært at identificere et ord eller udtryk som værende *enten* metaforisk eller metonymisk, idet metafor og metonymi kan indgå som komplementære kvaliteter i brugen af det samme ord og de udtryk, det indgår i. En central pointe i undersøgelsen er derfor, at kombination af en metaforisk sammenligning og en metonymisk fremhævning i brugen af *plet* på en og samme tid indebærer en moralsk evaluering samt muliggør en nem og hurtig forståelse af social kausalitet i relation til skam. Skam handler ofte om social eksponering, i den forstand at man kan opleve et blik udefra på noget, som man ikke ønsker at vise frem (Stage 2019). Som artiklens analyser viser, kan dette aspekt ved skam sprogligt indkapsles via udtryk, hvori *plet* bruges metaforisk og metonymisk på en og samme tid.

På et internationalt teoretisk plan skriver artiklen sig ind i og bidra-

ger til en nyere tendens til at forstå og undersøge forholdet mellem metafor og metonymi ud fra en vinkel, hvor de to typer af billedsprog ses som komplementære snarere end som skarpt adskilte (Barnden 2010, Benczes et al. 2011, Ibáñez & Galera-Masegosa 2011, Kövecses 2013, Littlemore 2015). Derudover ønsker jeg med artiklen at fremme en forståelse af metonymi som et komplekst og socialt forankret fænomen ved udelukkende at arbejde med autentiske data. Dette står i modsætning til mere traditionelle fremstillinger af metonymi, ofte baseret på anekdotisk data, som et primært referentielt sprogligt værktøj af mere simpel karakter end den mere komplekse 'storebror', metaforen (Littlemore 2015, 2017, Sobrino 2017). Analysen af uddrag fra terapisesionen kan således illustrere, hvordan en dobbelt metaforisk og metonymisk kvalitet i brugen af *plet* både forstærker udtrykkets kraft samt tilbyder sociale handlemuligheder på et pragmatisk niveau.

Artiklen er opbygget på følgende måde: Afsnit 2 indeholder en introduktion til kognitiv metafor teori (herunder metonymi) og dens grundlæggende antagelser. I afsnit 3 redegøres der først for betydningsdefinitioner af *plet* og den overførte brug af ordet, hvorefter resultaterne af en mindre korpusundersøgelse i KorpusDK fremlægges. Herefter følger i afsnit 4 en redegørelse for den metaforiske strukturering af *plet*, hvilket i afsnit 5 følges af næranalyse af brugen af *plet* i sekvenser fra en terapisesion, som fører til en diskussion af de sammenvævede metaforisk/metonymiske dimensioner i brugen af *plet*. I afsnit 5 konkluderes der på artiklens resultater, som sættes i relation til international forskning på området.

2 DEN KOGNITIVE UNDERSØGELSE AF METAFOR OG METONYMI

2.1 Metafor

Den grundlæggende antagelse i *kognitiv metafor teori* (eng. *Conceptual Metaphor Theory*) er, at metaforer ikke kun er en del af vores sprog, men også en integreret del af vores tænkning og oplevelse af verden (Lakoff & Johnson 1980, 1999, Lakoff 1993, Kövecses 2005, Gibbs 2017). Metaforer er således mere end blot en form for sproglig pynt eller et retorisk virkemiddel. De er også en central komponent i forståelsen af abstrakte fænomener og begreber, ligesom de spiller en stor rolle i vores italesættelse og forståelse af subjektive og personlige oplevelser og fæ-

nomener. Det betyder også, at metaforer er allestedsnærværende i vores daglige sprogbrug. Det er ikke et fænomen, som er forbeholdt digtere, forfattere eller taleskrivere, idet vi alle bruger metaforer i vores daglige kommunikation med hinanden både skriftligt, mundtligt og visuelt/multimodalt.

Når vi anvender metaforer i vores sprogbrug, trækker vi på oplevelsesstrukturer fra et relativt konkret *kildedomæne*, som via konteksten overføres eller afbildes på et *måldomæne* af mere abstrakt karakter. Talrige studier har påvist den systematiske karakter af disse overførsler, som i litteraturen ofte opsummeres via en såkaldt *konceptuel metafor*, der kan defineres som en underliggende begrebslig struktur i bevidstheden, der opstår og virker formgivende for forskellige metaforiske udtryk (Gibbs 2017). Termen *konceptuel metafor* refererer derfor ikke til et sprogligt fænomen, men er først og fremmest at forstå som en *analytisk abstraktion*, hvis formål er at lave en kobling mellem sproglige udtryk og bevidsthedsmæssige strukturer. Via dens simple men omvendte form i kapitæler (MÅL ER KILDE) kan konceptuelle metaforer uddrage essensen af komplekse mønstre af perceptioner, tanker og sproglige strukturer. Sådanne konceptuelle metaforer er dybt integrerede i vores tænkning, erfaringer, følelser og sprog, og der kan derfor gives utallige eksempler på dem. Her er blot valgt tre eksempler:

LIVET ER EN REJSE (konceptuel metafor): Fem strategier til at finde din vej i livet og trives (bedrelivsstil.dk) - Du har endnu ikke fundet din retning i livet. (emiliejahnnie.dk)

KÆRLIGHED ER ILD (konceptuel metafor): 10 tips til at bevare gnisten i parforholdet (gomentor.dk) – Kærligheden kan dog blusse op igen, brænde med en lille flamme, som en blussende, varmende ild eller som en varig flamme eller helt brænde ud. (kimbonnesen.dk)

INTELLIGENS ER ET SKARPT OBJEKT (konceptuel metafor): Hurtigt fandt jeg ud af, at jeg nok ikke var den skarpeste kniv i skuffen (ddo.dk) – Du arbejder med knivskarp intelligens og den tillærer dig de færdigheder, du mangler. (krummes.com)

Som vi kan se af eksemplerne, har betydningsoverførslen fra kilde- til måldomæne en struktureret karakter i den forstand, at aspekter og elementer ved vores konkrete erfaringer svarer til aspekter og elementer i det mere abstrakte måldomæne. Begreberne om kilde- og måldomæne og konceptuelle metaforer har på afgørende vis introduceret en grundlæggende systematik i forståelsen af metaforer, ligesom den kognitive vending medførte en ny og forstærket insisteren på metaforens værdi og betydning for menneskers liv og begrebsverden, jf. titlen på hovedværket *Metaphors We Live By* af Lakoff og Johnson (1980). Metaforer anskues således som et fænomen, der influerer på selve måden, hvorpå vi lever vores liv.

Et andet centralt element i kognitiv metafor-teori bygger på en ontogenetisk kobling mellem et tidligt førsprogligt niveau og et senere begrebsligt og sprogligt niveau. Som små børn erfarer vi verden fysisk via vores sanser, før vi udvikler et sprog til at beskrive den med. Vi kravler, vælter, rejser os op, går, rører, smager, ser, snuser, spiser, har afføring, skubber, holder fast osv., før vi lærer at tale og tænke i begreber. Antagelsen er, at dette førsproglige niveau skaber en basal formgivende ramme, som bør medtænkes i en mere generel teori om sproglig betydning (Lakoff & Johnson 1999, Gibbs 2006, 2017). En stor mængde af empiriske og tværsproglige studier har påvist, at vi grundlæggende forstår og beskriver mentale og sociale fænomener af abstrakt karakter ved hjælp af strukturer hentet fra interaktioner med en fysisk virkelighed (Kövecses 2002, Müller 2008, Deignan 2006, Semino 2008, Gibbs 2017). Forenklet sagt er princippet, at vi forstår det abstrakte via det konkrete. Vi har en hurtigere og mere detaljemættet adgang til en forståelse af mentale, subjektive og sociale fænomener af abstrakt karakter, hvis vi metaforisk beskriver dem, som om de var fysiske fænomener. Det letter forståelsen og kommunikationen, idet det fysiske konkrete er umiddelbart tilgængeligt via vores sanser og derved tættere på os. Et illustrativt eksempel på dette er de mange faste udtryk på dansk, der så at sige står på fødder og ben².

Investorerne ved ikke, hvilket ben de skal stå på. (finans.dk)

2 Ideen til disse eksempler er inspireret af Rask 2017, s. 62-63.

‘Paradise’-babe sætter foden ned: Nu er det slut! (herognu.dk)

Vær ikke bange for at træde nogen over tærne (ica-net.com)

Aberdeen-chef: Vi er landet på benene efter en turbulent periode.
(finanswatch.dk)

Kvotekonge fortryder farvel: Jeg fik kolde fødder (nordjyske.dk)

Alle disse udtryk udspringer af kropslige oplevelser, vi som opretstående væsener har med at stå på vores fødder og ben og derigennem holde balancen (eller det modsatte), stå stille, bevæge os, berøre andre osv. Ved at bruge ord, der beskriver oplevelser og erfaringer af en fysisk karakter, gøres de sociale situationer og mentale oplevelser i eksemplerne konkrete. Vi kan i højere grad føle og mærke de beskrevne situationer og derved umiddelbart forstå dem. Disse eksempler kan bruges til at illustrere metaforens kropslige forankring, men samtidig er det vigtigt ikke at operere med en forsimplet dikotomi mellem det kropslige og det sociale, som kognitiv metafor-teori ofte er blevet kritiseret for (Cameron 2007, Gibbs 2013). Det er vigtigt at holde sig for øje, at vores kroppe – og kropslige oplevelser – ikke er ren biologi, men også dannes ud fra kulturelle og sociale mønstre, som er sammenvævede med det fysiske niveau (Jensen & Cuffari 2014, Jensen & Greve 2019). Som betonet af fænomenologien er vores kropslige eksistens i verden ”fra begyndelsen intersubjektiv og social” (Zahavi 2004: 68), hvilket også kan bevidnes i eksemplerne ovenfor. Fællesnævneren er her, at de kropslige handlinger (stå, træde, lande, føle kulde i fødderne osv.), som metaforisk beskriver menneskelige intentioner, følelser og handlinger (usikkerhed, krænket-hed, overkomme vanskeligheder, fortrydelse osv.) alle har en grundlæggende *rettethed* eller *intentionalitet* i forhold til andre. Det kropslige er sammenvævet med det sociale og er ikke kun en kanal til at beskrive sociale fænomener med. På samme måde er de basale førsproglige oplevelser, beskrevet på forrige side, kropslige og intersubjektive på en og samme tid. Når vi vælter, er der ofte nogen, der hjælper os op; når vi kravler, er det hen imod nogen; når vi rører, rører vi ved nogen; når vi smager, smager vi på noget; vi snuser til nogen eller noget osv.

Endelig kan vi også bruge eksemplerne til at illustrere vekselvirkningen mellem et kognitivt og et konventionelt niveau. De nævnte eksempler er alle mere eller mindre faste udtryk, som derved besidder en høj grad af konventionel betydning, vi tilegner os som del af en generel sproglig socialisering. Typisk lærer vi at forstå deres betydning i kraft af de måder, hvorpå de kobles til forskellige situationer. Eksempelvis kunne man fra et barneperspektiv forestille sig en situation, hvor en person bliver synligt krænket, hvorefter det omtales, som at vedkommende 'føjte sig trådt over tærne'. Hermed lærer barnet at koble en særlig type af situation til en kodet og konventionel sproglig betydning. Dette rokker også ved antagelsen om, at den kropslige erfaring altid er den primære, og at den sociale kodning først senere forplanter sig i sproget, idet sproget fra en tidlig alder også former vores erfaringer af såvel kropslig som social karakter. Forholdet mellem det kropslige og det sociale er på denne måde præget af en basal vekselvirkning, om end den gennemgående tendens er, at vi omtaler sociale interaktioner via termer fra kropsnære domæner, ikke vice versa.

2.2 *Metonymi*

Ordet *metonymi* kommer af græsk *metonymia* 'navneombytning' (af *meta-* og *onyma*, af *onoma* 'navn' – OED, opslag *metonymi*), og metonymien er længe primært blevet forstået som en simpel udskiftning af et navn eller ord med et andet uden et nævneværdigt forståelseselement, hvilket ofte benyttede eksempler i opslagsværker kan illustrere, fx "at læse Goethe (for: Goethes værker), drue (for: vin), han slog sig på flasken (dvs. indholdet), Christiansborg har besluttet (politikerne på Christiansborg)" (Den Store Danske 2023, opslag *metonymi*). Opfattelse af metonymien som et primært referentielt værktøj er dog blevet grundigt revideret via den kognitive udforskning af metonymier (Rad-den & Kövecsec 1999, Ibáñez & Hernández 2011, Littlemore 2015, 2017, Gibbs 2022). Analyserne i denne artikel bygger videre på denne nyere og mere udvidede forståelse af metonymi som andet og mere end en simpel navneombytning. I bogen *Metonymi. Hidden Shortcuts in Language, Thought, and Communication* (2015) argumenterer Littlemore for, at metonymi ikke kun er et sprogligt fænomen, men også er en integreret del af vores tænkning:

Metonymic thinking is extremely widespread. We think metonymically all the time in order to put the large amount of information that is available about the world into a manageable form. The presence of metonymy in our everyday thinking means that it leaves traces in language and in other forms of expression. (Littlemore 2015: 1)

Metonymi forstås her også som en tankeproces, hvorigennem vi fremhæver et særligt aspekt ved et fænomen, som kommer til at stå for det samlede felt af betydning. Hvor metaforen på et kognitivt niveau bygger på vores evne til at opleve og forstå en ting eller fænomen ved hjælp af et andet, udspringer metonymien, som nævnt i indledningen, af vores evne til at knytte forbindelser mellem forskellige aspekter ved det samme fænomen og derved hurtigt forstå større helheder via dets dele (eller delene via helheden). De grundlæggende egenskaber og funktioner ved en metonymi er *nærhed* og *mental adgang*, i den forstand at metonymien giver adgang til et element inden for en større såkaldt *idealiseret kognitiv model* (eng. *Idealized Cognitive Model*), der kort kan beskrives som en form for løst struktureret lægmandsviden om et givent fænomen, der deles af et kulturelt fællesskab (Lakoff 1987, Littlemore 2015)³. Metonymier er vidt udbredte i vores sprog og tænkning, idet de hurtigt og nemt gør os i stand til at kommunikere om relativt komplekse fænomener, hvorfor de ofte anvendes i overskrifter som f.eks. her:

Trine Bramsen: En stærk fynsk stemme (valgplakat, folketingsvalg 2019)

Flere varme hænder til sygehuse og plejehjem (altinget.dk)

Nyt projekt skal tiltrække kloge hoveder fra udlandet. (fyens.dk)

I disse eksempler kan vi se, hvordan særlige dele af kroppen fremhæves og kommer til at stå for særlige typer af arbejde eller aspekter ved

3 Termen *idealiseret kognitiv model* refererer til en subjektiv, indimellem idiosynkratisk, kulturelt præget viden om et givent fænomen, som ikke nødvendigvis refererer til den virkelige verden, men snarere til kulturelle forestillinger om den. Deraf termen "idealiseret".

dette arbejde. Alle metonymierne fungerer via en nærhedsrelation mellem kropsdelen (stemme, hænder, hoved) og det arbejde, som udføres ved brug af denne del af kroppen. Politikere bruger deres stemme til at holde taler og udtrykke holdninger med, og sygeplejersker og sosuhjælpere bruger deres hænder i arbejdet med patienter og plejhjemsbeboere. ”Kloge hoveder” står metonymisk for en særlig type mennesker, fx højtuddannede specialister, som tænkes at bruge deres specialviden og intelligens, hvilket igen trækker på en nærhedsrelation mellem hovedet og det, vi forestiller os, er i hovedet (viden, intelligens)⁴. Alle eksemplerne kan ses som hurtige måder at tale om noget mere komplekst på, hvorved de også alle indeholder en forsimpning eller reduktion, der kan være vigtig at være opmærksom på i brug af metonymier – bruger sygeplejersker og sosuhjælpere ikke også deres hoveder eller en IT-specialist sine hænder? Og laver en politiker ikke andet end at tale? Samtidig er det netop forsimpningen, der fremmer den sprogøkonomiske effekt som et effektivt kommunikativt værktøj.

Metonymien er dog ikke kun sprogøkonomisk, den er også en integreret del af vores perception og tænkning. Vi forstår og genkalder et givent fænomen via et af dets mest fremtrædende egenskaber eller træk, da det er mere eller mindre umuligt at fastholde ens samlede viden og alle aspekter på en gang. Hvis vi f.eks. bliver bedt om at tænke på Frankrig, vil vi måske tænke på et sted, vi har boet i Frankrig, et kort over landet, Eiffeltårnet eller Notre Dame, idet det ikke er muligt at forestille sig Frankrig i sin helhed eller at lagre så meget information på en gang i arbejdshukommelsen (Littlemore 2015). I politisk strategisk kommunikation er det også vidt udbredt at fremhæve et særligt distinkt træk og lade det stå for en større helhed. Tænk blot på den strategiske brug af politiker Inger Støjbergs rødbrune hårknold. Visualiseringer af denne hårknold blev under rigsretssagen mod hende brugt metonymisk af hendes tilhængere. Den kunne både stå for opfattelsen af hendes personlighed (stædighed, snusfornuft, nede på jorden) og for hendes politiske position (provins mod hovedstad, stram udlændingepolitik, modstand mod rigsretssagen osv.). Metonymier kan også bruges humoristisk og socialt. Et eksempel kunne være brugen af ordet

⁴ Bemærk i øvrigt igen den sammenvævede brug af metafor og metonymi i de to første eksempler, hvor brugen af ”stærk” og ”varme” begge er metaforisk struktureret.

”Hollywood” på fodboldtribuner i situationer, hvor en fodboldspiller fra modstanderholdet antages at ”filme”. ”Hollywood” indgår her i en såkaldt metonymisk kæde (Hilpert 2005), hvor stednavnet Hollywood i udgangspunktet står for det, der finder sted der, nemlig filmproduktion og skuespil, hvilket dernæst overføres på en særlig adfærd, hvor en fodboldspiller ser ud til at overdrive eller *fake* et sammenstød eller frispark. Når tilhængere i kor råber ”Hollywood”, bliver alt dette kommunikeret hurtigt via inferens og med en humoristisk og mobbende effekt, som kan skabe gruppetilhørsforhold indadtil og vise modstand udadtil.

3 PLET – KORPUSUNDERSØGELSE

Efter denne redegørelse for den kognitive forståelse af metafor og metonymi vil vi nu vende blikket mod artiklens centrale fokus: forekomsten og brugen af ordet *plet* i forskellige sammenhænge og dets relation til en samlet metaforisk/metonymisk betydningsdannelse.

3.1 Betydningsdefinitioner

Ifølge *Den Danske Ordbog* er kernebetydningen af plet et ”mindre, afgrænset område der afviger i farve eller struktur fra den omgivende overflade” eller alternativt et ”mindre, snavset område på tøj, møbler el.lign., fx med en rest af noget man har spildt” (DDO, opslag *plet*). Den sidste definition er betydningsmæssigt forbundet til *snavs* og sammensatte former som *fedtplet*, *mugplet*, *blodplet*. Endelig er der den overførte betydning af plet som ”noget der skader eller vanærer nogens eller nogets omdømme” (DDO, opslag *plet*). Denne betydning er tæt på ordet *skamplet*, der kan knyttes til ”skam og skændsel” samt det faste udtryk *sort plet* med forskellige overførte betydninger i form af ”kompromitterende begivenhed eller hændelse i en persons (tidligere) liv, i et lands historie el.lign.”, ”sted på vejnettet hvor der sker uforholdsmæssigt mange uheld” eller en ”følelse af sorg eller vrede” (DDO, opslag *plet*). Derudover kan *plet* også stå for et ”område eller lokalitet med et bestemt særpræg” (”den dejligste plet på Jorden”) eller ganske enkelt betegne det ”at ramme et ønsket mål”, som både kan være i konkret og overført forstand. I den følgende korpusundersøgelse af forekomster af *plet* vil fokus være på den overførte betydning, ”noget der skader eller vanærer

ens omdømme” samt en ”kompromitterende begivenhed” og den deraf følgende relation til oplevelsen af skam (DDO, opslag *plet*).

3.2 Forekomster af *plet* og relaterede former i KorpusDK

Den følgende undersøgelse er foretaget i KorpusDK, der er en online samling af digitale tekster fra forskellige kilder på i alt 56 millioner ord. Teksterne er udvalgt på en måde, der ”viser et bredt udsnit af både teksttyper og sprogbrugere” (ordnet.dk) i moderne dansk sprog. Dog er teksterne indsamlet fra 1990 til omkring 2000 og er på den måde knap så tidssvarende, som man kunne ønske. Til gengæld er teksterne opmærket på en måde, der muliggør forskellige søgninger i materialet, og ikke mindst fremgår konteksten for hvert ord, hvilket er væsentligt for en betydningsundersøgelse som denne. Dette er kun en mindre afgrænset korpusundersøgelse, hvis primære sigte er at give et billede af brugen af *plet* på dansk, selvom dette ikke er repræsentativt. Undersøgelsens formål er dels at belyse fordelingen af den bogstavelige fysiske betydning af ordet overfor en overført brug, dels at foretage en nærmere indkredsning af den overførte brug i relation til, hvilke betydningsmæssige kontekster *plet* optræder i.

Nedenfor ses en optælling af ordene *plet*, *pletter*, *plettet* og *skamplet* i forhold til fordelingen mellem fysisk konkret betydning og overført (dvs. figurativ) betydning. Den første undersøgelse inkluderede også verbet *plette*, men der var kun fire forekomster (hvoraf to var overført/metaforiske), hvorfor dette ord blev taget ud. Alle søgninger er foretaget i ”kun indtastede former” for at få så præcist et søgeresultat som muligt.

TABEL 1. PLET OG RELATEREDE FORMER. FORDELINGEN AF FYSISK KONKRET VS. OVERFØRT FIGURATIV BETYDNING

Betydninger	Fysisk/konkret	Overført/metaforisk	Forekomster i alt
<i>Plet</i>	668	62	730
<i>Pletter</i>	660	43	703
<i>Plettet</i>	77	39	116
<i>Skamplet</i>	0	61	61

Først er det værd at bemærke, at den fysiske konkrete betydning stadig er dominerende ved ordene *plet* og *pletter* (hvor der også er flest fore-

komster i alt), dog med et relativt større antal forekomster af metaforisk brug af singularis *plet* (8,49 %) end ved pluralisformen *pletter* (6,12 %). Langt større er den relative forekomst af en metaforisk brug af *plettet* (33,6 %), hvilket formodentlig har at gøre med den udbredte brug af de faste udtryk *en plettet straffeattest* eller *et plettet omdømme*. Det sammensatte ord *skamplet* adskiller sig fra de andre ved at have en udelukkende overført metaforisk brug, hvilket følger naturligt af, at det er den eneste af ordformerne, som i sin grundform refererer til en ikke-fysisk betydningskomponent, nemlig skam.

Denne overordnede optælling siger dog ikke i sig selv særlig meget om brugen af den overførte brug af *plet*, men ved en inddragelse af KorpusDK's sætningskontekst træder interessante detaljer og aspekter frem. Således viser der sig et tematisk mønster i de overførte forekomster af *plet* ved, at de overordnet set har en tendens til at refererer til enten 1) nederlag i sportssammenhænge, hvorved pletten refererer til en beskadiget ære og stolthed og derved angår det sportslige omdømme, eller 2) en moralsk dimension i form af en mangel på moral og etik og i forlængelse heraf et belastet socialt omdømme og en følelse af skam.

Eksempler på den første type af forekomster kan ses her:

I søndags blev det på hjemmebane til et 2-6 nederlag til Herning - en grim plet, som Rødovrespillerne vil gøre alt for at vaske ren i aften. (Berlingske Tidende)

Vi er kommet herop for at spille fodbold. Jeg glæder mig. Også fordi vi har en grim plet fra Sverige, der skal vaskes af. (B.T.)

Men hils VB'erne og fortæl dem, at vi er glade for at skulle møde dem netop nu. Større motivation kan vi dårligt få, fordi vi alle vil være opsatte på at få den forsmædelige plet vasket af. (Vejle Amts Folkeblad)

..siden har Team Esbjerg kun tabt én kamp- 22-32 i den første DM-finale i Gudme i onsdags. En plet, der dog blev fjernet med lørdagens hjemmesejr på 22-18. (Jyllands Posten)

Her kan vi se, at når *plet* optræder i relation til sport, er det oftest med henblik på at fjerne pletten eller vaske den af, typisk ved at love at vinde den næste kamp. Ofte tilknyttede ord eller udtryk i forbindelse med sådanne sportseksempler er 'fjerne', 'vaske af', 'vaske ren' osv. Pletten er altså her noget midlertidigt og flygtigt. Den skam, som den refererer til, er momentan og kan hurtigt overvindes ved at levere en bedre præstation i næste kamp. Anderledes forholder det sig med de eksempler, som tematiserer en etisk eller moralsk dimension, hvilket vi kan se eksempler på her:

Lars P. Gammelgaard siger, at han ikke kan leve med, at der sættes en plet på MF'ernes moral. (B.T.)

Ellers må familien resten af livet leve med en uafvaskelig plet, en ubærlig skam og vanære. (Jyllands Posten)

Vedholdende rygter om kokain og spiritusmisbrug satte franskmænd i en uheldigt lys og blev en plet, som vel aldrig er blevet vasket helt af. (Berlingske Tidende)

Lionel Jospins regering har man hidtil ikke kunne sætte en plet på. Der er folk med rene og snavsede hænder i både Nordeuropa og Sydeuropa. (Politiken)

Disse eksempler omhandler i stedet en *plet*, der netop ikke kan vaskes af eller fjernes – eller alternativt omhandler de en begivenhed, hvorved der "sættes en plet". Her er der tale om en overført brug af ordet *plet*, hvis primære kvalitet er, at den er permanent og umulig at fjerne – eller alternativt kun kan fjernes delvist med stort besvær. Pletten udpeger således en dybereliggende skam, hvis permanente karakter netop indkapsler den manglende moral eller alvoren i en eventuel forseelse eller svigt.

Med denne lille korpusundersøgelse har vi nu dannet os et billede (om end ikke fuldt dækkende) af frekvensen og de varierende måder, hvorpå forskellige overførte forekomster af *plet* (og relaterede former) optræder i dansk. I næste afsnit vil jeg vil uddybe på hvilken måde *plet*

er struktureret som en metafor og senere – via analysen fra en terapisesession – påvise, hvordan *plet* også fungerer metonymisk.

3.3 *Rent versus beskidt*

I det sidste af de udvalgte eksempler fra KorpusDK kan vi se, at den metaforiske *plet* også kobles til ”folk med rene og snavsede hænder”. Denne måde at omtale moralske emner på ligger i direkte forlængelse af den betydningsmæssige strukturering af *plet* som metafor. Som talrige undersøgelser af vores metaforiske begrebsliggørelse af moral har påvist, har vi en udtalt tendens til at forstå og tale om moralske problemstillinger via en metaforisk dikotomi mellem rent og beskidt (Johnson 1994, 2014, Lakoff 2002, Lakoff & Johnson 1999, Stefanowitsch 2011, Deignan 2005, Kövecses 2005, Negro 2015, Yu et al. 2016, Gibbs 2017). På både dansk og engelsk såvel som mange andre indoeuropæiske sprog er det særdeles udbredt at referere til umoralske eller socialt uacceptable tanker og adfærd som værende *plettede*, *beskidte*, *snavsede*, *urene*, *smudsede*, *solet ind*, *svinet til* osv. Heraf følger også, at relevante handlinger i forhold til at imødegå beskyldninger om moralsk angribelig adfærd beskrives via ord og udtryk, der omhandler måder at fjerne det beskidte på, såsom *vaske hænder*, *vaske ren*, *rense sig*, *pudse*, *fjerne* osv. På samme vis bliver modsætningen, det rigtige eller moralsk uangribelige, ofte omtalt og forstået via termer, der refererer til det *rene* og *uplettede*⁵. I forlængelse af den kognitive forståelse af metaforer er argumentet her, at vi ikke blot omtaler, men også forstår og oplever det relativt abstrakte modsætningsforhold mellem moralsk og umoralsk, mellem rigtigt og forkert via det mere konkrete og sanseligt tilgængelige modsætningsforhold mellem rent og beskidt, hvilket har motiveret de konceptuelle metaforer GODT ER RENT – DÅRLIGT ER BESKIDT. Det forhold, at dikotomien mellem ’rent’ og ’beskidt’ ikke kun er en del af vores sprog, men også vores tænkning og adfærd, er blevet udforsket og testet via adskillige socialpsykologiske forsøg (Schnall et al., 2008, Zhong & Liljenquist 2006, Bilz 2012, Schnall

5 Koblingen mellem renhed og det moralsk rigtige har også rødder i en kristen tradition, hvor sjælen ofte blev associeret med renhed i modsætning til den kødelige krop med dens drifter og kropslige funktioner, som knyttede an til det beskidte og urene (Lakoff & Johnson 1999).

2011, Banerjee et al. 2012, Ding et al. 2018). Her er det på forskellige måder blevet illustreret, hvordan vi på et ubevidst niveau associerer umoralsk adfærd med noget beskidt og urent, som tilskynder til fysisk renselse. Eksempelvis har eksperimenter af Zhong og Liljenquist (2006) og Blitz (2012) påvist dette på forskellig vis. Et forsøg, hvor deltagere blev bedt om at genkalde en episode fra deres eget liv, hvor de havde overtrådt en moralsk grænse (Zhong & Liljenquist 2006), og et andet, hvor jurastuderende blev primet til at bruge urigtige beviser i en simuleret retssag (Blitz 2012). Efterfølgende blev forsøgspersonerne i begge forsøg tilbudt gratis gaver i form af *enten* vådservietter/håndsprit eller kuglepenn, og i begge forsøg var der en signifikant tendens til, at forsøgspersonerne valgte vådservietter eller håndsprit frem for kuglepenn, hvis man sammenlignede med kontrolgrupper. Det at have tænkt på eller handlet på umoralsk vis fremkaldte tilsyneladende et behov for at rense sig, selvom metaforikken mellem 'rent' og 'beskidt' ikke på noget tidspunkt blev nævnt i forsøgene.

Der er således en solid empirisk evidens for, at vi opfatter og forstår det umoralske som knyttet til det beskidte, snavsede og urene, hvilket brugen af *plet* som metafor i flere af eksemplerne fra korpusundersøgelsen også understøtter. Ikke desto mindre vil jeg argumentere for, at beskrivelsen af *plet* som en metafor, der primært trækker på den konceptuelle metafor DÅRLIGT ER BESKIDT, kun delvist indfanger det betydningspotentiale og den pragmatiske funktion, som *plet* besidder. For at nå en mere adækvat beskrivelse kræves, at vi også anskuer *plet* som en metonymi, hvilket analysen i næste afsnit vil illustrere.

4 ANALYTISK SEKTION

Denne sektion består af en kort præsentation af de empiriske data, som ligger til grund for undersøgelsen, samt selve analysen hvor den kombinerede metaforiske/metonymiske brug af *plet* vil blive udfoldet.

4.1 Præsentation af data

Det empiriske materiale for denne kvalitative næranalyse kommer fra et større datasæt bestående af videooptagelser af terapisaftaler mellem terapeuter og patienter på en dansk psykiatrisk afdeling indsamlet i

forbindelse med forskningsprojektet EPICLE⁶ på SDU. De deltagende patienter er diagnosticerede med angst, depression og/eller personlighedsforstyrrelser og indgår i længerevarende behandlingsforløb. Alle deltagere har på forhånd underskrevet en samtykkeerklæring, som bl.a. specificerer, at alle transskriptioner skal være fuldt anonymiserede. Ligeledes er alle illustrationer og tegningerne af de involverede parter blevet modificerede på en måde, så ingen af deltagerne er genkendelige. De anvendte illustrationer til dette eksempel er således udført af en professionel illustrator og er fuldt anonymiserede.

4.2 Analyse

Analysen er baseret på optagelser og udskrifter fra en terapisesion mellem en ung kvindelig patient, der har et barn i førskolealderen, og en kvindelig terapeut. For nylig er der blevet sendt et såkaldt bekymringsbrev fra et andet behandlingssted til den lokale kommune, som angiveligt udtrykker bekymring for patientens evne til at tage sig af sin datter på baggrund af en specifik episode på behandlingsstedet. Patienten er meget oprørt over dette og har derfor taget bekymringsbrevet med til terapisesionen for at vise det til terapeuten. I følgende uddrag diskuterer terapeuten og patienten, hvordan bekymringsbrevet har påvirket patienten og hendes selvopfattelse.

UDDRAG 1

T: Terapeut, P: Patient

Tidskode: 00:06:09 - 00:07:04

1. T: fordi du vil gerne derhen (.) hvor du kan være en- (.) leve
2. et normalt liv og have- være en god mor for din datter
3. P: ja
4. T: på den der måde hvor man også for eksempel er (.) øh i
5. beskæftigelse
6. P: ja
7. T: og det [brevet] presser dig på alt hvad jeg ved om dig der er
8. svært
9. P: ja

6 EPICLE (*The Ecology of Psychotherapy: Integrating Cognition, Language, and Emotion*) var baseret på et samarbejde mellem sprogforskere på SDU og psykologer på Brønderslev Psykiatriske Sygehus med henblik på at undersøge kropslige interaktionsmønstres indvirkning på terapien med særligt henblik på kognitive og emotionelle forandringer hos patienterne.

10. T: fordi du fortæller mig det der med din datter det er det vigtigste
11. P: ja
12. T: og du er lidt perfektionistisk
13. C: ja
14. T: og du taler om at det her det bliver sådan en plet på dig (.)
15. så der er noget her hvor at det ikke er perfekt
16. P: ja

I linje 14 adresserer terapeuten situationen med bekymringsbrevet ved at sige, at ”det bliver sådan en plet på dig”. Brugen af *plet* fremstår her metaforisk, idet den specifikt er relateret til ”det her”, dvs. bekymringsbrevet og den indvirkning, det har haft på patienten. Pletten refererer selvsagt ikke til en fysisk plamage, men til en social situation, som ifølge terapeuten ”presser” patienten i forhold til det ”der er svært”. Ydermere indeholder udtrykket i linje 14 et foranstillet ”sådan”, hvilket kan ses som en diskursmarkør eller såkaldt *metafor-hedging*, med hvilken man kan udtrykke en bevidsthed om den overførte brug af et udtryk og i visse tilfælde justere dets kraft (Steen 2015, Tay 2017). I dette tilfælde markerer terapeuten, at pletten kan ses som en overført modsætning til patientens angivelige perfektionisme.

Umiddelbart virker det oplagt at forstå brugen af *plet* i dette uddrag som en del af den i forrige afsnit beskrevne metaforiske modstilling mellem rent og beskidt i relation til moralske anliggende og i særdeleshed den konceptuelle metafor DÅRLIGT ER BESKIDT. Men hvis vi kigger nærmere efter, er denne betragtningsmåde ikke fyldestgørende, idet *plet* i dette tilfælde kun indirekte refererer til noget umoralsk. I stedet bruges *plet* som overført udtryk til at tematisere de *sociale og personlige konsekvenser* af en tidligere episode i patientens liv af problematisk (eller umoralsk) karakter. Pletten angår med andre ord et beskadiget socialt omdømme, i den forstand at pletten synliggør, at noget problematisk har fundet sted, jf. l. 12-13: ”der er noget her hvor at det ikke er perfekt”. På den måde refererer det negativt bedømmende element ved *plet* først og fremmest til en trussel mod et selvbillede (som perfektionist) og en deraf følgende social eksponering og kun i anden ombæring til noget problematisk eller umoralsk (episoden i behandlingsstedet).

Bekymringsbrevet, og den plet det efterlader, udgør også en social trussel for patienten i relation til andre i hendes omgivelser i særdeles-

hed hendes eksmand, som det fremgår af dette uddrag ca. 5 minutter længere inde i samtalen:

Uddrag 2

Tidskode: 00:12:53 - 00:13:10

1. P: min angst tror jeg det kom dengang hvor hun [hendes datter]
2. så hendes far (.) for jeg vidste aldrig hvad for en pige jeg fik
3. hjem (.) fordi at han (.) var ude i nogle stoffer og noget (.)
4. og jeg tænkte bare at (.) ved hele tiden at skulle udlevere hende
5. T: mh
6. P: jeg gik fra mit stuevindue til mit køkkenvindue (.) je- (.)
7. jeg kunne ikke gøre noget
8. T: nej så der er masser af følelser i det her
9. P: ja og jeg sidder også bare og tænker prøv at se sådan en
10. T: ja
11. C: som [navn eksmand](.) får han nu at vide (.) at nu har vi
12. sådan en plet der på os

I dette uddrag fortæller patienten om, hvordan situationen var for nogle år tilbage, hvor hendes datter havde kontakt til sin far. Nu frygter patienten tilsyneladende, at hendes eksmand vil få nys om bekymringsbrevet og eventuelt bruge det imod hende. Alle disse bekymringer bliver igen sammenfattet via en ny brug af pletmetaforen i linje 12 og igen med brug af diskursmarkøren ”sådan”, som knytter an til den tidligere brug af *plet* i uddrag 1. Brugen af *plet* i uddrag 2 bestyrker observationen fra uddrag 1 i forhold til, at pletten først og fremmest drejer sig om en social eksponering, snarere end at den omhandler et egentligt moralsk anliggende. Mere præcist kan man sige, at metaforens måldomæne først og fremmest omhandler social skam og et dårligt omdømme og de sociale konsekvenser, det kan medføre. Det betyder også, at den overførte modstilling mellem ’rent’ og ’beskidt’, som eksempelvis kan tages i brug i forhold til gængse udtryk som ’beskidte tricks’ eller ’rode sig ud i noget snavs’, ikke er helt dækkende for *plet* som overført udtryk. Hvis vi taler om ’beskidte tricks’ eller ’noget snavs’ har vi at gøre med et kildedomæne af noget fysisk beskidt, som overføres på en forståelse af umoralsk adfærd. Men *plet* som overført udtryk virker ikke kun ved at associere til noget beskidt, det handler i høj grad også om ’plet’ som et spor eller et tegn, der peger tilbage på

det, som har forårsaget den. Med andre ord er det nødvendigt også at inddrage en metonymisk forståelse af *plet*.

4.3 *Plet som metonymi*

For bedre at forstå hvordan *plet* kan forstås metonymisk, er det vigtigt at tænke over, hvordan vi ser og opfatter pletter i vores fysiske omgivelser. I vores daglige liv fungerer pletter ofte som en form for tegn. Når vi ser en plet, tænker vi øjeblikkeligt på, hvad der har forårsaget den. En fysisk plet – hvad end det er en kaffeplet på ens skjorte eller pletter på køkkengulvet – afslører og peger tilbage på en tidligere handling. Kaffepletten afslører, at man var kluntet eller uopmærksom et øjeblik, og pletterne på køkkengulvet viser en tidligere aktivitet med eksempelvis at lave mad (og at du ikke har gjort rent efter dig). I den mere alvorlige afdeling kan blodpletter på et gerningssted pege på, hvordan en forbrydelse er blevet begået, ligesom et blodpletlet lagen efter bryllupsnatten tidligere i historien blev set og eksplicit brugt som et tegn på brudens jomfruelighed. Det er denne fysiske og sociale oplevelse og brug af pletter i vores daglige liv, som den overførte brug af *plet* i sproget trækker på.

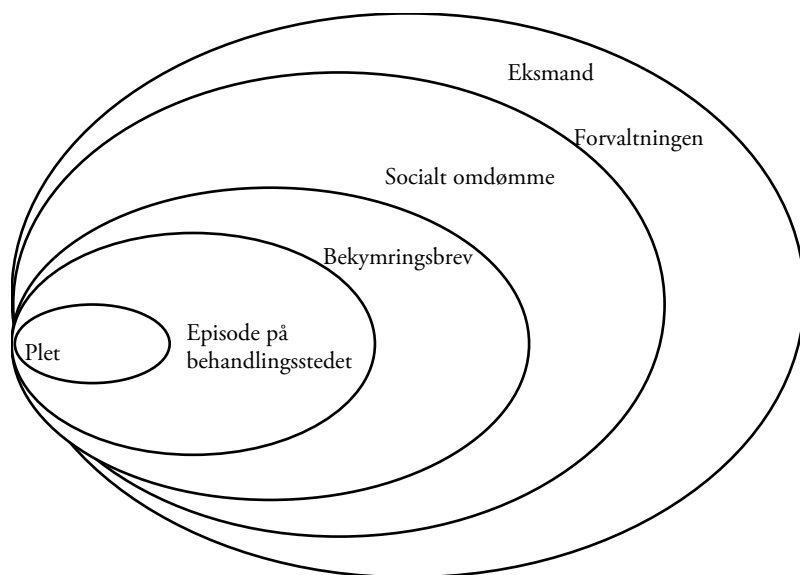
På et teoretisk plan kan *plet* på denne måde forstås som en VIRKNING FOR ÅRSAG (eng. *EFFECT FOR CAUSE*)-metonymi (Radden & Kövecses 1999, Littlemore 2015). Når vi ser en plet, er det virkningen af en tidligere handling, vi opfatter. Samtidig er vores opfattelse af pletten farvet af vores generelle viden om, at pletter ikke kommer af sig selv, men altid har en årsag. Og denne årsag indkapsler i en vis forstand plettens betydning (at nogen har spildt, glemt at gøre rent efter sig, at en forbrydelse er blevet begået, at bruden var jomfru osv.). På denne måde står virkningen for årsagen. Her kan man, lettere spekulativt, tilføje, at *plet* som en VIRKNING FOR ÅRSAG-metonymi virker, fordi pletter ofte i sig selv er uanseelige, mens deres betydning i visse tilfælde kan være ganske stor (tænk blot på blodpletterne på lagnet efter bryllupsnatten). Vi kan her igen identificere metonymiens kendetegn – *fremhævning* og *nærhedsrelation* – idet virkningen fremhæves (pletten som fysisk fremtrædelse), samtidig med at den opererer ud fra en nærhedsrelation med årsagen (handlingen som førte til pletten). I den kognitive litteratur om metonymi er VIRKNING FOR ÅRSAG-metonymien blevet beskrevet via eksempler som 'en langsom vej', hvor langsommeligheden

er virkningen, der står for årsagen (vejens dårlige tilstand eller længde) (Kövecses 2013, Littlemore 2015). Et andet eksempel kunne være 'en hård aflevering', hvor hårdheden er virkningen (for den, der modtager bolden), som står for årsagen (boldens fart). Overraskende nok er der ingen eksempler i den kognitivt lingvistiske litteratur på plet som en VIRKNING FOR ÅRSAG-metonymi⁷. Denne forståelse af pletter som tegn kan også beskrives via Peirces begreb om *indeks* som et tegn, der bygger på en kausal forbindelse mellem tegnets fysiske fremtræden og det, som det betyder (fx fodspor i sneen hvis tegnbetydning er, at 'der har gået nogen her') (Peirce 1931/1974).

Kort sagt har den kognitivt lingvistiske beskrivelse af *plet* som overført udtryk kun adresseret én dimension ved pletter, nemlig vores tendens til at opfatte dem som snavs, og derved er deres funktion som indeksikalsk tegn blevet overset. Men en sandsynlig årsag til den udbredte brug af overførte udtryk med brug af *plet* (og relaterede former) kan netop være den udpegende funktion, der på en hurtig og sprogøkonomisk måde giver mental adgang til de kausale forbindelser mellem fortidige handlinger og nuværende sociale og mentale konsekvenser. Eksemplet fra terapien kan tydeliggøre denne dimension. Pletten peger på eller står for 1) episoden i behandlingscentret og det medfølgende bekymringsbrev, 2) indvirkningen på patientens selvbillede/følelsen af skam, 3) de sociale konsekvenser ift. patientens eksmand og forvaltningen. Dette kan illustreres som en metonymisk kæde (Hilpert 2005, Sobrino 2017), hvor de forskellige elementer interagerer og derved tildeler udtrykket en større kompleksitet.

7 Dog kan man finde en enkelt analyse inden for visuel kommunikation vedrørende brugen af blodpletter i nyhedsreportager fra massakren på Charlie Hebdo, hvor billeder af blodpletter blev analyseret som havende en metonymisk værdi i kraft af den måde, de visuelt står for forbrydelsen og ligene af ofrene (Mariau 2015).

FIGUR 1

Denne udpegning involverer mere end simpel overførsel fra et fysisk kildedomæne til et abstrakt måldomæne. Udtrykkets metonymiske kvaliteter giver også adgang til en kausalitet mellem fortidige begivenheder og deres nuværende konsekvenser. I dette tilfælde skabes der også en forbindelse mellem forskellige områder i patientens liv såsom den private sfære, de sociale myndigheder og terapien.

4.4 Den terapeutiske brug af plet

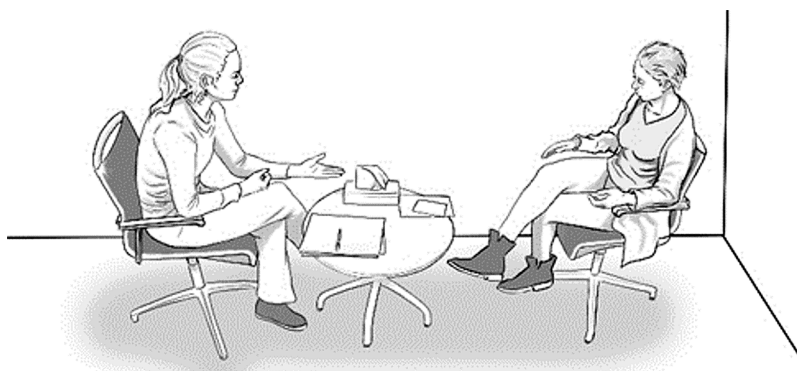
I de senere år har der været et forøget fokus på den sociale brug af metonymi i forhold til dens rolle i strategisk kommunikation, opbygning af gruppeidentitet, humor, identitetskonstruktioner osv. (Littlemore 2015, 2017, Sobrino 2017). I denne sidste del af analysen vil jeg fokusere på et hidtil ubeskrevet aspekt ved de sociale dimensioner ved metonymi, nemlig *plet*-metafor-metonymiens potentiale i forhold til at adressere skam i et terapeutisk øjemed. Denne dimension træder tydeligere frem i uddrag 3, der tidsmæssigt ligger i direkte forlængelse af det forrige uddrag.

1. T: mm (.)så den her plet (.) må jeg se din plet ha ha (.) det denne
2. her ikke også
3. P: ja
4. T: der er din plet [må jeg] have lov
5. P: [ja]
6. T: og kigge lige sådan (.) må jeg have lov og skimme det
7. P: ja ja
8. T: hvad det er som du- fordi det det her med pletten du siger (.) på
9. en eller anden måde så hører jeg dig forsvare (.) det du fortæller det
10. er at (.) du bliver aldrig påvirket (.) over- i forhold til din datter
11. (.) du øh gør altid det bedste for hende hun er altid det vigtigste (.)
12. og øh du sætter dig selv til side for hende
13. P: og det det jeg gør
14. T: ja (.) øhm (.) og øhm (.) og- og den fortælling den forsvarer du
15. (.) og det her det siger du det er en plet på det det passer ikke
16. sammen med dit billede af hvilken [du er] okay (.)
17. P: [nej]
18. P: det der det mit brev (.) det mine kommentarer
19. T: øhm okay (.) fint

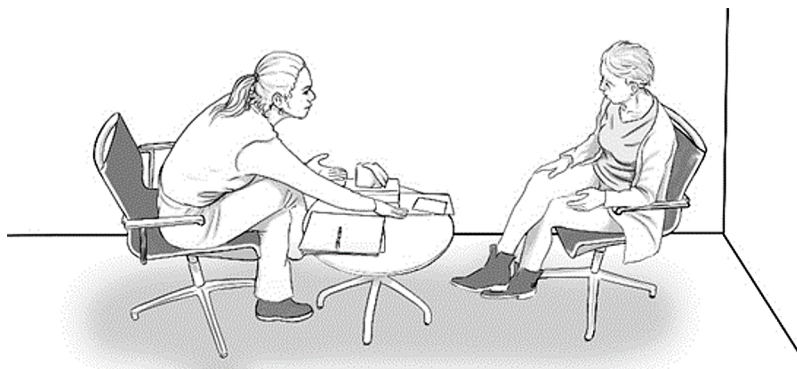
I linje 1 refererer terapeuten til pletten ved at bruge en foranstillet determiner ”så den her”. Herved viser terapeuten både en bevidsthed om den tidligere brug af dette udtryk (i uddrag 1 og 2), samtidig med at udtrykket fremhæves her og nu som noget specifikt, der kan vurderes. Herefter spørger terapeuten pludseligt, ”må jeg se din plet”, mens hun laver en gestus med åben håndflade rettet mod bekymringsbrevet, der ligger på bordet mellem dem (se figur 2). Terapeuten udstøder nu en kort latter, som kan indikere en bevidsthed om det usædvanlige i denne brug af udtrykket. Derefter fortsætter hun ved at spørge, ”det er denne her ikke også”, mens hun læner ind over bordet og berører brevet (se figur 3). Efter at patienten har bekræftet forespørgslen i linje 3, fortsætter terapeuten nu ved at spørge, ”det er din plet må jeg have lov”, mens hun tager brevet op i sine hænder og kigger på det (se figur 4).

Denne overraskende og kreative brug af *plet* understreger og videreudvikler udtrykkets metonymiske karakter på to forskellige måder. Når terapeuten eksplicit refererer til brevet som ”din plet”, trækker det for det første på en del-for-helhed-metonymi, hvor det fysiske brev bliver

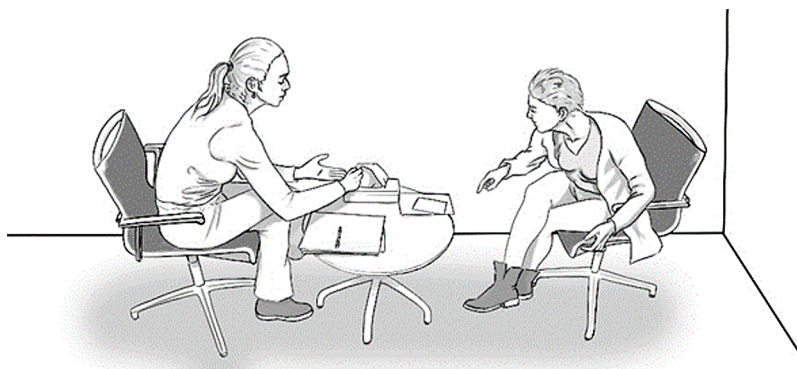
FIGUR 2: TERAPEUTEN LAVEN EN GESTUS MOD BREVET

FIGUR 3: TERAPEUTEN RÆKKER UD MOD BREVET

FIGUR 4: TERAPEUTEN TAGER BREVET OP

fremhævet og kommer til at stå for et samlet betydningskompleks (episoden i behandlingscentret, skammen og det beskadigede sociale omdømme). Denne måde at udpege og fremhæve bekymringsbrevet på har imidlertid også en anden effekt, idet den tidligere beskrevne VIRKNING FOR ÅRSAG-metonymi nu vendes om og fremstår i stedet som en ÅRSAG FOR VIRKNING-metonymi. Pletten bliver gjort lig med brevet og derved fremhæves årsagen til patientens mange bekymringer. Derved står årsagen (brevet) nu for virkningen (skammen og det dårlige omdømme), hvilket i dette tilfælde også kan have en positiv terapeutisk effekt. Pletten er nu ikke længere noget, der så at sige er at finde inde i patienten. I stedet er det manifesteret i en fysisk genstand, bekymringsbrevet, og på denne måde kan terapeutens sproglige handlinger ses som en måde at forsøge at adskille skammen fra patienten ved at isolere den til et fysisk objekt. Om denne manøvre lykkes i den forstand, at patienten også vil opleve det på denne måde, er selvsagt svært at sige, men det kan give god mening som en tilgang til skam. Skam er en følelse, som udspringer af vores forestillinger om eller erfaringer med at blive opfattet eller set på af andre på uønskede måder, og kan på den måde knyttes til et menneskes identitet (Stage 2019). Skammen kan blive en iboende del af en selv. Men ved at identificere bekymringsbrevet som ”din plet” eksternaliseres skammen fra patienten til noget uden for patienten. På den måde kan metonymiens ’simple natur’, hvor noget konkret står for noget mere abstrakt og komplekst, bruges som et terapeutisk redskab i forhold til at håndtere svære følelser såsom skam.

5 KONKLUSION

Jeg har i denne artikel undersøgt *plet* (og relaterede former) som et overført udtryk, der både rummer metaforiske og metonymiske kvaliteter. Undersøgelsen indbefattede både en mindre korpusundersøgelse i KorpusDK af forekomster af *plet*, *pletter*, *plettet* og *skamplet* i forhold til fordelingen mellem fysisk konkret betydning og overført betydning samt en kvalitativ næranalyse af et uddrag fra en terapisesession. Det kunne her konkluderes, at den konkrete fysiske betydning af *plet* stadig er den dominerende, selvom der er væsentlig flere forekomster af formen *plettet* i overført betydning. En gennemgående tendens var, at de overførte forekomster af *plet* ofte tematiserede enten et nederlag i sport eller et

moralsk spørgsmål. I forhold til de førstnævnte var pletten noget, som skulle og kunne vaskes af (ved at vinde næste kamp), mens de moralske pletter var af mere permanent karakter og derfor ikke kunne fjernes. I såvel korpusanalysen som den kvalitative næranalyse af brugen af *plet* i en terapiesession blev det vist, hvordan *plet* ikke kun er at forstå som en metafor, der trækker på dikotomien mellem rent og beskidt, men også fungerer som en VIRKNING FOR ÅRSAG-metonymi. Hver gang vi sprogligt bruger udtryk med *plet* i en overført betydning, trækker vi (også) på vores fysiske funderede forståelse af pletter som virkninger eller indeksikalske tegn, der peger på det, som har forårsaget dem. En sportslig plet peger på nederlaget og kan derfor kun vaskes væk ved at vende nederlag til sejr, og en moralsk plet peger på noget, der er foregået, som fremstår socialt uacceptabelt. Her er det værd at medtænke udtrykkets indbyggede tidslighed, der også rummer en kombineret metaforisk/metonymisk dimension. En primær kvalitet ved en plet er dens synlighed, og det er netop dette aspekt der fremhæves metonymisk (som en virkning af en forudgående handling) og dernæst inkorporeres i en metaforisk struktur mellem et fysisk kildedomæne og et socialt måldomæne. Fysiske pletter kan være svære at fjerne, de efterlader mærker, og de kan forringe ens fysiske fremtræden (fx pletter på tøjet eller pletter på dugen). På samme måde kan det være svært at reparere et beskadiget socialt omdømme, og en sådan 'plet på CV'et/straffeattesten' kan forpurre ens sociale og mentale liv. Derved kombinerer plettens synlighed et fysisk, tidsligt og moralsk aspekt. Jo værre den handling, som har forårsaget pletten, desto sværere at fjerne den igen. Hvis en plet ikke kan vaskes væk, er det, fordi handlingen bagved var så socialt uacceptabel/umoralsk, at den ikke kan glemmes eller tilgives, hvorved pletten er af blivende karakter.

Overordnet set viser analyserne, at metafor og metonymi kan være svære at skille ad, når det kommer til virkelige empiriske eksempler og ikke bare tekstbogsseksempler, hvor de to typer af billedsprog holdes adskilt. Som nævnt i indledningen er der i metaforforskningen en stigende erkendelse af, at det snarere er reglen end undtagelsen, at metafor og metonymi er til stede samtidig i sproglige udtryk. Metafor og metonymi kan på den måde ses som forskellige betydningsmæssige dimensioner, der ofte supplerer hinanden i de samme udtryk (Ibáñez & Ga-

lera-Masegosa 2011, Kövecses 2013, Littlemore 2015, Gibbs 2022). Et eksempel kunne være de vidt udbredte primære konceptuelle metaforer INTIMITET ER NÆRHED (eng. *INTIMACY IS CLOSENESS*) og HENGIVENHED ER VARME (eng. *AFFECTION IS WARMTH*) beskrevet af bl.a. Grady (1999) og Hampe (2017), hvor et sprogligt eksempel kunne være ”de har et meget tæt og varmt forhold”. Et sådant udtrykt er metaforisk struktureret, idet vi forstår en særlig type relation på et socialt niveau (måldomæne) via termer hentet fra fysiske kildedomæner omhandlende afstand og temperatur. Men samtidig vil der også typisk være en nærhedsrelation mellem fysisk tæthed/fysisk varme og en kærlig og intim relation, fx mellem en lille baby og moderen/faderen. På den måde udspringer den metaforiske forståelse af en forudgående metonymisk struktur, som udgør det oplevelsesmæssige fundament (her oplevelsen af fysisk tæthed og varme i et intimt forhold).

Stadig kan der dog være gode grunde til at fastholde metafor og metonymi som distinkte, om end tæt forbundne, kognitive og sproglige operationer. Det er netop via forskellen mellem at *sammenligne* og *fremhæve*, at man kan få øje på de forskellige kvaliteter ved metafor og metonymi. Metaforer gør os i stand til at se og forstå en ting via en anden, mens metonymien kan fremdrage et centralt aspekt ved et samlet hele. Vi har derfor stadig brug for de forskellige kategorier og begreber for at indfange den samlede kompleksitet, men det er vigtigt ikke at se metafor og metonymi som gensidigt ekskluderende og i stedet at rette blikket mod, hvordan de interagerer.

I relation til *plet* er det netop interaktionen mellem disse to erfaringsstrukturer, der tildeler *plet* som en kombineret metafor-metonymi dens stærke beskrivelses- og forklaringskraft. *Plet* som ’snavs’ indebærer en moralsk evaluering, der trækker på dikotomien mellem ’rent’ og ’beskidt’ som en grundlæggende erfaringsstruktur i forhold til ’rigtigt’ og ’forkert’. *Plet* som et indeksikalsk tegn muliggør samtidig en nem og hurtig forståelse af forholdet mellem fortidige handlinger og nutidige konsekvenser i relation til et beskadiget socialt omdømme og følelsen af skam. Det er derved kombinationen af en moralsk metafor og en metonymisk kausalitet, der udgør det samlede betydningspotentialer for *plet*, hvilket kan være med til at forklare, hvorfor den overførte brug af *plet* er så vidt udbredt og populær.

TAK

Tak til ansatte og patienter på Brønderslev Psykiatriske Sygehus for samarbejde og tilladelse til at arbejde med dette materiale.

Thomas Wiben Jensen, lektor
Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, Syddansk Universitet
twj@sdu.dk

LITTERATURLISTE

- Banerjee, P., P. Chatterjee & C. Sinha. 2012. Is it light or dark? Recalling moral behavior or changes perception of brightness. *Psychological Science* 24. 407–419. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797611432497>.
- Barnden, J. 2010. Metaphor and metonymy: Making their connections more slippery. *Cognitive Linguistics* 21. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogl.2010.001>.
- Benczes, R., A. Barcelona & F.J. Ruiz de Mendoza Ibáñez (red.). 2011. *Defining metonymy in cognitive linguistics: Towards a consensus view*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/hcp.28>.
- Bilz, K. 2012. Dirty hands or deterrence? An experimental examination of the exclusionary rule. *Journal of Empirical Legal Studies* 9. 149–171. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2011.01250.x>.
- Cameron, L. 2007. Confrontation or complementarity?: Metaphor in language use and cognitive metaphor theory. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 5(1). 107–135. DOI: <https://doi.org/10.1075/arcl.5.06cam>.
- Deignan, A. 2006. *Metaphor in corpus linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/celcr.6>.
- Ding, F., X. Tian, X. Wang & Z. Liu. 2019. The consistency effects of the clean metaphor of moral concept and dirty metaphor of immoral concept: An event-related potentials study. *Journal of Psychophysiology*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1027/0269-8803/a000249>.
- Gibbs Jr., R.W. 1994. *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
- Gibbs Jr., R.W. 2006. *Embodiment and cognitive science*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- Gibbs, Jr., R. W. 2013. Why do some people dislike Conceptual Metaphor Theory? *Journal of Cognitive Semiotics* 5(1–2). 14–36. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogsem.2013.5.12.14>.
- Gibbs, Jr., R.W. 2017. *Metaphor wars. Conceptual metaphors in human life*. Cambridge, MA: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781107762350>.
- Gibbs Jr., R.W. 2022. Metaphorical experience: Contiguity or cross-domain mappings? *Review of Cognitive Linguistics* 20(1). 7–32. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.00099.gib>.
- Grady, J.A. 1999. Typology of motivation for conceptual metaphor: Correlation vs. resemblance. R.W. Gibbs & G. Steen (red.), *Metaphor in cognitive linguistics*, 79–100.
- Hampe, B. 2017. Embodiment and discourse: Dimensions and dynamics of contemporary metaphor theory. B. Hampe (red.), *Metaphor: Embodied cognition and discourse*, 3–23. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108182324.010>.
- Hilpert, M. 2005. Chained metonymies. J. Newman & S. Rice (red.), *Experimental and empirical methods*, 181–194. Stanford: CSLI Publications.
- Ibáñez, R.D.M. & A. Galera-Masegosa. 2011. Going beyond metaphonymy: Metaphoric and metonymic complexes in phrasal verb interpretation. *Language Value* 3. 1–29. DOI: <https://doi.org/10.6035/LanguageV.2011.3.2>.
- Ibáñez, R.D.M. & L. Hernández. 2011: The contemporary theory of metaphor: Myths, developments and challenges. *Metaphor and Symbol* 26. 161–185. DOI: <https://doi.org/10.1080/10926488.2011.583189>.
- Jensen, T.W. & M. Skov (red.). 2007. *Følelser og kognition*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Jensen, T.W. & E. Cuffari. 2014. Doubleness in experience: Toward a distributed enactive approach to metaphoricity. *Metaphor and Symbol* 29(4). 278–297. DOI: <https://doi.org/10.1080/10926488.2014.948798>.
- Jensen, T.W. & L. Greve. 2019. Ecological cognition and metaphor. *Metaphor and Symbol* 34(1). 1–16. DOI: [10.1080/10926488.2019.1591720](https://doi.org/10.1080/10926488.2019.1591720).
- Johnson, M. 1994. *Moral imagination: Implications of cognitive science for ethics*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226223230.001.0001U>.

- Johnson, M. 2007. *The meaning of the body: Aesthetics of human understanding*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226026992.001.0001>.
- Johnson, M. 2014. Morality for humans. *Ethical understanding from the perspective of cognitive science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Julich-Warpakowski, N. & T.W. Jensen. 2023. Zooming in on the notion of *metaphoricity*. Notions, dimensions, and operationalizations. *Metaphor and the Social World* 13(1). 16–36. DOI: <https://doi.org/10.1075/msw.00027.jul>.
- Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: a practical introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. 2005. *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408>.
- Kövecses, Z. 2013. The metaphor-metonymy relationship: Correlation metaphors are based on metonymy. *Metaphor and Symbol* 28. 75–88. DOI: <https://doi.org/10.1080/10926488.2013.768498>.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001U>
- Lakoff, G. 1993. The contemporary theory of metaphor. A. Ortony (red.), *Metaphor and thought*, 202–252. Cambridge, MA. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>.
- Lakoff, G. 2002. *Moral politics: How liberals and conservatives think* (2. udg.). Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471006.001.0001>.
- Lakoff, G. & M. Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & M. Johnson. 1999. *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Littlemore, J. 2015. *Metonymy: Hidden shortcuts in language, thought and communication*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107338814>.
- Littlemore, J. 2017. On the role of embodied cognition in the understanding and use of metonymy. B. Hampe (red.), *Metaphor: Embodied cognition and discourse*, 160–177. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108182324.010>.

- Mariau, B. 2015. Writing dramas on television news and on the Internet: Evolution of an emotional rhetoric. *Journal of Media and Communication Studies* 5(1–2). 27–34.
- Müller, C. 2008. *Metaphors dead and alive, sleeping and waking: a dynamic view*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226548265.001.0001>.
- Negro, I. 2015. Corruption is dirt: Metaphors for political corruption in the Spanish press. *Bulletin of Hispanic Studies* 92. 213–237. DOI: <https://doi.org/10.3828/bhs.2015.15>.
- Peirce, C.S. 1931/1974. The icon, index, and symbol. C. Hartshorne & P. Weiss (red.), *Collected papers of Charles Sanders Peirce*, CP 2.277, EP 2. 274. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Radden, G. & Z. Kövecses. 1999. Towards a theory of metonymy. K.U. Panther & G. Radden (red.), *Metonymy in language and thought*, 17–59. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/hcp.4.03rad>.
- Rask, K. 2017. *Stilistik til tiden*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Schnall, S. 2011. Clean, proper, and tidy are more than the absence of dirty, disgusting and wrong. *Emotion Review* 3. 264–266. DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073911402397>.
- Schnall, S., J. Benton & S. Harvey. 2008. With a clean conscience: Cleanliness reduces the severity of moral judgements. *Psychological Science* 19(12). 1219–1222. DOI: [10.1111/j.1467-9280.2008.02227](https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02227).
- Semino, E. 2008. *Metaphor in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816802.015>.
- Sobrinho, P.P. 2017. *Multimodal metaphor and metonymy in advertising*. Amsterdam: John Benjamins.
- Stage, C. 2019. *Skam*. Tænkepauser 68. Aarhus: Aarhus University Press.
- Steen, G.J. 2015. Developing, testing and interpreting deliberate metaphor theory. *Journal of Pragmatics* 90. 67–72. DOI: [10.1016/j.pragma.2015.03.013](https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.03.013).
- Stefanowitsch, A. 2011. Cognitive linguistics as a cognitive science. M. Callies, W.R. Keller & A. Lohöfer (red.), *Bi-directionality in the cognitive sciences: Avenues, challenges, and limitations*, 295–310. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/hcp.30.18ste>.
- Tay, D. 2017. An analysis of metaphor hedging in psychotherapeutic talk. M. Yamaguchi, D. Tay & B. Blount (red.), *Approaches to language, culture, and cognition*, 251–261. London: Palgrave Macmillan. DOI: [10.1057/9781137274823_11](https://doi.org/10.1057/9781137274823_11).

- Yu, N., T. Wang & Y. He. 2016. Spatial subsystem of moral metaphors: A cognitive semantic study. *Metaphor and Symbol* 31(4). 195–211. DOI: 10.1080/10926488.2016.1223470.
- Zahavi, D. 2004. *Fænomenologi*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Zhong, C. & K. Liljenquist. 2006. Washing away your sins: Threatened morality and physical cleansing. *Science* 313. 1451–1452. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1130726>.

Nogle iagttagelser af retoriske træk i danske hadbeskeder

LIV MOESLUND AHLGREN

ABSTRACT

Hadbeskeder er hadefulde, forhånende eller generelt chikanerende beskeder, som sendes til offentligt kendte personer, men på trods af at de efterhånden er et grundvilkår for disse personer, findes der meget lidt sprogvidenskabeligt funderet forskning i dem. I dette studie analyseres 49 autentiske hadbeskeder, og beskedernes retoriske træk og overordnede kommunikative formål kortlægges. Det vurderes, at beskedernes kommunikative formål er at nedværdige modtageren, at gøre gengæld (*retaliation*) og at manipulere afsenderen og modtagerens magtforhold. Der identificeres 17 retoriske træk, hvoraf hadbeskederne altid indeholder enten *Fordømme karaktertræk*, *Verbal disciplinering*, *Kritisere opførsel i konkret situation* eller *Ønske modtager ondt*. De fleste af trækkene bidrager til de overordnede kommunikative formål. Udover at give en forståelse af, hvordan hadbeskeder sprogligt er opbygget, kan resultaterne pege på nogle af de sociale og emotionelle mekanismer, der ligger bag beskedernes tilblivelse.

EMNEORD: hadbeskeder; retoriske træk; kommunikative formål; genre-analyse; sproglig uhøflighed

1 INDLEDNING

At modtage chikanerende eller truende beskeder fra fremmede er efterhånden et grundvilkår for især kvinder og minoritetspersoner, der er offentligt kendte (Kvist & Øtting 2015, Lauritsen m.fl. 2016, Steffensen & Zuleta 2022). Den eksisterende litteratur om hadbeskeder består primært af undersøgelser af fænomenets omfang og mål (se f.eks. Kvist & Øtting 2015, Lauritsen m.fl. 2016, Steffensen & Zuleta 2022), og der er meget lidt sprogvidenskabeligt funderet forskning i fænomenet. Cloud (2009) viser dog, hvordan hadbeskederes modtagere frames som farlige afvigere, hvilket fremstiller afsenderne som modsætninger til disse karaktertræk. Derudover viser Ahlgren (2023), hvordan bestemte sproghandlinger i hadbeskeder kan være med til at fremstille beske-

dernes afsendere som overlegne eller magtfulde. Nærværende studie er ligeledes funderet i en interesse i at forstå hadbeskederes funktioner, herunder *hvad* de gør, og *hvordan* de gør det. Med udgangspunkt i 49 autentiske hadbeskeder sendt til danske offentligt kendte kvinder vil jeg i dette studie derfor analysere beskederens retoriske opbygning og beskrive deres overordnede kommunikative formål.

Udover at kunne give en bedre forståelse af hadbeskederes sproglige opbygning kan resultaterne muligvis også være med til at kaste lys over, hvorfor hadbeskeder sendes. Uden at drage konklusioner om afsenderens følelsesliv og intentioner (Culpeper 2011: 49) kan en funktionelt funderet analyse bruges til at vise, hvilke sociale positioner der etableres i samtalsituationen, eller hvilke affektive tilstande der udtrykkes, hvilket kan være et skridt på vejen til at forstå nogle sociale og emotionelle mekanismer bag hadbeskeder.

I studiet af de 49 hadbeskeder anvendes Swales' (1990) trækstrukturanalyse, der almindeligvis bruges som et led i en større genreanalyse, som også inkluderer etnografiske undersøgelser af genrens diskursfællesskab (Bhatia 1993). I nærværende studie bruges trækstrukturanalysen som et tekstanalytisk værktøj til at kortlægge mønstre i beskederens funktionelle opbygning. Målet er ikke at definere en række retoriske træk, der vil kunne bruges til at afgøre, hvorvidt en given tekst er en hadbesked eller ej. Studiet er snarere en beskrivelse af nogle sproglige mønstre observeret i en samling hadbeskeder og en kortlægning af, hvordan beskederens delfunktioner kan bidrage til beskederens overordnede formål. Chiang (2018) og Chiang & Grant (2017, 2019) har på lignende måde anvendt trækstrukturanalysen som et rent tekstanalytisk redskab i undersøgelsen af den retoriske opbygning af online groomingsamtaler mellem voksne og børn, herunder hvilke strategier online groomere bruger til at manipulere børn.

Kortlægningen af de retoriske træks funktioner er forankret i Culpepers uhøflighedsteori (Culpeper 1996, 2011). Uhøflighed forstås som (sproglig) adfærd, der i en given social kontekst bryder med normerne for, hvordan man forvalter samtaledelegerens selvbilleder (eller *face* jf. Goffman 1967), og uhøflighed vil altid indebære, at nogens selvbillede skades (Culpeper 2011: 23). Der skelnes mellem (blandt andre) affektiv og betvingende (*coercive*) uhøflighed: Førstnævnte er udvisningen

af verbal aggression i forbindelse med en forhøjet emotionel tilstand, f.eks. vrede eller frustration, hos afsenderen. Hvis denne vrede er udløst af noget, modtageren har gjort, kommer uhøfligheden til at fungere som en slags modsvar eller gengæld (*retaliation*) (Culpeper 2011: 221), der signalerer, at modtageren er skyld i afsenderens negative mentale tilstand (Jay 1992). Betvingende uhøflighed er, når man bruger uhøflighed til at gennemtvunge sine egne værdier for at opnå magt og reducere modtagerens magt (Culpeper 2011:252), såsom at true nogen til at udføre en specifik handling, eller at skade modtagerens sociale identitet eller opretholde bestemte sociale strukturer, f.eks. ved at udvise racistisk adfærd (Culpeper 2011:233).

Noget centralt ved disse typer uhøflighed er, at den skade, der sker på modtagerens selvbillede, har en effekt på afsenderen selvbillede eller status (Watts 1991: 54), og uhøflighed er derfor ikke noget, der blot vedrører den ene part. Dette sammenspil er særligt tydeligt i f.eks. nedsættende sprogbrug, altså sprogligt udtrykte negative evalueringer (Finkbeiner m.fl. 2016). Gennem den negative evaluering af andre opstår en hierarkisk relation, hvor man selv bliver positivt repræsenteret, og man kan derfor skabe sin egen identitet som en modsætning til den, der bliver beskrevet hos modtageren (Burke 1969, Cloud 2009). Når der i denne artikel bruges begreber som *nedgørelse* eller *nedværdigelse*, refereres der til denne proces, hvor den ene part devalueres, samtidig med at den anden part ophøjes.

Der er forskellige negative konsekvenser ved hadbeskeder. Den første er en konsekvens af offentlige chikanerende eller truende ytringer generelt, herunder også hadtale. Mennesker, der ikke er direkte modtagere af hadefulde ytringer, men blot læser med på sidelinjen, kan blive påvirket og få vækket negative følelser mod de omtalte mennesker og befolkningsgrupper (Nielsen 2014), hvilket i sidste ende kan føre til eksklusion og accept af vold mod disse grupper (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2015, Nielsen 2014: 86). En anden konsekvens ved hadbeskeder er, at de kan få modtagerne til at trække sig fra debatten eller udøve selvrensning (Herskind 2022, Kvist & Øtting 2015, Kaasgaard 2020, Lauritsen m.fl. 2016, Steffensen & Zuleta 2022). Det er naturligvis altid et problem, når personer bliver chikaneret til tavshed, men for hadbeskeder er selvrensningen særligt

problematisk, fordi den har en demografisk skævvridning. Hadbeskeder rammer nemlig oftere kvinder og etniske minoritetspersoner, og derfor bliver det også disse specifikke befolkningsgrupper, der trækker sig fra debatten (Steffensen & Zuleta 2022: 4)¹. En sidste væsentlig negativ konsekvens ved hadbeskederne er de personlige, psykiske konsekvenser for modtagerne. Disse er så vidt vides ikke videnskabeligt kortlagt, men DR2-dokumentarserierne *Ti stille, kvinde* (DR2 2014) og *Vi kommer og dræber dig* (DR2 2021) viser, hvordan hadbeskeder påvirker modtagernes selvværd, familieforhold, deres generelle tryghedsfølelse i hverdagen og deres mentale helbred på længere sigt. På den måde kan hadbeskeder siges at have negative konsekvenser på flere forskellige samfundsmæssige niveauer: De påvirker individuelle modtagere negativt, de kan udelukke specifikke befolkningsgrupper fra den demokratiske samtale, og i sidste ende kan de føre til stigmatisering af og vold mod disse grupper.

Artiklen har følgende struktur: Først vil jeg afgrænse begrebet 'hadbeskeder' og gennemgå eksisterende litteratur om deres sproglige karakteristika. Herefter introduceres Swales' (1990) trækstrukturanalyse og genre-teori. Efter en kort opridsning af studiets datagrundlag og metoder vil analysen blive udfoldet. Først præsenteres hadbeskedernes retoriske træk og nogle umiddelbare observationer om trækstruktur og -fordeling. Dernæst identificeres de kommunikative formål, og de hyppigste af trækkene bliver beskrevet enkeltvist. Dette efterfølges af en kommentar på, om de retoriske træk er genredefinerende, og en diskussion af hadbeskedernes kønnede aspekter. Artiklen konkluderes derefter med en kort opsamling.

2 HADBESKEDER OG DERES KONTEKST

Datagrundlaget for nærværende studie er chikanerende beskeder, som offentligt kendte personer modtager fra civile borgere. Der findes end-

1 Mange af de samme tendenser gør sig desuden gældende i forhold til den generelle tone på sociale medier. Her oplever især kvinder at blive talt til med nedladende sprogbrug (Zuleta & Burkal 2017: 83–85), hvilket får mange til at afholde sig fra at deltage i den offentlige debat (Danmarks Statistik 2016, Zuleta & Burkal 2017: 91). På politikere og nyhedsmediers Facebook-sider er 5,2 % af kommentarerne hadefulde (Analyse & Tal 2021: 8), typisk på bekostning af muslimer, udlændinge, kvinder og handicappede (Analyse & Tal 2021: 10, 43).

nu ingen akademisk genredefinition af denne slags beskeder, men i folkemunde kaldes de oftest for *hadbeskeder* (Astrup 2021, Kjølson 2021, Rabøl 2021, Bruun-Hansen 2022, Shitstorm 2020, Jørgensen 2022). Nogle studier opererer også med begreberne *chikane* eller *digital chikane* (Steffensen & Zuleta 2022, Zuleta m.fl. 2022), der dog dækker noget bredere og også kan rumme f.eks. deling af private billeder, stalking og bredere offentlig udskamning, og som ikke nødvendigvis kræver, at modtageren er offentligt kendt, og at afsenderen er en civil borger. Hadbeskeder er således én slags digital chikane med et specifikt afsender-modtager-forhold. En ulempe ved at bruge begrebet *hadbesked* er, at man kan fristes til at definere dem som beskeder, der udtrykker eller motiveres af had, hvorfor de også ofte beskrives som netop *hadefulde* beskeder. Had adskiller sig fra lignende følelser (som f.eks. vrede, foragt eller afsky), idet det indebærer et ønske om, at den/det forhadte skal skades eller elimineres (Kernberg 1993, White 1996, Bar-Tal 2007, Fischer m.fl. 2018). Vi har ikke nødvendigvis adgang til viden om afsenderens intentioner eller motivationer (Culpeper 2011: 49, Brown 2017a), og det er derfor ufrugtbart at basere vores forståelse af hadbeskeder på forestillinger om afsenderens følelsesliv. Det bliver umuligt at vurdere, om en besked udtrykker had eller f.eks. afsky eller vrede. Spørgsmålet er også, om det overhovedet er nødvendigt at forstå hadbeskeder ud fra de følelser, der muligvis udtrykkes i dem². Beskeder kan sandsynligvis blive opfattet af modtageren som værende hadbeskeder, uanset om de udtrykker had, afsky, mild modvilje eller noget helt andet – det er modtagerens opfattelse af dem som værende chikanerende, der er afgørende.

Hadbeskeder kan sendes gennem offentlige og private kanaler, det vil sige både som offentligt tilgængelige kommentarer på f.eks. Facebook- og Instagram-opslag og på e-mail, sms eller til andre private indbakker. Indholdsmæssigt kan de have meget forskellig karakter: Nogle hadbeskeder indeholder grov, nedsættende kritik af modtageren (eksempel 1), nogle er deciderede trusler (eksempel 2), mens andre er seksualiserende 'komplimenter' (eksempel 3) (Bruun-Hansen 2022).

2 Her lærer jeg mig op ad Browns (2017a, 2017b) påstand om, at *had* som følelse ikke er relevant for definitionen af *hadtale*.

- (1) *Du er jo en fucking racist nigger /^β Nigger so⁴*
- (2) *din fucking klamme so jeg håber jeg møde dig på et tidspunkt hvor du isoleret og helt alene*
- (3) *Du bare for lækker, hva ska du ha for at sutte min pik .. / Søde*

Der er nogle interessante mønstre i hadbeskederes omfang og karakter i forhold til modtagerens køn, racialisering⁵ eller religion. De beskeder, kvinder modtager, handler oftest om deres person eller deres køn, hvorimod de beskeder, mænd modtager, primært handler om deres holdninger og faglighed (Bruun-Hansen 2022, Hagen 2015), ligesom det blandt lokalpolitikere især er kvinder og etniske minoritetspersoner, der modtager hadbeskeder (Steffensen & Zuleta 2022). Der er altså en demografisk skævvridning blandt modtagerne af hadbeskeder, både i forhold til mængden og typen. Hadbeskeder rammer politikere, journalister og debattører (Bruun-Hansen 2022, Hagen 2015, Lauritsen m.fl. 2016, Steffensen & Zuleta 2022) – men i forbindelse med min dataindsamling har jeg også personligt været i kontakt med blandt andre X-Factor-deltagere, sportsudøvere, TV- og radioværter, influence-re, forfattere, erhvervsfolk og forskere, der ikke nødvendigvis eksplicit giver offentligt udtryk for politiske holdninger. Dette kan pege på, at det ikke kun er personers holdninger, men deres blotte tilstedeværelse i medierne, der kan fremprovokere hadbeskeder.

Generelt lader hadbeskederens afsendere ikke umiddelbart til at danne en homogen demografisk gruppe eller til at tilhøre et fælles socialt eller politisk miljø (DR2 2014). Det er dog ikke uset, at beskederens afsendere kan tilhøre et fællesskab: I forbindelse med en hetz mod Mads Geertsen (der står bag TV-figuren Onkel Reje) i foråret 2023, var der f.eks. en klar tendens til, at mange af hadbeskederens afsendere var medlemmer af nogle specifikke coronaskeptiske Facebookgrupper (Jungersen 2023). Dette kan pege på, at afsenderne i forbindelse med

3 / indikerer linjeskift, // indikerer, at næste ytring er sendt i en separat besked men i umiddelbar forlængelse af den forrige.

4 For alle beskederne er grammatiske og ortografiske afvigelser fra standarddansk bevaret.

5 Med *racialisering* forstås ”den proces, hvor kategoriseringen af de biologiske eller kulturelle kendetegn bruges til at identificere en større gruppe af befolkningen” (Hervik 2015: 36), altså at blive placeret i en bestemt identitetskategori f.eks. på baggrund af ens hudfarve.

mere koordinerede angreb godt kan tilhøre et fælles diskursfællesskab (se også Cloud 2009, der modtager hadbeskeder fra medlemmer af et bestemt konservativt miljø). Uanset om hadbeskederne afsender tilhører et fælles diskursfællesskab eller ej, har de dog dét til fælles, at de er civile borgere (altså personer, der ikke er offentligt kendte), som ikke kender modtageren personligt. Det, der særligt adskiller hadbeskeder fra andre typer chikanerende kommunikation, er altså afsenderen og modtagerens relation og magtpositioner (*mikrosociale faktorer*, jf. Schneider 2010: 249–250, Schneider & Barron 2008: 18). Modtageren har en politisk, kulturel eller økonomisk magtposition forud for samtalen (altså magt bag diskursen, Fairclough 1989), som afsenderen ikke har.

Cloud (2009) analyserer identitetsskabelse og *framing* i 290 hadbeskeder, hun selv har modtaget. I disse fremstilles Cloud som elitær intellektuel, landsforræder og kønsforræder, hvilket positionerer afsenderne som jordbundne folk, rigtige mænd og patrioter. Hadbeskederne bliver således en måde for afsenderne at artikulere deres egen identitet som kontrast til de konstruerede personaer, der opstilles for modtagerne. Noget særligt ved Clouds studie er, at forfatterne til hadbeskederne alle kommer fra et meget specifikt konservativt miljø i USA (Cloud 2009: 459). Derfor bygger hendes analyse på, at man som gruppe skaber positive selvbilleder og intern solidaritet ved at konstruere en fælles fjende og opstille sig som en modsætning til denne (Burke 1969, Butler 1997, McCaffrey & Keys 2000). Hadbeskederne fra Clouds studie er alle sendt gennem private kanaler, og man må derfor antage, at denne gruppedannelse kan lade sig gøre, på trods af at medlemmerne af gruppen ikke har adgang til at læse hinandens beskeder. Det at forstå hadbeskeder som en måde at dyrke et gruppefællesskab på er dog ikke nødvendigvis relevant i nærværende studie, fordi afsenderne af de hadbeskeder, der analyseres her, ikke udgør en homogen gruppe⁶. Det er dog en interessant pointe, at negativ repræsentation af andre gør noget ved ens eget selvbillede, hvorfor hadbeskeder også kan ses som et værktøj til at stille afsenderen i bedre lys (Cloud 2009: 458, 473, Ahlgren 2023).

6 Clouds (2009) pointe om gruppedannelse kan dog være relevant i fremtidige studier af hadbeskeder, hvis afsender tilhører samme diskursfællesskab, fx den koordinerede hetz, Mads Geertsen oplevede i foråret 2023 (Jungersen 2023).

En anden vigtig pointe fra Clouds (2009) studie er, at hadbeskeder til kvinder kan være særligt virkningsfulde, fordi de ræsonnerer med mange kvinders levede erfaringer med sexisme og skriver sig ind i en allerede eksisterende frygt for diskrimination og overgreb (Cloud 2009: 471). Hadbeskeder bliver set som en ”formulaic manifestation of gender discipline” (Cloud 2009: 461), altså som et led i en eksisterende strukturel sexisme i samfundet. Man kunne forestille sig, at de samme tendenser gør sig gældende for hadbeskeder sendt til personer fra f.eks. etniske, religiøse eller seksuelle minoritetsgrupper

3 SWALES’ (1990) GENRETEORI OG TRÆKSTRUKTUR-ANALYSE

Det metodiske udgangspunkt i dette studie er Swales’ (1990) trækstrukturanalyse, som er en del af genreteorien i *English for Specific Purposes* (ESP). ESP har til formål at lære andetsprogstalere af engelsk at kunne begå sig professionelt og akademisk og har derfor oprindeligt et pædagogisk sigte og bruges primært på institutionelle, etablerede og regulerede skriftlige genrer (Bawarshi & Reiff 2010: 41). Indenfor ESP forstås genre som “a class of communicative events, the members of which share some set of communicative purposes” (Swales 1990: 58), hvilket betyder, at genrer defineres ud fra deres kommunikative formål (i flertal), altså de ikke-sproglige resultater, en specifik type sprog kan bruges til at opnå – eller genrens funktion, om man vil. Her skal det pointeres, at begrebet *formål* skal forstås mere som *reel funktion* end som *hensigt*. At definere genrer på denne måde kan dog være vanskeligt, dels fordi genrer kan have mange formål, der vægtes forskelligt, og dels fordi en bestemt genre ikke nødvendigvis har samme funktion for alle sprogbrugerne (Askehave & Swales 2001).

Et af de analytiske værktøjer indenfor Swales’ genreteori er trækstrukturanalysen (Swales 1990), hvor man kortlægger og beskriver en genres retoriske træk (Upton & Cohen 2009) og dens sproglige karakteristika (Lim 2006, Pho 2008). Retoriske træk er ”discoursal or rhetorical [units] that [perform] a coherent communicative function in a written or spoken discourse” (Swales 2004: 228), altså mindre, funktionelle enheder i en tekst. Disse træk har en lokal funktion i den givne tekst, men de kan også bidrage til tekstens overordnede formål (Biber

m.fl. 2007). Trækkene kortlægges ved at man iterativt gennemgår sin tekstsamling og opdeler teksterne i meningsfulde funktionelle underkategorier – retoriske træk (Tardy & Swales 2014). Fordi disse træk er nogle, man selv definerer og navngiver, vil de afspejle ens eget analytiske overblik og ens egen sproglige intuition (Moreno & Swales 2018), og en tilsvarende trækstrukturanalyse af samme tekstsamling udført af en anden forsker – eller én selv på et senere tidspunkt – vil derfor ikke nødvendigvis give samme resultater (Bloor 1998: 60, Swales 1990: 140).

Traditionelt opdeler man retoriske træk efter, om de er obligatoriske eller valgfrie (Samraj 2014: 387), altså om trækket optræder i alle eksemplarerne af en genre eller ej. En bryllupsinvitation vil f.eks. altid indeholde træk som *invitere modtager til bryllup* og *informere om tid og sted*, mens *informere om dresscode* er et valgfrit træk. For nogle genrer er det dog ikke relevant at vurdere, om trækkene er obligatoriske eller ej, men i stedet at undersøge deres frekvens på tværs af genren: I deres studie af selvmordsbreve foreslår Samraj & Gawron (2015) fx en opdeling i kernetræk og mindre træk (henholdsvis *core moves* og *minor moves*). Alle selvmordsbreve indeholder altid mindst ét af kernetrækkene (*Providing explanation*, *Expressing directions*, *Apollogizing* og *Bidding farewell*), men der findes ikke noget træk, der går igen i alle breve (Samraj og Gawron 2015: 95). Udover at undersøge trækkenes frekvens vil man i en trækstrukturanalyse også kortlægge trækkenes længde, position og sammenfald (Rowley-Jolivet & Carter-Thomas 2005, Samraj 2014: 387, Santos 1996).

Indenfor ESP er kortlægningen af en genres trækstruktur én del af en mere omfattende genreanalyse, der også vil inkludere etnografiske undersøgelser af genrens diskursfællesskab (Bhatia 1993). Trækstrukturanalysen er dog et interessant tekstanalytisk værktøj i sig selv, fordi den muliggør en systematisk kortlægning af tekstens delfunktioner. Chiang (2018) og Chiang & Grant (2017, 2019) har f.eks. brugt trækstrukturanalysen til at kortlægge, hvilke strategier online groomere bruger for at manipulere børn på nettet, uden at analysen ligger til grund for en egentlig genrebeskrivelse af groomingsamtaler. På samme måde bliver trækstrukturanalysen i nærværende studie brugt som et tekstanalytisk redskab. Her undersøges først, hvilke delfunktioner de enkelte tekststykker har lokalt, hvorefter det på tværs af teksterne kortlægges,

hvilke af disse delfunktioner der er med til at opfylde teksternes overordnede kommunikative formål.

Et vigtigt element i ESP's genreteori er, at genrer opstår og bruges i bestemte diskursfællesskaber (Swales 1990: 9), hvis fælles mål danner grundlag for bestemte genrers kommunikative formål, eller: Genrerne hjælper medlemmerne med at opnå deres mål (Bawarshi & Reiff 2010: 44–45). ESP's genreteori er funderet i akademiske og professionelle genrer, som netop alle er forbundne med definerede diskursfællesskaber. Til trods for dette er genreteorien og især trækstrukturanalysen alligevel blevet anvendt i en række studier af ikke-professionelle genrer uden tydelige diskursfællesskaber, f.eks. Upton & Cohen (2009) om adoptionsbreve, Freiermuth (2011) om scam-mails, Samraj & Gawron (2015) og Abaalkhail (2020) om selvmordsbreve, Williams (2019) om trusselsbeskeder og Chiang (2018) og Chiang & Grant (2017, 2019) om online grooming af børn. Især studierne af selvmordsbreve, trusler og grooming er relevante at fremhæve, fordi de behandler genrer, der på mange måder er sammenlignelige med hadbeskeder: De kan være interessante fra et retslingvistisk synspunkt, de er illegitime (Bojsen-Møller m.fl. 2020), og de tilhører ikke nødvendigvis et bestemt diskursfællesskab. Derudover er de skjulte (*occluded*) i den forstand, at man som forfatter til for eksempel et selvmordsbrev ikke nødvendigvis har læst et autentisk selvmordsbrev før (Samraj & Gawron 2015, Shapero 2011, Swales 1996: 4). Sproglige ligheder mellem eksemplarer i den type genrer er derfor interessante, fordi de netop ikke nødvendigvis skyldes efterligning af andre eksemplarer men måske snarere er opstået naturligt som en konsekvens af genrens kommunikative formål (Samraj 2015: 92, 99).

4 METODE

I det følgende gennemgår jeg undersøgelsens metode. Først gør jeg rede for datagrundlaget og derefter for undersøgelsesmetoden.

4.1 Datagrundlag

Datagrundlaget for dette studie er 49 private hadbeskeder modtaget af 14 forskellige kvinder, der er offentligt kendte. Modtagerne er politikere fra både højre- og venstrefløj, forfattere, TV- og radioværter,

debattører, influencere, aktivister og forskere. Beskederne varierer meget i længde og spænder fra 3 til 116 ord med en gennemsnitslængde på 31 ord.

Omtrent halvdelen af beskederne har jeg indsamlet ved at henvende mig direkte til modtagerne og bedt om at få adgang til nogle af de hadbeskeder, de har modtaget. De resterende kommer fra artikler, radioprogrammer og TV-dokumentarer om hadbeskeder, hvor enkelte beskeder er gengivet, eller fra modtagerens egne sociale medier, hvor modtageren selv har offentliggjort dem. Alle beskederne er således nogle, modtageren selv har vurderet som værende hadbeskeder. På den måde bliver det beskederens (mulige) effekt og funktion, der definerer dem, snarere end afsenderens intention eller en akademisk definition, der ikke nødvendigvis svarer til virkelighedens sprogbrug. Vurderingen ligger således hos sprogbrugeren og ikke hos forskeren.

Når vurderingen ligger hos modtageren, kan vi risikere, at det samlede datamateriale muligvis bliver meget rodet og heterogent, fordi modtagerne kan have forskellige forståelser af, hvornår noget er en hadbesked. Denne uensartethed betyder, at der ikke nødvendigvis vil kunne findes nogle mere formelle lingvistiske karakteristika, der går på tværs af beskederne – simpelthen fordi beskederne ikke er udvalgt efter lingvistiske kriterier. Et af studiets resultater er netop også, at der ikke findes nogen retoriske træk, der er til stede i alle beskederne. Man kan fristes til at tilskrive dette, at beskederne egentlig ikke tilhører samme genre. Omvendt kan man også sige, at det netop er interessant at undersøge et datamateriale, hvis eneste fællestræk er en bestemt effekt på modtageren. Når vi gør det, bliver det nemlig særligt relevant at undersøge, hvad beskederne *gør* – hvordan de hver især opnår denne effekt, og om nogle af beskederne opnår denne effekt på samme måde. Og som det også bliver klart i præsentationen af resultaterne, ser det ud til, at selvom beskederne ikke alle har den samme retoriske struktur, så har de stadig de samme kommunikative formål.

Hadbeskeder kan modtages både gennem private og offentlige kanaler, men beskederne udvalgt til dette studie er dog alle blevet modtaget privat på mail, sms, Facebook Messenger eller Direct Message på Instagram. Dette betyder, at de ikke har et dobbelt publikum (både modtageren og dem, der læser med på sidelinjen), hvilket sandsynligvis påvir-

ker deres funktioner og sproglige udtryk. Derudover har jeg frasorteret de beskeder, der kan kategoriseres som seksualiserende 'komplimenter' eller som trusler (se afsnit 2), fordi det i det indledende analysearbejde blev tydeligt, at disse grundlæggende havde en anden trækstruktur og nogle andre kommunikative formål end de resterende hadbeskeder. Især trusler er en efterhånden veldefineret genre i sig selv (Christensen 2019, Christensen & Bojsen-Møller 2018, Bojsen-Møller 2021). Fordi hadbeskeder er så udforsket et område indenfor sprogvidenskaben, kan det være hensigtsmæssigt at have et meget homogent datasæt, hvorefter man i fremtidige studier vil kunne udfolde genren og kortlægge de forskellige undertyper.

Alle hadbeskeder, der gengives her, er anonymiserede, så de ikke kan spores tilbage til modtageren eller afsenderen. Navne, adresser, arbejdspladser, uddannelser og lignende samt benævnelse af særlige udseendemæssige kendetegn eller specifikke mærkesager, modtageren udtaler sig om i medierne er blevet anonymiseret. Dog er de dele af beskederne, der refererer til modtagerens køn, seksualitet, racialisering, etnicitet, kropstype og så videre, bevaret.

4.2 Analyse

Analysen har haft til formål dels at identificere og beskrive hadbeskederne retoriske træk, dels at udpege nogle af hadbeskederne overordnede kommunikative formål.

Alle beskeder er blevet gennemgået og opdelt i mindre tekstsegmenter, der udfører en funktion i teksten. I denne indledende del af analysen er alle trækkene i hadbeskederne inkluderet, også træk, der kun findes i få beskeder, eller som ikke lader til at bidrage til hadbeskederne overordnede formål. Opdelingen var en iterativ proces, hvor tilbagevendende funktioners beskrivelser blev revideret løbende (Tardy & Swales 2014), indtil der tegnede sig et billede af bestemte kategorier – de retoriske træk (Biber m.fl. 2007). Derefter er det blevet beregnet, hvor ofte trækkene forekommer i beskederne, hvor meget de hver især fylder, hvor i beskederne de optræder, samt hvilke træk der overlapper hinanden. De retoriske træk, der forekommer ofte eller fylder meget, kan siges at være særligt vigtige for genren (Adolphs 2008, Samraj 2014: 10). Derfor har jeg taget udgangspunkt i de mest

frekvente træk for at identificere hadbeskederens overordnede kommunikative formål. Både de hyppige og de sjældne træk er dog blevet analyseret enkeltvist for at undersøge, om og hvordan de kan bidrage til disse overordnede formål.

5 RESULTATER: HADBESKEDERNES RETORISKE TRÆK

I hadbeskederne har jeg fundet 17 forskellige retoriske træk. 7 af dem forekommer i mere end 10 % af beskederne, 10 af dem i mindre end 10 % af beskederne. På den måde er hadbeskederne meget uhomogene. De mindre hyppige træk findes i så få beskeder, at der ikke vil blive generaliseret på baggrund af dem.

I det følgende vil jeg præsentere de hyppigste træk og på baggrund af disse identificere hadbeskederens overordnede kommunikative formål. Derefter vil jeg gennemgå de hyppigste træk enkeltvist. Slutteligt vil jeg kort kommentere på, hvordan de mindre hyppige træk også kan bidrage til de overordnede formål.

5.1 Overordnede observationer

De 7 hyppigste træk er præsenteret i tabel 1. Trækkenes *frekvens* refererer til, hvor mange af beskederne der indeholder det pågældende træk. Trækkenes *længde* er en udregning af, hvor mange ord trækket optager i de beskeder, hvor det findes. For eksempel optræder trækket *Fordømme karaktertræk* i 88 % af beskederne, og i de beskeder, hvor det optræder, fylder trækket i gennemsnit 57 % af beskeden.

Det skal pointeres, at der med så relativt lille et datasæt (49 beskeder på gennemsnitligt 31 ord), ikke kan drages nogen gangbare konklusioner alene baseret på optællingerne, hvor en enkelt besked kan skævvride fordelingen fuldstændigt. Optællingerne fungerer derfor også mere som et fingerpeg om nogle overordnede tendenser.

TABEL 1: DE HYPPIGST FOREKOMMENDE RETORISKE TRÆK

Retorisk træk	Beskrivelse og eksempel	Frekvens	Længde
		Beskeder med trækket (N = 49)	Ord i trækket/ord i beskeder med trækket
Fordømme karaktertræk	Modtager kritiseres på baggrund af generelle karaktertræk, adfærd, holdninger, udseender, identitetskategorier etc. <i>Hvor er du bare en seriekrænket sæk med sand i fissen altså</i>	43 = 88 %	682/1182 = 57 %
Verbal disciplinering	Modtager kritiseres for sine ytringer eller opfordres til at stoppe med eller holde pause fra at ytre sig offentligt. <i>Måske skulle du holde lidt lav profil og lade de voksne [...]</i>	16 = 33 %	304/783 = 39 %
Ønske modtager ondt	Der udtrykkes håb om eller glæde over at modtageren oplever dårligdom. <i>Jeg glæder mig til du får corona og dør din fede kølling</i>	10 = 20 %	194/492 = 39 %
Kritisere opførsel i konkret situation	Modtager kritiseres for en specifik handling eller udtalelse. <i>Du teede dig som en lille teen-agetøs.!</i>	10 = 20 %	202/466 = 43 %
Opfordre til at tage sig sammen	Modtager opfordres til at tage sig sammen, få sig et liv og lignende. <i>Stop nu dig selv</i>	9 = 18 %	86/422 = 20 %
Udtrykke generel foragt	Der udtrykkes generel foragt overfor modtager. <i>Føj for helvede</i>	7 = 14 %	26/197 = 13 %
Afslutte samtale	Der gives afsluttende kommentar og/eller afslutningshilsen. <i>Med primitive hilsner / [navn]</i>	7 = 14 %	30/344 = 9 %

Trækkenes frekvens og længde er en indikatorer på, hvor vigtige de er for at opfylde hadbeskederens overordnede kommunikative formål (Biber m.fl. 2007, Samraj 2014: 388). Selvom trækket *Afslutte samtale* forekommer i 14 % af beskederne, er det dog min vurdering, at det

ikke nødvendigvis er unikt for hadbeskeder eller i sig selv bidrager til hadbeskederes overordnede formål. Derfor vil det heller ikke blive behandlet yderligere i artiklen. De resterende 6 træk, derimod, lader til at have nogle vigtige funktioner i beskederne, og den videre kortlægning af hadbeskederens retoriske strukturer og overordnede formål er derfor baseret på disse.

En væsentlig observation om trækkenes frekvens er, at ingen af dem er til stede i alle beskederne, og der findes således ingen obligatoriske træk (Samraj 2014: 387). Det hyppigste træk er *Fordømme karaktertræk*, der er til stede i 88 % af beskederne. I de beskeder, hvor *Fordømme karaktertræk* ikke er til stede, findes til gengæld altid enten *Verbal disciplinering*, *Kritisere opførsel i konkret situation* eller *Ønske modtager ondt*, og disse fire træk kan derfor siges at være hadbeskederens kernetræk (Samraj & Gawron 2015: 95). Der er dog en enormt stor afstand mellem trækkenes frekvens: Hvor *Fordømme karaktertræk* forekommer i 88 % af beskederne, findes de andre kernetræk kun i hhv. 33 % og 20 % af dem. Dette kan pege på, at *Fordømme karaktertræk* (og dets funktioner) er væsentligt mere relevant for hadbeskederne end nogen andre træk. Man kunne måske fristes til at mene, at fraværet af et obligatorisk træk kunne skyldes, at beskederne uden det mest frekvente træk var væsensforskellige fra de andre – måske endda, at de ikke rigtigt var hadbeskeder. Det interessante her er dog, at især *Verbal disciplinering* og *Kritisere opførsel i konkret situation* har et stort funktionelt overlap med *Fordømme karaktertræk* – disse tre træk har stort set de samme funktioner og bidrager på den samme måde til hadbeskederens overordnede formål. *Ønske modtager ondt* adskiller sig mere fra de andre, men beskederne med dette træk har stadig de samme overordnede kommunikative formål som beskederne med de andre kernetræk. Beskederne uden *Fordømme karaktertræk* er således ikke væsentligt anderledes end beskederne med – de har stadig de samme formål.

14 af hadbeskederne indeholder kun ét træk: 13 indeholder kun *Fordømme karaktertræk* (eksempel 4), og én indeholder kun *Ønske modtager ondt* (eksempel 5). De resterende 34 beskeder har mellem to og fem træk (eksempel 6–7). Der er således stor forskel på beskederens retoriske kompleksitet.

- (4) *Du er en af de mange unge nips, som har anstrengt forhold til sex, egoistiske, selvoptatte pyntedukker, hater og blive oversat og har et stort behov for anerkendelse specielt af mænd* [= Fordømme karaktertræk].
- (5) *Du skulle kneppes af en mand der havde været 5 år på Grønland* [= Ønske modtager ondt].
- (6) *Et godt råd. / Prøv at lad dit hår gro lidt. Lidt MEGET. / Du ligner en mand* [= Fordømme karaktertræk] /// *Fy for satan* [= Udtrykke generel foragt].
- (7) *Du teede dig som en lille teenagetøs.* [= Kritisere opførsel i konkret situation] *Måske skulle du holde lidt lav profil og lade de voksne [...]* [= Verbal disciplinering] *Den lille fornærmede pige rolle klæder dig bestemt ikke.* [= Kritisere opførsel i konkret situation] *Men fortsat da endelig. Det går ende efter næste valg hvor de rigtige politikere får magten igen, og gævner bestemt ikke dig ;)* [= Ønske modtager ondt] *God weekend :)* [= Hilsne farvel].

En sidste overordnet observation er, at trækkene generelt ikke lader til at have en bestemt rækkefølge. Dette er meget naturligt for både talesprogsgenrer og internetgenrer (Rowley-Jolivet & Carter-Thomas 2005: 56, Giltrow & Stein 2009), og det er forventeligt, at hadbeskederne ikke-formaliserede karakter også bevirker en mindre fast struktur (Samraj & Gawron 2015: 98). Der er dog nogle få træk, der ofte har en bestemt position i beskeden, hvilket vil blive behandlet i gennemgangen af de enkelte træk.

5.2 Hadbeskederne kommunikative formål

Det kan være vanskeligt at identificere en genres kommunikative formål (Samraj 2014: 386), dels fordi genrer kan have mange formål med forskellig grad af vigtighed (Askehave & Swales 2001: 197, Bawarshi & Reiff 2010: 49), og dels fordi illegitime, skjulte genrer som hadbeskeder ikke bliver reguleret og fremvist på samme måde som professionelle og akademiske genrer, og de har derfor ikke nogen officielt annoncerede formål.

Ud fra de hyppigste træk (eksklusiv *Afslutte samtale*) har jeg dog af-

grænset tre overordnede kommunikative formål for hadbeskederne: at nedværdige modtageren; at udøve en form for gengæld (*retaliation*); og at manipulere afsenderens og modtagerens magtpositioner til gavn for afsenderen. På den måde har hadbeskederne en effekt på både modtageren, afsenderen og deres indbyrdes relation.

5.3 Trækket Fordømme karaktertræk

I trækket *Fordømme karaktertræk* bliver modtageren kritiseret eller nedgjort på baggrund af bestemte generelle karaktertræk, herunder hendes udseende, adfærd eller holdninger; eller bestemte identitetskategorier som køn, racialisering, etnicitet, seksualitet og så videre. Det er dog ikke altid klart fra den sproglige kontekst, hvordan den negative beskrivelse kan kategoriseres:

(8) *Du er bare en total usmagelig led smatso dit lesbiske møgdyr*

I eksempel (8) bliver der refereret til modtagerens seksualitet og køn (gennem adjektivet *lesbiske* og skældsordet *smatso*), men det er vanskeligt at vurdere, om modtageren er en *usmagelig led smatso* og et *lesbisk møgdyr* på grund af sin generelle personlighed eller nogle konkrete handlinger; eller om hun er *usmageligt led* og et *møgdyr*, bare fordi hun er kvinde og lesbisk; eller måske en blanding af det hele.

Trækket er et kernetræk og er til stede i 88 % af beskederne – en langt højere frekvens end alle andre træk – og derudover optager det gennemsnitligt 57 % af beskedernes længde, når det er til stede. Trækket og dets funktioner er derfor sandsynligvis meget vigtige for hadbeskederens kommunikative formål (Samraj 2014: 388).

Der er en vis systematik i trækkets sproglige udtryk. I omtrent halvdelen af dets forekomster består det af en deklarativ sætning med *du* som grammatisk subjekt efterfulgt af et nonverbalt eller verbalt prædikat (eksempel 9–10). I de resterende forekomster præsупponeres de kritisable karaktertræk blandt andet gennem interrogativer og imperativer (eksempel 11–12), eller modtageren adresseres med vokative konstruktioner (eksempel 12). Vokativerne består enten af rene nominalfraser eller af ekspressive *Din X*-konstruktioner (d’Avis & Meibauer 2013, Julien 2016), som er meget almindelige i fornærmelser (Havryliv 2003, 2009).

- (9) *Du er virkelig en lav iq idiot*
- (10) *DU udleder desuden over et ton ekstra CO2 om året ved at være på kæmpe enorm, det sgu da ikke fair midt i en klimakrise*
- (11) *Syns du det er dejligt at være tyk?*
- (12) *din fede klamme so..gå på slanke kur og hold din fede kæft i.*

Alle disse tre typer er forventelige at finde i uhøflig kommunikation (Culpeper 2011: 135). *Fordømme karaktertræk* indebærer, at modtagerens karaktertræk benævnes og kritiseres, og deklarative sætninger med *du* som subjekt og en efterfølgende negativ beskrivelse virker derfor umiddelbart enkle og praktiske til formålet – subjektet tildeles meget tydeligt nogle bestemte karakteristika. De præsupponerende sætninger er også bevendte, fordi de forhold, der præsupponeres, ofte er svære at opponere imod – både fordi de antages at eksistere forud for ytringens udsigelse, og fordi de fremlægges som noget, samtaledeltagerne allerede gensidigt accepterer (Yule 1996: 25, McDonald 2022: 214). Ligeledes er det med vokativerne, hvor modtageren sidestilles med den betegnelse, vokativen består af, uden at det ændrer på ytringens sandhedsværdi (Portner 2005).

Fordømme karaktertræk har sandsynligvis mange forskellige funktioner i hadbeskederne. Udover helt grundlæggende at beskrive modtageren negativt og dermed nedgøre hende kan det også ses som en slags *affektiv uhøflighed* (Culpeper 2011: 221) – en verbal aggression udløst af en forhøjet emotionel tilstand som reaktion på noget, modtageren har gjort (Culpeper 2011:22). De negative fremstillinger af modtageren i hadbeskederne er med til at kommunikere til hende, at hun er eller har gjort noget forkert, hvilket udløser en verbal aggression – en reprimande, om man vil. På den måde kan et af trækkets funktioner også være at gøre gengæld (*retaliation*). De negative fremstillinger af modtageren kan desuden være en måde at sætte afsenderen højere – en form for betvingende uhøflighed, hvor nedgørelsen af modtageren skaber en hierarkisk relation, der sætter afsenderen i et bedre lys (Burke 1969, Cloud 2009: 458) eller giver denne en højere magtposition (Culpeper 2011: 252).

5.4 Trækket Verbal disciplinering

Trækket *Verbal disciplinering* forekommer i 16 beskeder (33 %) i data-sættet. Her bliver modtageren kritiseret for sine ytringer (eksempel 13)

eller måde at tale på (eksempel 14), eller hun bliver opfordret til eller påbudt at stoppe med at udtale sig offentligt (eksempel 15, markeret).

- (13) *Skadedyr* [= Fordømme karaktertræk] *du blander dig i hvad andre må gå i og du mener det sender signaler , det var dine ulække ord* [= Verbal disciplinering, Kritisere opførsel i konkret situation]
- (14) *DER ER FANME IKKE NOGET DER HEDDER 'PROXY' PÅ DANSK* [= Verbal disciplinering, Kritisere opførsel i konkret situation] *DIN LORTEKÆLLING!* [= Fordømme karaktertræk] *DET HEDDER S T E D F O R T R Æ D D E R!* [= Verbal disciplinering, Kritisere opførsel i konkret situation]
- (15) *Jeg giver ret i at du skulle holde din kæft og pakke dig langt væk.* [= Verbal disciplinering] *Du er et brokkehoved* [= Verbal disciplinering, Fordømme karaktertræk]

I de tekstsegmenter, hvor modtageren kritiseres for sine ytringer eller måde at tale på, overlapper trækket med *Kritisere opførsel i konkret situation* eller *Fordømme karaktertræk*, hvor modtageren netop kritiseres for sine konkrete handlinger eller generelle personlighed. Opfordringerne til at tie eller melde sig ud af den offentlige debat udfører altid kun trækket *Verbal disciplinering*.

I nogle eksempler bliver det tydeliggjort, at modtagerens ytringer har vidtrækkende negative konsekvenser, som i eksempel (16) og (17), hvor modtageren hhv. *ødelægger alt* og *er den største trussel mod folkesundheden der findes*.

- (16) *Eeeeejjj, hvor du dog ødelægger alt med dine ligegyldige ytringer!* [= Verbal disciplinering]
- (17) *Vi er mange der er meget træt at hvordan du breder dig ud over alle medier. Du er nok den største trussel mod folkesundheden der findes.* [= Verbal disciplinering, Fordømme karaktertræk]

Lillian (2007) beskriver, hvordan kvinder i canadisk konservativ retorik bliver fremstillet som en trussel på baggrund af deres ytringer. Clouds

(2009) analyse af hadbeskeder afslører ligeledes en disciplinering af kvinders deltagelse i den offentlige debat, og Cloud påstår, at det er et fænomen, der primært findes i hadbeskeder til kvinder (Cloud 2009: 469).

Trækket *Verbal disciplinering* kan have flere funktioner i beskederne. Udover at modtageren bliver nedgjort og i nogle tilfælde fremstillet som direkte farlig, bliver det også tydeliggjort, at den verbale aggression, hun udsættes for, er udløst af hendes ytringer – en besked med dette træk kan fungere som en form for berettiget reaktion på hendes ytringer. Derudover kan trækket også være med til at etablere, at modtageren har mindre ret til at ytre sig end andre, og på den måde skabes en hierarkisk relation, hvor afsenderen står højere end modtageren (Culpeper 2011: 252).

5.5 Trækket Ønske modtager ondt

Trækket *Ønske modtager ondt* optræder i 20 % af beskederne, hvor det oftest fylder lige under halvdelen af beskeden, og derudover er det et af de træk, der ofte findes i beskeder, hvor *Fordømme karaktertræk* ikke er til stede. Det udtrykker et håb eller ønske om, at der vil ske modtageren noget dårligt (eksempel 18), eller en konstatering af, at der vil ske modtageren noget dårligt, hvilket afsenderen glæder sig over (eksempel 19).

- (18) *Håber du bliver analkneppet af 100 IS-perkere [= Ønske modtager ondt] din lorteso. [= Fordømme karaktertræk].*
- (19) *Men fortsæt da endelig. Det går ende efter næste valg hvor de rigtige politikere får magten igen, og gavner bestemt ikke dig ;)*

Trækket optræder ofte i slutningen af beskeder som en slags konklusion. I (20) kritiseres modtager først for sine argumenter og holdninger, og denne kritik bliver således grundlaget for, at hun *fortjener at dø*. På den måde bliver der udtrykt, at modtagerens død potentielt vil være en berettiget straf. Når trækket optræder med f.eks. *Fordømme karaktertræk*, bærer det derfor præg af, at ønsket om, at der skal overgå modtageren noget dårligt, er en konsekvens af nogle (i afsenderens øjne) negative karaktertræk ved modtageren. På den måde bliver ønsket om, at der skal overgå modtageren noget dårligt, en del af en generel ydmygelse eller nedværdigelse.

- (20) *Din argumentation holder ikke din super klamme psykopatlu-
der. Du vil forære alle midler til islamiske terroristsvin. Du får
sprøjteorgasmer over at indføre Sharia i Danmark, og så er der
intet at give til ældre og børn eller til øvrige arbejdsomme danske
skatteydere. [= Fordømme karaktertræk] Du fortjener at dø en
langsom smertefuld død af uhelbredelig kræft [= Ønske modta-
ger ondt].*

Det skal nævnes, at trækket ikke nødvendigvis indeholder deciderede trusler. I en trussel vil der altid blive givet eksplicit eller implicit udtryk for, at afsenderen påtager sig ansvaret for at udføre en fremtidig skadeshandling (Christensen 2019), og de kan på den måde betegnes som en art *onde løfter* (Christensen & Bojsen-Møller 2018). *Ønske modtager ondt* har ikke denne karakter af at være et løfte: Det bliver ikke nævnt, om den fremtidige hændelse reelt kommer til at ske, og der bliver ikke givet udtryk for, hvem der er ansvarlig for at udføre handlingen. Derfor har trusler også nogle helt andre funktioner: Generelt er truslers vigtigste funktion at skræmme modtageren (Fraser 1998: 160–61, Gales 2010: 2), muligvis for at opnå en højere magtposition (Gales 2010: 2, Muschalik 2018: 20, Bojsen-Møller m.fl. 2020: 22–23). Denne skræmmefunktion er ikke til stede i *Ønske modtager ondt* – modtagerne af beskeden i eksempel (20) kommer ikke nødvendigvis til at frygte sin død, blot fordi afsenderen ønsker det for hende. Her er funktionen måske snarere den nedværdigelse, der kommer af, at modtagerens mulige død er hhv. velfortjent og til glæde, samt kombinationen af trækket med andre nedsættende elementer i beskeden. Det, at trækket oftest optræder i slutningen af en besked eller indeholder ordet *fortjener*, gør det meget tydeligt, at den ønskede fremtidige hændelse bliver en berettiget konsekvens af det, modtageren gør eller er. Det dårlige, der overgår modtageren, er både selvforskyldt og rimeligt. Dette er interessant i lyset af, at nogle beskeder indeholder dette træk uden også at indeholde *Fordømme karaktertræk*. Med *Fordømme karaktertræk* bliver der gjort gengæld for, at modtageren er eller har gjort noget forkert, og i *Ønske modtager ondt* bliver det etableret, at modtageren har gjort sig fortjent til en straf. Derudover bliver modtageren med begge træk nedgjort. Selvom trækkene har forskellige loka-

le funktioner i beskederne, er de således begge i stand til at bidrage til de samme overordnede formål.

5.6 Trækket Kritisere opførsel i konkret situation

Med *Kritisere opførsel i konkret situation* bliver modtageren kritiseret for konkrete handlinger, hun har foretaget sig, oftest i forbindelse med TV- og radiooptrædener eller udtalelser i den offentlige debat. Det er et af hadbeskedernes kernetræk, og det optræder i 20 % af beskederne, hvor det ofte fylder en stor del af beskeden, som i eksempel (21–22, markeret):

- (21) *Skadedyr* [= Fordømme karaktertræk] du blander dig i hvad andre må gå i og du mener det sender signaler, det var dine ulække ord, [= Kritisere opførsel i konkret situation] så søg dog hjælp [= Opfordre til at tage sig sammen].
- (22) Hvorfor snakker du ikke dansk så alle kan forstå hvad du siger / Tror du alle ved hvad worst case scenario betyder [= Kritisere opførsel i konkret situation] *Do er virkelig overfladisk og arrogant* [= Fordømme karaktertræk] *Godt du snart er færdig på [TV-show]* [= Ønske modtager ondt].

Trækket findes ofte i begyndelsen af beskederne, hvilket kan indikere, at den episode, der refereres til, er særlig betydningsfuld eller måske har været årsagen til, at beskeden er blevet skrevet. Hadbeskeden i eksempel (22) indledes med en reference til en konkret episode, hvor modtager har brugt begrebet *worst case scenario*, og behandlingen af denne episode optager over halvdelen af beskedens længde. Her er det tydeligt, at modtagerens udtalelser på TV har fungeret som en anledning til – og et omdrejningspunkt for – beskeden.

Trækket minder på mange måder om *Fordømme karaktertræk*, bortset fra at nedgørelsen her bliver baseret på en konkret episode frem for nogle generelle karaktertræk. De to træk har også mange af de samme funktioner (nedværdige modtager, gøre gengæld, sætte sig selv i bedre lys), men *Kritisere opførsel* er et mere målrettet vredesudbrud, hvor det bliver gjort klart, hvordan modtagerens specifikke handlinger har trigget, at beskeden er blevet sendt (Culpeper 2011: 221). Trækket bevirker

altså i højere grad end *Fordømme karaktertræk*, at beskeden fungerer som en slags direkte gengæld.

5.7 *Trækket* Opfordre til at tage sig sammen

Trækket *Opfordre til at tage sig sammen* findes i 18 % af beskederne, og i disse fylder det gennemsnitligt omtrent en femtedel af beskeden. Det forekommer oftest sammen med en eller anden form for kritik af modtageren, som i eksempel (23):

- (23) [navn] *er en tåbelig neger, som uden grund er forfaldet til at spille en offerrolle, som hun ikke har det mindste krav på at have. Tåbelige kvindemenneske* . [= *Fordømme karaktertræk*] - *få dig dog et liv*. [= *Opfordre til at tage sig sammen*]. *Idiot!* [= *Fordømme karaktertræk*].

Her bliver den foregående kritik grundlaget for, at modtageren skal *få [sig] et liv*, og opfordringen er med til at forstærke denne kritik – modtageren har så problematisk en adfærd, at denne burde laves om. På den måde virker trækket en smule moraliserende: Afsender definerer et problem ved modtageren og kommer derefter med et løsningsforslag. Disse løsningsforslag bliver oftest leveret som imperativkonstruktioner, der ligesom i eksempel (23) ligner ordrer eller påbud. Ved at udsige et sådant påbud bliver modtageren fremstillet som én, der ved bedre, og som har den fornødne magt til at kommandere med modtageren (McDonald 2022: 215). Et af trækkets funktioner kan således også være at fremstille afsenderen som moralsk overlegen over modtageren.

5.8 *Trækket* Udtrykke generel foragt

Trækket *Udtrykke generel foragt* findes i 14 % af beskederne, hvor det optager 13% af pladsen. Det er oftest i slutningen af beskeden, som i eksempel (24–25), hvor det fungerer som en slags generel, overordnet evaluering af modtageren og forstærker den forudgående kritik eller nedgørelse. De fleste forekomster af trækket indeholder bandeord og interjektioner som *fy* eller *føj*, hvis ekspressive karakter også bidrager til denne forstærkning. Trækkets meget evaluerende karakter gør des-

uden, at afsenderen fremstår som bedrevidende eller positioneres som én, der har autoritet til at kunne foretage en sådan evaluering (McDonald 2022).

- (24) *Stop nu dig selv* . [= Opfordre til at tage sig sammen] *I er så blå som noget kan være* . [= Fordømme karaktertræk] *Fy for fanden* . [= Udtrykke generel foragt].
- (25) *Fucking luder*. [= Fordømme karaktertræk] *Hvem fanden tror du du er?* [= Udtrykke generel foragt].

5.9 Mindre hyppige retoriske træk

De 10 træk, der forekommer i mindre end 10 % af beskederne er præsenteret i tabel 2.

TABEL 2: MINDRE HYPPIGE RETORISKE TRÆK (FREKVENS < 10%)

Retorisk træk	Beskrivelse og eksempel
Opstarte samtale	Samtalen påbegyndes med en adressering eller spørgsmål til modtagers tilgængelighed. <i>Frøken afrikaner kvinde...</i>
Fremstille modtager som fremmed	Modtageren italesættes som fremmed, og/eller der skabes os-vs.-dem-gruppering. <i>hvad laver du i mit land ?</i>
Udpege dobbeltmoral	Modtagers dobbeltmoraliske adfærd eller holdninger udpeges. <i>Eller er [specifikt barn] mere værd en alle andre? Dobbeltmoral.</i>
Give generel information om verden	Der gives (i afsenders øjne) faktuelle oplysninger om verden. <i>DET ER USUNDt AT VÆRE FED.... Længere er den ikke!</i>
Afsløre privat viden om modtager	Der afsløres privat eller intim viden om modtager. <i>Det sjove ved det hele er at jeg kender en som har pulet dig, hårdt og du skulle virkelig kneppes som en slut!</i>
Nedvurdere modtagers saglighed	Der sættes spørgsmålstejn ved modtagers professionalisme og objektivitet. <i>Sjov accent 'vores' 'neutralt' tyrkiet-ekspert har ... Er han mon fra Fyn? --eller lidt længere i sydøstlig retning?</i>
True modtager	Der trues direkte eller indirekte med at afsender udfører en skadehandling. <i>hvis du ikke kan lide hvide hvorfor pisser du så ikke ud af mit land inden jeg finder din adresse dit klamme lille luderbarn!</i>

Efterspørge saglig viden	Der efterspørges saglig viden indenfor modtagers fagområde. <i>hvorfor er det kun et peoblem, hvis skuespillere spiller [person-type]?</i>
Retfærdiggøre sprogbrug	Den kritiske tone retfærdiggøres eller berettiges. <i>Og ja jeg ved godt det her er groft, men det er din klamme attitude på [TV-kanal] eddermame også.</i>
Påpege afsenders magtposition	Afsenders evne til at skade modtager påpeges. <i>Læs mine opdateringer. Har lagt dig ud på Face og snakket med avise omkring dig...</i>

Selvom mange af dem er unikke og ikke går igen i mere end få beskeder, kan der alligevel drages nogle interessante konklusioner på baggrund af dem. Mange af dem lader nemlig til på forskellig vis at kunne bidrage til hadbeskedernes kommunikative formål. Hadbeskederne har overordnet de samme formål (at nedværdige modtageren; at udøve en form for gengæld; og at manipulere afsenderens og modtagerens magtpositioner til gavn for afsenderen), som generelt bliver opnået gennem kernetrækkene. I de enkelte beskeder kan der dog være stor variation i den retoriske struktur, og de mere unikke træk kan også bidrage til de overordnede formål. For eksempel kan trækket *Påpege afsenders magtposition* i eksempel (26) etablere, hvordan afsenderen angiveligt er i stand til at kunne skade modtageren, og dette kan være med til at skabe en hierarkisk relation mellem afsenderen og modtageren. Ligeledes kan trækket *Afsløre privat viden om modtager* i eksempel (27) opstille et magtforhold mellem afsenderen og modtageren, fordi afsenderen (angiveligt) har adgang til personlige oplysninger om modtageren, som derfor placeres i en blottet og usikker position⁷. Samtidig bliver afsløringen af denne intime viden også en måde at nedgøre modtageren for hendes seksuelle præferencer.

- (26) *Frøken afrikaner kvinde...* [= Opstarte samtale] *Læs mine opdateringer. Har lagt dig ud på Face og snakket med avise omkring dig...* [= Påpege afsenders magtposition] *du er jordens dumme kvinde!?* [= Fordømme karaktertræk] *PINELIGT ... TAG DIG SAMMEN* [= Opfordre til at tage sig sammen]

⁷ Dette minder på en måde om den klassiske trussel *Jeg ved, hvor du bor*, der på lignende vis udnytter viden om private forhold til at opnå en skræmmeeffekt.

- (27) *Klamme, dumme, selvfede, falsk slut!* [= Fordømme karaktertræk] / *Eeeeeejj, hvor du dog ødelægger alt med dine ligegyldige ytringer!* [= Fordømme karaktertræk, Verbal disciplinering] / *Det sjove ved det hele er at jeg kender en som har pulet dig, hårdt og du skulle virkelig kneppes som en slut! hahahahahaha-haha* [= Afsøre privat viden om modtager, Udpege dobbeltmoral] // *Latterlige, underminerede so!* // *PS FELTMADRAS* [= Fordømme karaktertræk]

6 RETORISKE TRÆK SOM GENREDEFINERENDE

Som et naturligt efterspil til denne kortlægning af hadbeskederes retoriske træk opstår spørgsmålet om, hvorvidt trækkene er *definerende* for genren. Altså: Vil man kunne påstå, at hvis en besked har et af kernetrækkene, så ér det en hadbesked? Her støder vi desværre ind i to problemer. For det første er datagrundlaget ikke stort nok til at kunne drage konklusioner om hele genren. Datamaterialet kan bruges til at belyse, hvad hadbeskeder *gør*, og hvordan de gør det, men en analyse af 49 hadbeskeder til kvinder kan ikke ligge til grund for en generel genredefinition. Derudover kan trækstrukturanalysen i sig selv ikke nødvendigvis bruges til at undersøge, hvorvidt de identificerede træk er definerende eller ej. I analysen tager man udgangspunkt i en på forhånd afgrænset genre og kortlægger nogle mønstre i dens (del)funktioner – men det bliver ikke testet, om tekster med andre trækstrukturer også ville kunne genkendes som tilhørende den genre (se f.eks. Bojsen-Møller m.fl.s 2018 studie om truslers genkendelighed for sprogbrugere). De træk, jeg har identificeret i hadbeskederne, kan derfor ikke på nuværende tidspunkt karakteriseres som *definerende* for hadbeskeder: Vi kan højst påstå, at man sandsynligvis ville kunne finde disse træk i andre hadbeskeder.

For netop hadbeskeder kunne man forestille sig, at der er nogle særlige stilistiske karakteristika, som kunne være definerende, således at det ikke nødvendigvis var beskedens trækstruktur men dens sproglige stil, der gjorde det til en hadbesked. Eksempel (28) illustrerer nogle af de stilistiske karakteristika, der ofte forekommer i hadbeskederne:

- (28) *Klamme, dumme, selvfede, falsk slut! | Eeeeejjj, hvor du dog ødelægger alt med dine ligegyldige ytringer! Det sjove ved det hele er at jeg kender en som har puleet dig, hårdt og du skulle virkelig kneppes som en slut! hahahahahahaha. Latterlige, underminerede so! // PS FELTMADRAS*

Her bliver den fremstillede kritik leveret med versaler, udråbstegn, en eksklamativ-sætning (*hvor du dog ødelægger alt*), stærke, negative adjektiver (*klamme, dumme, selvfede, falsk, latterlige, underminerede*) og vokativer med skældsord (*slut, so, FELTMADRAS*). Skældsordene nedgør alle modtageren på baggrund af et bestemt gruppetilhørsforhold (Meibauer 2016: 158), her modtagerens køn. På den måde bliver nedværdigelsen dobbelt. Der bliver udpeget og kritiseret individuelle egenskaber ved modtageren, som samtidig bliver reduceret til (og nedgjort på baggrund af) en bestemt social identitet. Rent sprogligt er beskeden meget ekspressiv og aggressiv og minder om en opsang eller reprimande.

Det er dog ikke alle hadbeskederne, der er nær så uhøviske. I eksempel (29) stilles et umiddelbart imødekommende spørgsmål, der hverken er ekspressivt eller aggressivt, men som alligevel er nedgørende, fordi det præsupponerer, at modtageren er tyk, og at dette er problematisk.

- (29) *Syns du det er dejligt at være tyk?*

Det er således ikke nødvendigvis en hadbesked, blot fordi den har et særligt anstødeligt sprogligt udtryk, men der er muligvis alligevel nogle stilistiske fællesnævner. Ahlgren (2023) beskriver, hvordan hadbeskeder sprogligt ofte er præget af at være uimodsigeligt evaluerende, moraliserende, påbydende og udskældende på en måde, der præsupponerer bestemte sociale positioner for modtageren og afsenderen. Med manipulerende sprog positioneres afsenderen som havende en højere magtposition end modtageren. Ligesom med trækstrukturanalysen er det dog ikke til at sige, om det magtmanipulerende sprog er *definerende*, eller om det blot er til stede i hadbeskeder uden at være *nødvendigt* for, at beskeder kan forstås som hadbeskeder. For at kunne dette må man foretage en genregenkendelsestest (se f.eks. Bojsen-Møller m.fl 2018).

7 DE KØNNEDE HADBESKEDER

Der er en demografisk skævvridning blandt modtagerne af hadbeskeder: Kvinder og/eller etniske minoritetspersoner modtager langt flere hadbeskeder end andre grupper (Steffensen & Zuleta 2022), og de beskeder, kvinder modtager, handler i højere grad om deres person end om deres holdninger eller faglighed (Bruun-Hansen 2022, Hagen 2015). Fordi hadbeskederne i nærværende studie alle er modtaget af kvinder, er det naturligvis svært at kunne generalisere om disse forskelle, men der kan alligevel knyttes et par kommentarer til hadbeskederens kønnet.

Det er meget tydeligt ud fra de retoriske træk, at beskederne drejer sig om modtageren som individ – deres personlighed, generelle adfærd og udseende. Det er f.eks. træk som *Fordømme karaktertræk* eller *Kritisere opførsel i konkret situation*. Der er meget få træk, der relaterer sig til modtagernes faglighed eller holdninger, og disse er ikke særlig frekvente (f.eks. *Efterspørge saglig viden* eller *Give generel information om verden*). De kvindelige modtagere nedgøres således på baggrund af deres person frem for deres faglighed. Trækket *Verbal disciplinering* behandler dog modtagerens ytringer og fagligheder. I mange tilfælde bliver kritikken af ytringerne suppleret af en kritik af modtageren som person, som i eksempel (30).

(30) *Din argumentation holder ikke din super klamme psykopatluder.*

I andre tilfælde bliver kritikken af ytringerne leveret som et påbud om, at modtageren helt skal holde sig væk fra den offentlige debat – et fænomen, som primært findes i hadbeskeder rettet mod kvinder (Cloud 2009: 469).

I nærværende datasæt er der tre af modtagerne, der tilhører etniske minoritetsgrupper, og alle tre har modtaget beskeder med trækket *Fremstille modtager som fremmed*. I dette træk bliver der skabt et skel mellem *os* og *dem*, typisk ved at modtageren italesættes som fremmed eller som en, der ikke hører til i Danmark eller Europa (eksempel 31). Trækket er tydeligt racistisk, og det at skabe et modsætningsfuldt *os* og *dem* er en meget brugt sproglig strategi i racistisk hadtale (Geyer 2018, Millar m.fl. 2017, Posselt 2017). Det er klart, at modtagerens identi-

tetskategori (her: racialisering eller etnicitet) har en betydning for, om trækket optræder.

(31) *hvad med at rejse hjem til afrika dit sorte svin // Og spis en
 banan*

En interessant observation er desuden, at i de fleste hadbeskeder, hvor modtagerens racialisering eller etnicitet behandles, bliver denne identitetskategori omdrejningspunktet for beskeden. Omvendt handler de fleste af de beskeder, der gør opmærksom på modtagerens køn, ikke nødvendigvis eksplicit om modtagerens køn men om deres personlighed eller adfærd. De fleste referencer til deres køn sker gennem gruppebaserede skældsord (Meibauer 2016:158), f.eks. i vokative konstruktioner, og bliver derfor i højere grad en sidebemærkning. Det er interessant, at hadbeskederne således på den ene side repræsenterer sexistiske strukturer (idet de kvantitativt rammer kvinder) og samtidig på den anden side nedgør modtageren på baggrund af mere personspecifikke egenskaber. Med andre ord: Hadbeskederne rammer (sandsynligvis) kvinder, fordi de er kvinder, men de handler ikke nødvendigvis direkte om, at de er kvinder.

Nærværende studie har ikke haft til formål at kortlægge eventuelt misogyne karakteristika ved hadbeskeder, men vi kan alligevel pege os i retning af nogle interessante fremtidige undersøgelsesspørgsmål. Ved at sammenligne hadbeskeder til modtagere tilhørende forskellige identitetsgrupper kunne man kortlægge, om der er nogle væsentlige forskelle i beskedernes retoriske strukturer. Særligt interessant kunne det også være at analysere hadbeskeder til modtagere, der tilhører flere minoritetsgrupper på samme tid, og undersøge, om nogle identitetskategorier er dominerende, når modtageren nedgøres. Baseret på observationerne ovenfor kunne man f.eks. forestille sig, at køn er et mindre centralt 'kritikpunkt' end f.eks. racialisering.

8 OPSUMMERING OG AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Lad os afslutningsvist vende tilbage til de spørgsmål, der blev stillet i artiklens indledning: Hvad gør hadbeskeder, og hvordan gør de det?

Hvad er det, hadbeskeder gør? Den letteste måde at svare på dette

er ved blot at fremlægge de kommunikative formål, der er blevet identificeret for hadbeskederne: De nedværdiger modtageren, de udøver en form for gengæld, og de manipulerer afsenderen og modtagerens magtpositioner til gavn for afsenderen. For at svare på, *hvordan* de gør det, må vi skele til genrens retoriske træk. Her har jeg identificeret 17 træk, hvoraf de mest frekvente er *Fordømme karaktertræk*, *Verbal disciplinering*, *Ønske modtager ondt* og *Kritisere opførsel i konkret situation*. Der er altid mindst ét af disse til stede i hadbeskederne, og de kan derfor siges at være hadbeskedernes kernetræk. Der er mange unikke træk, der kun går igen i få hadbeskeder, men som alligevel bidrager til beskedernes overordnede kommunikative formål. På den måde kan man sige, at beskederne generelt er i stand til at gøre det samme, men de gør det forskelligt.

Trækstrukturanalysen og identifikationen af de kommunikative formål kan give os et indblik i nogle af de sociale og emotionelle mekanismer, der ligger til grund for genren, uden at vi er afhængige af at kende afsenderens intentioner eller følelsesliv. Hadbeskederne modtager har alle en vis sociokulturel status i samfundet, som man må formode, afsenderne ikke har, hvilket forud for interaktionen giver afsenderen og modtageren et ulige magtforhold med afsenderen nederst i hierarkiet (Fairclough 1989, Schneider & Barron 2008: 18, Schneider 2010: 249–50). Hadbeskederne kan derfor muligvis være en måde at reagere på dette forhold i afmagt og være et forsøg på (om end kortvarigt) at vende det om til afsenderens fordel (Ahlgren 2023). Hermed ikke sagt, at afsenderen bevidst sender hadbeskeder for at nedværdige, manipulere et magtforhold eller gøre gengæld – det kan godt være beskederne funktion, selvom det ikke er afsenderens hensigt.

Liv Moeslund Ahlgren, lingvist
Udvikling og Demokrati, Aarhus Kommune
kontakt@livmoeslund.dk

LITTERATUR

- Abaalkhail, A. 2020. An investigation of suicide notes: An ESP genre analysis. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature* 9(3). 1–10. DOI: 10.7575/aiac.ijalel.v.9n.3p.1.
- Adolphs, S. 2008. *Corpus and context: Investigating pragmatic functions in spoken discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ahlgren, L.M. 2023. Hvem handler hadbeskederne om? Magtmanipulerende sprog i danske hadbeskeder. I.S. Hansen, T.T. Hougaard, E.L. Toft & K. Boas (red.), *19. møde om udforskningen af dansk sprog*, 23–36. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Analyse & Tal. 2021. Angreb i den offentlige debat på Facebook. *Analyse & Tal*. <https://strapi.ogtal.dk/uploads/966f1ebcfa9942d3aef338e9920611f4.pdf> (tilgået 18. april 2023).
- Askehave, I. & J. Swales. 2001. Genre identification and communicative purpose: a problem and a possible solution. *Applied Linguistics* 22(2). 195–212. DOI: 10.1093/applin/22.2.195.
- Astrup, E. 2021. »Det er slemt det her«: Hadbeskeder til X-factordeltagere udløser hård kritik af tonen på nettet. *Politiken*. <https://politiken.dk/kultur/medier/art8135921/Hadbeskeder-til-X-factordeltagere-udløser-hård-kritik-af-tonen-på-nettet> (tilgået 15. oktober 2023).
- d’Avis, F. & J. Meibauer. 2013. Du Idiot! Din idiot! Pseudo-vocative constructions and insults in German (and Swedish). B. Sonnenhauser & P. Noel Aziz Hanna (red.), *Vocative! Addressing between system and performance*, 189–217. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. DOI: 10.1515/9783110304176.189.
- Bar-Tal, D. 2007. Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist* 50(11). 1430–1453. DOI: 10.1177/0002764207302462.
- Bawarshi, A.S. & M.J. Reiff. 2010. *Genre: An introduction to history, theory, research, and pedagogy*. Fort Collins, CO: Parlor Press & WAC Clearinghouse.
- Bhatia, V.K. 1993. *Analysing genre: Language use in professional settings*. London: Longman.
- Biber, D, U. Connor & T.A. Upton. 2007. *Discourse on the move: Using corpus analysis to describe discourse structure*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bloor, M. 1998. English for specific purposes: The preservation of the species. *English for specific purposes* 17. 47–66. DOI: 10.1016/S0889-4906(97)00044-6.

- Bojsen-Møller, M. 2021. *The illicit genre of threatening communications: A combined rhetorical genre studies and forensic linguistic analysis of Danish threatening communications*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Bojsen-Møller, M., S. Auken, A.J. Devitt & T.K. Christensen. 2020. Illicit genres: The case of threatening communications. *Sakprosa* 12(1). 1–53. DOI: 10.5617/sakprosa.7416.
- Brown, A. 2017a. What is hate speech? Part I: The myth of hate. *Law and Philosophy* 36(4). 419–468. DOI: 10.1007/s10982-017-9297-1.
- Brown, A. 2017b. What is hate speech? Part II: Family resemblances. *Law and Philosophy* 36(5). 561–613. DOI: 10.1007/s10982-017-9300-x.
- Bruun-Hansen, K. 2022. Voldtægtstrusler, stalkere og had: P3-værter åbner deres indbakke. *Journalisten*. <https://journalisten.dk/voldtægtstrusler-stalkere-og-had-p3-vaerteropfordrer-til-at-sloejfe-kommentarspor/> (tilgået 18. april 2023).
- Burke, K. 1969. *Rhetoric of motives*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Butler, J. 1997. *Excitable speech: A politics of the performative*. London: Routledge.
- Chiang, A. 2018. *Rhetorical moves and identity performance in online child sexual abuse interactions*. Ph.d.-afhandling. Aston University.
- Chiang, E. & T. Grant. 2017. Online grooming: Moves and strategies. *Language and Law* 4. 103–141.
- Chiang, E. & T. Grant. 2019. Deceptive identity performance: Offender moves and multiple identities in online child abuse conversations. *Applied Linguistics* 40(4). 675–698. DOI: 10.1093/applin/amy007.
- Christensen, T.K. 2019. Indirect threats as an illegal speech act. K.R. Christensen, H. Jørgensen & J.L. Wood (red.), *The sign of the V: Papers in honour of Sten Vikner*, 113–130. Aarhus: Aarhus University. DOI: 10.7146/aul.348.92.
- Christensen, T.K. & M. Bojsen-Møller. 2018. Sproglige virkemidler i indirekte trusler. Y. Goldshtein, I.S. Hansen & T.T. Hougaard (red.), *17. Møde om udforskningen af dansk sprog*, 207–226. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Cloud, D.L. 2009. Foiling the intellectuals: Gender, identity framing, and the rhetoric of the kill in conservative hate mail. *Communication, Culture & Critique* 2(4). 457–79. DOI: 10.1111/j.1753-9137.2009.01048.x.
- Culpeper, J. 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25(3). 349–67. DOI: 10.1016/0378-2166(95)00014-3,
- Culpeper, J. 2011. *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Danmarks Statistik. 2016. *Spørgeundersøgelse under Folkemødet 2016: Resultater fra undersøgelsen fredag den 17. juni 2016*. <https://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/metode/folkemoede> (tilgået 18. april 2023).
- DR2. 2014. Ti stille, kvinde. *Danmarks Radio*. https://www.dr.dk/drtv/serie/ti-stille-kvinde_221276 (tilgået 18. april 2023).
- DR2. 2021. Vi kommer og dræber dig. *Danmarks Radio*. https://www.dr.dk/drtv/serie/vi-kommer-og-draeber-dig_256850 (tilgået 28. april 2023).
- Fairclough, N. 1989. *Language and power*. London: Longman.
- Finkbeiner, R., J. Meibauer & H. Wiese. 2016. What is pejoration, and how can it be expressed in language? R. Finkbeiner, J. Meibauer & H. Wiese (red), *Pejoration*, 1–18. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1075/la.228.
- Fisher, A., E. Halberin, D. Canetti & A. Jasini. 2018. Why we hate. *Emotion Review* 10(4). 309–320. DOI: 10.1177/1754073917751229.
- Fraser, B. 1998. Threatening revisited. *Forensic Linguistics* 5(2). 159–73. DOI: 10.1558/sll.1998.5.2.159.
- Freiermuth, M.R. 2011. Text, lies and electronic bait: An analysis of email fraud and the decisions of the unsuspecting. *Discourse & Communication* 5(2). 123–45. DOI: 10.1177/1750481310395448.
- Gales, T. 2010. *Ideologies of violence: A corpus and discourse analytic approach to stance in threatening communication*. Ph.d.-afhandling. University of California. DOI: 10.1558/ijssl.v17i2.299.
- Geyer, K. 2018. Hadetalens 'grammatik'. *Ny forskning i grammatik* 25. 16–32. DOI: 10.7146/nfg.v26i25.109300.
- Giltrow, J. & D. Stein. 2009. Genres in the internet: Innovation, evolution, and genre theory. J. Giltrow & D. Stein (red.), *Genres in the internet: Issues in the theory of genre*, 1–26. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. DOI: 10.1075/pbns.188.01gil.
- Goffman, E. 1967. *Interactional ritual: Essays on face-to-face behavior*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Hagen, A.L. 2015. *Meningers mot - netthat og ytringsfrihet i Norge*. Oslo: Cappelen Damm.
- Havryliv, O. 2003. *Pejorative Lexik. Untersuchungen zu ihrem semantischen und kommunikativ-pragmatischen Aspekt am Beispiel moderner deutschsprachiger, besonders österreichischer Literatur*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Havryliv, O. 2009. *Verbale Aggression. Formen und Funktionen am Beispiel des Wienerischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Herskind, I. 2022. Anne Kirstine Cramon trækker sig på grund af den hårde tone. *Politiken*. <https://politiken.dk/kultur/medier/art8619127/Anne-Kirstine-Cramon-trækker-sig-pågrund-af-den-hårde-tone> (tilgået 18. april 2023).
- Hervik, P. 2015. Race, ”race”, racialisering, racisme og nyracisme. *Dansk Sociologi* 6(1). 29–50. DOI: 10.22439/dansoc.v26i1.4991.
- Jay, T. 1992. *Cursing in America: a psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets*. Philadelphia: John Benjamins.
- Julien, M. 2016. Possessive predicational vocatives in Scandinavian. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 19(2). 75–108. DOI: 10.1007/s10828-016-9081-x.
- Jungersen, R. 2023. Coronaskeptikere står bag hetz af Onkel Reje: ‘Det er dem, som for alvor har smidt brænde på bålet’. *Danmarks Radio*. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/coronaskeptikere-staar-bag-hetz-af-onkel-reje-det-er-dem-som-alvor-har-smidt-braende> (tilgået 15. oktober 2023).
- Jørgensen, A.S. 2022. Fodboldspillere, journalister og skuespillere har én ting til fælles: Nu siger de fra i fælles opråb. *Journalisten*. <https://journalisten.dk/fodboldspillere-journalister-og-skuespiller-har-en-ting-til-faelles-nu-siger-de-fra-i-faelles-opraab/> (tilgået oktober 2023).
- Kernberg, O.F. 1993. The psychopathology of hatred. R.A. Glick & S.P. Roose (red.), *Rage, power, and aggression*, 61–79. New Haven, CT: Yale University Press.
- Kjølsen, L. 2021. Det er et samfundsproblem, og derfor skal det løses på et samfundsplan. *ALT.dk*. <https://www.alt.dk/artikler/louise-kjoelsen-twerk-queen-digital-vold> (tilgået 15. oktober 2023).
- Kvist, G. & E. Øtting. 2015. Hård tone på Facebook får politikere til at opgive debatten. *DR Østjylland*. <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/ostjylland/haard-tone-paa-facebookfaar-politikere-til-opgive-debatten> (tilgået 18. april 2023).
- Kaasgaard, S. 2020. Jeg var ved at græde ved tanken om, at jeg skulle være i Danmark bare to sekunder mere. *Eurowoman*. <https://www.alt.dk/artikler/emma-holten> (tilgået 18. april 2023).
- Lauritsen, M., F. Toftegaard & A. Phillipsen. 2016. Du fortjener at dø: Mindst 36 folketingspolitikere har fået trusler på livet. *DR Syd- og Sønderjylland*. <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/syd/du-fortjener-doe-mindst-36-folketingspolitikerehar-faaet-trusler-paa-livet> (tilgået 18. april 2023).
- Likestillings- og diskrimineringsombudet. 2015. *Hatytringer og hatkriminalitet*. https://www.ido.no/globalassets/03_nyheter-og-fag/publikasjoner/hate-speech-and-hate-crime.pdf (tilgået 18. april 2023).

- Lillian, D.L. 2007. A thorn by any other name: Sexist discourse as hate speech. *Discourse & Society* 18(6). 719–40. DOI: 10.1177/0957926507082193.
- Lim, J.M.H. 2006. Method sections of management research: A pedagogically motivated qualitative study. *English for Specific Purposes* 25. 282–309. DOI: 10.1016/j.esp.2005.07.001.
- McCaffrey, D. & J. Keys. 2000. Competitive framing processes in the abortion debate: Polarization-vilification, frame saving, and frame debunking. *Sociological Quarterly* 41. 41–62. DOI: 10.1111/j.1533-8525.2000.tb02365.x.
- McDonald, L. 2022. Cat-calls, compliments and coercion. *Pacific Philosophical Quarterly* 103(1). 208–30. DOI: 10.1111/papq.12385.
- Meibauer, J. 2016. Slurring as insulting. R. Finkbeiner, J. Meibauer & H. Weise (red.), *Linguistik Aktuell/Linguistics Today*, 143–166. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. DOI: 10.1075/la.228.01fin.
- Millar, S., R. Nielsen, A.V. Lindø & K. Geyer. 2017. Folk characterisations of hate speech. S. Assimakopoulos, F. Baidar & S. Millar (red.), *Online hate speech in the European Union: A discourse-analytic perspective*, 62–65. Cham: Springer International Publishing. DOI: 10.1007/978-3-319-72604-5_4.
- Moreno, A. & J. Swales. 2018. Strengthening move analysis methodology towards bridging the function-form gap. *English for Specific Purposes* 50. 40–63. DOI: 10.1016/j.esp.2017.11.006.
- Muschalik, J. 2018. *Threatening in English: A mixed method approach*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1515/ip-2022-0005.
- Nielsen, A.B. 2014. *Hatprat*. Oslo: Cappelen Damm.
- Pho, P.D. 2008. Research article abstracts in applied linguistics and educational technology: A study of linguistic realizations of rhetorical structure and authorial stance. *Discourse Studies* 10. 231–50. DOI: 10.1177/1461445607087010.
- Portner, P. 2005. Instructions for interpretation as separate performatives. K. Schwabe & S. Winkler (red.), *On information structure, meaning and form. Generalizations across languages*, 407–425. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. DOI: 10.1075/la.100.
- Posselt, G. 2017. Can hatred speak? On the linguistic dimensions of hate crime. *Linguistik Online* 82(3). 5–25. DOI: 10.13092/lo.82.3712.
- Rabøl, L.B. 2021. Du er grim, Skrid hjem, Du synger falsk, MGP var i lørdags. *TV2*. <https://underholdning.tv2.dk/2021-03-12-du-er-grim-skrid-hjem-du-synger-falsk-mgp-var-i-loerdags> (tilgæet 15. oktober 2023).

- Rowley-Jolivet, E. & S. Carter-Thomas. 2005. The rhetoric of conference presentation introductions: context, argument and interaction. *International Journal of Applied Linguistics* 15. 45–70. DOI: 10.1111/j.1473-4192.2005.00080.x.
- Samraj, B. 2014. Move structure. K.P. Schneider & A. Barron (red.), *Pragmatics of discourse*, 385–405. Berlin: De Gruyter Mouton. DOI: 10.1515/9783110214406-015.
- Samraj, B. & J.M. Gawron. 2015. The suicide note as a genre: Implications for genre theory. *Journal of English for Academic Purposes* 19. 88–101. DOI: 10.1016/j.jeap.2015.04.006.
- Santos, M.B.D. 1996. The textual organization of research paper abstracts in applied linguistics. *TEXT* 16. 481–99. DOI: 10.1515/text.1.1996.16.4.481.
- Schneider, K.P. 2010. Variational pragmatics. M. Fried, J. Östman & J. Verschueren (red.), *Variation and change: Pragmatic perspectives*, 239–267. Amsterdam: John Benjamins.
- Schneider, K.P. & A. Barron. 2008. Where pragmatics and dialectology meet: Introducing variational pragmatics. K.P. Schneider & A. Barron (red.), *Variational pragmatics: A focus on regional varieties in pluricentric language*, 1–32. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1075/pbns.178.02sch.
- Shapero, J.J. 2011. *The language of suicide notes*. Ph.d.-afhandling. University of Birmingham.
- Shitstorm. 2020. DM i hadbeskeder. *Danmarks Radio*. <https://podcast24.dk/episoder/shitstorm/shitstorm-dm-i-hadbeskeder-13-jun-2020> (tilgået 15. oktober 2023).
- Steffensen, T. & L. Zuleta. 2022. *Chikane og trusler i lokalpolitik*. København: Institut for Menneskerettigheder. <https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/document/Chikane%20og%20trusler%20i%20lokalpolitik%2C%20analyse%202022%20-%20tilgængelig.pdf> (tilgået 18. april 2023).
- Swales, J. 1990. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swales, J. 1996. Occluded genres in the academy: The case of the submission letter. E. Ventola & A. Mauranen (red.), *Academic writing: Intercultural and textual issues*, 45–58. Amsterdam: John Benjamins. DOI: 10.1075/pbns.41.06swa.
- Swales, J. 2004. *Research genres: Explorations and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tardy, C. & J. Swales. 2014. Genre analysis. K.P. Schneider & A. Barron (red.), *Pragmatics of discourse*, 165–87. Berlin: De Gruyter Mouton. DOI: 10.1515/9783110214406-007.

- Upton, T.A. & M.A. Cohen. 2009. An approach to corpus-based discourse analysis: The move analysis as example. *Discourse Studies* 11(5). 585–605. DOI: 10.1177/1461445609341006.
- Watts, R.J. 1991. *Power in family discourse*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- White, R.S. 1996. Psychoanalytic process and interactive phenomena. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 44(3). 699–722. DOI: 10.1177/000306519604400303.
- Williams, H.F. 2019. Læs dette da det er et bankkup: Om imperativers funktioner i danske trusselsbreve. *Language Works* 4(2). 60–78.
- Yule, G. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Zuleta, L. & R. Burkal. 2017. *Hadefulde ytringer i den offentlige debat*. København: Institut for Menneskerettigheder. https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ligebehandling_2017/rapport_hadefulde_ytringer_online_2017.pdf (tilgået 18. april 2023).
- Zuleta, L., T. Steffensen, Y. Bahat & J. Kroustrup. 2022. *Den offentlige debat på Facebook. En undersøgelse af danskeres debataadfærd*. København: Institut for Menneskerettigheder. https://menneskeret.dk/files/media/document/Den%20offentlige%20debat%20p%C3%A5%20Facebook%2C%20analysenotat%2C%20maj%202022_0.pdf (tilgået 4. november 2023).

Kan man måle opfattelsen af andetsprogets lyde?

Andetsprogsfonologiske test og generaliseringer om præleksikalsk perception

CAMILLA SØBALLE HORSLUND & JONAS VILLUMSEN

ABSTRACT

At lære et andetsprogs udtale er svært. Ifølge det dominerende paradigme i andetsprogsfonologien er årsagen til dette, at lørnere forveksler lyde fra andetsproget med lyde fra modersmålet, også selvom disse er forskellige. Dette fænomen undersøges ofte i fonologiske test, hvor lørnere bedes identificere eller skelne mellem ord, der indeholder de problematiske sproglyde. Formålet med sådanne tests er at generalisere om opfattelsen af selve lydene, også selvom det ofte faktisk er ord, deltagerne lytter til. Men kan man adskille opfattelsen af enkelte lyde fra genkendelsen af de ord, de indgår i? Denne diskussionsartikel argumenterer for, at eksisterende fonologiske test står over for tre udfordringer: (1) at ekskludere ordgenkendelse fra testen; (2) at ekskludere skriftsproglige indflydelser i testen; (3) at balancere 1 og 2 med, hvor meget testens procedure afspejler normal taleopfattelse. Der argumenteres for, at alment anvendte test, eksemplificeret med studier af danske lørnere af engelsk, opfylder disse tre krav dårligt, hvilket kan lede til fejlfortolkninger, der kan skævvride vores forståelse af lørnernes processering af andetsprogets lyde.

EMNEORD: fonetik og fonologi; andetsproglæring; sprogttest; ordgenkendelse; præleksikalsk perception

1 INDLEDNING

Når man lærer et fremmedsprog, vil man som regel tilegne sig en udtale, der er præget af ens modersmål. Det er andetsprogsfonologiens mål at forklare, hvorfor dette sker; hvordan segmentelle og prosodiske strukturer fra andetsproget mødes med dem fra modersmålet, og hvad resultatet af dette møde er. Dette fænomen er særligt grundigt studeret i engelsk, der er det mest udbredte andetsprog i verden (Crystal 2008). To ofte citerede eksempler på fremmed accent i engelsk er japanske og spanske modersmålstalere. Japanske modersmålstalere har besvær med

udtalen af de engelske sproglyde [ɹ] og [l] (som i *rock–lock*, ‘sten’–‘lås’) (Sheldon og Strange 1982; Bradlow et al. 1997), og spanske modersmålstalere har besvær med udtalen af engelske kontraster såsom [t]–[d] (*tense–dense*, ‘anspændt’–‘kompakt’; Flege og Eefting 1988). Danske modersmålstalere er ingen undtagelse. Når danskere udtaler ord såsom *sip–zip* (‘nippe’–‘lyne’) eller *bus–buzz* (‘bus’–‘summen’), kan engelske modersmålstalere ikke høre, hvilket ord danskerne sigter efter (Trapp og Bohn 2000). Det samme er sandt for ord som *hot–hut* (‘varmt’–‘hytte’) og *boss–bus* (‘chef’–‘bus’) (Bohn og Bundgaard-Nielsen 2008). Andetsprogsfonologien ønsker at forklare, hvorfor det særligt er disse engelske sproglyde, danskere har svært ved at lære, og hvori læringsudfordringerne består.

Det er imidlertid metodisk udfordrende at undersøge den slags spørgsmål, fordi sprogbrugerens mentale lyd kategorier ikke kan observeres direkte. Man kan dog observere lærernes adfærd under kontrollerede forhold i sprogtest, og derved kan man få en indikation af, hvordan visse sproglyde opfattes. For eksempel er danskeres opfattelse af engelsk [s]–[z] blevet undersøgt ved at præsentere danske lyttere for optagelser af de engelske ord *bus* og *buzz* (Trapp og Bohn 2000). Efter hver afspilning blev lytterne bedt om at indikere, hvilket af de to ord, de hørte, ved at klikke på én af to knapper, hvorpå hvert ord stod skrevet. Til sidst kunne det så udregnes, at ordene i gennemsnit blev identificeret korrekt 59 % af tiden. Resultaterne antyder, at danskerne i studiet havde meget svært ved at høre forskel på ordene. Forfatterne fortolker dog ikke bare resultaterne, som om danskere har svært ved disse ord, men som evidens for, at danskere har svært ved de engelske lyde [s] og [z] i slutningen af stavelser. Fortolkningen er meningsfuld, eftersom den lydlig forskel på *bus* og *buzz* netop ligger i disse to lyde. Men der er to åbenlyse overvejelser, som fortolkningen overser. For det første kan resultaterne være påvirket af forskelle i ordfrekvens mellem *bus* og *buzz* eller i lytternes kendskab til ordene. For det andet kunne resultaterne være påvirket af, hvordan danske lyttere forbinder bogstaverne <s> og <z> med enkelte lyde fra modersmålet og andetsproget. Disse overvejelser adresseres ikke i studiet. Studier med lignende design, der fortolker deres resultater på lignende måder, er hyppige (f.eks. Logan et al. 1991, Lively et al. 1993, Lively et al. 1994, Bradlow et al. 1997, Trapp og Bohn 2000, Díaz et al.

2012, Eger og Bohn 2015, Sakai og Moorman 2017, Horslund og Bohn 2022). I disse studier fortolkes testresultaterne, som om testen isolerer opfattelsen af enkelte lyde fra lytternes generelle taleforståelse. Denne artikel diskuterer gyldigheden af sådanne fortolkninger. Med andre ord, hvor gyldigt er det at generalisere om lytteres opfattelse af enkelte sproglyde, når det egentligt er ord, lytterne præsenteres for?

Det er centralt for vores forståelse af fremmedsprogstilegnelse at identificere, om problemerne optræder i selve lydopfattelsen, eller om leksikalsk information også spiller ind, da akustisk information og leksikalsk information er kvalitativt forskellige og derved også processeres forskelligt. Viden om, hvilke typer information, der spiller ind på forståelsen af fremmedsprogets lyde, og hvordan de spiller sammen, har betydning for, hvordan man bedst underviser i og træner forståelsen af dette. Derfor er det vigtigt, at resultater fra test, der har til formål at undersøge problemer i sprogforståelsen hos andetsproglørnere, fortolkes adækvat. Det er med andre ord vigtigt for den videnskabelige forståelse af andetsprogsfonologien og dennes anvendelse inden for andetsprogsundervisning, at forskere inden for feltet ekspliciterer, hvad de præcist måler med forskellige testtyper. Denne artikel diskuterer, hvorvidt etablerede tests inden for andetsprogsfonologien, hvis resultater ofte fortolkes som udtryk for isoleret lydopfattelse fri for leksikalsk processering, faktisk operationaliserer denne delproces isoleret fra andre delprocesser i sprogforståelsesprocessen.

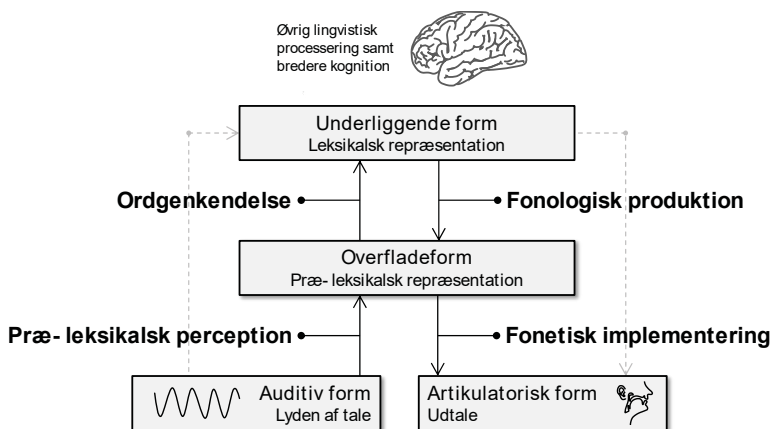
For at facilitere diskussionen om operationalisering af lydopfattelse isoleret fra leksikalsk processering forklares først forskellen mellem dét at opfatte lyde modsat dét at opfatte ord – i modersmålet og i fremmedsproget. Der fokuseres på to faktorer, der komplicerer en skelnen mellem de to delprocesser: parallelprocessering og skriftsproglig processering. Diskussionen om operationalisering af isoleret lydopfattelse foretages med fokus på tre udbredte andetsprogsfonologiske test, eksemplificeret med studier af danske lørnere af engelsk.

2 PRÆLESIKALSK PERCEPTION OG ORDGENKENDELSE

Taleforståelse består af to delprocesser: præleksikalsk perception og ordgenkendelse. For at forstå forskellen på disse to delprocesser er det gavnligt at kigge på, hvordan disse delprocesser indgår i en generel model

over taleforståelse og taleproduktion. Figur 1 skitserer en sådan model i form af Boersmas *bidirectional phonology and phonetics model* (2011, 2012), der er baseret på alment accepterede fonologiske repræsentationsniveauer (Chomsky og Halle 1968, Gussenhoven og Broeders 1976, Levelt 1999, Prince og Smolensky 2004, Cole og Hualde 2011). Modellen er *bidirectional*, da både taleproduktion og taleforståelse forløber over de samme repræsentationsniveauer.

FIGUR 1. MODEL FOR TALEPRODUKTION OG TALEFORSTÅELSE

Modificeret fra Boersma (2012)

Det vigtigste ved modellen er, at taleproduktion og taleforståelse begge opererer med såkaldte underliggende former og overfladeformer. Overfladeformen for en talelydssekvens er resultatet af præleksikalsk perception, som er en proces, der transformerer et akustisk signal til præleksikalske overfladekategorier. Lyttere kan skabe overfladeformer for en hvilken som helst talelydssekvens, uanset om den er forståelig for dem eller ej. Underliggende former er derimod forbundet til de ord, de repræsenterer, og lyttere kan derfor kun nå frem til underliggende former for talelydssekvenser, der er forbundet til ord i deres mentale leksikon. For at identificere den underliggende form for en talelydssekvens må lytteren altså genkende de ord, der indgår i sekvensen. Universelle og sprogspecifikke fonologiske produktionsprocesser kan føre til forskelle mellem en talelydssekvens' underliggende form og dens overfladeform.

Tænk for eksempel på udtalen af ordet *håndklæde*. Ordets leksikalske repræsentation indeholder den underliggende form /hʌn.klɛ:.də/. Når dette ord skal udtales, undergår det først fonologisk produktion, hvorved den underliggende form omdannes til en overfladeform. En typisk overfladeform kunne være [hʌ̃j,kʰlɛ̃d̥]. Overfladeformen her adskiller sig fra den underliggende form på flere måder, men én åbenlys forskel er, at artikulationsstedet for /n/ ændres til at stemme overens med den følgende konsonant, /k/. Med andre ord: i stedet for, at spidsen af tungen skaber kontakt med gummeranden og producerer et [n], bliver det den bagerste del af tungen, der skaber kontakt med den bløde gane, så der produceres et [ŋ]. Efter overfladeformen er fundet, sørger den fonetiske implementering for at omkode den til en konkret motorisk plan, der kan udtales.

En dansktalende lytter vil opfatte lydsekvensen som ordet *håndklæde*. Denne opfattelse vil udfolde sig over samme repræsentationsniveauer, men i omvendt rækkefølge. Først opfanger lytteren den auditive form og udvinder en overfladeform ([hʌ̃j,kʰlɛ̃d̥]) gennem præleksikalsk perception. Dernæst udvinder lytteren den underliggende form (/hʌn.klɛ.də/), som er forbundet til ordets betydning sammen med anden information, der er lagret i det mentale leksikon, herunder ordklasse og anden morfologisk information. Præleksikalsk perception består altså i, at udvinde en overfladeform – en repræsentation af, hvad der blev *udtalt*. Ordgenkendelse består derimod i at udvinde en underliggende form – altså at nå frem til, hvad der blev *sagt*. Det er vigtigt at notere, at der er et naturligt hierarki mellem processerne: Formålet for præleksikalsk perception er at føre til ordgenkendelse, hvis videre formål er at lede videre til en endegyldig konceptuel fortolkning af talerens budskab. I produktionsretningen vender hierarkiet omvendt; her er formålet med fonologisk produktion at føre frem til fonetisk implementering, så taleorganerne kan komme i gang med at udtales den intenderede ytring.

2.1 Parallelprocessering

Ovenfor er taleproduktion og taleforståelse beskrevet, som om delprocesserne foregår serielt. De fleste sprogmødeler erkender dog, at parallelprocessering nok er mere sandsynligt, hvilket betyder,

at information fra de højere repræsentationsniveauer kan påvirke de lavere processer, og ikke kun den anden vej rundt (McClelland og Elman 1986, Norris 1994, Norris og McQueen 2008, Boersma 2011, 2012, Guenther 1994, Hickok 2014). I figur 1 kommer dette til udtryk gennem de stiplede pile, der går fra auditiv form til underliggende form og fra underliggende form til artikulatorisk form. Implikationen er, at ordgenkendelse faktisk sker samtidigt med præleksikalsk perception, og at ordgenkendelse endda påvirker præleksikalsk perception.

Parallelprocessering i taleforståelse ses i en række eksperimentelle fund, heriblandt den såkaldte Ganong-effekt. Ganong (1980) observerede, at tidligere forskning havde vist, at virkelige ord identificeres hurtigere end nonsensord. Årsagen til dette undersøgte han i et eksperiment, hvori engelske modersmålstalere skulle identificere ord, der var akustisk manipulerede, så de var tvetydige mellem virkelige ord og nonsensord, f.eks. mellem *dash* ('tankestreg') og *tash* (nonsensord). Ganong (1980) lavede et akustisk 7-trins-kontinuum for syv par bestående af et virkeligt ord og et nonsensord. Således var der fx 7 *dash-tash*-stimuli, hvor den ene ende af kontinuummet tydeligt var *dash*, og den anden ende tydeligt var *tash*. De resterende 5 stimuli var således akustisk set et sted imellem de to ord

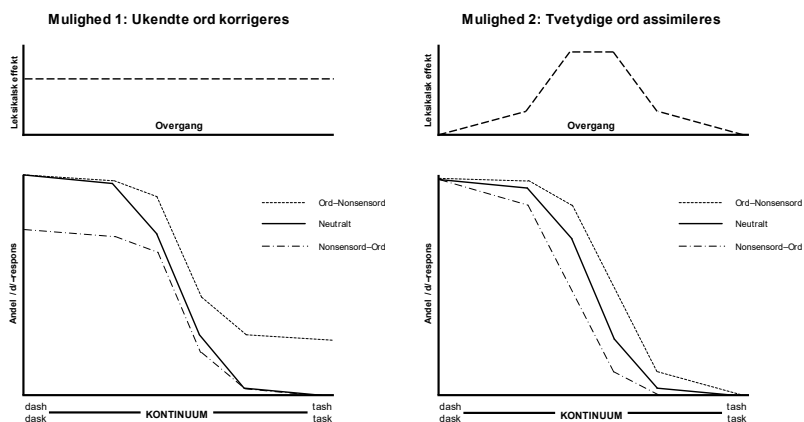
Hvis taleforståelse udfolder sig serielt, dvs. hvis præleksikalsk perception finder sted inden ordgenkendelse, vil lytterne i eksperimentet først etablere en overfladeform på baggrund af akustisk information og derefter etablere en underliggende form på baggrund af overfladeformen samt information om, hvilke ord der findes i det mentale leksikon. Når lytterne hører et nonsensord, vil de således korrigere deres opfattelse på ordgenkendelsesstadiet, da nonsensordene ikke optræder i deres mentale leksikon. Favoriseringen af virkelige ord over nonsensord vil derfor være jævnt fordelt over de akustiske kontinua, idet den akustiske information ikke er tilgængelig på det tidspunkt, hvor den leksikalske information indtræffer, altså på ordgenkendelsesstadiet. Hvis taleforståelse derimod udfolder sig parallelt, dvs. at ordgenkendelse kan påvirke præleksikalsk perception, spiller akustisk information og leksikalsk information ind på samme tidspunkt og kan interagere. Det betyder, at favoriseringen af virkelige ord over nonsensord vil være størst i midten

af kontinuummet, hvor den akustiske information er mest tvetydig, og mindst i enderne af kontinuummet, hvor den akustiske information tydeligt signalerer enten *tash* eller *dask*.

Figur 2 afbilder de teoretiserede udfald af disse to forudsigelser. Den læses som følger. De nederste paneler viser identifikationskurver for forskellige kontinua. X-aksen repræsenterer et kontinuum mellem to endepunkter, f.eks. *dash–tash*, hvor ordet med initialt /d/ er virkeligt, eller *dask–task*, hvor ordet med initialt /t/ er virkeligt. Y-aksen repræsenterer summen af /d/-svar over mange prøvegange for hver X, dvs. hvor mange gange en given stimulus fra kontinuummet blev identificeret som et ord, der begyndte med /d/. De tre linjer i venstre og højre panel viser så identifikationskurverne for både *dash–tash* (ord–nonsensord), *dask–task* (nonsensord–ord), og et hypotetisk kontinuum, der er fuldstændigt neutralt. De to øverste paneler illustrerer blot forskellen i, om effekten finder sted over hele kontinuummet, eller om den er lokal for midten af kontinuummet.

Figuren muliggør desuden en visuel forståelse af de to forklaringsmuligheder. I den første mulighed (venstre) vil kurverne flytte sig op eller ned for at favorisere det virkelige ord. I den anden mulighed (højre) vil kurverne flytte sig mod venstre eller højre for at favorisere det virkelige ord.

FIGUR 2. GANONG-EFFEKTEN

Ganongs (1980, s. 112, 114) figur 1 (venstre) og 2 (højre), genoptegnet og oversat til dansk.

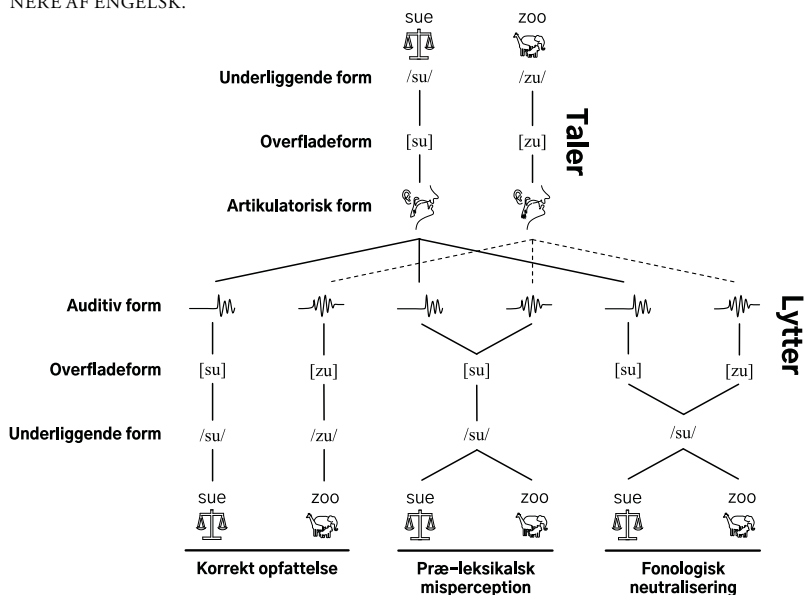
Ganongs (1980) resultater – som ikke vises her – støtter den sidste forklaring (højre panel i figur 2), hvori ordstatus påvirker præleksikalsk perception. Resultaterne viser altså, at opfattelsen af tvetydige talesignaler bliver skævvredet af, hvilke ord der findes og ikke findes i lytterens mentale leksikon. Sagt på en anden måde, flytter grænsen sig mellem overfladekategorier, såsom [t]–[d], afhængigt af, om det akustiske signal indeholder virkelige ord eller ej. Ganong-effekten er blevet underbygget af nyere studier (Gianakas og Winn 2016), og en lignende effekt ses også med kontinua mellem endepunkter, der varierer i ordfrekvens, såsom engelsk *best–pest* (‘bedst’–‘skadedyr’) (Connine et al. 1993).

2.2 Modersmålet og andetsproget

Boersmas model blev eksemplificeret med en taler og en lytter, der begge havde dansk som modersmål. Men modellen kan naturligvis også anvendes på taleforståelse i andetsproget. Andetsprogstalere kan have kendskab til de samme ord som modersmålstalere, samtidigt med at de kan have andre underliggende former og overfladeformer for de selvsamme ord. Alligevel kan det være muligt for begge at forstå den andens kommunikative formål. Når andetsprogstaleren lytter til modersmålstaleren, kan vedkommende ofte udlede de intenderede leksikalske repræsentationer gennem et andet sæt fonologiske repræsentationer.

Overvej som eksempel to scenarier, der begge indebærer en engelsk modersmålstaler, der taler i telefon på gaden. I det ene scenarie siger den engelsktalende *I’m going to the zoo* (‘jeg er på vej i zoologisk have’). I det andet scenarie siger hun *I’m going to sue* (‘jeg har tænkt mig at lægge sag an’). I begge scenarier passerer en dansktalende fodgænger lige i tide til at høre det sidste ord. Den dansktalende fodgænger kender begge ord. Hvad fodgængerens opfatter, afhænger af vedkommendes underliggende former og overfladeformer for *zoo* og *sue*. Figur 3 illustrerer talerens produktion af hvert ord fra underliggende form til artikulatorisk form og, nedenunder, tre muligheder for, hvad den danske lytter kunne opfatte.

FIGUR 3. SPROGMODELLEN ANVENDT PÅ PROBLEMET MED /S/-/Z/ FOR DANSKE LØRNERE AF ENGELSK.

I den første mulighed fra venstre besidder danskeren både korrekte underliggende former og korrekte overfladeformer for hvert ord. Vedkommende vil derfor nå frem til den korrekte fortolkning i begge scenarier. I den midterste mulighed udledes [su] som overfladeform fra begge auditive former; lytteren kan ikke høre forskel på de to auditive former. Når den engelske modersmålstaler siger *zoo*, kan danskeren ikke udlede stemtheden i frikativten i den auditive form. I dette scenarie har *sue* og *zoo* derfor nødvendigvis den samme underliggende form, /su/, eftersom danskeren generelt ikke kan høre forskel på lydene. Dette kaldes præleksikalsk misperception. Bemærk at forskellige ord med identiske underliggende former er uproblematiske; ellers ville homonymer – såsom dansk *rod* (flertal: rødder) modsat *rod* (uorden) – ikke eksistere. I den sidste mulighed (til højre i figur 3) udvindes begge overfladeformer korrekt. Lytteren kan med andre ord godt høre forskel på [su] og [zu]. Til gengæld forbindes både [su] og [zu] til den samme underliggende form, /su/. Forskellen i stemthed opfattes men anses ikke som relevant for ordgenkendelse, selvom den ene ytring (f.eks. [zu]) måske lyder som en lettere besynderlig udtale af den underliggende form. Dette kaldes

fonologisk neutralisering. Forskellen på præleksikalsk misperception og fonologisk neutralisering er hårfin men central for denne artikel. I begge tilfælde vil *sue* og *zoo* processeres som homonymer, men kun i fonologisk neutralisering kan lytteren faktisk høre forskel på, hvilket fonetisk materiale der indgår i den auditive form.

Problemstillingen om danskeres opfattelse af *sue–zoo* kunne undersøges ved at lave en simpel andetsprogsfonologisk test, hvor dansktalende lyttere blev præsenteret for lydoptagelser af ordene i tilfældig rækkefølge og bedt om at indikere, hvilket af de to ord de hørte efter hver afspillet lydoptagelse. Hvis præcisionsraten er tæt på 50 %, fortolkes resultaterne, som om lytterne ikke kunne høre forskel på [s] og [z] i starten af en stavelse. Bemærk, at dette testdesign er præcis det samme som i Trapp og Bohn (2000), der dog i stedet undersøger stavellesfinalt [s]–[z], implementeret som *bus–buzz*. Et lignende testdesign benyttes også i større, mere kendte undersøgelser (f.eks. Logan et al. 1991, Lively et al. 1993, Lively et al. 1994, Bradlow et al. 1997, Flege et al. 1997). Disse studier benytter lignende fortolkninger om præleksikalsk misperception – fonologisk neutralisering overvejes ikke som årsag til den lave præcisionsrate, selvom resultaterne egentligt består af en måling af genkendelsen af visse ord. Alligevel fortolkes resultaterne, som om det var selveste lydene i ordene, der blev identificeret, og ordvalgets indvirkning overvejes ikke. I mange sådanne studier kunne der derfor ligge skjulte leksikalske effekter i resultaterne. Udover ordstatus (se afsnit 2.1) kan også ordfrekvens (Connine et al. 1993) og lytternes subjektive kendskab til ordene (Connine et al. 1990) spille ind på resultaterne. Det er således muligt, at forsøgsparticipanterne faktisk godt kan høre den auditive forskel på lydene (korrekt præleksikalsk perception), selvom deres ordgenkendelsesrate er lav. Problemet kunne i stedet ligge i, at deres underliggende former afviger fra modersmålstalende, hvilket kan lede til fonologisk neutralisering.

Dette fortolkningsproblem bunder i et testdesignproblem. Hvis man ønsker at generalisere om præleksikalsk perception, må man så vidt muligt minimere indvirkningen af andre kognitive processer, herunder ordgenkendelse, på resultaterne. Hvorvidt dette er muligt, udgør det centrale tema for denne diskussionsartikel. Men inden diskussionen for alvor kan begynde, må vi omkring endnu en faktor som

yderligere vanskeliggør generaliseringer om præleksikalsk perception uden indblanding af ordgenkendelse, nemlig skriftsprogets rolle i taleforståelse.

2.3 Skriftsprogets rolle i taleforståelse

Skriftsprog anskues ofte som separat fra det talte sprog – det er trods alt en nylig opfindelse i menneskehedens evolutionære historie. Men forskning antyder en tæt forbindelse mellem det talte og det skrevne sprog. Lyttere er følsomme over for, hvordan ord staves, selv i auditiv ordgenkendelse, hvor intet skriftsprog optræder (Ziegler et al. 2004; Ziegler et al. 2008; Perre et al. 2009). Skriftsproglig processering kan derfor mistænkes for at påvirke fonologiske test på utilsigtede måder, især når skriftsprog indgår som et element i testens svarmuligheder.

Hvor tæt forbindelsen mellem bogstav og lyd er, varierer meget mellem skriftsprog. Nogle sprog, såsom serbokroatisk, har et såkaldt overfladisk skriftsprog, hvor ét bogstav nærmest altid svarer til én lyd. Andre sprog, såsom hebræisk, har et såkaldt dybt skriftsprog, hvor udtalen af et ord ikke kan udledes fra dets bogstavssekvens (Katz og Frost 1992). De fleste sprog befinder sig på et kontinuum imellem sådanne ekstremer. Engelsk har for eksempel både overfladiske og dybe elementer. Eksempler på overfladiske bogstav-lyd-forbindelser i engelsk er <e> = [ɛ], som i *red* ('rød') eller *enter* ('gå ind i'), <ee> = [i], som i *keen* ('ivrig') eller *eel* ('ål'), og <n> = [n], som i *night* ('nat') eller *man* ('mand'). Eksempler på dybere forbindelser mellem bogstavssekvenser er f.eks. *pint* ('et glas øl') eller *colonel* ('oberst') – udtalerne [paɪnt] og [kɔːnəl] kan ikke udledes fra bogstavssekvensen. Dansk placeres i midten af dette kontinuum, sammen med engelsk og bl.a. hollandsk (Elbro 2005, Zegers et al. 2014: 1926).

Alle læsere, uanset modersmål, anvender to læseprocesser. Den ene læseproces er en fonologisk orienteret proces, der afkoder forbindelser mellem bogstaver og lyde samt omfatter regler for, hvordan disse forbindelser ændres i forskellige sammenhænge. Den anden læseproces er hukommelsesbaseret og består af forbindelser mellem symboler (f.eks. bogstavssekvenser) og deres betydninger. Læsere af overfladiske skriftsprog bruger fortrinsvist den fonologisk orienterede læseproces, mens læsere af dybe skriftsprog fortrinsvis bruger den hukommelsesorienterede

rede proces. Læsere af sprog, der befinder sig længere mod midten af kontinuummet, bruger begge læseprocesser i en grad, der varierer fra sprog til sprog (Coltheart et al. 1993, 2001).

Andetsproglørnere bruger fortrinsvist de læseprocesser, de er vant til fra modersmålet, når de læser andetsproget. Forskelligheder og ligheder mellem andetsprogets og modersmålets skriftsprog påvirker derfor både deres læsedygtighed og deres indlæring, og andetsprogets skriftsprog kan således være såvel en hindring som en hjælp (Escudero et al. 2008, 2014).

Tag for eksempel spanske lørnere af nederlandsk, dvs. andetsproglørnere fra et overfladisk skriftsprog, der lærer et mellemdybt skriftsprog. Escudero et al. (2014) viser, at spanske lørnere har nemt ved at identificere nederlandske ord, hvis lyde er direkte forbundne med én stavekonvention. De nederlandske vokaler [a] og [ɑ] staves altid som henholdsvis <a> og <aa>, og omvendt associeres bogstavssekvenserne altid med de to vokaler. Ord med disse lyde er nemme for de spanske lørnere at identificere, selv når ordene kun høres og ikke vises skriftligt. Til gengæld har de spanske lørnere besvær med at identificere ord, hvis bogstaver kan bruges på flere måder. De hollandske vokaler [i], [ɪ], [y] og [ɥ] forbindes alle med bogstaver, der også kan denotere andre lyde, og det er særligt svært for spanske lørnere at identificere ord, hvori disse lyde indgår.¹

Eksplicit ortografisk information kan i nogle tilfælde bruges til at facilitere lydindlæring i fremmedsproget. Modersmålstalere af nederlandsk har svært ved at opfatte forskellen på engelsk [ɛ]–[æ], men Escudero et al. (2008) viser, at disse lørnere kan hjælpes til at overkomme besværet, hvis de instrueres i, at <e> altid signalerer [ɛ], mens <a> altid signalerer [æ].

Det skal understreges, at disse undersøgelser ikke på noget tidspunkt præsenterer deres deltagere for skriftsprog – deltagerne hørte ordene og identificerede dem med billeder. Alligevel blev deres identifikationspræcision påvirket af, hvordan ordene staves. Dette viser, at man ikke kan undersøge, hvordan et ord opfattes auditivt uden også at forholde sig til, hvordan det staves.

I afsnit 2.2 redegjorde vi for en imaginær test af danskeres opfattelse af *sue–zoo*. Denne test havde samme design som Trapp og Bohn

1 Fonemet [i] associeres med både <ie> og <i>, men <i> associeres også med [ɪ], og vokalen [y] associeres med <u>, men <u> associeres også med [y], der tilmed også associeres med <uu>.

(2000), der i stedet undersøgte *bus–buzz*. I testen hørte danskere hvert ord flere gange i tilfældig rækkefølge. Efter hver præsentation af et ord skulle lytterne indikere, hvad de hørte ved at trykke på en af to knapper, der hver havde et af ordene skrevet på sig. Resultaterne fortolkes, som nævnt ovenfor, som om de belyser præleksikalsk perception af lydene [s]–[z]. I de forrige to afsnit blev det vist, at en sådan fortolkning ikke er ligetil: Man må også overveje, om resultaterne bliver påvirket af ordvalg, eftersom det jo er ordene, og ikke lydene, der bliver identificeret. Dette bliver især tydeligt, når man overvejer, at ordgenkendelse kan påvirke præleksikalsk perception gennem parallelprocessering, som det sås i afsnit 2.1. Det er ydermere tydeligt fra dette afsnit, at der også kan være indblanding fra skriftsproget. Her er det interessant at overveje, at dansk [s] associeres med to bogstaver, <s> og <z> (Juul 2010), hvilket er præcist de bogstaver, der skelner *sue* fra *zoo* eller *bus* fra *buzz*. Da ortografisk kendskab har vist sig at påvirke visuel ordgenkendelse (Proverbio og Adorni 2008), og ortografi har vist sig at påvirke auditiv ordgenkendelse (se ovenfor), kunne man forestille sig, at den ortografiske information, <s> versus <z>, kunne have forskellige indvirkninger på deltagernes svar, alt efter hvor bekendte de er med det engelske skriftsprog. Hvis en deltager ikke er så bekendt med det engelske skriftsprog, kunne vedkommende tænkes at opleve interferens fra danske stavekonventioner. En sådan deltager kunne måske blive forvirret over de to svarmuligheder (f.eks. *sue* modsat *zoo*). Omvendt set, hvis en deltager er meget bekendt med det engelske skriftsprog, kunne vedkommende måske bruge bogstaverne som en støtte.

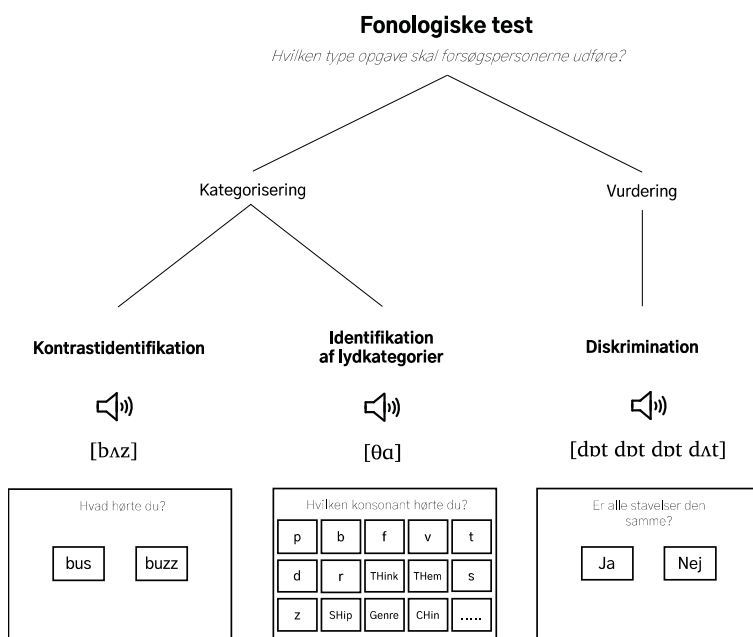
De typiske testdesigns isolerer ikke præleksikalsk perception fra ortografiske processer, men disse ortografiske processer inkluderes typisk ikke i fortolkningen af resultaterne, hvilket kan lede til fejlforklaringer. I det følgende diskuteres i hvilken grad præleksikalsk perception operationaliseres i tre udbredte andetsprogsfonologiske test. Diskussionen er eksemplificeret med studier af danske lørnere af engelsk.

3 TRE TEST OG ISOLERING AF PRÆLEKSIKALSK PERCEPTION

Lad os kort opsummere denne artikels hovedargument: Mange studier inden for andetsprogsfonologien bruger et testdesign, som ikke til-

strækkeligt isolerer præleksikalsk perception fra andre sprogprocesser, såsom ordgenkendelse og skriftsproglig processering. Alligevel fortolkes testresultaterne i sådanne studier ofte, som om testen isolerer opfattelsen af enkelte lyde fra lytternes generelle taleforståelse. Denne artikel diskuterer gyldigheden af sådanne fortolkninger. I de kommende afsnit diskuteres en række undersøgelser med danske lærere af engelsk. Undersøgelserne bruger tre forskellige slags test. Figur 4 viser et overblik over, hvordan disse test ser ud fra deltagerens perspektiv, og hvordan testene relaterer sig til hinanden.

FIGUR 4. HEURISTISK TAKSONOMI OVER TRE HYPPIGT ANVENDTE FONOLOGISKE TEST

Den første test kunne kaldes kontrastidentifikation. Her testes deltagerens opfattelse af to specifikke lyde fra andetsproget – ofte lyde, som deltagerne forudsiges at have besvær med. Stimuliene består ofte af minimalpar (f.eks. *sue–zoo*) med de relevante lyde. Deltagerne sidder med hovedtelefoner på foran en computerskærm, hvorpå de ser to knapper, der har hver sin svarmulighed på. Deltagerne hører et ord ad gangen, foretager et valg og hører så det næste ord.

Den næste test kunne kaldes identifikation af lydinventar. Her testes deltagerens opfattelse af en større gruppe af andetsprogslyde, hvoraf kun nogle er problematiske for lytterne. Stimuliene består af stavelser, hvor det enten er konsonanterne eller vokalerne, deltagerne skal lytte efter (f.eks. [pa], [ba], [ta], etc., eller [ti], [tu], [ta], etc.), alt efter testens formål. Testen forløber ligesom kontrastidentifikation, men deltagerne har mange knapper til rådighed, hver med ét bogstav på sig (eller et nøgleord i de tilfælde, hvor der ikke findes et entydigt bogstav til at repræsentere en bestemt lyd). Det er så deltagerens opgave at vælge det bogstav (eller nøgleord), de mener, bedst passer til stavelsens konsonant eller vokal. Det tilstræbes at holde ordstatus konstant ved at bruge enten nonsensord eller virkelige ord, men hvorvidt dette er muligt, afhænger af, hvilket inventar der undersøges.

Den sidste test kaldes diskrimination. Ligesom i kontrastidentifikation testes deltagerens opfattelse af to andetsprogslyde, men denne gang er det opfattelsen af *forskellen* på de to lyde, der eksplicit undersøges. Stimuliene kan være nonsensord eller virkelige ord, hvoraf to eller flere afspilles lige efter hinanden. I nogle prøvegange tilhører alle stimuli samme lydkategori, i andre prøvegange tilhører de forskellige lyd kategorier. Det er deltagerens opgave at vurdere, om stimuli tilhører samme kategori eller ej.

Nedenfor gennemgås udvalgte undersøgelser af danske lørnere af engelsk, der bruger disse test. Det påpeges, hvordan hver undersøgelse generaliserer om præleksikalsk perception ud fra deres resultater, og diskuteres herefter, hvorvidt disse generaliseringer er berettigede.

3.1 Kontrastidentifikation

Den opdigtede *sue-zoo*-test, hvis metode, vi kritiserede ovenfor, var som nævnt baseret på Trapp og Bohn (2000). De undersøgte danskeres opfattelse af stavelsesfinalt [s]–[z] i form af minimalparret *bus*–*buzz*. Her vil det blive vist, hvordan de fortolker deres resultater, som om de belyser præleksikalsk perception. Lad os uddybe undersøgelsens formål og design, inden vi diskuterer gyldigheden af deres fortolkningsresultater.

Trapp og Bohn (2000) forsøgte at træne danske lørnere af engelsk til at opfatte forskellen på de engelske ord *bus* og *buzz* bedre. Deltagerne gennemførte først en kontrastidentifikationstest (se ovenfor). Derefter

ter deltog halvdelen af deltagerne i et træningsforløb, bestående af den samme kontrastidentifikationstest med tilføjet feedback på hvert angivet svar. Med andre ord fik deltagerne i træningsforløbet at vide, om de svarede rigtigt eller forkert, hver gang de foretog en identifikation. Til sidst tog alle deltagere – inklusive dem, der ikke blev trænet – endnu en test, der var identisk med den første. Designet undersøger således, om træningen var effektiv ved at kigge på forbedringen fra test 1 til test 2 og sammenligne de deltagere, der modtog træning, med dem, der ikke gjorde.

Resultaterne viste, at deltagerne i gennemsnit knapt kunne høre forskel på [s] og [z] i test 1. Men efter træning blev de trænede deltagere markant bedre; det gjorde de andre ikke. Forskellen mellem grupperne var statistisk signifikant. Forbedringen hos de trænede deltagere fortolkedes som en indikation på, at træningen havde givet deltagerne en mere engelsk-modersmålsagtig præleksikalsk perception. Forfatterne (Trapp og Bohn 2000: 349, oversat fra engelsk) skriver:

Omend dette studie ikke var designet til at teste, hvordan [deltagernes] perception [af ordfinalt [s]–[z]] afhænger af specifikke akustiske signaler, antyder resultaterne [...], at [testpersonerne inden træningsforløbet] lyttede efter hidtil uspecificerede [...] akustiske signaler iboende i disse talelyde, i stedet for [...] temporale signaler, hvilke er centrale for engelske modersmålstaleres identifikation af denne kontrast.

De mener altså, at deltagerne har dannet en ny overfladekategori, [z], der er følsom over for de samme akustiske signaler, som engelske modersmålstalere lytter efter. Men der er en anden mulig fortolkning af resultaterne: at de danske deltagere godt kunne høre forskel på overfladeformerne [bʌs] og [bʌz], men at de to var fonologisk neutraliserede for dem. Med andre ord at begge overfladeformer skulle være varianter af /bʌs/, der er den underliggende form for både *bus* og *buzz*. I denne fortolkning viser forbedringen observeret efter træning derfor ikke skabelsen af en ny overfladekategori [z], men en højnet opmærksomhed på, at der faktisk er en meningsforskel på to ting, de allerede kan høre forskel på. Deltagerne kan potentielt – men ikke

nødvendigvis – have skabt en ny underliggende form forbundet til overfladeformen [bʌz].

De to fortolkninger af resultaterne er begge gyldige. Præleksikalsk misperception forklarer resultaterne ved, at deltagerne inden træningen kun kan opfatte [bʌs]. Fonologisk neutralisering forklarer resultaterne ved, at deltagerne inden træningen både kan opfatte [bʌs] og [bʌz], der begge fortolkes som /bʌs/ (eller /bʌz/ – vi kan ikke se, hvilken), der så er den underliggende form for både *bus* og *buzz*. Testen er ikke designet til at skelne mellem de to fortolkninger; alligevel overvejes kun præleksikalsk misperception. Der er dog yderligere evidens i studiet, der faktisk favoriserer fonologisk neutralisering over præleksikalsk misperception.

Trapp og Bohn (2000) undersøger nemlig også, hvor generel deltagerens nye viden er. Deltagerne er blevet bedre til at høre forskel på ordene *bus* og *buzz*, men kan de også høre forskel på /s/ og /z/ i andre ord, endda i andre positioner? Udover *bus–buzz*-testen, tog deltagerne også en *sip–zip*-test, som tester [s] og [z] i stavelsesinitialposition. Dette gjorde de også både inden og efter træning. Det viser sig, at de trænede deltagere ikke kun forbedredes på den trænede kontrast, men også på den ikke-trænede *sip–zip*-kontrast. Dette resultat fortolkes som følger (Trapp og Bohn 2000: 349, oversat fra engelsk):

Eftersom de danske deltagere [...] forbedrede deres [præcisionsrate ...] i et nyt [fonologisk] miljø [...], antyder dette studie, at lørnernes repræsentationer af nye [...] kategorier består af kontekst-uafhængige prototyper snarere end kontekst-afhængige talelydsenheder.

Med kontekstafhængige prototyper menes underliggende kategorier (prototyper, der kan anvendes i flere fonologiske kontekster), og med kontekst-afhængige talelydsenheder menes overfladekategorier (talelydsenheder, der afhænger af fonologisk kontekst). Træningen menes altså at have skabt en ny underliggende kategori, /z/, og ikke bare en ny overfladekategori, [z].

Men vent et øjeblik. Forfatterne mener i første omgang, at træningen forbedrede deltagerens kontekstafhængige opfattelse af [s] og [z] i stavelsesfinal position; efter træningen lytter deltagerne mere efter vis-

se akustiske egenskaber, der signalerer stavelsesfinalt [s] og [z] (se citat ovenfor). Men de akustiske egenskaber, som lærerne har lært at lytte efter i slutningen af stavelser, er ikke de samme, som dem, der signalerer [s] og [z] i starten af stavelser. Hvordan har deltagerne også lært at lytte efter de kontekstafhængige signaler i starten af stavelser? Forfatterne foreslår ikke selv nogen mekanisme for denne generalisering af læring.

Dette kan dog forklares som skriftsprøglig læring, især hvis man antager, at lydene i starten var fonologisk neutraliserede. Logikken går som følger. Studiets formål er at estimere deltagernes evne til at opfatte engelsk stavelsesfinalt [s]–[z], men det, testen egentlig *måler*, er deres evne til at matche udtalte *bus–buzz*-ord med deres respektive stavemåder. Inden træning er lydene fonologisk neutraliserede – deltagerne kan godt høre forskel på lydene, men opfatter ikke forskellen som relevant for ordgenkendelse. Under træningen får deltagerne så feedback på deres evne til at matche hver auditiv form til to forskellige stavemåder. Sammenhængen mellem stavemåderne og de auditive former er konsistent, så hver gang deltagerne opfatter én overfladeform, tilskyndes de til at associere den med én stavemåde, og vice versa for den anden overfladeform. Når deltagerne så gentager *sip–zip*-testen efter træning, er de er nu primede til at forbinde forskellige overfladeformer med henholdsvis <s> og <z>. Såfremt deltagerne også neutraliserer *sip* og *zip* fonologisk, kan teststrategien, som deltagerne lærte i den ene test, overføres til den anden: Associér den dårligste overfladeform med bogstavet <z>.

Kort sagt er alle resultaterne fra Trapp og Bohn (2000) flertydige. Danskernes lave præcisionsrate på engelsk [s]–[z] kunne stamme fra præleksikalsk misperception, men kombinationen af fonologisk neutralisering og ortografisk processering, som ikke overvejes, er en mere plausibel forklaring, da disse to tilsammen angiver en mekanisme, der kan forklare, hvorfor træningen af den finale [s]–[z]-kontrast ledte til forbedret præcision på den initiale [s]–[z]-kontrast. Som tidligere pointeret er Trapp og Bohns (2000) design repræsentativt for mange undersøgelser (f.eks. Logan et al. 1991; Lively et al. 1993; Lively et al. 1994; Bradlow et al. 1997; Flege et al. 1997). Der er derfor en bredere tendens i andetsprogsfonologien til at generalisere om præleksikalsk perception på baggrund af test, der involverer både ordgenkendelse og skriftsprøglig processering.

3.2 Identifikation af lyd kategorier

Identifikation af lyd kategorier minder om kontrastidentifikation, da deltagerne identificerer én stimulus ad gangen. I stedet for ord fra minimalpar lytter deltagerne til stavelser fra andetsproget, som kan være virkelige ord eller nonsensord. Deltagerne har så til opgave at identificere én lyd i disse stavelser ved at klikke på et bogstav (se midten af figur 4). Dette design minimerer indblandingen fra ordgenkendelse i testenes resultater, hvis der udelukkende anvendes nonsensord. Til gengæld sidestilles lydene med enkelte bogstaver, hvilket gør indflydelse fra skriftsproglig processing særligt sandsynlig i sådanne undersøgelser.

Hvor resultaterne fra kontrastidentifikation bestod af en præcisionsrate for den udvalgte kontrast, består resultaterne fra denne test af en identifikationsrate for hver svarmulighed. Disse kan opstilles i en identifikationsmatrice, som giver et overblik over, hvor ofte hver lyd opfattes som udtryk for det angivne bogstav eller nøgleord for de lyde, som ikke har en entydig stavemåde i fremmedsproget. Et eksempel på dette kan ses i tabel 1. Her benyttes nøgleordene THink ('tænk') og THem ('dem') som svarmuligheder, da både [θ] og [ð] staves med <th>. Dataene vil blive forklaret nedenfor.

TABEL 1. IDENTIFIKATIONSMATRICE

	f	v	THink	THem	s	z
f	77,9		17,1			
v		93,3		5,2		
θ	20,4		72,9	5,0		
ð		7,9	5,0	85,4		
s					71,7	24,6
z					7,5	87,5

Delvis og tilpasset gengivelse af identifikationsmatrice fra Horslund og Bohn (2022, s. 21, deres tabel 8; kun resultaterne for DAN-Imm-gruppen vises). Hver række læses som procentdelen af gange, den angivne lyd i venstre margin opfattes som udtryk for det angivne bogstav eller nøgleord i kolonnen. Tal printet i fed skrift udtrykker korrekte identifikationer.

Disse data er fra Horslund og Bohn (2022), som undersøger danske og finske modersmålstalendes præleksikalske perception af engelske initiale konsonanter (kun de danske resultater diskuteres her). De engelske

konsonanter var [p, b, t, d, k, g, f, v, θ, ð, s, z, ʃ, ʒ, tʃ, dʒ, w, l, ɹ, j] (dette sæt indeholder alle engelske initiale konsonanter på nær [h] og nasalerne [m, n]). Specifikt handlede undersøgelsen om, hvorvidt man kan forudsige opfattelsespræcisionen for disse konsonanter (dvs. identifikationsraten for den egentlige konsonant, der blev sagt) ud fra deres opfattede lighed med modersmålets konsonanter. Til dette formål opsatte forfatterne to typer identifikation af lydinventarer: en tværsproglig identifikationstest og en andetsprogsidentifikationstest.

I den tværsproglige identifikationstest blev deltagerne bedt om at identificere de engelske konsonanter med de danske konsonanter, de syntes var tættest på, hvad de hørte. For hver stavelse, en deltager hørte, kunne de således svare med følgende bogstavmuligheder, der følger danske stavekonventioner: <p, b, t, d, tj, dj, k, g, f, v, s, sj, j, l, r, j>. Deltagerne havde også mulighed for at svare, at ingen af disse passede. Hvis en deltager foretog en identifikation, blev vedkommende bedt vurdere, hvor godt den danske konsonant repræsenterede den engelske konsonant på en skala fra 1 til 9. På baggrund af deltagernes opfattede relationer mellem de individuelle danske og engelske konsonanter udledte forfatterne forudsigelser om, hvilke konsonanter der ville blive identificeret mere eller mindre korrekt i andetsprogsidentifikationstesten.

I andetsprogsidentifikationstesten identificerede en anden gruppe deltagere de engelske konsonanter med de engelske svarkategorier: <P, B, T, D, K, G, F, V, THink, THem, S, Z, SHip, Genre, CHin, Joke, W, L, R, Yes>. Nogle af svarmulighederne var nøgleord, der skulle hjælpe deltageren til at forstå hvilken lyd, knappen skulle repræsentere. Eftersom det engelske skriftsprog eksempelvis ikke skelner mellem de dentale frikativer [θ] og [ð], må <THink> og <THem> bruges i stedet. Dette forudsætter selvfølgelig, at danskerne er bekendte med lyden af disse ord. I denne test havde deltagerne ingen andre svarmuligheder end bogstaverne og nøgleordene – de var således tvungne til at foretage et valg.

For denne artikel er det væsentlige ved Horslund og Bohn (2022), at resultaterne fra testene fortolkes, som om de afspejler præleksikalsk (mis)perception. For at demonstrere dette er det tilstrækkeligt at begrænse diskussionen af resultaterne til danskernes opfattelse af engelsk [s] og [z].

I den tværspørgsmåls identifikationsprøve identificerede danskerne engelsk [s] som dansk [s] 100 % af tiden. Engelsk [z] blev identificeret som dansk [s] 84,2 % af tiden; 10,8 % af tiden syntes danskerne ikke, der var en passende kategori for engelsk [z]. (De resterende 5 % af identifikationerne var fordelt over mange andre svarmuligheder. Det er almindelig praksis at udelade disse). Engelsk [s] blev desuden vurderet til at være et bedre match til dansk [s] end engelsk [z]. På baggrund af disse data forudsiger forfatterne om udfaldet af den efterfølgende test, at engelsk [s] i langt de fleste tilfælde vil blive identificeret korrekt, mens engelsk [z] vil blive fejlidentificeret som engelsk [s] det meste af tiden.

Var forudsigelserne rigtige? Nej, i hvert fald ikke for disse to sproglige lyd. Kig igen på tabel 1. Engelsk [s] blev identificeret korrekt som [s] 71,7 % af tiden, men blev fejlidentificeret som [z] 24,6 % af tiden.² Til gengæld blev engelsk [z] identificeret korrekt 87,5 % af tiden med fejlidentifikation som engelsk [s] blot 7,5 % af tiden. Identifikationen af [z] udviste således et mønster, der var modsat af det forudsagte. Horslund og Bohn (2022) fortolker resultatet som udtryk for en svarbias, der favoriserer engelske konsonanter, der er dårlige match til danske konsonanter.

I dette afsnit er Horslund og Bohns (2022) resultater blevet opsummeret, som om deltagerne identificerede konsonanterne i stavelserne direkte: Fonetiske klammer, [], bruges om både stimuli og svar. Det gør forfatterne selv, og det er såmænd også almen praksis i denne type test (se f.eks. Faris et al. 2018). Men det, deltagerne egentlig gør i testen, er at matche stimuli til forskellige bogstaver. Deltagerens fokus er således på sammenhængen mellem bogstaver og lyde. Her er det relevant at observere, at selvom <s> er meget mere frekvent end <z> i både dansk og engelsk ortografi, er frekvensforskellen mellem <s> og <z> i engelsk mindre end den er i dansk,³ hvilket kan have givet <z> status som et særligt engelsk bogstav, hvilket igen kan have skabt en

2 De resterende procentdele er fordelt over mange andre svarmuligheder. Det er almindelig praksis at udelade disse identifikationer, eftersom de oftest afspejler fejlklik eller idiosynkratiske lydopfattelser fra enkelte deltagere.

3 Der er 166 forekomster af <z> versus 35.872 forekomster af <s> i Københavns Universitets bogstavlyddatabase for dansk (<https://bogstavlyd.ku.dk/>). Derimod estimeres frekvensen af <z> og <s> til at være henholdsvis 1012 og 98.568 i engelsk (Ridley et al. 1999, kombinerede estimater fra deres tabel 1).

ortografisk induceret svarbias hos danske lørnere. Horslund og Bohn overvejer ikke ortografiske effekter i deres tolkning af [s] og [z], som de gør for andre konsonanter. Forfatterne anerkender således muligheden for ortografiske effekter i data indsamlet ved hjælp af denne testtype, men de diskuterer kun ortografiske effekter for et begrænset antal konsonanter.

Sammenlignet med kontrastidentifikation kommer identifikation af lyd kategorier tættere på at isolere præleksikalsk perception fra ordgenkendelse i de tilfælde, hvor stimuli består af nonsensord, hvilket hæmmer aktiveringen af leksikonet. Til gengæld er testens design dybt forbundet med brugen af skriftsprog – deltagerne i testen forholder sig faktisk primært til forbindelsen mellem lyde og bogstaver. Det er derfor svært at vurdere, om testen egentlig afspejler deltagerne præleksikalske perception eller komplekse interaktioner mellem modersmålets og andetsprogets ortografi, samt metalingvistisk opmærksomhed på disse stavekonventioner.

3.3 *Diskrimination*

Hvor identifikation tester deltagerne evne til at opfatte én stimulus, tester diskrimination deres evne til at opfange, hvorvidt to eller flere præsenterede sproglyde er ens eller forskellige. Deltagerne svarer således en vurdering af stimuliene i stedet for en kategorisering af dem. Designet undgår derfor indblanding fra skriftsproglig processering. Til gengæld skal man være påpasselig med at sikre at stimuliernes ordstatus holdes konstant.

Polka og Bohn (2011) udførte en diskriminationstest af den britisk engelske vokalkontrast [ʊ]–[ʌ] (*hot–hut, boss–bus*) hos danske lørnere af engelsk. En prøvegang i testen præsenterede deltagerne for fire [dVt]-stavelser (V står for én af de to vokaler) og bad deltagerne vurdere, om der skete en ændring over de fire gange. Mulighederne for stavelsesændring var således: [dʊt] kunne præsenteres fire gange; [dʊt] kunne skifte til [dʌt] i en af de tre sidste stavelser; [dʌt] kunne præsenteres fire gange; og [dʌt] kunne skifte til [dʊt] i en af de tre sidste stavelser.

Resultaterne viste, at deltagerne præcision ikke blot afhang af, om der var en ændring fra én stavelse til en anden, men også af *rækkefølgen* på stavelserne. Når [dʊt] blev ændret til [dʌt], var deltagerne dårligere

til at høre forskel på stimuliene (50,5 % præcisionsrate), end når [dʌt] omvendt blev ændret [dɔt] (69,2 % præcisionsrate). Forskellen mellem rækkefølgerne var statistisk pålidelig.

Asymmetrier i præcision som resultat af præsentationsrækkefølge er veldokumenteret for både dyr (Hienz et al. 1981, 1996) og spædbørn (Polka and Werker 1994; Polka og Bohn 1996, 2003), når det gælder visse slags lyde. I dette tilfælde skyldes asymmetrien derfor højst sandsynligt medfødte biaser i pattedyrs høreevne, der favoriserer lyde med større overlap mellem visse akustiske frekvenser (se Polka og Bohn 2011 for nærmere redegørelse og diskussion).

Det er dog interessant, at den observerede asymmetri også følger et andet mønster. Den ene stavelsesstimulus er faktisk et virkeligt ord: [dɔt] (*dot*) betyder 'punktum' eller 'prik' og er et relativt hyppigt ord.⁴ Til sammenligning er [dʌt] blot en meningsløs stavelse.⁵ Antages det, at de danske deltagere kender ordet *dot*, danner asymmetrien faktisk mønster efter forskellen i ordstatus: Når ændringen går fra virkeligt ord til meningsløs stavelse (fra *dot* til *dut*), svarer de halvdelen af tiden, at stimuliene er det samme, og den anden halvdel af tiden svarer de, at de er forskellige (50,5 % gennemsnitlig præcisionsrate). Når rækkefølgen modsat går fra meningsløs stavelse til virkeligt ord (*dut* til *dot*), er deltagerne markant mere sikre på, at der er forskel (69,2 % præcisionsrate).

Pointen er ikke, at dette er en bedre fortolkning af Polka og Bohns (2012) resultater. Pointen er, at hvis man ikke kontrollerer for stimuliernes ordstatus, kan leksikalsk orienterede fortolkninger være lige så gyldige som præleksikalske fortolkninger.

Eger og Bohn (2015) er et godt eksempel på et diskriminationsstudie, der kontrollerer for ordstatus. De undersøgte danskeres opfattelse af engelsk stavelsesfinalt [s] og [z] – samme kontrast som Trapp og Bohn (2000), blot med diskrimination i stedet for identifikation. Eger og Bohns (2015) stimuli bestod af nonsensordene [vis] vs. [viz] og [vi:s] vs. [vi:z], indtalt af en engelsk modersmålstaler. For hver kontrast var

4 Ordfrekvens for *dot* i forekomster per millioner ord: 16,6 ifølge SUBTLEX-UK-databasen (van Heuven et al. 2014).

5 *dut* er faktisk også et virkeligt ord, som refererer til en speciel slags hat, "Dut, n." (Oxford English Dictionary). Det har en ordfrekvens på 0,116 forekomster per millioner ord ifølge SUBTLEX-UK-databasen (van Heuven et al. 2014). Dette ord er dog så obskurt, at det foremøgentlig vil opfattes som et nonsensord af såvel danske som engelske modersmålstalere.

der så et kontinuum, f.eks. fra [vis] til [viz] (ligesom i Ganong 1980; se afsnit 2.1). Ligesom i Polka og Bohn (2011) hørte deltagerne flere stavelser og skulle svare på, om de var ens eller forskellige. Resultaterne viste, at danskerne i studiet overordnet set benyttede sig af de samme akustiske signaler som engelske modersmålstalere til at vurdere forskellen på stavelserne (dvs. vokallængde og frikativstemthed). Danskerne var dog ikke nær så konsistente som modersmålslytterne, og resultaterne peger på stor individuel variation i opfattelsen af de akustiske signaler.

Diskrimination, især som testen udføres i Eger og Bohn (2015), hvor der udelukkende bruges nonsensord, er den test, der kommer tættest på at isolere præleksikalsk perception fra ordgenkendelse og skriftsproglig processering. Hvis alle stimuli er nonsensord, minimerer testen indblanding fra leksikon, således at lytteren kun kan udvinde en overfladeform. Og fordi testen ikke involverer nogen skriftlig repræsentation af stimuliene, som heller ikke har en ortografisk form i deltageres leksikon, da der er tale om nonsensord, reduceres sandsynligheden for, at deltageres læseprocesser eller forståelse for sammenhænge mellem lyde og bogstaver påvirker resultaterne direkte.

Testen har til gengæld lav økologisk validitet. En test er økologisk valid, hvis dens resultater er generaliserbare til den virkelige verden (Orne 1962; Kihlstrom 2021). Jo mere kunstig og unaturlig en testopgave er, desto mindre belyser dens resultater den virkelige verden. Diskrimination er en meget kunstig opgave – lyttere sammenligner normalt ikke flere på hinanden følgende stavelser for at vurdere, om de er ens eller forskellige, men denne opgave beder dem eksplicit gøre dette. Denne processuelle forskel fra normal taleopfattelse gør det mindre tydeligt, hvordan resultater fra diskriminationstest skal fortolkes i forhold til præleksikalsk perception. Hvad siger Eger og Bohns (2015) resultater for eksempel om, hvordan deltagerne opfatter *enten* [s] *eller* [z] i normal taleopfattelse?

4 KAN MAN DESIGNE EN BEDRE TEST?

Kan man designe en test, der på én og samme tid ekskluderer ordgenkendelse, er fri for ortografisk interferens og er økologisk valid? En mulig kandidat er ordlæringseksperimenter uden ortografi. Her gennemgår deltagerne en kort læringsfase inden testen, hvor de lærer at associere visse nonsensord med visse billeder. Zamuner et al. (2016) lærte således

deres deltagere (engelske modersmålstalere) at associere engelsklydende nonsensord såsom [kɛl] og [vʊp] med tegnede fiktive dyr. I testfasen hørte deltagerne de nylærte ord, samtidigt med at de så hvert dyr; men denne gang blev ordene nogle gange fejludtalt af oplæseren. For eksempel kunne [kɛl] blive udtalt som [zɛl] og [vʊp] som [tʊp]. Deltagerne skulle så indikere, om billedet matchede stimulusen. Hvis deltagerne har lært ordene ordentligt, vil de kunne identificere fejludtalelser af ordene pålideligt.

Zamuner et al. (2016) foretager eksperimentet med engelske modersmålstalere, men det eksperimentelle design kunne med fordel overføres til andetsproglørnere. Dette ville faktisk være endnu mere økologisk validt, eftersom andetsproglørnere ofte skal lære nye ord. Således kunne man for eksempel undersøge danskeres indlæring af nonsensord med engelsk [s]–[z] eller britisk engelsk [v]–[ʌ].

Eksperimentet, som det ser ud i Zamuner et al. (2016), kan lægge op til en tolkning af præleksikalsk perception, da testen bruger nonsensord, der således ikke har en underliggende form. Dette bliver særligt tydeligt med lørnere. For eksempel kunne danskere lære engelsklydende [s]–[z]-nonsensord. Hvis deltagerne lærer ordene fra denne kontrast og kan registrere fejludtalelser af ord med begge lyde i den efterfølgende test, vil man have evidens for, at deltagerne kunne adskille lydene under præleksikalsk perception. Læringen forudsætter nemlig, at deltagerne i første omgang kunne høre forskel på ordenes auditive former, da det er den eneste information, deltagerne får om ordenes form. Hvis deltagerne derimod ikke lærer [s]–[z]-ordene, har man evidens for, at de ikke kunne høre forskel på deres auditive former.

Denne test er mere økologisk valid, fjerner skriftsproglig processering fra proceduren, og selvom selve læringen er leksikalsk, tillader testens design forskere at generalisere om, hvordan deltageres præleksikalske perception så ud efter endt læring. Til gengæld er testen mere omstændelig end de typiske test i andetsprogsfonologien. Det ville være interessant at sammenligne resultater fra sådan en test med resultater fra identifikationstest og diskriminationstest for at se, om testenes resultater stemmer overens. Hvis de tre testtyper giver lignende resultater, kunne det tolkes som evidens for, at ortografiske og andre leksikalske effekter i identifikationstests og diskriminationstests ikke er så fremherskende,

som man kunne frygte. Hvis ordlæringstesten derimod giver resultater, der afviger fra de resultater, der opnås med identifikationstests og diskriminationstests på en måde, der giver indsigt i ortografiske og andre leksikalske effekter, kan dette bruges til at blive klogere på, hvordan ortografiske og andre leksikalske effekter spiller ind i identifikationstests og diskriminationstests. Dette kan bruges til at udvikle en bedre testpraksis, hvor man i højere grad tager højde for ortografiske og andre leksikalske effekter.

5 KONKLUSION

Denne artikel har argumenteret for, at hvis man vil generalisere om præleksikalsk perception, må man isolere denne proces fra øvrige lingvistiske processer såsom ordgenkendelse og skriftsproglig processering. Men nogle af de mest udbredte fonologiske test formår ikke at adskille processerne, og mange andetsprogsfonologiske undersøgelser generaliserer derved om præleksikalsk perception på baggrund af data, der ikke utvetydigt måler præleksikalsk perception. I kontrastidentifikation præsenteres deltagerne ofte for virkelige ord, og deltagerne svarer ofte med skriftlige repræsentationer. I identifikation af lydinventarer bruges ofte meningsløse stavelser, men denne slags test er dybt afhængig af anvendelsen af bogstaver eller bogstavsekvenser til at identificere lydene i stavelserne. I diskriminationstests kan man både reducere effekten af ordgenkendelse og skriftsproglig processering, men da testen kræver, at deltagerne husker på flere stimuli ad gangen, er dens økologisk validitet lavere end identifikationstestenes. Der er således ikke én almen anvendt test, der formår at isolere præleksikalsk perception på en økologisk valid måde, selvom det dominerende paradigme i andetsprogsfonologien kredser om denne sprogproces.

Det vil gavne andetsprogsfonologien som anvendt disciplin at inddrage bredere perspektiver i deres overvejelser om, hvilke sprogprocesser der forårsager hvilke resultater. Når Trapp og Bohn (2000) for eksempel træner danskere i at identificere engelsk *bus* og *buzz* med skriftlige svarmuligheder, er det ikke tilstrækkeligt kun at overveje en præleksikalsk perceptionsforklaring på eventuel læring. Det må også overvejes, om ordgenkendelse og skriftsproglig processering har haft en indvirkning, især når læringen generaliseres til nye lyd kontekster såsom *sip* og *zip*.

På kort sigt kan inddragelsen af sådanne overvejelser forhindre, at nye empiriske fund potentielt bliver fejlfortolket som værende udelukkende præleksikalsk misperception. På længere sigt kan en sådan udvidelse af rammerne for fortolkning af empiriske resultater lede til en større konvergens mellem andetsprogsfonologien og den almene fonologis modeller over sprogprocessering.

Camilla Søballe Horslund, adjunkt
Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet
camillashm@ikl.aau.dk

Jonas Villumsen, ph.d.-studerende
Afdeling for Engelsk, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus
Universitet
jv@cc.au.dk

LITTERATUR

- Best, C.T. 1995. A Direct Realist View of Cross-language Speech Perception. W. Strange (red.), *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross-Language Research*, 171–204. Timonium, MD: York Press.
- Best, C.T. & M.D. Tyler. 2007. Nonnative and Second-Language Speech Perception: Commonalities and Complementarities. M.J. Munro & O.-S. Bohn (red.), *Language Experience in Second Language Speech Learning: In Honor of James Emil Flege*, 13–34. Amsterdam: John Benjamins.
- Boersma, P. 2011. A Programme for Bidirectional Phonology and Phonetics and Their Acquisition and Evolution. A. Benz & J. Mattausch (red.), *Linguistik Aktuell/Linguistics Today* (180), 33–72. Amsterdam: John Benjamins. DOI:10.1075/la.180.02boe.
- Boersma, P. 2012. Modelling Phonological Category Learning. A.C. Cohn, C. Fougerson, & M.K. Huffman (red.), *The Oxford Handbook of Laboratory Phonology*, 207–218. Oxford: Oxford University Press.
- Bohn, O.-S. & R.L. Bundgaard-Nielsen. 2008. Second Language Speech Learning with Diverse Inputs. T. Piske & M. Young-Scholten (red.), *Input Matters in SLA*, 207–218. Bristol: Multilingual Matters.

- Bohn, O.-S. & A.K. Steinlen. 2003. Consonantal Context Affects Cross-Language Perception of Vowels. M.-J. Solé (red.), *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences* (ICPhS, Barcelona August 3-9).
- Bradlow, A.R., D.B. Pisoni, R. Akahane-Yamada & Y. Tohkura. 1997. Training Japanese Listeners to Identify English /r/ and /l/: IV. Some Effects of Perceptual Learning on Speech Production. *The Journal of the Acoustical Society of America* 101(4), 2299–2310. DOI:10.1121/1.418276.
- Chomsky, N. & M. Halle. 1968. *The Sound Pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Cole, J. & J.I. Hualde. 2011. Underlying Rrepresentations. M. van Oostendorp m.fl. (red.), *The Blackwell Companion to Phonology*, 1–26. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Coltheart, M. m.fl.. 1993. Models of Reading Aloud: Dual-Route and Parallel-Distributed-Processing Approaches. *Psychological Review* 100(4), 589–608. DOI:10.1037/0033-295X.100.4.589.
- Coltheart, M. m.fl. 2001. DRC: A Dual Route Cascaded Model of Visual Word Recognition and Reading Aloud. *Psychological Review* 108(1), 204–256. DOI:10.1037/0033-295X.108.1.204.
- Connine, C. m.fl. (1990). Word familiarity and frequency in visual and auditory word recognition. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 16(6), 1084–1096. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.16.6.1084>.
- Connine, C.M., D. Titone & J. Wang. 1993. Auditory Word Recognition: Extrinsic and Intrinsic Effects of Word Frequency. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 19(1), 81–94. DOI: 10.1037/0278-7393.19.1.81.
- Crystal, D. 2008. Two Thousand Million? *English Today* 24(1), 3–6. DOI: 10.1017/S0266078408000023.
- Derwing, T.M. & M.J. Munro. 2005. Second Language Accent and Pronunciation Teaching: A Research-Based Approach. *TESOL Quarterly* 39(3), 379–397. <https://doi.org/10.2307/3588486>.
- Díaz, B. m.fl. 2012. Individual Differences in Late Bilinguals' L2 Phonological Processes: From Acoustic-Phonetic Analysis to Lexical Access. *Learning and Individual Differences* 22(6), 680–689. DOI: 10.1016/j.lindif.2012.05.005.
- “Dut, n.” n.d. *OED Online*. Oxford University Press (tilgæet 19. december 2022). <http://www.oed.com/view/Entry/64799089>.

- Eger, N.A. & O.-S. Bohn. 2015. Picking up the Cues to a New Consonant Contrast: Danish Learners' Production and Perception of English Word-Final /s/-/z/. *Proceedings of the 18th International Congress of Phonetic Sciences*. Glasgow: University of Glasgow.
- Elbro, C. 2005. *Literacy Acquisition in Danish: A Deep Orthography in Cross-Linguistic Light*. Routledge. DOI: 10.4324/9780203824719-9.
- Escudero, P., R. Hayes-Harb & H. Mitterer. 2008. Novel Second-Language Words and Asymmetric Lexical Access. *Journal of Phonetics* 36(2), 345–360. DOI: 10.1016/j.wocn.2007.11.002.
- Escudero, P., E. Simon & K.E. Mulak. 2014. Learning Words in a New Language: Orthography Doesn't Always Help. *Bilingualism: Language and Cognition* 17(2), 384–395. DOI: 10.1017/S1366728913000436.
- Faris, M.M., C.T. Best & M.D. Tyler. 2018. Discrimination of uncatagorised non-native vowel contrasts is modulated by perceived overlap with native phonological categories. *Journal of Phonetics* 70, 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wocn.2018.05.003>.
- Flege, J.E. 1995. Second Language Speech Learning: Theory, Findings, and Problems. Winifred Strange (red.), *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross-Language Research*, 233–277. Timonium, MD: York Press.
- Flege, J.E., O.-S. Bohn & S. Jang. 1997. Effects of experience on non-native speakers' production and perception of English vowels. *Journal of Phonetics*, 25(4), 437–470. DOI: <https://doi.org/10.1006/jpho.1997.0052>
- Flege, J.E. & O.-S. Bohn. 2021. The Revised Speech Learning Model (SLM-r). Ratreay Wayland (red.), *Second Language Speech Learning: Theoretical and Empirical Progress*, 3–83. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108886901.002.
- Flege, J.E. & W. Eefting. 1988. Imitation of a VOT Continuum by Native Speakers of English and Spanish: Evidence for Phonetic Category Formation. *The Journal of the Acoustical Society of America* 83(2), 729–740. DOI: 10.1121/1.396115.
- Flege, J.E., M.J. Munro & I.R.A. MacKay. 1995. Factors Affecting Strength of Perceived Foreign Accent in a Second Language. *The Journal of the Acoustical Society of America* 97(5), 3125–3134. DOI: 10.1121/1.413041.
- Ganong, W.F. 1980. Phonetic Categorization in Auditory Word Perception. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 6(1). 110. DOI: 10.1037/0096-1523.6.1.110.

- Gianakas, S.P. & M. Winn. 2016. Exploiting the Ganong Effect to Probe for Phonetic Uncertainty Resulting from Hearing Loss. *The Journal of the Acoustical Society of America* 140(4), 3440–3441. DOI: 10.1121/1.4971092.
- Gunther, F.H. 1994. A Neural Network Model of Speech Acquisition and Motor Equivalent Speech Production. *Biological Cybernetics* 72(1), 43–53. DOI: 10.1007/BF00206237.
- Gussenhoven, C. & A. (Ton) Broeders. 1976. *The Pronunciation of English*. Groningen: Wolters-Noordhoff-Longman.
- van Heuven, W.J. B. m.fl. 2014. Subtlex-UK: A New and Improved Word Frequency Database for British English. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 67(6), 1176–1190. DOI: 10.1080/17470218.2013.850521.
- Hickok, G. 2014. The Architecture of Speech Production and the Role of the Phoneme in Speech Processing. *Language, Cognition and Neuroscience* 29(1), 2–20. DOI: 10.1080/01690965.2013.834370.
- Hienz, R.D., C.M. Aleszczyk & B.J. May. 1996. Vowel discrimination in cats: Acquisition, effects of stimulus level, and performance in noise. *The Journal of the Acoustical Society of America* 99(6), 3656–3668. DOI: <https://doi.org/10.1121/1.414980>.
- Hienz, R.D., M.B. Sachs & J.M. Sinnott. 1981. Discrimination of steady-state vowels by blackbirds and pigeons. *The Journal of the Acoustical Society of America* 70(3), 699–706. DOI: <https://doi.org/10.1121/1.386933>.
- Horslund, C.S. & O.-S. Bohn. 2022. Assimilation Patterns Predict L2 Identification Accuracy of English Initial Consonants. *Journal of Second Language Pronunciation*, September. DOI: 10.1075/jslp.21024.hor.
- Juul, H. 2010. K-a-tt-e-p-i-n-er. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 39, 10–32. DOI: 10.7146/nys.v39i39.13528.
- Katz, L. & R. Frost. 1992. The Reading Process Is Different for Different Orthographies: The Orthographic Depth Hypothesis. *Advances in Psychology* (94), 67–84. DOI: 10.1016/S0166-4115(08)62789-2.
- Kihlstrom, J.F. 2021. Ecological Validity and ‘Ecological Validity’. *Perspectives on Psychological Science* 16(2), 466–471. DOI: 10.1177/1745691620966791.
- Lively, S.E., J.S. Logan & D.B. Pisoni. 1993. Training Japanese Listeners to Identify English /r/ and /l/: II. The Role of Phonetic Environment and Talker Variability in Learning New Perceptual Categories. *The Journal of the Acoustical Society of America* 94(3), 1242–1255. DOI: 10.1121/1.408177.

- Lively, S.E. m.fl. 1994. Training Japanese Listeners to Identify English /r/ and /l/: III. Long-term Retention of New Phonetic Categories. *The Journal of the Acoustical Society of America* 96(4), 2076–87. DOI: 10.1121/1.410149.
- Logan, J.S., S.E. Lively & D.B. Pisoni. 1991. Training Japanese Listeners to Identify English /r/ and /l/: A First Report. *The Journal of the Acoustical Society of America* 89(2), 874–86. DOI: 10.1121/1.1894649.
- McClelland, J.L., & J.L. Elman. 1986. The TRACE Model of Speech Perception. *Cognitive Psychology* 18(1), 1–86. DOI: 10.1016/0010-0285(86)90015-0.
- Norris, D. 1994. Shortlist: A Connectionist Model of Continuous Speech Recognition. *Cognition* 52(3), 189–234. DOI: 10.1016/0010-0277(94)90043-4.
- Norris, D. & J.M. McQueen. 2008. Shortlist B: A Bayesian Model of Continuous Speech Recognition. *Psychological Review* 115(2), 357–395. DOI: 10.1037/0033-295X.115.2.357.
- Orne, M.T. 1962. On the Social Psychology of the Psychological Experiment: With Particular Reference to Demand Characteristics and Their Implications. *American Psychologist* 17, 776–783. DOI: 10.1037/h0043424.
- Perre, L. m.fl. 2009. Orthographic Effects in Spoken Language: On-Line Activation or Phonological Restructuring? *Brain Research* 1275 (June), 73–80. DOI: 10.1016/j.brainres.2009.04.018.
- Polka, L. & O.-S. Bohn. 1996. A cross-language comparison of vowel perception in English-learning and German-learning infants. *The Journal of the Acoustical Society of America* 100(1), 577–592. DOI: <https://doi.org/10.1121/1.415884>.
- Polka, L. & O.-S. Bohn. 2003. Asymmetries in vowel perception. *Speech Communication* 41(1), 221–231. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0167-6393\(02\)00105-X](https://doi.org/10.1016/S0167-6393(02)00105-X).
- Polka, L. & O.-S. Bohn. 2011. Natural Referent Vowel (NRV) Framework: An Emerging View of Early Phonetic Development. *Journal of Phonetics* 39(4), 467–78. DOI: 10.1016/j.wocn.2010.08.007.
- Polka, L. & J.F. Werker. 1994. Developmental changes in perception of nonnative vowel contrasts. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 20(2), 421–435. DOI: <https://doi.org/10.1037/0096-1523.20.2.421>.
- Prince, A. & P. Smolensky. 2004. *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. John Wiley & Sons.
- Proverbio, A.M. & R. Adorni. 2008. Orthographic familiarity, phonological legality and number of orthographic neighbours affect the onset of ERP lexical effects. *Behavioral and Brain Functions* 4(27). DOI: <https://doi.org/10.1186/1744-9081-4-27>

- Ridley, D.R., L.G. Ridley & C.B. Walker. 1999. English Letter Frequencies as Found in Whissell's Parsimonious Sampling of English Words. *Perceptual and Motor Skills* 88(2), 607–614. DOI: <https://doi-org.zorac.aub.aau.dk/10.2466/pms.1999.88.2.607>
- Sakai, M. & C. Moorman. 2017. Can perception training improve the production of second language phonemes? A meta-analytic review of 25 years of perception training research. *Applied Psycholinguistics* 39(1), 1–38. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0142716417000418>.
- Sheldon, A. & W. Strange. 1982. The Acquisition of /r/ and /l/ by Japanese Learners of English: Evidence That Speech Production Can Precede Speech Perception. *Applied Psycholinguistics* 3(3), 243–261. DOI: [10.1017/S0142716400001417](https://doi.org/10.1017/S0142716400001417).
- Trapp, N. L. & O.-S. Bohn. 2000. Training Danish Listeners to Identify English Word-Final /s/ and /z/: Generalization of Training and Its Effect on Production Accuracy. A. James & J. Leather (red.), *New Sounds 2000: Fourth International Symposium on the Acquisition of Second-Language Speech*, 343–350. University of Klagenfurt.
- Tyler, M.D. m.fl. 2014. Perceptual Assimilation and Discrimination of Non-Native Vowel Contrasts. *Phonetica* 71(1), 4–21. DOI: [10.1159/000356237](https://doi.org/10.1159/000356237).
- Zamuner, T.S. m.fl. 2016. Spoken Word Recognition of Novel Words, Either Produced or Only Heard During Learning. *Journal of Memory and Language* 89 (August), 55–67. DOI: [10.1016/j.jml.2015.10.003](https://doi.org/10.1016/j.jml.2015.10.003).
- Zeguers, M.H.T. m.fl. 2014. Time Course Analyses of Orthographic and Phonological Priming Effects During Word Recognition in a Transparent Orthography. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 67(10), 1925–1943. DOI: [10.1080/17470218.2013.879192](https://doi.org/10.1080/17470218.2013.879192).
- Ziegler, J.C., L. Ferrand, & M. Montant. 2004. Visual Phonology: The Effects of Orthographic Consistency on Different Auditory Word Recognition Tasks. *Memory & Cognition* 32(5), 732–741. DOI: [10.3758/BF03195863](https://doi.org/10.3758/BF03195863).
- Ziegler, J.C., A. Petrova, & L. Ferrand. 2008. Feedback Consistency Effects in Visual and Auditory Word Recognition: Where Do We Stand After More Than a Decade? *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 34(3), 643–661. DOI: [10.1037/0278-7393.34.3.643](https://doi.org/10.1037/0278-7393.34.3.643).

Anmeldelse af *Dansk Sproghistorie 6. Forfatternes dansk*

Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,
hovedredaktør Ebba Hjorth, Aarhus Universitetsforlag,
2022, 412 sider

MARKUS FLORIS CHRISTENSEN & KAROLINE KÜHL

INDLEDNING

Det sidste i rækken af de seks bind, som udgør *Dansk Sproghistorie*, har fået titlen *Forfatternes dansk* og består af kapitlerne 20. *Sprog og stil* (kapitel 20 i den fortløbende nummerering i Sproghistoriens forskellige bind) og *Forfattersprog* (kapitel 21). I kapitel 20 fremsættes indledningsvist en generel beskrivelse af stilidealer og stilforskydninger fra middelalderen og frem til nutiden. Dette følges op af et afsnit om talesprogets gengivelse i skrevne tekster, og kapitlet afsluttes med en beskrivelse af, hvordan danske oversættelser af betydningsfulde fremmedsprogede værker har påvirket det danske ordforråd. I kapitel 21 kastes der lys over måden, hvorpå 20 danske forfattere fra Anders Sørensen Vedel og frem til Klaus Rifbjerg har arbejdet med sprog og stil i deres værker.

Bindet er som helhed vurderet et vellykket sprog- og litteraturhistorisk værk, som gennem mange fine illustrationer og træffende eksempler både fremstår appellerende for den alment interesserede læser samt velegnet til selvstudie og undervisningsbrug. Redaktørerne har gennemført et grundigt arbejde i forhold til at henvise til andre bind i rækken, hvilket kæder *Forfatternes dansk* godt sammen med serien som sådan, og i det hele taget bærer bindet præg af en prisværdig redaktionel omhu. Endvidere er det værd at fremhæve det omfattende ekstrap materiale, som foreligger på hjemmesiden <http://www.danisksproghistorie.dk>. Her kan man opspore yderligere tekstmateriale fra de enkelte forfatterskaber og få uddybet bestemte sproglige træk, fx ”Tegnsætning og ytringsgrænse i Vedels Saxooversættelse”.

Alt dette bevirker, at *Forfatternes dansk* er at betragte som et vær-

difuldt bidrag til dansk litteraturhistorie gennem sit særlige fokus på sprog og stil. Kapitlernes kombination af sprog- og litteraturhistorie er enestående i dansk litteraturhistoriografi, som gennem tiden altovervejende har været præget af idé- og socialhistoriske belynings- og forklaringsrammer. Hvis man fx sammenligner *Forfatternes dansk* med den seneste større anlagte litteraturhistorie, nemlig fembindsværket *Dansk litteraturs historie* (2006-2009), bliver det tydeligt, hvad bind 6 af Sprog-historien kan bidrage med: en gennemgribende tekstnærhed og sproglig lydhørhed, som forankrer forståelsen af forfatterskaberne i deres egne poetologiske praksisser og mere eller mindre bevidste stilistiske formforvandlinger i og af det danske sprog. Hvor *Dansk litteraturs historie* giver forrang til de kulturelle og samfundsmæssige forandringer, som betinger litteraturens former og temaer, udmærker *Forfatternes dansk* sig ved at stille helt skarpt på litteraturen og dens særsproglige elementer, herunder blandt andet nydannede sammensætninger, syntaktiske normbrud og retoriske figurationer af forskellig karakter. Derigennem bliver litteraturhistorien funderet i det, som litteraturen i sin grund består af: sproget og dets kommen til udtryk som skrift og stil på papiret. Det er opløftende og oplysende i en samtid, der indimellem synes mere optaget af alle de forhold, som ligger udenfor den litterære tekst og det litterære sprog i sig selv. Med *Forfatternes dansk* kan studerende, undervisere og alment interesserede læsere få detaljeret indblik i de udvalgte forfatters særegne måde at gestalte sproget på, og derigennem er værket værd at fremhæve som et vægtigt og fagligt både tiltrængt og forfriskende indslag i det 21. århundredes litteraturhistoriografi.

Som læser spørger man imidlertid sig selv, hvad skæringsåret og udvalgskriterierne er for *Forfatternes dansk*. Forfattergennemgangen slutter ved Klaus Rifbjerg, der ganske vist udgav bøger helt frem til 2010'erne, men det virker stadig påfaldende, at man ikke har taget andre og mere samtidige forfattere med i bogens andet kapitel. Kort sagt: Hvad med perioden fra ca. 1960 og frem? Det skorter ikke på yderst sprog- og stilbevidste forfattere i den senmoderne litteratur (Inger Christensen, Klaus Høeck, Dan Turell, Søren Ulrik Thomsen, Helle Helle, Solvej Balle, Peter Adolphsen, Lars Skinnebach m.fl.), og det kunne have været interessant at få udfoldet, hvordan eksempelvis Helle Helle bygger videre på Herman Bangs sceniske fremstilling. Hermed nærmer vi os

også et af de andre prekære forhold, når det kommer til bogens valg af forfatterskaber, nemlig kønsspørgsmålet. Som der gøres opmærksom på i DSL's nyhedsbrev, nr. 18, har det vakt undren, at der kun optræder to kvinder – Leonora Christina og Karen Blixen – på listen over gennemgåede forfattere. I en tid, hvor kanondebatten for alvor er blusset op igen efter Informations forsøg på at lave en ny litteraturkanon udelukkende med kvinder, er det besynderligt, at man ikke har sikret en mere ligelig fordeling i repræsentationen af kønnene. Ikke udelukkende af hensyn til repræsentativiteten, men også af hensyn til den litterære kvalitet. Hvor er Inger Christensen – det 20. århundredes måske største danske digter – på listen over gennemgåede digtere? Og kan man virkelig udelade Tove Ditlevsen i kortlægningen af ”*Forfatternes dansk*” i det 20. århundrede?

De 20 forfattere er, som redaktionen har gjort opmærksom på, udvalgt efter en rundspørge blandt undervisere og forskere, men spørgsmålet er, om redaktørerne skulle have genovervejet listen og udvælgelsespraksissen, da resultaterne af rundspørgen forelå. Det er givet, at fx historikeren Ole Malling og hans fortællinger har haft en stofmæssig indflydelse på en række forfattere i det 19. århundredes litteratur, men er han som *forfatter* vigtigere at få med end den samtidige Jens Baggesen eller Tove Ditlevsen eller Inger Christensen i det 20 århundrede? Det kunne i den sammenhæng også have været frugtbart at anføre nogle metodiske overvejelser i forordet eller et indledende kapitel. Det er åbenlyst, at bindet baserer sig på en diakron metodik, der undersøger en række nedslag i den danske litteraturhistorie, men der foreligger ikke nogen refleksion over baggrunden for udvalget af disse nedslag, ligesom man efterspørger, hvorvidt gennemgangen skal belyse en udviklingslinje i ”forfatternes dansk”, eller om der alene er tale om enkeltstående læsninger og karakteristikker. Med andre ord: Hvilken historieopfattelse ligger til grund for værket? Skal gennemgangen tegne en sammenhængende linje i den sprogligt funderede danske litteraturhistorie, eller skal de enkelte forfatterskabskarakteristikker læses som sådan? Det er alt sammen spørgsmål, det kunne have været givtigt at reflektere over.

Forfatterne til denne anmeldelse har læst i 6. bind af Dansk Sprog-historie med forskellige faglige øjne – sprogvidenskabelige på den ene

side og litteratur- og kulturvidenskabelige på den anden. I det følgende anmeldes kapitel 20 og 21 i kronologisk rækkefølge.

Inden sproghistorien giver sig i kast med en gennemgang af de 20 forfattere, indledes bogen med afsnittet *Sprog og stil*, der indeholder fire afsnit, som hver især nærmer sig disse emner på forskellig måde. Første kapitel, *Stilidealer og stilforskydning*, skrevet af Torben Jelsbak, er en grundig gennemgang af stilistiske træk fra middelalderens danske lovttekster og frem til nutiden med fokus på de forskydninger, der sker undervejs. Jelsbak sætter sin gennemgang i relation til den generelle samfundsudvikling: ”Historien om sprogets stilistiske udvikling kan på den måde også fortælle en hel del om det samfund, som sproget har fundet anvendelse i, ligesom det reflekterer de sociale, kulturelle og teknologiske forandringer, som har skabt den verden, vi lever i” (s.12). Dette lykkes og formår derved at vise stil som en spejling af samfund og kultur. Kapitlet starter passende med en indledende definition af stil – sproglige virkemidler i en tekst, både de bevidst valgte og valg præget af mere ubevidste vaner og konventioner. Det er glædeligt, at Jelsbak gennem hele afsnittet ikke blot ser på skriftsprog og litterært sprog, selvom disse traditionelt har stået i fokus, men også inkluderer talesprog (på skrift) som stiltræk og som analyseobjekt i dets eget ret. Dette fokus på talesproget kæder kapitlet sammen med de to følgende kapitler (20.2 Tale på skrift og 20.3 Talesprogsgenrer). Indledende påpeger forfatteren, at stil i litterært skriftsprog sender signaler ladet med social værdi. Her ser han en parallel til talesproget, som er stilistisk kodet ift. alder, social baggrund, geografisk oprindelse og tilhørsforhold til forskellige grupper. Overordnet er dette naturligvis rigtigt, men her indgår ikke den afgørende forskel, at der ikke nødvendigvis er samme grad af afstand mellem en taler og dennes talesprog(stræk) som mellem en skrivende person (ikke nødvendigvis en litterær forfatter) og dennes skriftlige produktion. Tekst på skrift kan redigeres og publiceres tidsforskudt i sådan en grad, at der ingen overensstemmelse som helst behøver at være mellem tekst og forfatter. Mundtlig kommunikation og selvfremsstilling er tit mere umiddelbar, idet den ofte foregår spontant, hurtigt, uden mulighed for gennemgribende efterbearbejdning og, i det mindste i samtaler, i konstant forhandling med samtalepartnere. Også i forhold til registre (skift i sprogbrug og normer i forhold til situation)

trækker Jelsbak en velkommen parallel mellem tale- og skriftsprog og påpeger, at stilforskydninger altid er en faktor, når sproget forandres over tid. Dette lægger smidigt op til kapitlets sidste afsnit, hvor gennemgangen når til nutidens kommunikation på sociale medier, og hvor skriftsprog præget af prototypiske talesprogstræk er det nye normale.

Den kronologiske gennemgang af sproglig stil og stilforskydninger starter med en beskrivelse af Jyske Lov, der ligesom de andre middelalderlige danske lovtekster bygger på den tilsyneladende simple todelte struktur af retstilfælde (udgangssituation) og retsresolution (følge) (redaktørerne har sørget for en henvisning til Britta Olrik Fredriksens grundige gennemgang af middelalderens danske lovtekster i bind 4). At afsnittet om retstilfælde og retsresolution får titlen 'Kancellistil', er nok en tand misvisende, når dette begreb ellers ofte bruges om andre og flere stilelementer i (juridiske) tekster, end der her og i de følgende afsnit henvises til. Som stilelementer diskuterer Jelsbak brugen af paratakse og hypotakse samt forvægt og bagvægt og udpeger opremser af synonyme og tautologiske udtryk som stilfigurer fra den latinske retorik. Stilelementerne i forskellig kombination eksemplificeres tydeligt i et kort, velvalgt udsnit af Jyske Lov ved brug af forskellige farver. Gennemgangen af Jyske Lovs stilelementer lægger op til et kort referat af den uforløste faglige diskussion, om middelalderens danske love er affødt af den ældre mundtlige retspraksis i Norden, eller om de genspejler tidens komplekse latinske inspirerede skriftsprog.

Gennemgangen af barokstilens elementer sætter igen baroksproget i en samfundsmæssig kontekst: Rigsmålet, den fælles og statslig kanoniserede norm for det danske sprogs rette anvendelse, er et led i en overordnet politisk bestræbelse på at samle riget og magten omkring kongen og centraladministrationen og skabe en fælles national identitet. Men rigsmålet opstår ikke ud af det blå. Det er et produkt af reformationen og bogtrykkerkunsten som et kodificerende medie. Søren Poulsen Gotlænder Judichær nævnes som en af 1600-tallets sprogrøgttere, der i hans *Prosodia Danica eller Danske Riimkunst* fra 1640'erne satte ord på den prestigeforskel mellem kultiveret og retorisk formfuldendt sprog og det ukultiverede (dialektprægede) folkelige sprog, som stadig opretholdes i dag. Anders Arrebos storværk *Hexaameron* (publiceret i 1661, en oversættelse af franske du Bartas' *La première semaine*) satte standarden

for barokstilen med sit pompøse omskrivnings- og billedsprog byggede på et væld af superlativer, sammensætninger, allegorier og lignelser. Værket, som var betalt af kongen, blev en kulturel og politisk magtmanifestation for den enevældige kongemagt. Samme kongemagt spillede Thomas Kingo op til med sine mindre kendte sekulære lejlighedsdigte, som han bl.a. skriver i anledning af begivenheder i kongehuset. Hjemmesiden indeholder en udvidelse af afsnittet om Kingo, specifikt i forhold til etableringen og iscenesættelsen af det enevældige kongedømme. Det er glædeligt, at Kingo inddrages som andet og mere end blot som salmedigteren.

I et oprør mod barokken opfordrer oplysningstiden til klarhed, mådehold og præcision, også som sproglig stil. For første gang ser vi nu i 1700-tallet en purisme, der søgte at rense modersmålet for unødvendige fremmedord. Dansk blev pensum på latinskolerne, og akademier og selskaber grundlagdes til værn om modersmålet. På trods af en sproglig patriotisme var 1700-tallets klassiske prosa europæisk inspireret af både engelsk tidsskriftprosa og fransk klassicisme. Dette afspejler især de nu nye oplysende og debatterende tidsskrifter, som med udgangspunkt i et rationalistisk verdenssyn søgte at fremstille forhold sagligt og ræsonnerende. Ludvig Holbergs populære komedier betød en videreudvikling af det danske sprog som litteratur- eller kunstsprog. Hans værk indeholder (parodier på) folkeligt, frit og dagligdagsnært sprog, som nu – om end som citater – bliver et acceptabelt litterært stilelement.

Impressionismens stilistiske kendetegn er eksemplificeret ved Herman Bangs beretning om Christiansborgs brand i 1884. Teksten er karakteriseret ved intens journalistisk indlevelse i øjeblikket, da formen består af korte sætninger og billedmættet stil karakteriseret ved mange dramatiske adjektiver. Som sådan er også den impressionistiske stil med til at nedbryde skellet mellem skrift- og talesprog. Denne udvikling fortsætter i efterkrigstiden, hvor en demokratisering af skriftkulturen med en tilsvarende opbrydning af sociale standsforskelle og magthierarkier foregår. Her får Tove Ditlevsens brede forfatterskab en velfortjent plads (selvom det er en ringe trøst for, at hun ikke har fået sit eget afsnit i bogens gennemgang af danske forfattere), og forfatteren viser tydeligt, hvordan Ditlevsens sarkasme og hendes usentimentale, kontante og hudløse stil sætter nye standarder for, hvad forfattere kan

have lov til. Jelsbak påpeger en interessant udviklingslinje fra Ditlevsens forfatterskab til nutidens forholdsvist ucensurerede deling af private forhold på internettet og den medfølgende opløsning af skellet mellem privat og offentligt. Olga Ravn, der som forfatter både udgiver litteratur i traditionel bogform og afprøver sociale mediers mere flygtige og (tilsyneladende) mere umiddelbare muligheder, er et eksempel på denne udvikling. Hendes værk er igen en eksemplificering af pointen om, at stilhistorie altid går hånd i hånd med mediehistorie, fordi medierne skaber rammer for forfatternes ageren og fornyelse og udbredelse af stil.

Kapitlet *Tale på skrift* af Simon Skovgaard Boeck omhandler talesprogets karakteristiske træk i den udstrækning, de kan afdækkes i ældre skriftlige kilder. Kapitlet er todelt: Først kommer en redegørelse og diskussion af en række kilders troværdighed i forhold til talegengivelse, dernæst følger en gennemgang af en række talesprogstræk med eksempler fra kilderne. Kapitlet som helhed mangler en motivation. Forventer vi at historisk talesprog har været anderledes end nutidens? Det er en interessant tanke, hvis det skulle have forholdt sig sådan. Men i så fald er det måske andre træk end nutidens talesprogstræk, som man skal holde udkig efter. Eller er pointen netop at vise, at talesproget viser nogle konstante træk? Man savner en indramning af dette ellers vel-skrevne kapitel.

Som kilder til historisk talegengivelse gennemgår forfatteren 1. juridiske tekster, 2. erindringslitteratur, 3. litterære tekster samt 4. normative eller didaktiske tekster, hvor rækkefølgen står for en aftagende grad af autenticitet og spontanitet. I forhold til juridiske tekster ser tingbøger, og især vidnesbyrd heri, ud til at være en ret produktiv kilde til talegengivelse. Her findes anklager, hilsner, trusler, spørgsmål, bandedord og sãmænd også skældsord på grund af vidnesbyrdets krav om dokumentarisk nøjagtighed i gengivelsen. Talegengivelse i erindringslitteratur er som regel problematisk i forhold til autenticiteten på grund af afstanden i tid samt forfatterens litterære ambitioner. Uddrag fra *Jammers Minde* viser dog en ret autentisk gengivelse af samtaler mellem Leonora Christina, hendes vogter og en karl, som er karakteriseret af selvfrydelser, gentagelser og inkvitter sat i parentes. På grund af deres gennearbejdede og til dels meget faste form ser litterære tekster ud til at være mindre leveringsdygtige i troværdig autentisk talegen-

givelse, måske med undtagelse af Holbergs komedier. Her analyserer forfatteren et uddrag fra *Jeppe fra Bierget* (en samtale mellem Nille og Jeppe og Jeppes fuldemandssnak) med gengivelse af talesproget i form af korte sætninger, afbrydelser, udråb, tiltaleord, direkte henvendelser osv. Som sidste kilde til talesprogsgengivelse gennemgås ordbøger og parlører som eksempler på normative og didaktiske tekster. Her vises en dialogsamling til skolebrug oversat fra latin til dansk fra 1600-tallet, som indeholder hverdagsagtige talesprogshandlinger, men kun få eksplicitte talesprogstræk. Det samme gælder for middelalderens bønnebøger. Først i 1900-tallet indgår talesprog som eksemplificering af ikke-normativt sprog, og først fra renæssancen får vi parlører med dialogeksempler på dansk. Her havde det været godt med et eksempel på de dialoger, som parlørerne tilbyder, og der diskuteres heller ikke, i hvilken grad parlørernes eksempelsætninger kan være en kilde til autentisk historisk talesprog. Selvom indholdet i en parlør selvfølgelig er konciperet til at blive sagt, er indholdet begrænset til en række forventelige udvekslinger, uden brug af fx skældsord, misforståelser eller indholdsmæssige sidespring. I forhold til form gengiver parlørerne ikke afbrydelser, tøvesignaler, selvrettelser, gentagelser mm. Denne anmærkning skal ikke ses som kritik af forfatterens kloge valg af kilder, men er blot med til at understrege vanskeligheden i at undersøge historisk talesprog.

Sidste afsnit i kapitlet er en gennemgang af nogle hovedtyper af talesprogstræk med eksempler fra kilderne: logisk sammenbrud, sammentrækninger især af verbalbøjninger (*blir for bliver, tar for tager*), brud på bøjningsnormer (*est for er* i Holbergs forfatterskab som et stærkt kritiseret talesprogstræk; det samme gælder for formen *brukket for brækket*, som Schandorff bruger i form af en selvrettelse for at indikere talesprog i en replik), interjektioner og parataktisk frem for hypotaktisk sætningsopbygning. Her maner forfatteren dog til forsigtighed, idet træk, der i nutiden ses som karakteristiske for talesprog, ikke nødvendigvis er det historisk (fx skelner ældre dansk ikke mellem hoved- og ledsætningsordstilling, og det 'indre at' ses i Kingos forfatterskab).

Det følgende kapitel *Talesprogsgrænser*, skrevet af Bettina Perregaard, omhandler talt sprog i fire udvalgte praksisser (middagsbordssamtalen, klasseværelsesinteraktionen, det mundtlige narrativ og begravelsesta-

len) med henblik på, hvorvidt genrene har forandret sig. Her kunne man som læser ønske at få at vide, hvordan dette kan lade sig gøre, når det foregående kapitel har vist, at talesprogsgengivelse med en vis grad af autenticitet i historiske kilder er et sjældent fund. Bettina Perregaard konstaterer i størstedelen af tilfældene en stor grad af overensstemmelse mellem de kilder, der inddrages, og nutiden (nutidig samtale ved bordet vs. en gengivelse af en middagsbordssamtale fra Henri Nathansen drama *Indenfor murene* fra 1912, nutidig optagelse af klasseværelsesinteraktion vs. erindringer om og litterær forarbejdning af skoleerfaringer fra første halvdel af det 20. århundrede, en nutidig mundtlig fortælling produceret af en teenagedreng vs. en mundtlig fortælling produceret af en ældre kvinde i 1958).

Udgangspunktet for kapitlet er en undren over, at talesprogsgenrerne kan forblive stabile, når samfundet ellers har været i rivende udvikling. Men skolen som institution har – som forfatteren selv påpeger – ikke forandret sig grundlæggende i den tidsperiode, som inddrages i kapitlet, så en forventning om, at de sproglige praksisser skulle have forandret sig helt grundlæggende, er ikke overbevisende. Med sit blik på klasseværelsesinteraktion som helhed overser forfatteren imidlertid åbenlyse stilistiske forandringer, som kunne have været indlysende at diskutere i skolesammenhæng, fx skiftet i tiltaleform (*De* vs. *du*, Hr/Fr plus efternavn vs. fornavn) og forandring i høflighedsformer (*Vil De være så venlig at vs. gider du*). Der mangler også en diskussion af de udvalgte kilder, fx den indbyggede bias i, at et skuespil med ca. 100 år på bagen sandsynligvis kun sættes op på landets scener, når det er tilstrækkeligt genkendeligt for nutidens tilskuere. Også kravene til en fungerende narrativ skal måske snarere begrundes i en velfungerende informationsstruktur end i en historisk udviklet genre (medmindre man anlægger et tværkulturelt perspektiv). Gennemgangen af genren 'begravelsestaler' er dog dybdegående og konstaterer stilforskydninger på forskellige niveauer i en sammenligning mellem taler fra omkring 1900 og taler indsamlet i 2005, med nedslag indimellem.

Sidste kapitel i den indledende del af bind 6, *Øversættelser*, skrevet af Erik Skyum-Nielsen, er en interessant, veloplagt og dannet gennemgang af øversættelser og deres (manglende) sproglige gennemslagskraft til dansk. Det fremstår overbevisende, at redaktørerne har besluttet at

inddrage oversættelser som en faktor, der påvirker og løbende har påvirket det danske sprog gennem lang tid.

Bindets anden hoveddel, ”Forfattersprog”, består af karakteristikker af 20 danske forfatters sprog og stil og skal ifølge bogens forord kaste lys over ”den indflydelse, disse forfattere har haft på samtidens sprog, og for nogles vedkommende også på eftertidens”. Generelt fremstår alle kapitlerne velskrevne og både tekstinternt og -eksternt informative, og enhver læser med interesse for forfatteres mere konkrete arbejde med sproget som materiale kan få noget ud af at læse de forskellige kapitler, der også egner sig til anvendelse i undervisningen, dog primært på universitetsniveau.

Fra det 16. til det 18. århundrede afdækkes tre centrale forfatterskaber, Anders Sørensen Vedel, Leonora Christina og Thomas Kingo. Fra det 18. århundrede er Ludvig Holberg, Johannes Ewald og Ole Malling valgt som repræsentanter for perioden. Adam Oehlenschläger, Steen Steensen Blicher, N.F.S. Grundtvig, H.C. Andersen, Søren Kierkegaard, J.P. Jacobsen og Herman Bang udgør kongerækken af forfattere fra det 19. århundrede. Endelig optræder Johannes V. Jensen, Robert Storm Petersen, Karen Blixen, Peter Seeberg, Per Højholt, Benny Andersen og Klaus Rifbjerg som hovednavnene i det 20. århundrede.

Det er Marita Akhøj Nielsen, som har forfattet de tre indledende kapitler om Vedel, Leonora Christina og Kingo, der altså tids- og periode-mæssigt strækker sig fra renæssancen til barokken. Der er i alle tre tilfælde tale om stærkt velturerede kapitler, der fremstillingsteknisk veksler ideelt mellem baggrundsinformationer og nærlæsninger af specifikke ord, vendinger og passager. Det bliver gennem Nielsens gennemgang evident, hvorfor Vedel er at betragte som en betydningsfuld fornyer og forfiner af det danske sprog. Hans stilistiske ry i eftertiden bygger på to udgivelser, oversættelsen af Saxos *Gesta Danorum* (1575) og *Hundredvisebogen* (1591) (fortalen hertil kan læses på hjemmesiden). Som Nielsen viser, udgår Vedels ordforråd fra en systematisk afsøgning af sprogets udtryksmuligheder, bl.a. gennem indsamlingen af *Nogle særligt udsøgte danske vendinger og ord*, herunder ord som ”knæfald” og ”mistrøstig” samt en række norvagismer, der ligeledes optræder i Saxo-oversættelsen. Vedel ønskede at smykke sit sprog med fortættede og gerne lidt gammeldags klingende vendinger, og samtidig var hans prosasyntaks

gennemgående overskuelig og velafbalanceret. I eftertiden blev hans Saxooversættelse en vigtig kilde for ordsprogssamlere, og Hundredvisebogen blev definerende for forståelsen af folkevisegenren. Senere fik han afgørende betydning for forfattere som Ewald, Oehlenschläger og Grundtvig, og så sent som i 1844 blev Saxo-oversættelsen genudgivet med det håb at ”Vedels sprog ved sin renhed måtte virke som modgift mod fordærvelsen af modersmålet” (s. 114).

Gennemgangen af Leonora Christinas sprog og stil fokuserer alt-overvejende på *Jammers Minde* (1674-1698; først udgivet i 1869), forfatterens omfattende levnedsskildring, der beskriver hendes 22 år i fængsel. Først i 300-året for hendes død udkom Leonora Christinas hovedværk i en videnskabelig udgave, trods hendes udbredte status som den bedste danske prosaist i 1600-tallet, og det er derfor glædeligt, at hun tildeles en plads blandt de relativt få præmoderne forfatterskaber, som Sproghistorien kaster lys over. Nielsen lægger vægt på gengivelsen af det talte sprog i *Jammers Minde*, der hænger sammen med værkets karakter af ”fængselsrindringer formet som et kammerspil med få personer på scenen ad gangen”. I romanen gør Leonora Christina flittigt brug af direkte tale og dækning, og der er mange talesprogstræk bevaret fra tiden. Endvidere skal replikkerne, som veksler mellem dansk, tysk og nedertysk, højtysk og fransk, læses som afspejlinger af de talendes sociale placering, og hendes stil bærer præg af antiteser og paralleller, men på en mere afdæmpet måde end man ellers ser det i tidens barokdigtning. Det var først i 1869, hvor *Jammers Minde* endelig udkom, at den vigtigste kilde til Leonora Christinas sprog blev kendt, og siden har værket været genstand for talrige undersøgelser og dannet udgangspunkt for kunstværker. Bl.a. fik sproget og stilen direkte indflydelse på Jacobsens *Marie Grubbe* – en kobling, man gerne havde set udfoldet yderligere i kapitlet.

I karakteristikken af Kingos sprog lægger Nielsen genremæssigt vægt på forfatterens digtning og ser nærmere på ordforråd, syntaks, stil samt hans plads i samtiden og betydning for eftertiden. I beskrivelsen af ordforrådet får vi indblik i digterens formidable nydannede sammensætninger, fx sammensatte substantiver som ”Rumpe-Visk”, ”Hunning-Liv” og ”Jammer-Aag”, ligesom der kastes lys over hans særligt karakteristiske billedskabende sammensætninger, hvor abstrakt

og konkret kobles sammen, fx "Siæle-Muur" og "Synde-Throne". Vi præsenteres for hans nyskabende samannelser, dvs. afledninger til en ordforbindelse, herunder det genialt-opsigtsvækkende "Suk-trangbrystighed", og hans kombination af dagligsprog og fagsprog, ikke mindst når han gør brug af grove gloser som "Hundsfoot" og "Snøffel". Syntaktisk fremhæves hans gennemgående gennemskuelighed, hvor det eneste brud på normalsyntaksen er slutstillingen af verbaler, og når det kommer til stilen, viser Nielsen på fornem vis, hvordan digtningen gennemtrænges af baroktræk, der skal fremkalde lidenskabelige følelser. I Kingos samtid opfattedes han som tidens største digter, og han fik betroet den store opgave at skabe en autoriseret salmebog for det dansk-norske rige. I eftertiden har Kingos salmer været konstant i brug, og særligt Grundtvig bidrog til en Kingo-renæssance i 1800-tallet.

Nielsens gennemgang af Kingos digtning er humoristisk på en lavmælt måde, og den skal fremhæves for sin eksemplariske metrikformidling. Det eneste, man som læser ønsker sig, er endnu flere eksempler fra digterens omfattende produktion, fx fra de uovertrufne Passionsalmer, men det er klart, at man ikke kan komme rundt om det hele indenfor de rammer, som er udstukket.

Fra Kingo og barokken springer vi direkte videre til 1700-tallet, oplysningen og "førromantikken", hvor Sv. Eegholm-Pedersen beskriver Holbergs forfatterskab, Flemming Lundgreen-Nielsen kaster lys over Ewalds poetik og sprog, og hvor Erik Hansen tager sig af Ole Mallings sprog og sprogholdning. Eegholm-Pedersen leverer et solidt overblik over Holbergs sproglige forudsætninger og sprogpolitik, før karakteristikken af sproget i hans egentlige skrifter træder frem, herunder med fokus på ortografi og morfologi, syntaks og ordforråd. Dernæst følger en oversigt over grundtrækkene i Holbergs prosa samt i komediesproget, før der gives en opsamling på forfatterens mere end 40-årige "utrættede virksomhed". Ifølge Eegholm-Pedersen var Holberg en såkaldt "domæne-erobrere", der vandt terræn indenfor komediegenren og den historiske og essayistiske prosa. Imidlertid fremhæves det, at Holberg ikke var den store sproglige fornyer eller mønsterdanner, når det kommer til "de enkelte elementer i det sproglige inventar". Her var Holberg stadig påvirket af gamle latinske mønstre og i ordforrådet af det romanske ordstof, som han trods gentagne bestræbelser havde svært ved at frigøre sig

fra. Eegholm-Pedersen betoner, at Holberg gav ”dansen nyt råderum og selvtilid”, og at han dermed banede vejen for den senere udvikling, ikke mindst ved at blæse nyt liv i de forskellige litterære genrer. På den måde fastholder Eegholm-Pedersen altså Holbergs epokegørende betydning, men på en måde, der er forbilledlig nuanceret.

I karakteristikken af Ewalds sprog og stil kommer Lundgreen-Nielsen rundt om forskellige stilarter på tværs af genrerne i forfatterskabet. Der fremhæves en særlig ”fornuftsbetonet Tilskuer-stil” knyttet til Sneedorfs tidsskrift, som udkom fra 1761-1763, en ”følsom prosastil”, der især kommer til udtryk i sørgespillet *Rolf Krage*, en ”engelsk romanstil og hverdagspsykologi” manifesteret i romanudkastet *Herr Panthakaks Historie* samt den store ”stilkarrussel” i *Levnet og Meeningen*, hvor Ewald folder sig ud som en mester i en forenende kollageteknik. Endelig udlægges den særlige danske ”odestil”, som Ewald giver form i et berømt digt som ”Til Sielen”. Lundgreen-Nielsens karakteristik af de mangeartede stilarter i Ewalds forfatterskab rummer både vidde og prægnans og giver et væld af gode eksempler på forfatterens sproglige nydannelser, fx gennem bruddet på normal syntaks. Imidlertid fylder spørgsmålet om Ewalds virkningshistorie og betydning for eftertiden ikke meget i afsnittet, hvilket er ærgerligt, når man tager i betragtning, at den sproglige selvreferentialitet, dvs. sprogets måde at gøre opmærksom på sig selv som sprog i digtningen på, som Ewald er blandt de første til at give form i dansk digtning, er en afgørende forudsætning for hele modernismens poetologiske program. Her kunne det have været interessant at trække nogle linjer frem i tiden – ikke blot til romantikerne, men også til fx Johannes V. Jensen eller helt frem til 1960’ernes modernisme og en digter som Per Højholt.

Erik Hansens afsnit om Ole Malling afslutter gennemgangen af digtere med rødder i det 18. århundrede, og her gives en grundig og nærlæsende gennemgang af historikerens idealer, ordforråd og stil. Det er først og fremmest værket *Store og gode Handlinger*, der står i centrum for fremstillingen, og det betones, at værket ”uden tvivl har været med til at forme eftertidens forestilling om, hvad der er værdifulde borgerdyder, og om hvordan det gode danske skriftsprog skulle se ud”. Imidlertid har værket ikke, som Hansen selv pointerer, medført en fornyelse af det danske skriftsprog, og selvom man kan spore inspiration fra Mal-

ling hos digtere som Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann og Blicher, fremstår det alligevel en kende mærkværdigt, at Malling er blevet udvalgt på bekostning af eksempelvis Jens Baggesen, hvis betydning for den danske digtning var af endnu mere vital betydning i og for det 19. århundrede. Måske kunne Malling ligefrem nævnes som et af de navne, der kunne være blevet erstattet af et kvindeligt forfatterskab, selvom det selvfølgelig også er vigtigt at få Mallings historiefortællinger med i betragtning i det sproglitteraturhistoriske forløb.

I det 19. århundrede bryder nogle af de sprogligt mest suveræne forfattere frem i dansk litteraturhistorie, og det er svært at se, hvordan et bind om "forfatternes dansk" kunne have undværet de navne, som figurerer i gennemgangen. Imidlertid *kunne* man måske have levnet plads til Thomasine Gyllembourg, Amalie Skram eller nogle af de andre signifikante kvindelige forfattere fra det moderne gennembrud, fx Olivia Levison, Erna Juel-Hansen eller Adda Ravnkilde. Blot for at nuancere kønsbilledet en anelse. Når det er sagt, er der ikke mange fingre at sætte på de afsnit som hhv. Henrik Blicher (Oehlenschläger), Henrik Ljungberg (Blicher), Flemming Lundgreen-Nielsen (Grundtvig), Laurids Kristian Fahl og Jesper Gehlert (Andersen, Kierkegaard), Nikolaj Zeuthen (Jacobsen) og Flemming Conrad (Bang) har udarbejdet.

Blicher får på overbevisende vis demonstreret, at Oehlenschlägers poetiske sprog udmærker sig ved objektivitet, konkretion og en særlig iscenesættelse af en "jævnhedens patos", og han påviser en interessant lighed mellem digterens anskueliggørende "kropssprog" (dvs. nært-sanselige) og senere tiders brug af dette register, fx hos "fjerne disciple" som Johannes V. Jensen og Rifbjerg. Dermed afdækkes nogle tekstinterne elementer i Oehlenschlägers digtning, der formentlig ikke ville have fået samme vægt og betydning i en traditionel og mere socialhistorisk orienteret litteraturhistorie. Ved at stille skarpt på Oehlenschlägers poetologiske og stilistiske særtræk historieres litteraturen indefra, hvormed der åbenbares nogle hidtil underbelyste udviklingslinjer. Tak for det!

Ljungberg skitserer den særlige "Blicherske tone" som bestående af enkelt sprog og en på en og samme tid provinsiel-dialektal og vidtløftig retorik. Desuden fremvises et godt blik for måden, hvorpå forfatteren bringer intensitetssvingninger i forholdet mellem forfatter, tekst og læser, ikke mindst gennem brugen af læserhenvendelser, der peger tilbage

på fortælleren selv. Endelig vises det, hvordan Blichers særligt sansede billedsprog stadig fremstår lyslevende i dag, fordi de er skabt af sansede erfaringer: ”hvergang Kanen gav et Slæng, og jeg rørte ved hende, var det ligesom jeg havde rørt ved en varm Kakkelovn”. Denne udhævning af Blichers glasklare og slagkraftige metaforik bidrager til at aktualisere forfatterskabet i dag, hvad der også er en af gevinsterne ved den sprogorienterede tilgang til litteraturhistorien. Samtidens sprog får nyt liv, når fortidens sprog genoplives og formidles.

I afsnittet om Grundtvig leverer Lundgreen-Nielsen en eminent karakteristik af den forfatter, som bidrager mest til udviklingen og hævdelsen af det danske sprog i det 19. århundrede. Efter en kortlægning af Grundtvigs grundlæggende sprogkundskaber får vi indsigt i hans ”selvgjorte forfatterkursus”, som indbefatter en tilegnelse af arkaiserende norrøne gloser, der senere danner baggrund for hans fordanskninger af Snorres *Heimskringla*, *Eddaen* og *Beowulf*. I et afsnit om Grundtvigs ”Lyriske genrer” får vi indsigt i hans evne til at ”smelte indhold og form sammen i fortættede billeder”, mens der også gives en kort karakteristik af den surrealistiske tendens i digtningen. Dette afsnit så man gerne udfoldet yderligere, da det især er gennem salmedigtningen, at Grundtvig udmærker sig som poetisk sprogkunstner. I stedet lægges der i kapitlet vægt på Grundtvigs ”sprogprogram”, herunder hans ophøjelse af ”det levende talte ord” overfor ”den blotte Skygge deraf paa Papiret”, og endelig præsenteres hans ideer om ”Folkehøjskolen”, der bl.a. indbefatter forestillingen om, at underviserne skal fungere som modersmålets præster og profeter for at vække og nære fædrelandskærlighed fremfor blot at ”opelske Læse-Heste eller eksaminander”. Der er ikke megen ECTS-dreven kompetencetænkning over Grundtvigs program, og undervisningsministeren opfordres hermed til at læse kapitlet.

Andersen og Kierkegaard er, som i Joakim Garffs nye roman *Solisterne*, placeret side om side som et umage, men beslægtet, makkerpar i *Forfatternes dansk*. Kapitlet om Andersen lægger vægt på hans position som ”fornyende af prosaens formsprog” og belyser forfatterskabet gennem en orienteringsmetaforik: Forfatterskabet set ”ovenfra”, ”udefra”, ”indefra”, ”herfra”. Det er et greb, som fungerer aldeles godt, fordi det skaber overskuelighed i fremstillingen og en dynamisk vekselvirkning mellem tekstuelle og kontekstuelle forhold. Andersen fremhæves for sin evne til

at fokusere på detaljen og beskrivelsen, og det antydes, at han foregriber impressionismen gennem sin sceniske fremstilling. Derudover blotlægges hans særlige dobbeltbundne form, der baserer sig på amalgamering af tale- og skriftsprog og fører til en række ”krakeleringer” i de syntaktiske sammenhænge, hvad der er med til at give hans eventyr deres helt særlige dynamik. Afsnittet ”Forfatterskabet – set herfra” er ganske kort, og man længes efter en uddybning af Andersens virkningshistorie, men det må komme med en anden gang og i et andet format, hvor pladsen tillader det.

Jesper Gehlert Nielsen, som også er den ene af to forfattere til Andersen-kapitlet, er i sektionen om Kierkegaard stillet den vanskelige opgave at karakterisere de sproglige elementer og stilistiske krumspring på tværs af forfatterskabet. Her gøres det hurtigt klart, at man er nødt til at operere med et både-og, når det kommer til Kierkegaard, fordi han bevægede sig mellem digtning og fagvidenskab og udtrykker sig i et væld af genrer, der ikke kan holdes skarpt adskilt. Disse grundtræk opsamler Nielsen under udtrykket ”Det eksistentielle teater”, der skal forstås som en fællesbetegnelse for den stadige vekslen mellem pseudonym fiktionsprosa og opbyggelige taler i eget navn, hvorigennem der udspilles forskellige eksistentielle positioner eller stadier. Dette er et yderst velvalgt udtryk i karakteriseringen af Kierkegaards forfatterpraksis, der flyder over med et væld af fiktive personer som Johannes Forførelsen, Constantin Constantius osv., der alle kan forstås som figurationer over bestemte eksistentielle livsholdninger. I forhold til Kierkegaards særegne sprog og stil lægges der vægt på hans evner udi stilbrud og sammenligninger, der bidrager til at veksle mellem begreb og billede på en måde, der vel næppe er overgået i dansk litteratur og tænkning. Spørgsmålet om, hvorvidt disse stilbrud, vulgarismer og deciderede humoristiske indslag i Kierkegaards diegese (fx ”at udsvede sig selv i en modbydelig Lummerhed”) har en dybere filosofisk betydning, besvares ikke udtømmende i denne kontekst, men i den forstand inspirerer afsnittet også til yderligere forskning, hvilket også er værd at fremhæve som en kvalitet.

Fra det moderne gennembrud udhæves Jacobsen og Bang som de primære eksponenter. Zeuthen betoner i sit kapitel om Jacobsen de både nye og gamle fortælle-måder, som gennemstrømmer forfatterskabet, og i det hele taget lægges der vægt på Jacobsen som en ”mellemand”,

dvs. som en forfatter udspændt mellem en optagethed af drømme og fantasier samt en nøgtern naturalistisk verdensanskuelse. Mellempositionen afspejles også stilistisk i forfatterskabet, hvor Jacobsen foretager en række mesterlige glidninger mellem fremstillingsformerne, hvilket Zeuthen giver opklarende teksteksempler på. Ydermere bliver den synlig gennem vekslingen mellem impressionistisk og naturalistisk stil, hvor førstnævnte er tro mod sansningens umiddelbare virkelighed og forholder sig mere passivt, mens sidstnævnte aktivt forsøger at omsætte indtrykkene i et detaljeret billede af virkeligheden. I forhold til Jacobsens ”lyriske vilje” fremhæves den gennemgående ”musikalske materialitet”, der er at spore i forfatterskabet. En særlig ”Jacobsen-specialitet” er den ”fonetiske kiasme”, fx ”bedrøvede Miner og mismodige Bryn”, hvor nominalledet består af to sideordnede mindre nominalled hver med et adjektiv og et substantiv. Zeuthen leverer en fremragende analyse af disse sprogmønstre i forfatterskabet og viser derigennem, hvori forfatterskabets særlige dragende kraft består. Man havde gerne læst mere om Jacobsens receptionshistorie både i og udenfor Danmark, men det er klart, at der er grænser for, hvor langt man kan nå omkring, når man også skal i dybden med forfatterskabets sproglige virtuositet i dets mindste bestanddele.

I et relativt kort kapitel om Herman Bang får Conrad fremhævet de vigtigste sproglige og stilistiske træk i forfatterskabet, herunder ”Bangs litteraturteori”, ”Den unge Bangs sprogbrug”, ”Bangs impressionisme”, før der anlægges et komparativt perspektiv på forfatteren, der bringer ham i dialog med Andersen, Topsøe m.fl. I lighed med karakteristikken af Jacobsen betones den impressionistiske stil, som Bang i særdeleshed bemestrer i *Ved Vejen*. Som en oversigt over rettelser fra Bangs forlægger, Andreas Schou, viser, ønskede denne at nærme Bangs impressionistiske sprog til en mere hverdagsagtig normalprosa, og Conrad gør det derigennem klart, at Bang måtte kæmpe for at få sine litterære nybrud igennem. I gennemgangen af Bangs forfatterskab savner man en karakteristisk af de sene værker, fx *Salsomme Fortællinger*, hvor Bang folder sig ud som sortromantisk gyserfortæller. Historien om den stilistiske udvikling i Bangs forfatterskab er velkendt, så det havde været forfriskende med et udblik til forfatterskabet efter år 1900.

Med kapitlet om Johs. V. Jensen bevæger vi os ind i det 20. århund-

rede, og Jensen-eksperten, Lars Handesten, giver en kort og koncis beskrivelse af de vigtigste sproglige og stilistiske elementer i forfatter-skabet. Det er især den altoverskyggende heterogenitet, herunder kombinationen af ”hårdtslående billeder og følsom sansning”, som Handesten fremhæver som karakteristisk for Jensens stil. Et af eksemplerne fortjener at komme med her: ”Der løsnedes en halv Snes daarlige Kanoner, og Kuglerne braadede ind i det tykke hærlegeme, Døden smaskede uopdraget i denne fylde”. Ifølge Handesten vælger Jensen ofte det urene og heterogene og bidrager derfor med en ny legering, der er norm- og enhedssprængende i dansk litteratur. Jensen fusionerer forskellige registre, og hans ordforråd og syntaks er ligeledes bestemt ved sammenblandinger, spring og indfald. Jensen var en ”ekstraordinær sprogbruger”, hedder det opsamlende i et af afsnittene, og det kan der næppe herske nogen som helst tvivl om. Det havde imidlertid været interessant, hvis Jensens stilistiske heterogenitet var blevet diskuteret yderligere litteraturhistorisk, for den bevidste sammenblending af stilregistre blev jo først og fremmest grundlagt af romantikerne. Var Jensen romantiker på moderne præmisser, når man ser nærmere på hans stilistiske sprog- og formbeherskelse?

Fra Jensen går turen til Robert Storm Petersen der, som Torben Jelsbak påviser, var en mester til at gengive den jævne udtale og andre variationer i datidens københavnsk, dvs. i starten af det 20. århundrede. Storm P formforvandler i sine tidlige københavnerfortællinger talesprog til skrift og gør brug af ”crossing”, der betegner en dialektal eller sociolektal grænseoverskridelse gennem brug af løsrevne ord hentet fra andre gruppers sprog. Derigennem opstår en varieret stil, der opsamler tidens talesprog på en måde, der næppe er set siden. Længere fremme i Storm Ps virke udfoldes en mere kunstfærdig skrift, og det ses bl.a. i hans berømte ”Fluer”, der kan betegnes som ”karikerede aforismer” – fx ”Livet er herligt – men intet er dog som et stort velskænket glas øl”. Som Jelsbak pointerer, er det vanskeligt at sige noget entydigt om Storm Ps betydning for dansk litteratur, selvom man kan spore en række samplinger i samtiden, fx hos Søren Ulrik Thomsen. Som læser spørger man sig selv, hvem man har udeladt på bekostning af Storm P? Fx er det påfaldende, at Tom Kristensen ikke optræder i gennemgangen over forfattere fra første halvdel af det 20. århundrede.

Karen Blixen er den anden kvinde, som tages under behandling i Sproghistorien, og Reinecke-Wilkendorff kommer efter en kortfattet oversigt over forfatterskabet rundt om Blixens særlige metodik, den danske kritik af hendes sprog, hendes skriftsprog samt spørgsmålet om påvirkning og pastiche i eftertiden. Særligt oplysende er gennemgangen af hendes skriftsprog, herunder beskrivelsen af grundelementerne i syntaksen, tekstens tempo, ordforrådet, arkaismerne, henvisningerne og citaterne. Det fremgår, at Blixen i sine karaktertegninger var ekstremt optaget af at udfolde sine sætninger, så de blev så præcise og konkrete som muligt, og at hun arbejdede uhyre grundigt med hver eneste pasus. Desuden er det interessant at læse om måden, hvorpå hun tvinger læseren ned i læsetempo gennem den høje forekomst af substantiver, adjektiver og verbaladjektiver. De mange im- og eksplicite henvisninger til verdenslitteraturen understreger hendes belæsthed og har til formål at skabe den arkaiserende prosa, hun er kendt for. Forfatteren til kapitlet får ikke klargjort Blixens humoristiske og sarkastiske impulser, hvilket er en kende ærgerligt taget hendes mange sproglige spidsfindigheder i betragtning, men ellers får man som læser et mere indgående indblik i forfatterskabets sprog og stil, end man er vant til fra diverse litteraturhistorier.

Fra Blixen bevæger vi os videre til Peter Seeberg og prosamoderismen, og her leverer Jeppe Barnwell og Anders Juhl Rasmussen en genuin indføring i forfatterskabets sprog og stiltræk. I det tidlige forfatterskab finder man et simpelt, men dog personligt, sprog i et værk som *Bipersonerne*, mens det også er muligt at registrere en bevidst fremmedgørende stil i værker som *Eftersøgningen*. Påvirkningen kommer i denne fase især fra nyere europæisk litteratur og filosofi, Nietzsche, Wittgenstein og Beckett. Fra sidstnævnte får han inspirationen til den næsten "ulitterære" stil, der gør sig gældende i de tidlige år, og som bl.a. manifesterer sig gennem den simple syntaks og de anonyme og fremmedartede personbetegnelser. Fra 1970'erne og frem sker der et stilskifte i forfatterskabet, og det bliver for alvor prægnant i *Dinosaurens sene eftermiddag*, som sætter en frigjort og detaljerig prosa i stedet for den simple og fremmedartede form. Endelig kan man i forfatterskabets sene fase finde en eksperimenterende kortprosa, som udforsker person- og tidsforhold, fx gennem prosastykker skrevet helt eller delvist i du-form.

Det er fascinerende at læse om Seebergs velfunderede overvejelser bag de forskellige valg af genrer og stiltræk, og man spørger sig selv, om nutidens forfattere opererer med den samme sprog- og stilbevidsthed.

En anden vigtig repræsentant for modernismen er Per Højholt, som Nikolaj Zeuthen præsenterer og karakteriserer på fornem vis. Der kastes lys over Højholts avancerede modulationer mellem mundtlig og lav stil samt skriftlig og høj stil, og der fremhæves forskellige gennemgående træk i forfatterskabet. Iøjnefaldende er analysen af ”M/S Nelly i Modlyd”, hvor Zeuthen udlægger de mange opsplitninger, der fører over i ord og sammensætninger, som alle er åbne i den forstand, at de kan læses som krypto-anagrammer eller reduktioner af kendte ord: ””Anatematak” (anatema, tak!)”. Op igennem 60’erne og 70’erne bliver den alternative orddannelse et vigtigt led i Højholts poetik. Her havde det været givtigt at få uddybet Højholts poetologiske-filosofiske program, sådan som det udfoldes i *Cézannes metode* (1967) og *Intethedens grimasser* (1972), men Zeuthen undlader at gå i dybden med disse tekster og fremhæver i stedet to træk i den alternative orddannelse: en ikonografisk, hvor afvigelsen fra normen sker for et efterligne det, ordet henviser til (fx ”sslipssss”), og en systemæstetisk, hvor afvigelsen motiveres gennem systemets principper. I begge henseender drejer det sig som at nedtone sprogets referentielle funktion og pege på frihed og proces i orddannelsen. Endelig opstiller Zeuthen en overskuelig oversigt over forfatterskabets faser, fra det tidlige Heretica-inspirerede forfatterskab (1949-1956) til det vilde og eksperimenterende forfatterskab (1963-1979) og frem til det sene forfatterskab (1980-2001), der byder på rendyrkelsen af både den høje stil og den talesprogsefterlignende. Afslutningsvis slås det fast, at Højholt ikke har haft nogen blivende påvirkning af det danske normalsprog, og at der ikke er nogen grund til at tro, at yngre generationer vil overtage vendingerne fra især *Gittes monologer*. Med dette kapitel er Højholts uafværgelige status som en af de største sproglige ekvilibriste i dansk litteraturhistorie ikke desto mindre blevet sikret. Forhåbentlig vil gymnasielærere fortsat undervise i Højholts poesi. Her er en vej ind.

De to sidste kapitler i *Forfatternes dansk* omhandler hhv. Benny Andersens og Klaus Rifbjerg. I afsnittet om Andersen får Thorkild Borup Jensen fremhævet digterens evne til igen og igen at aktivere en verbal

fantasiudfoldelse, der udgår fra den opfattelse, at tilværelsen er forunderlig, hvorfor den digteriske formulering også må være det. Det drejer sig for Andersen om at komme bag om og få en ny synsvinkel på det sædvanlige, og denne grundholdning kommer til udtryk i forfatterskabets mange forskydninger af faste vendinger og nydannelser ("Der er caries i tidens tand"). Andersen er, som Jensen påpeger, inspireret af børns sprog, der ifølge forfatteren baserer sig på et "frejdigt udtryksbehov", da børn ikke er trænet op i brugen af gloser på samme måde som voksne. Derigennem sker der "noget nyt med det gamle sprog", og det er samme grundlæggende sproglige nyskabelse, som digteren har til opgave at sætte i værk. Det kommer også til udtryk i Andersens sætningsbygning, der ligger tæt op ad talesprogets velplejede mønstre og skal læses som afspejlinger af den individuelle bevidstheds spontane aktivitet. Jensen peger til sidst på, at Andersen formentlig er den "flittigst citerede af de nyere hjemlige forfattere", men han kommer ikke ind på, om han har haft nogen central betydning for andre danske forfattere i nyere dansk litteratur. Det kunne være interessant at se på, om Andersen alene er en art "folkets digter", eller om han også har haft intern betydning i og for litteraturhistorien. I så fald: for hvem? Det havde man gerne set en refleksion eller to over i afsnittet.

Erik Skyum-Nielsen kaster i sidste kapitel lys over Rifbjerg som en veritabel "samtidssismograf" i dansk litteratur. Indledningsvist anføres nogle slagfærdige mødestedsmetaforer over Rifbjergs rige og rummelige sprog, bl.a. som "en heftigt larmende verbal boksearena og en livligt boblende altid veltilsmagt gryde suppe", hvormed Skyum-Nielsen lægger vægt på forfatterens evne til at krydsbefrugte et væld af stilarter og stilniveauer, diskurser, sprogtyper og nationalsprog. Overalt er hans forfatterskab sprogligt præget af rummelighed: der er ingen øvre grænse for hans intellektualiseringer, ingen nedre grænse for hans primitive platheder, ingen ydre grænse for hans brug af fagsprog og ingen indre grænse for psykologisk analyse og anvendelse af Freud-vokabular. Rifbjerg karakteriseres som en "regelbryder", der stræber efter at udvide "frihedens felt" gennem sproget. Heri består hans kulturradikale aksiom. Han gør i efterlevelsen af denne betragtningsmåde brug af et bredt sprogligt register, der kombinerer amagerkansk, slang, medicinsk fagsprog, fremmedord og lån fra reklameverdenen. I billedsproget kom-

ponerer han livfulde metaforer i og for den enkelte sætning ("tømmermænd som en polioramt narhval"), men de enkelte metaforer kan også føre hele metaforer eller kæder med sig, fx danner udtrykket "grødædere" udgangspunkt for en række grødmeter i *Den kroniske uskyld*. Skyum-Nielsen peger afslutningsvis på, at der i Rifbjergs bøger efter 2000 sker en interessant forskydning i sprogholdningen. Indoptagelsen af samtidssproget finder sted, men nu i udpræget grad med væmmelse og nedsættende værdidomme til følge. Måske blev udvidelsen af frihedens felt gennem sproget i sidste ende for meget, selv for den regelbrydende, revolutionære Rifbjerg.

Hjorth, E.; Jacobsen, B.; Jacobsen, H. G.; Jørgensen, B.; Jørgensen, M. K. (red.). 2022. *Dansk Sproghistorie 6. Forfatterens dansk*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Markus Floris Christensen, postdoc
Institut für Dänisch, Europa-Universität Flensburg
markus.christensen@uni-flensburg.de

Karoline Kühn, professor
Institut für Dänisch, Europa-Universität Flensburg
karoline.kuehl@uni-flensburg.de

Replik: Ny dansk fonetik og IPA

RUBEN SCHACHTENHAUFEN

Nina Grønnum (herefter NG) anmeldte i NyS 63 (Grønnum 2023) min bog *Ny Dansk Fonetik* (Schachtenhaufen 2022, herefter NDF). Selve indholdet af NDF omtales i anmeldelsen overvejende positivt, omend ret overfladisk. Cirka to tredjedele af NG's 22 sider lange anmeldelse er en kritik af de elementer hvor lydskriften i NDF holder sig loyalt til IPA i stedet for at følge NG's lydskriftstandard som fx kendes fra Grønnum (2005). På grund af den nye lydskrift ender NG med at være meget kritisk over for NDF.

NG's kritik af lydskriften er imidlertid baseret på fejlslutninger, forkerte præmisser og tilsidesættelse af den forskning der ligger til grund for bogen. NDF er netop udkommet i 2. udgave (Schachtenhaufen 2023a), og jeg har ikke fundet saglige eller faglige grunde til at ændre noget af det NG kritiserer ved 1. udgave. Jeg vil tilbagevise de væsentligste dele af kritikken her. Af pladshensyn kan jeg ikke gå i alle detaljer. Jeg henviser til at jeg har argumenteret for den nye lydskrift i min artikel *Utilpasset IPA* (Schachtenhaufen 2023b). På min hjemmeside har jeg desuden kommenteret detaljer i anmeldelsen som der ikke var plads til her (se Schachtenhaufen 2023c).

Når lydskriften i NDF adskiller sig fra traditionel dansk lydskrift som NG's, er det fordi den sigter efter at være 100 % loyal over for det internationale fonetiske alfabet IPA. Denne loyalitet betyder specifikt at (1) lydskriften følger alle IPA's officielle principper, vejledning og eksempler i *Handbook of the International Phonetic Association* (International Phonetic Association 1999, herefter HotIPA), (2) den indeholder kun tegn der optræder i IPA-skemaet, og (3) tegnene benyttes for den lydverdi de har i IPA-skemaet. Desuden har jeg et tillægskrav som går godt i tråd med ideen i overhovedet at bruge en international standard, og som gør lydskriften særligt velegnet for lingvister, der arbejder med mange forskellige sprog: (4) Når der indenfor ovenstående rammer er

flere forsvarlige transskriptionsmuligheder, vælges den mulighed som er mest udbredt i andre sprog; her tages især hensyn til de sprog som lingvistikstuderende med stor sandsynlighed vil støde på i løbet af studiet, såsom engelsk, tysk, fransk, svensk, norsk osv. Fx kan en diftong både skrives [aj] og [ai] m.v., men da [ai] er den mest udbredte notation internationalt, er det sådan jeg vælger at skrive i NDF frem for traditionelt [aj]. Hvad der er mest udbredt praksis, er baseret på undersøgelse af officielle IPA-beskrivelser af 146 forskellige sprog (Schachtenhaufen 2023b). Jeg sigter altså efter at udnytte de indlysende fordele der er i at beskrive af dansk udtale efter samme opskrift og notationsprincipper som studerende møder i andre sprog.

Loyaliteten over for IPA har netop de konsekvenser som NG kritiserer ved NDF's lydskrift. Når NG kritiserer lydskriften, er det altså en kritik af enten IPA, som jeg ikke er ansvarlig for, eller at jeg forholder mig loyalt til IPA, hvilket jeg står fuldstændig inde for, eller at jeg har misforstået IPA, hvilket jeg ikke mener NG argumenterer overbevisende for at jeg har. Alle uoverensstemmelserne mellem IPA og traditionel dansk lydskrift er grundigt behandlet og diskuteret i både Schachtenhaufen (2023b) og åbent gennem årene i både faglige sammenhænge og på sociale medier der er knyttet til mine hjemmesider *schwa.dk* og *udtaleordbog.dk*, som de fleste fonetikinteresserede danskere kender. NG's kritikpunkter var altså kendt på forhånd; de har ikke haft nogen effekt på lydskriften i NDF, og de har ingen effekt på hvordan jeg kommer til at bruge IPA fremover.

Herunder vil jeg komme ind på følgende:

- NDF's præmisser
- NDF's forskningsmæssige fundament
- NG's fejlslutning om bred og snæver notation i NDF/IPA
- NG's kritik af symbolvalgene i NDF
- Pædagogiske hensyn i NDF.

PRÆMISSER FOR NDF

Inden jeg kaster mig ud i at gendrive NG's kritik, bør man kende hensigten med NDF og det hul i dansk fonetiklitteratur den er tænkt til at udfylde. NDF er en introduktion til dansk fonetik og lydskrift baseret

på IPA. Nøgleordene her er *IPA* og *introduktion*. Relevansen af NG's kritik skal ses i det lys.

Det første nøgleord er *IPA*. IPA-lydskriften er den primære årsag til at jeg overhovedet har skrevet NDF, og det er omsonst når NG kritiserer IPA's principper eller argumenter for at andre hensyn skal overtrumfe. Jeg er bekendt med mindst fire videregående uddannelser der jf. fagenes studieordninger kræver undervisning i IPA, og der har siden 1999, hvor IPA med HotIPA grundigt reviderede deres principper, manglet en dansk fonetikbog baseret på de nye principper. Behovet er med årene blevet mere presserende i takt med at disse nye principper anvendes bredere, i litteratur, online resurser, lingvistiske værktøjer osv. Traditionel dansk lydskrift er baseret på Fischer-Jørgensen (1948), som er baseret på de første lidt løsere IPA-principper fra 1912 (International Phonetic Association 1912). Denne lydskrift tager altså ikke højde for 1999-opdateringen af IPA og udviklinger i internationale trends. Tværtimod har den danske tradition bevæget sig lidt i sin egen retning ved at iblande implicitte hensyn til dansk morfofonologi, specifikke fonetiske undersøgelser, Dania-tradition m.m. Det fører til at man skal igennem en lang række argumenter i stil med dem NG fremfører i NyS 63, for at forstå NG's lydskrift og dens relation til moderne IPA, og det gør den svær at forene med pædagogiske hensyn og formelle krav til undervisningen.

Det andet nøgleord er *introduktion*. Det betyder for det første at jeg har indarbejdet en pædagogisk og velafprøvet faglig progression i bogen baseret på min 15 år lange erfaring med undervisning og formidling af stoffet og feedback fra over 50 hold studerende. Lydskriftundervisningen kan være det første man møder på universitet, og de moderne IPA-principper giver en god naturlig progression. I stedet for den meget komplekse traditionelle lydskrift, fx ['s̥g̥ḁ̈ ɸ̥d̥ 'n̥ʌ̥g̥] *skrapt nok*, som kræver omfattende forklaringer før man kan lydskrive sine første ord, starter man i NDF med bred IPA, /skvapt nøk/, som kun indeholder de distinktive lyde og træk, som er lette at demonstrere og erkende fordi de kan illustreres med minimalpar, og som i det hele taget kræver færre forklaringer. Igennem bogen introduceres flere ikke-distinktive fonetiske detaljer, fonologiske problemstillinger og faghistoriske pointer i takt med at det bliver relevant for bogens emner.

At der er tale om en introduktion til IPA, betyder at emner hvor lydskriftelementet ikke er centralt, og som er velbeskrevet i andre bøger, er nedprioriteret i NDF. Fonetikbogen *Udtalt* (Petersen m.fl. 2021) udkom kort før NDF. Her er der fremragende nye introduktioner til akustik, artikulation, dansk tonegang m.v., som jeg ikke har set nogen grund til at overlape med.

Der tages desuden udgangspunkt i det dansk som jeg typisk oplever bliver talt af bogens primære målgruppe, lingvistikstuderende på Københavns Universitet, dvs. unge født omkring 2000. NG antager at lydfilerne på DDO er repræsentative for denne udtale, men disse er indtalt af Anna Christine Löf (født 1962) som taler noget mere konservativt end både mig selv og unge studerende. Alle NG's henvisninger til DDO's udtale som argument imod transskriptionen af bestemte ord er derfor ramt ved siden af.

NY FORSKNING

NG konkluderer sin anmeldelse med en kommentar om at jeg i bogen "ikke lader sig distrahere af resultaterne af veldokumenteret forskning" og mine "argumenter i flere tilfælde kommer til at hvile på ukorrekte påstande om lydenes og også stødets egenskaber". Det er ikke en rimelig karakteristik. Der er solide videnskabelige belæg og rygdækning for alle de valg i NDF som NG kritiserer. NDF er i høj grad foranlediget af min undersøgelse af IPA-principper, international og traditionel dansk lydskriftpraksis (Schachtenhaufen 2023b). Her konkluderes at dansk lydskrifttradition på adskillige væsentlige punkter ikke lever op til IPA's nyeste principper og almindelig praksis i andre sprog, og jeg viser hvad man bør gøre for at leve op til principperne. Lydskriften i NDF tager de IPA-mæssige konsekvenser af både traditionelle fonetiske beskrivelser, herunder mange af NG's egne, såvel som nyere forskning i moderne dansk udtale, navnlig en større undersøgelse af moderne danske vokaler (Juul m.fl. 2016) og min egen forskning i schwa-assimilation og fonetisk reduktion (fx Schachtenhaufen 2010, 2013).

Naturligvis er der detaljer om dansk fonetik og fonologi som ikke kan eller bør rummes i en introduktion til IPA. Den ældre forskning af Eli Fischer-Jørgensen og Hans Basbøll som NG savner inklusion af, er jeg naturligvis bekendt med, men jeg mener ikke pointerne er relevante

jf. bogens præmisser og fokus. Fischer-Jørgensens pointer om fonetiske detaljer ved plosiver og knirkestemme er ganske enkelt ikke relevante for den brede IPA-lydskrift, og Basbølls meget abstrakte *non-stød model* er ikke relevant i en introduktion til IPA. Disse ting uddybes i det følgende.

BRED OG SNÆVER NOTATION

NG's første og væsentligste kritikpunkt er NDF's brug af *bred og snæver notation*. Opdelingen i bred og snæver notation har alle dage været central i IPA, og det er den også i NDF. IPA har fra de første principper i 1912 anerkendt behovet for at lydskrift på den ene side skal være nemt og praktisk at anvende på det enkelte sprog, og på den anden side være præcist, detaljeret og sammenligneligt på tværs af sprog. Dette håndteres ved at skelne mellem *broad vs. narrow transcription*, bred og snæver notation i NDF's terminologi. I 1912-principperne var det et simpelt spørgsmål om hvor mange diakritiske tegn man inkluderede i lydskriften, svarende til NG's skelnen mellem *grov og fin lydskrift*; i fin lydskrift ['sǰ̥ä b̥d̥ 'nʌ̥g̥] og i grov lydskrift ['sg̥æbd̥ 'nʌg̥] *skragt nok*.

Idealet i bred notation har fra starten af været "leave out all that is self-evident and everything that can be explained once and for all" (ude lad alt der er selvindlysende og alt der kan forklares en gang for alle, IPA 1912: 15). Det står i skarp kontrast til NG's udsagn (s. 193): "Man letter læsningen af lydskrift ved overalt at gøre den eksplicit". I 1999-principperne er udviklingerne i fonologisk teori igennem 1900-tallet inkorporeret. Moderne IPA er baseret på fonologiske kontraster og distinktive træk, og grundlæggende lydskrift af et sprog er efter disse principper baseret på hvilke lyde man kan vise er distinktive med minimalpar. Bred notation refererer nu til en fonematisk notation hvor kun distinktive lyde (fonemer) inkluderes, og man viser det med fonemskriftens skråstreger / /. Man laver ikke længere konventionelle forenklinger af lydskriften i [], som NG fx gør i det NG kalder *grov lydskrift*.

I den brede notation kan man henvise til konventioner for hvad der underforstås generelt i lydskriften; man undgår diakritiske tegn og holder sig mere til almindelige latinske bogstaver. Konventioner for læsningen af den brede notation, allofoniske detaljer osv. kan man så vise i snæver (fonetisk) notation i kantede parenteser []. Fonemer og allofoner

er sprogspecifikke, og bred notation er kun i overordnede træk sammenlignelige på tværs af sprog; /p t k/ i ét sprog behøver fx ikke lyde nøjagtig som /p t k/ i et andet sprog ud over at det må forventes at der er tale om ustemte plosiver i begge sprog.

Selvom IPA i dansk tradition fremstilles som et komplekst og fonetisk eksplicit system med mange diakritiske tegn, a la ['sǰ̥ʁ̥ḁ̈b̥d̥ 'n̥ḁ̈g̥], er det altså ikke sådan IPA definerer sig selv. I moderne IPA holder man sig så vidt muligt til den brede notation, /skæapt næk/, mens detaljer beskrives en gang for alle frem for at inkludere dem eksplicit i lydskriften overalt. Dette er fremgangsmåden i IPA's egne såkaldte *Illustrations of the IPA*, det er fremgangsmåden i et hav af fagbøger og populære internetressurser som *Wiktionary* og *Wikipedia*, og det er fremgangsmåden i NDF. I størstedelen af bogen benyttes fonematisk notation i / /, mens fonetiske detaljer og forhold om udtalevariation introduceres løbende igennem bogen i takt med at det bliver relevant, hvor det efter behov noteres i snæver notation i [].

NG laver en grov tilsidesættelse af denne helt grundlæggende præmis i bogen. NG trodser NDF's egne beskrivelser og slutter at lydskriften ikke er fonematisk, men i virkeligheden hvad NG kalder *grov lydskrift* som burde markeres med [] og indeholde flere nuancer og andre symboler. NG's slutning er baseret på at den brede IPA kun i meget begrænset omfang tager højde for komplementær distribution, og derfor kan der ifølge NG ikke være tale om fonemskrift, og derfor må der være tale om grov lydskrift. Det er en falsk dikotomi, idet der er andre måder at forstå fonemskrift på end NG's. Et fonem er ifølge NG og Basbøll selv på lex.dk (u.å.) defineret som "sproglyd med distinktiv, dvs. betydningsadskillende funktion", og det afgør man med en kommutationsprøve. Det er nøjagtig hvad IPA/NDF's brede notation er baseret på. Jeg er enig med NG i at man kan inddrage komplementær distribution i sin analyse, men det ligger ikke i definitionen af et fonem, og det fylder ikke i IPA's beskrivelser og eksempler. Komplementær distribution er et avanceret analyseprincip, som kræver meget træning, og som fører til en mere abstrakt notation. Det er ikke velegnet i en introduktion til lydskrift med IPA. Det resulterer i at NDF benytter en mere fonetisk nær fonemnotation end NG, mere i stil med Basbøll (2005), men den er stadig fonematisk.

NG argumenterer videre ud fra en fejlslutning baseret på NG's egen tvetydige oversættelse. NG hæfter sig ved følgende passage i HotIPA (mine fremhævelser):

A connected text represented in terms of **phonemes** is known as a 'phonemic transcription', or, almost equivalently, a '**broad transcription**'.

NG oversætter det til:

En sammenhængende tekst gengivet som **fonemer** kaldes en 'fonemisk transkription' [sic], eller, næsten ækvivalent, en **grov lydskrift**.

I NG's oversættelse bliver "broad transcription" til "grov lydskrift". Den oversættelse kan virke uskyldig i sig selv; jeg bruger selv termen *lydskrift* om både bred og snæver IPA-notation; det er lyd repræsenteret på skrift. I NG's egen terminologi er *lydskrift* og *fonemskrift* imidlertid principielt forskellige ting: *lydskrift* er fonetisk og *fonemskrift* er fonematisk. *Grov lydskrift* er i NG's terminologi en fonetisk skrift, en forenkling af meget detaljeret fonetisk notation i stil med 1912-principperne. Men i citatet står der direkte at "broad transcription" er en tekst repræsenteret med fonemer, fonemer på skrift – fonemskrift. NG's oversættelse af "broad transcription" (en fonematisk notation) til "grov lydskrift" (en fonetisk notation) er altså ikke loyal over for den oprindelige tekst.

I citatet står der at "phonemic transcription" er næsten ækvivalent med "broad transcription". NG understreger at "næsten ækvivalent" vil sige "ikke helt det samme". Igen laver NG en falsk dikotomi: Hvis bred notation ikke er helt det samme som fonemskrift, er det ikke fonemskrift og så er det grov lydskrift. Sagen er imidlertid blot at *fonematisk notation* både dækker meget abstrakt fonemskrift a la NG's og mere fonetisknær fonemskrift a la bred IPA, og derfor er termerne ikke komplet overlappende. Uanset hvad man forstår ved det citat, gælder det at termen *bred notation* i NDF benyttes for en fonetisknær fonemskrift, og det er bestemt ikke ækvivalent med NG's *grov lydskrift*.

På baggrund af denne fejlslutning omtaler NG bogens kapitel 3 som

en “grundlæggende misforståelse af IPA’s skelnen mellem fonemskrift på den ene side og lydskrift på den anden”. Jeg henviser til min analyse af forholdet i Schachtenhaufen (2023b). Jeg mener at det er NG der tolker IPA’s bred og snæver notation meget selektivt og ikke i overensstemmelse med de eksempler der gives i håndbogen.

Efter disse fejlslutninger skriver NG: “Herefter kan jeg se nærmere på RS’s notation under den præmis at den – selvom RS kalder den fonemskrift og sætter den i fonemskriftens skråklammer – er en grov lydskrift”. Men uanset hvordan man vender og drejer det, er den præmis forkert, og dermed falder store dele af NG’s kritik fra hinanden. *Grov lydskrift*, som NG mener NDF bruger eller bør bruge, er en vag betegnelse. NG forklarer ingen steder hvilke principper *grov lydskrift* er baseret på, hvordan lydskrifttegnene er defineret, hvilke nuancer der skal inkluderes og ekskluderes og hvordan og hvor meget man kan tillade sig at afvige fra IPA. Derfor er det uklart hvad det egentlig er for en præmis NG argumenterer ud fra. Selv om man accepterede slutningen om at NDF bruger eller burde bruge *grov lydskrift*, er NG’s argumenter internt usammenhængende, idet NG ikke selv holder sig til denne konklusion i sin kritik. NG argumenterer flere steder ud fra lydenes fonologiske status, distinktive funktion og ordenes ældre eller underliggende form, men disse forhold hører hjemme i fonologisk analyse; argumenterne må være irrelevante hvis præmissen er at der er tale om *lydskrift* i NG’s betydning, altså fonetisk skrift. Og omvendt, hvis der var tale om *grov lydskrift*, måtte det vel være i orden at forsimple lydskriften som man finder passende i introducerende litteratur. NG’s egen grove og halvfine lydskrift ser stort på mange fonetiske nuancer, hvor NDF’s lydskrift faktisk ofte er mere fonetisk adækvat jf. IPA’s definitioner af tegnene. Det er ikke klart hvorfor NG stiller strengere krav til NDF’s “grove lydskrift” end hun gør til sine egne standarder.

VALG AF FONETISKE SYMBOLER

NG kritiserer valget af flere af de symboler der benyttes til at repræsentere de distinktive lyde i NDF, navnlig plosiverne /p^h ts k^h p t k/, det bløde /d/, /s/, og visse vokaler. I det følgende vil jeg præsentere mine begrundelser for valget af symboler. Igen, se Schachtenhaufen (2023b, 2023c) for flere detaljer.

Symbolvalgene i NDF er så vidt muligt baseret på ny forskning i dansk udtale, subsidiært traditionelle fonetiske beskrivelser af dansk, inkl. NG's egne beskrivelser. De fonetiske beskrivelser er oversat så direkte og enkelt som muligt til passende IPA-tegn ud fra hvad der fremgår af *HotIPA*, dvs. en lydskrift der er umiddelbart læsbar blot med grundlæggende kendskab til IPA, og som ikke kræver supplerende litteratur, kendskab til fagtradition osv. (jf. nøgleordet *introduktion*).

Jeg er med på at man kan tage andre hensyn i symbolvalgene, især i bred/fonematisk notation. Man kan tage hensyn til ortografi, sproghistorie, kognition, komplementær distribution, morfologi og andre forhold. Jeg forstår godt argumenterne for at [ts] i [tsak] *tak* kan tolkes som ét fonem, og at lydene i slutningen af *mad* og *mor* på visse måder opfører sig som konsonanter, og at der underliggende er et /ə/ i [mo:ɤ] *mode* osv. I nogle sammenhænge er det værd at afvige fra IPA's definition af symbolerne for at tage hensyn til sådanne forhold. Men i en IPA-baseret introduktion er det naturligvis rimeligt at holde sig tæt op ad IPA's fonetisknære principper. Det gør det enkelt for studerende at se principperne bag notationerne. Man kan fx let argumentere ud fra spektrogrammer at der faktisk er [s] i *tak*, og at der ikke er et [ə] i /k^hætⁿ/ *katten* og lignende forhold. Det kan være derimod være svært at blive enige om hvad der er en "rigtig" fonologisk fortolkning af lydene hvis man inkluderer mere abstrakte fonologiske principper; det kræver en ret god forståelse af fonologi at forstå hvorfor /sj/ måske er en rimelig tolkning af [ɕ], eller vurdere argumenterne for og imod at betragte blødt *d* som en vokal eller en konsonant. Det er interessante diskussioner, men når man lige er startet på universitetet, har man ingen forudsætninger for at deltage i sådanne diskussioner. Derfor venter jeg med den slags til de studerende er parate til det.

Plosiver

Plosiverne skrives i NDF /p^h ts k^h p t k/ frem for NG's [p^h t^s k^h b̥ d̥ ɡ̊]. NG beskriver dette som "det mest kontroversielle aspekt" (s. 187) af de nye symbolvalg, og NG siger at jeg selv i NDF s. 72 betegner det som kontroversielt. Det gør jeg ikke; jeg siger at notationen kan være *konstraintuitiv*, men jeg anser det for fuldt forsvarligt at fremhæve at man skal være særligt opmærksom på at en international standard ikke

altid følger den intuition man har indlært via ortografien. Der er intet IPA-mæssigt kontroversielt i notationen /p^h ts k^h p t k/. Den følger nøjagtigt IPA's definitioner og er tæt på enerådende praksis i andre sprog med en kontrast mellem aspirerede og uaspirerede plosiver. NG skriver selv fx /støkə/ *stykke* i fonemskrift, og det er derfor ikke klart hvorfor det skulle være kontroversielt at NDF gør det samme. NDF er blot fonetisk konsekvent; når *dykke* egentlig bare er *stykke* uden [s], er det sådan det noteres i NDF's fonemskrift, /støkə tøkəl/ *stykke, dykke*.

Notationen /p^h ts k^h p t k/ viser mest direkte den fonetiske virkelighed, nemlig at alle lydene bl.a. ifølge NG selv er ustemte, og at den eneste forskel på /p^h ts k^h/ vs. /p t k/ er aspiration/affrikation. NG lægger vægt på [b̥ d̥ ɡ̥] viser at lydene visuelt er forskellige fra [p^h t^s k^h], men kommer dermed til at implicere at der er andet end aspiration/affrikation til forskel på de to serier. En sidegevinst ved NDF's notation er at [p t k] oftere svarer til skriftbilledet end NG's brug af [b d g]; skriftbilledet er altså alt i alt et dårligt argument for notationen [b d g].

NG siger om notationen [b d g] at "Når man skriver om dansk ud-tale til danskere, er det helt tilstrækkeligt". Men NDF henvender sig ikke kun til danskere der kun skal lære om dansk. NDF henvender sig til lingvister der skal lære mange sprog at kende, og NDF læses også af udlændinge der har glæde af den internationale lydskrift. NDF går ikke kun efter det tilstrækkelige, men også det IPA-mæssigt nøjagtige.

Om plosiverne fonetisk er lenis, som NG lægger vægt på i sin kritik, er underordnet. Jeg afviser ikke at der er små forskelle på dansk og fransk /p t k/, men i bred IPA er /p t k/ ganske dækkende i begge sprog idet der er tale om ustemte plosiver, og det er hvad man viser med /p t k/. NG betegner selv fortis-lenis som et "omstridt begreb" (Grønnum 2005: 130), og NG tillader sig selv at ignorere trækket i både grov og halvfyn lydskrift og fonemskrift, når hun skriver [p^h t^s k^h], /p t k/. Derfor kan jeg ikke se det kritisable i at jeg ignorerer det i bred IPA. I moderne IPA er symbolerne [b d g] ikke inhærent lenis, og [b̥ d̥ ɡ̥] betyder ganske enkelt bare ustemt [b d g] (= [p t k]). Notationen [b̥ d̥ ɡ̥] er blot en omvej til at skrive [p t k], og bollerne bryder med princippet om at undgå diakritiske tegn i bred IPA. IPA har indført tegnet [◌̚] til at indikere lenis, så det NG søger at indikere med [b̥ d̥ ɡ̥], kan mere korrekt noteres [p̚ t̚ k̚], men det er stadig ikke relevant i bred notation.

Når *t* i *tak* skrives /ts/, frem for NG's [t^s], er det fordi bl.a. NG selv beskriver lyden som en affrikeret plosiv, og det noteres /ts/ i IPA. Tegnet [s] blev fjernet fra IPA-skemaet i 1987. Man kan mene, som NG argumenterer, at det er uheldigt at man så ikke kan se forskel på fx de to /ts/ i /tsævts/ *terts*. Jeg oplever ikke selv nogen særlig forskel på de to /ts/, men man kan naturligvis efter behov notere en forskel i snæver notation. Man kan ligeledes mene at [t^s] visuelt bedre viser sammenhængen med [p^h k^h]. Men omvendt viser /ts/ forskellen, at lyden er affrikeret frem for aspireret, og den viser visuelt ligheden med /tɛ/. Det må være en smags sag hvilke forskelle og ligheder man vil prioritere, men ud fra præmissen om at holde sig til lyde i IPA-skemaet benytter jeg /ts/, som også er enklere at skrive på et almindeligt tastatur.

Andre symbolvalg

Argumenterne for de øvrige lyde som NG kritiserer, følger ligeledes af NDF's faste principper. Når *sj* i *sjusk* skrives /ɕ/, er det fordi en fonetisk analyse viser at det er én lyd, [ɕ]. Og når *tj-* i *tjans* noteres /tɕ/, er det fordi en fonetisk analyse viser de lyde. De abstrakte analyser må vente til man er færdig med introduktionen.

Når det bløde *d* skrives med en vokallyd /ɹ/ frem for den dentale frikativ [ð], er det fordi lyden er vokalisk og tydeligt velær (Juul m.fl. 2016) og hverken dental eller frikativ; den er klart forskellig fra fx engelsk /ð/. En sidegevinst er at alle diftonger derved kan skrives med to vokaler.

Når diftonger konsekvent skrives med to vokaler, fx /aɪ aʊ əv/, frem for vokal og approksimant [aj aw əð] som NG argumenterer for, er det fordi det internationalt er mest udbredt at notere diftonger sådan. NG skriver selv diftonger med to vokaler i sin fine notation, fx [s̥g̥ɔ̥] *skov*. Det er ikke klart hvorfor NG nu argumenterer imod denne praksis.

Når nye målinger af *kappe-a* viser at det er tæt på kardinalvokalen [a] (Juul m.fl. 2016), og når IPA's principper og så godt som enerådende international praksis er at bruge /a/ i sprog der kun har en enkelt helt åben vokal, som dansk, noterer jeg det med /a/. Når man ikke kan vise at vokalkvaliteten i *mase/masse* er distinktiv i sig selv, og unge mennesker ofte ikke skelner og Juul m.fl. (2016) viser at lydene overlapper i kvalitet, skrives den med samme tegn i bred IPA, /æ: æ/.

Når stød bl.a. af NG selv beskrives som ”en art creaky voice” (Grønnum 2005: 100), noterer jeg det som creaky voice noteres i IPA, og som NG selv noterer det i fin lydskrift, med [◌̚], ikke med NG’s [ʔ] som ikke findes i IPA-skemaet.

PÆDAGOGISKE HENSYN

I det foregående har jeg argumenteret ud fra en IPA-principfasthed. Jeg vil her argumentere for at der ikke blot er tale om et stædighedsprincip, men at både IPA og principfasthed i sig selv også er pædagogisk sunde og fornuftige valg.

NG konkluderer overordnet at NDF’s lydskrift er ”konstraintuitiv” og ”inadækvat” og derfor ikke et brugbart alternativ til traditionel dansk lydskrift. Jeg skal være forsigtig med at tolke hvad NG mener præcist med dette, men jeg tror det er rimeligt at se dette som to modsattede hensyn: *Intuition* adresserer at lydskriften skal være let at lære, læse og skrive og i det hele taget praktisk at arbejde med, mens *adækvathed* handler om at være tro mod fonetiske detaljer og små forskelle på tværs af sprog. Disse to hensyn kan ikke rummes i én notation; lydskrift kan ikke på én gang vise alle fonetiske detaljer og samtidig være let at skrive. NG’s fine notation, fx [ˈd̥s̥k̥ɔ̥ ð̥v̥] *tråd* indeholder mange detaljer, men er indlysende ikke nem at afkode, mens den grove notation [ˈtʁɔðʔ] er nemmere at håndtere, men mangler fonetiske detaljer. NG forsøger at balancere disse og andre hensyn i én form [tʁɔðʔ], som NG kalder *halvfin lydskrift*.

Jeg synes ikke NG’s forsøg på at balancere hensynene er vellykket. Argumenterne for de forskellige symboler stikker i forskellige retninger; nogle gange er det hensynet til fonologiske forhold der overtrumfer, andre gange er det hensyn til ortografi, intuition, tradition, hørbare eller målbare fonetiske detaljer, ældre udtale og forskelle mellem dansk og andre sprog der overtrumfer. Det er ikke klart for studerende hvornår ét hensyn tager prioritet over et andet, hvornår man skal være præcis og hvornår man må forenkle.

Som konsekvens af at balancere mellem grov og fin lydskrift rummer NG’s lydskrift mange flere diakritika end NDF’s, som følger IPA’s princip om at undgå diakritiske tegn. NG nævner at “[h]vis man synes diakritika er forvirrende, kan man desuden med Basbølls [...] og min

lydskrift se helt bort fra dem”. Men tegnene er der jo stadig, og de skal læres og kræver forklaring, så de er stadig forvirrende. Det er svært at overbevise studerende om rationalet i at de skal inkludere tegnene i deres lydskrift, men at de også bare kan se bort fra dem. Her virker det bedre at splitte det op i to modi, bred og snæver.

NG bruger hele tre forskellige lydskriftmodusser, grov, halvfin og fin, og der bruges flere steder forskellige tegn i de tre modi. I fin notation skal man fx skrive [s̥q̥ɹ̥u] *skov*, her noteres diftonger med to vokaler, og creaky voice med [◌̚]. I halvfin lydskrift ændres det til [s̥q̥ɹ̥w̥]; vokalen ændres, [u] udskiftes med [w] og creaky voice ændres til et ad hoc-tegn. Ingen steder forklarer NG den principielle forskel på fin og halvfin eller på halvfin og grov, som fører til disse forskellige notationer. Uden eksplicitte principper er det svært at forklare og forsvare denne lydskrift for studerende.

Det er sådanne forhold NG argumenterer for i sin kritik af NDF. Begrundelserne for den traditionelle lydskrift er velkendte i fagmiljøet. Jeg er selv blevet undervist efter NG's bøger og har selv undervist efter dem i årevis. Jeg kender bøgerne, jeg forstår argumenterne, og jeg har selv fremført lignende argumenter for mine studerende gennem årene for at forsvare hvorfor man i “Dansk IPA” lydskriver [ʔjad ˈhaj] *chat*, *hej*, mens de nærmest enslydende engelske ord almindeligvis i de engelsksprogede lærebøger lydskrives /tʃæt haɪ/ *chat*, *hi*, hvorfor [b d g] er ustemte i dansk, men stemte i andre sprog, hvorfor [a] er et *katte-a* i dansk men *kappe-a* i andre sprog, osv. Det vækker undren. Var det ikke meningen at IPA skulle være et objektivt og internationalt lydskriftssystem? Hvorfor er der så mange ting i dansk lydskrift der skiller sig ud? Som NG viser, kan man sagtens forklare alle disse forhold. Det er blot meget omstændeligt og egentlig irrelevant for undervisningsmålene, og det kan være svært at formidle vellykket i en undervisningssituation, navnlig hvis man ikke selv har opfundet principperne og ikke er helt enig i dem. Det er lige præcis for at undgå at skulle bruge undervisningstid på noget a la NG's mange argumenter at jeg har skrevet NDF. Lingvister skal lære IPA; derfor går jeg direkte til kilden, IPA's håndbog, uden alle de omsvøb som NG argumenterer for.

IPA er ikke ideelt til alle formål, og jeg kan sagtens forstå ønsket om at justere systemet lidt til bestemte målgrupper. Men når studieordnin-

gen siger IPA, er det naturligvis IPA man skal lære. Så kan man på et oplyst grundlag selv træffe beslutninger om hvordan man vil afvige fra systemet. Jeg ser dog selv IPA som et enormt pædagogisk system når man benytter det rigtigt, og IPA og fonetikpædagogik hænger uløseligt sammen for mig. IPA's to modi, bred og snæver, løser problemet med at lydskrift både skal være praktisk og præcis.

Det er også en klar pædagogisk fordel at lydskriften i NDF holder sig til eksplicite principper med en eksplicit prioritering. Der er en enkel og sammenhængende forklaring på alle notationsmæssige valg i NDF; der tages hensyn til IPA-skemaet, det kommutative princip, fonetisk realitet og almindelig international praksis. Disse hensyn supplerer hinanden i stedet for at modsige hinanden. Når studerende tidligere undrede sig over hvorfor fx *stejl* i "Dansk IPA" skulle skrives [sɔqjʔl] sammenlignet med engelsk /stail/ *style*, skulle man igennem en serie af forklaringer om fagtradition og ældre IPA-principper som så blev modsagt andre steder i konventionen. Hvis studerende nu undrer sig over at fx *gal* skal lydskrives /kæ:l/, som ikke er særlig intuitivt for en nybegynder, kan man nemt svare at man forstår denne undren, men det er sådan lydene er defineret i IPA. Faste principper gør det nemt at forklare og forsvare hvorfor netop *de* lydige nuancer er inkluderet, og hvorfor de noteres på *den* måde, og hvordan man kan inkludere flere nuancer og sammenligne lyde på tværs af sprog. Den fonetiknære fonologi gør at man i diskussioner om hvad der er rigtigt og forkert, altid kan indtale ord og se hvad et spektrogram viser. Det er let for studerende at acceptere denne form for argumentation; det er relevante analyseprincipper og værktøjer man lærer at kende, og diskussionerne understøtter undervisningens faglige mål.

Medmindre man er sikker på at den studerende aldrig kommer til at møde et andet sprog end dansk, er det en betydelig fordel at lydskrift og beskrivelser følger samme praksis som international litteratur og online resurser. Det gør det let at genanvende den viden man har lært i et sprog, i et andet.

Fraværet af Basbølls non-stød model

NG efterlyser et svar på hvorfor jeg i NDF beskriver hvornår der *er* cv (*creaky voice*, "stød") i en stavelse, i stedet for at præsentere Basbølls

model for hvornår der *ikke er cv*. Dette er ligeledes en pædagogisk prioritering i NDF. Hvornår der er cv, og hvornår der ikke er cv, er logisk set to sider af samme sag, men pædagogisk spiller det en rolle hvilken vej man går. Det er de færreste der har hørt om cv før de starter på universitetet, og det er derfor noget nyt som man skal lære at blive opmærksom på. Hvis man skal lære dansk som fremmedsprog, skal man også lære at blive opmærksom på fænomenet. I disse sammenhænge er det, synes jeg, dårlig pædagogik at fokusere på hvor der *ikke er cv*, frem for hvornår der *er cv*.

Jeg beskriver forekomsten af cv efter samme begrebsapparat som jeg bruger i forbindelse med betoning og længde; jeg beskriver hvad der gælder i morfologisk simple ord, og hvordan det kan ændre sig ved sammensætning, bøjning og afledning. Beskrivelserne er baseret på termer og koncepter som lingvistikstuderende i forvejen skal lære at beherske. Basbølls model er derimod baseret på et helt særligt begrebsapparat som ikke anvendes andre steder end i denne non-stød model. NG beskriver Basbølls principper som “enklere” og “internt sammenhængende”. Jeg har fokuseret på en beskrivelse der vel så kan kaldes eksternt sammenhængende; den hænger sammen med andre elementer i bogen (som NG roser) og med den morfologiske analyse som lingvister i forvejen skal lære og derfor ikke kræver så meget introduktion som Basbølls principper, og på den måde kan NDF’s tilgang også ses som enklere.

KONKLUSION

Min bog *Ny dansk fonetik* adskiller sig først og fremmest fra traditionel dansk fonetiklitteratur ved at indføre en ny lydskriftstandard for dansk som forholder sig loyalt til de nyeste IPA-principper. IPA er ikke alene et formelt krav i flere universitetsuddannelser, men de opdaterede IPA-principper sørger også for et mere praktisk og pædagogisk lydskriftsystem uden at gå på kompromis med den fonetiske præcision og internationale sammenlignelighed. Lydskriftkonventionerne og beskrivelserne i bogen er funderet i ny forskning i dansk udtale og lydskriftprincipper og min mangeårige erfaring med undervisning og formidling af fonetik og fonologi.

NG kritiserer i NyS 63 de nye IPA-principper og den nye lydskrift. NG argumenterer for at holde fast i den traditionelle danske lydskrift,

som er baseret på principper fra 1912 tilføjet forskellige modstridende hensyn. NG's lydskrift har en meget fri omgang med de officielle IPA-principper fra 1999, og hensyn til international sammenlignelighed, målgruppens sprog og aktuelle krav til undervisningen bliver ikke prioriteret. NG's kritik er baseret på fejlslutninger, forkerte antagelser, vage og insinuerende udsagn, en meget selektiv læsning af IPA's håndbog og tilsidesættelse af NDF's formål og den forskning der ligger til grund for bogen. NG's kritik modsiges mange steder af hvad hun selv skriver og notation hun selv benytter i sine bøger, hvilket gør kritikken usammenhængende og urimelig.

NG's kritik ændrer ikke ved at der er brug for bøger der beskriver ny dansk udtale efter nyeste IPA-principper. Lige nu er der kun én bog der gør det, og det er *Ny dansk fonetik*. Der er uden tvivl ting der kan forbedres, og jeg tager gerne imod kritik og forslag der er relevante på bogens præmisser. Men i det mindste findes der nu sådan en bog, som har manglet i over 20 år.

Ruben Schachtenhaufen, akademisk medarbejder
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet
ruben.sch@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Basbøll, H. 2005. *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer-Jørgensen, E. 1948. *Almen Fonetik*. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2005. *Fonetik og Fonologi – Almen og dansk*, 3. udgave. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. 2023. Anmeldelse af Ruben Schachtenhaufen *Ny dansk fonetik*. *NyS* 63. 182-203. DOI: 10.7146/nys.v1i63.137564.
- International Phonetic Association. 1912. The Principles of the International Phonetic Association, *Le Maître de phonétique*, sept.-oct. 1912.
- International Phonetic Association. 1999. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Juul, H., N. Pharao & J. Thøgersen. 2016. Moderne danske vokaler. *Danske Talesprog* 16. 35-72.
- Lex.dk. u.å. *Fonem*. <https://denstoredanske.lex.dk/fonem> (tilgået 6. nov. 2023).
- Petersen, J.H., H. Juul, N. Pharao & M. Maegaard. 2021. *Udtalt*. København: Samfundslitteratur.
- Schachtenhaufen, R. 2010. Schwa-assimilation og stavelsesgrænser. *NyS* 39. 64-92. DOI: 10.7146/nys.v39i39.13532.
- Schachtenhaufen, R. 2013. Fonetisk reduktion i dansk. Ph.d.-afhandling. Copenhagen Business School, *Ph.d. Serie* 15.
- Schachtenhaufen, R. 2020-. Udtaleordbog.dk. <https://udtaleordbog.dk/> (tilgået 6. nov. 2023).
- Schachtenhaufen, R. 2022. *Ny dansk fonetik*, 1. udgave. Hellerup: BoD.
- Schachtenhaufen, R. 2023a. *Ny dansk fonetik*, 2. udgave. København: Modersmål-Selskabet.
- Schachtenhaufen, R. 2023b. Utilpasset IPA. *Danske Studier* 2023. 21-61.
- Schachtenhaufen, R. 2023c. *Svar på Grønnums kritik af NDF*. <https://schwa.dk/svar-paa-groennums-kritik-af-ndf/> (tilgået 6. nov. 2023).

The Danes and the English language – then and now

JACOB THØGERSEN & BENT PREISLER

In this article, we examine how Danes' self-perceived competence in, contact with and attitudes towards the English language have changed from the turn of the millennium to the present day. The method is two questionnaire surveys, representative of the Danish population in large, conducted in 1995-1996 and 2022, respectively. The survey in 1995-1996 is the one that formed the basis for Preisler's study *Danskerne og det engelske sprog* (1999). The survey in 2022 was conducted as part of the research project English and Globalisation in Denmark (Enida) and was (largely) a replication of Preisler's study. In both surveys, respondents were asked the same questions in order to keep as many things as possible constant and ensure a basis for comparison. The results show that 1) younger generations report higher competences than older generations, and that a person's perception of their own competences is relatively stable throughout life. In other words, Danes' English proficiency has increased as less proficient generations disappear and new, more proficient generations emerge. 2) Contact with English has generally increased, also during an individual's lifetime, and it is especially the 'productive' contact (speaking and writing) that has increased, more than the 'receptive' (hearing and reading). 3) Danes' attitudes towards English have become more extreme, both in a positive and (especially) in a negative direction. In addition to presenting the results, we consider the socio-historical factors that have caused the changes, and we discuss whether it is even possible to survey attitudes twice with the same questionnaire.

KEYWORDS: English in Denmark; language attitudes; language contact; globalization

One long vowel

On the consonant-vowel ratio in Danish

RUBEN SCHACHTENHAUFEN

ABSTRACT

The Danish language is often described as extremely rich in vowel sounds. ‘Sloppy’ articulation is said to turn consonants into vowels or skip them entirely, turning spoken Danish into practically one long vowel sequence with up to 40 different vowel sounds and almost no consonants. This vowel-heavy nature of Danish is often used as a key argument in depictions of Danish as a peculiar language that is particularly hard to acquire for both Danish children and second language learners. This paper discusses the validity of this portrayal of Danish by examining the consonant-vowel ratio of the language from both a paradigmatic and syntagmatic point of view. Furthermore, the effect of phonetic reduction and change on the consonant-vowel ratio is examined. Based on the findings, the paper argues for a more nuanced depiction of Danish phonetics and phonology.

KEYWORDS: phonetics; phonology; Danish, language change; phonetic reduction

”Can I see your stain?”

An investigation on the figurative use of the word *stain* as both a metaphor and metonymy

THOMAS WIBEN JENSEN

This article presents a study of the figurative use of the word *stain* through a minor corpus analysis as well as a close analysis of excerpts from a therapy session. The corpus analysis in KorpusDK points to two main tendencies in the figurative use of *stain*: either referring to defeat in sports or addressing moral issues related to one’s social reputation. In the former cases, the stain is something that can be quickly removed, whereas in the latter cases, the stain has a more permanent character. The analysis of the therapy session shows how *stain* is used as an expression of social shame in the conversation between patient and therapist. *Stain* functions both as a metaphor drawing on the conceptual metaphor BAD IS DIRTY, and as a metonymy of the EFFECT FOR CAUSE type. Metaphorically, associations with dirtiness and filth are evoked, while *stain* as a metonymy operates through its function as a sign that points to what has caused it. Overall, the analysis demonstrates how metaphor and metonymy are closely related on both a cognitive and social level. As such, the study contributes to an international tendency to understand metaphor and metonymy as interwoven phenomena rather than distinct types of figurative language.

KEYWORDS: metaphor; metonymy; embodiment; conceptual metaphor theory; therapy; shame

Some perspectives on rhetorical moves in Danish hate messages

LIV MOESLUND AHLGREN

Hate messages are harassing messages sent from citizens to publicly known persons. Although these messages are nearly unavoidable for public figures, little is known about their linguistic characteristics. Based on a corpus of 49 authentic hate messages this paper characterizes their rhetorical moves and communicative purposes. Three communicative purposes are identified for hate messages: They can be used to demean or humiliate the recipient, to retaliate, and to manipulate the interlocutors' power relations to the benefit of the sender. 17 rhetorical moves are identified and the messages always contain either *Condemn character traits*, *Verbal disciplining*, *Criticize behavior in a specific situation*, or *Ill wishes*. Most of the rhetorical moves contribute to the overall communicative purposes. Besides providing an understanding of the linguistic characteristics of hate messages, the findings of the study can shed light on some social and affective mechanisms behind the phenomena.

KEYWORDS: hate messages; rhetorical move; communicative purpose; move analysis; linguistic impoliteness

Can the perception of the sounds of the second language be measured?

Tests of second language phonology and generalizations about prelexical perception

CAMILLA SØBALLE HORSLUND &
JONAS VILLUMSEN

Learning the pronunciation of a second language is difficult. The reason for this is, according to the dominating paradigm within second language phonology, that learners confuse the sounds of the first and second language, even when these differ. This phenomenon is often investigated by means of phonological tests, in which learners are asked to identify or discriminate between words containing the problematic speech sounds. The aim of such tests is to generalize about the perception of the sounds themselves, even though what participants in such tests listen to is words – not sounds in isolation. The question is whether the perception of individual sounds can be separated from the recognition of the words they appear in. This discussion article argues that existing phonological tests face three challenges: (1) how to exclude word recognition from the test; (2) how to exclude orthographic interference from the test; and (3) how to balance 1 and 2 with how much the test reflects normal speech perception. We argue that commonly used tests, exemplified by studies of Danish learners of English, meet these requirements poorly, which can lead to erroneous interpretations that can distort our understanding of learners' processing of second language sounds.

KEYWORDS: phonetics and phonology; second language acquisition; language tests; word recognition; pre-lexical perception

NyS udkommer to gange om året på www.nys.dk.
Du kan bestille tidligere trykte enkeltnumre i boghandlen
eller henvende dig til:

Dansk Sprognævn
adm@dsn.dk

Gamle numre er tilgængelige på www.nys.dk.

Vi opfordrer læsere til at registrere sig:
<https://www.nys.dk/user/register>
Brug linket Registrer øverst på www.nys.dk.
Denne registrering medfører at du via e-mail
får besked når der udkommer en ny udgave af NyS.

Bidrag til NyS

Har du lyst til at indsende en artikel,
en anmeldelse, et debatindlæg eller andet,
så kontakt redaktionen:

nys.red@dsn.dk
NyS-redaktionen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
2300 København S

Oplysninger om formater mv. kan findes på
www.nys.dk/information/authors.